SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

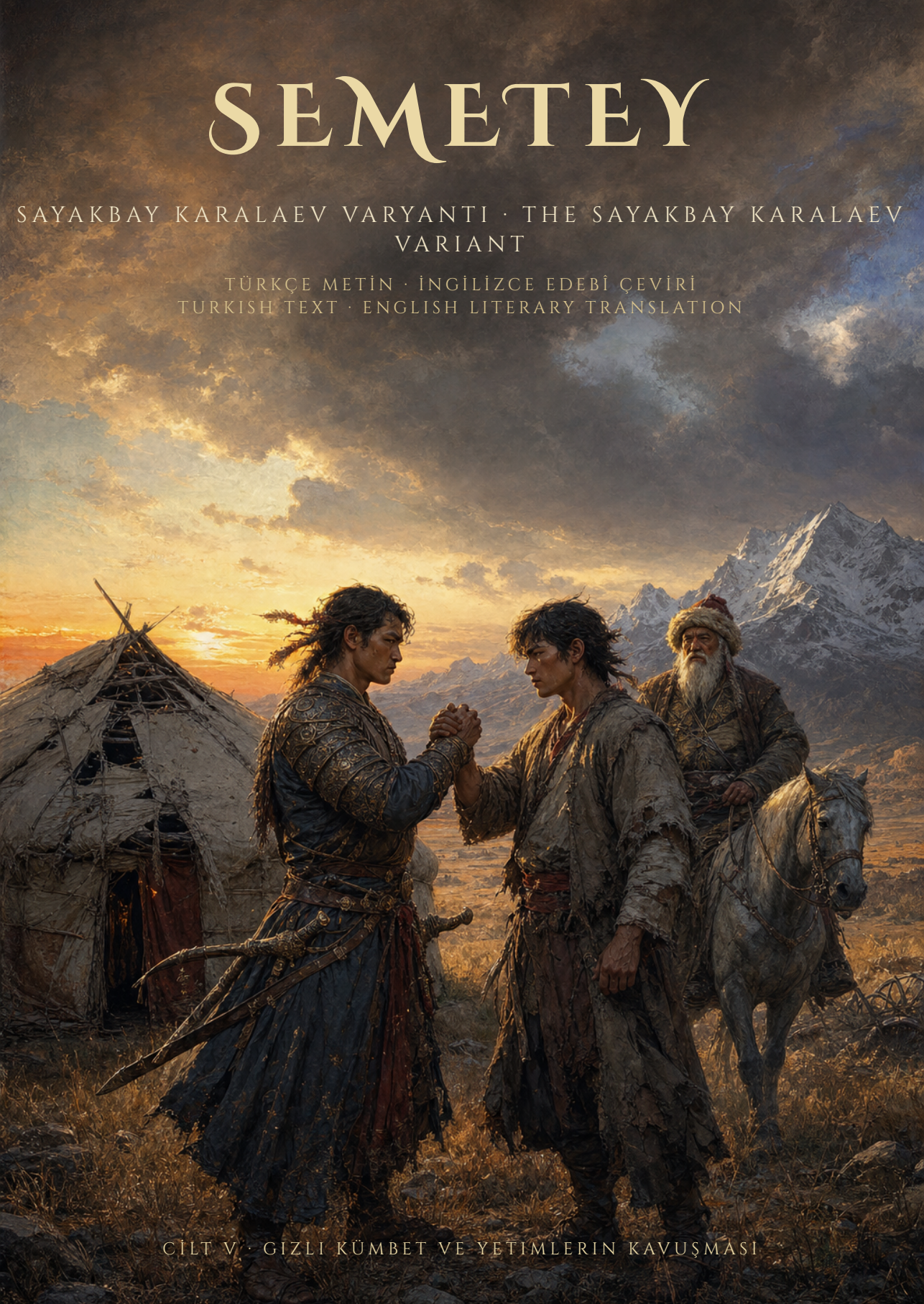

CİLT V · GIZLI KÜMBET VE YETİMLERIN KAVUŞMASI

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT V

Bölüm 1 · Celmayan'ın Bozlaması: Talas'a Dönüş
Bölüm 2 · Kara Kayanın Sırrı: Manas'ın Gizli Kümbeti
Bölüm 3 · Zehirli Kâse ve Yetimlerin Kavuşması

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 41.695–52.184 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

1	Celmayan'ın Bozlaması: Talas'a Dönüş	Cilt V — bu ciltte
2	Kara Kayanın Sırrı: Manas'ın Gizli Kümbeti	Cilt V — bu ciltte
3	Zehirli Kâse ve Yetimlerin Kavuşması	Cilt V — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

CELMAYAN'IN BOZLAMASI: TALAS'A DÖNÜŞ

Az ötede Semetey, keçi derisi giyip on iki yıldır deve güden, bir zamanların Köktulpar'ı olan yağır Kökçolok'a binmiş bitkin bir ihtiyara rastlar: bu, Manas'ın ak sakallı yoldaşı Bakay'dır. Anasının "babandan da yürekli" dediği eri sınamak isteyen çocuk, kendini Çambıl-Bel'li Canaalı Karaç'ın oğlu diye tanıtır; kan bedeli diye Kökçolok'u ister, hakaretlerle ihtiyarın öfkesini kabartır — Bakay bir kayını kökünden söküp topuz gibi savurarak üstüne yürür. Sonra sınayıcı, Semetey'in kendi Buhara hikâyesini anlatır: Taytoru'nun altı yüz kırk üç atı geçtiği yarışı, "Manas!" uranını, Töö Balban'ın öldürülüşünü, Temir Han'ın altın tacını — ve ardına yalancı bir ölüm haberi ekler. Yıkılan Bakay ağıt döküp ak hançerini kendi bağrına çevirince Semetey aybaltasıyla hançeri uçurur; ihtiyar, çocuğun yüzünde "kalıptan dökülmüş gibi" Manas'ın çehresini tanır. Ata ile oğul kavuşur gibi kucaklaşıp ağlaşırlar.

KÜNYE — KEY FACTS

- Semetey on iki yaşındadır; Buhara'dan Aktulpar ile Talas'a döner.
- Doksan beş yaşındaki altın yularlı Celmayan kıbleye çöküp kendini sunar; Semetey onu kurban eder, bedeni kansız ve izsiz kaybolur; altın yular Kanıkey'in emaneti olarak eyere bağlanır.
- Bakay on iki yıldır keçi derisi giysiyle deve gütmektedir; bindiği at, eski Köktulpar olan yağır Kökçolok'tur.
- Semetey kendini Çambıl-Bel'li Canaalı Karaç'ın oğlu olarak tanıtıp Bakay'ı önce cömertliğiyle, sonra hakaretle sınar; öfkelenen Bakay kayını kökünden söküp üstüne yürür.
- Kılık değiştiren Semetey'in anlattığı Buhara hikâyesinde Taytoru 643 atı geçer, çocuk bilmeden "Manas!" uranını atar; on iki yaşındaki Semetey Kokonlu Töö Balban'ın kolunu koparıp öldürür.
- Yalancı ölüm haberi üzerine Bakay ak hançeriyle canına kıymaya kalkar; Semetey aybaltasıyla hançeri düşürür ve Bakay onu Manas'ın yüz kalıbından tanır.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Kapıray, ışıl ışıl çakıp görünüp.	*Kapıray, flashing bright it appeared.*
İnsan gibi ağlıyor ey, canım hayvan,	*Weeping like a human, ey, dear creature,*
O anda gözünün yaşı ey, dökülüp.	*In that moment its tears, ey, came pouring down.*
«Atamdan kalan ey, mirastır» diye,	*«It is the heirloom, ey, left from my father,» saying,*
Onu görüp ey, Semetey	*Seeing it, ey, Semetey*
Yüreği fena ey, burkulup.	*Felt his heart, ey, sorely wrung.*
Yine yanıp ey, Celmayan	*Burning again, ey, Celmayan*
Koltuğuna ey, başını sokup,	*Thrust its head, ey, beneath his arm,*
Sokulup durdu ey, Celmayan,	*Nestled close and stood, ey, Celmayan,*
İnim inim inletip ey, yetimi	*Making the orphan moan and moan, ey,*
Koklayıp durdu ey, Celmayan.	*Kept sniffing at him, ey, Celmayan.*
El üstünden ey, kana kana koklayıp,	*Over his hand, ey, sniffing its fill,*
Dönenip ey, feryat koparıp,	*Circling round, ey, breaking into wails,*
Yetimin canı ey, çığlık çığlığa.	*The orphan's soul, ey, shrieking cry on cry.*
Celmayan'la ikisi ey, birlikte ağlayıp,	*Together with Celmayan, ey, the two of them weeping,*
Bozlayıp durur ey, feryat ederek.	*It stands lamenting, ey, crying aloud.*
Çocuğun çevresinde dönmüştü,	*Around the child it had circled,*
Kutba'ya* doğru ey, Celmayan	*Toward the Kutba*, ey, Celmayan*
Boynunu çevirip ey, kalmıştı.	*Had turned its neck, ey, and remained.*
Eyer beli gibi ey, yamacı	*The slope like a saddle's arch, ey,*
Aşıp gitti ey, Celmayan,	*Went over and away, ey, Celmayan,*
Manas Han'ın ey, korganına,	*To Manas Khan's, ey, korgan,*
Korganı ey, hedef alıp,	*Taking the korgan, ey, as its mark,*
Koşup gitti ey, Celmayan.	*Went running off, ey, Celmayan.*
Ey, hayvancağızın yürüyüşüne mal yetişmez,	*Ey, the dear creature's stride no beast can match,*
Ey, yelişine yel yetişmez.	*Ey, its racing no wind can match.*
Altındaki Aktulpar'a,	*On Aktulpar beneath him,*
Sağlı sollu kamçı vurup,	*Laying the whip right and left,*
Yetişip yakalamaya,	*To overtake and seize it,*
Niyet eder ey, Semetey	*Intends, ey, Semetey*
O anda, yetişip önünü kesmeye.	*In that moment, to catch it and cut it off.*
Semetey'i ey, yetiştirmeden,	*Not letting Semetey, ey, draw near,*

Yürüyüp gitti ey, Celmayan.
Manas Han'ın kümbetine
Koşup gitti ey, Celmayan.

Ak kümbete ey, geldiğinde
Bozlayıp bozlayıp ey, durmuştu,
Bir kez değil, ey, canım hayvan
Üç kez bozlayıp, ey, inlemişti. Tekbir* getirip er Semeñ,
Han babanın korganında,
Bir böğrünü ey, yastık edinip,
Kutba yönüne ey, baş koyup,
Gözünün yaşını ey, boşandırıp,
Döküverdi Celmayan.
Şimdi kıbleye* ey, yönelip,
Çöküverdi ey, Celmayan.
Başında altın yular var,
Katılıp kaldı ey, Celmayan,
Yerden başını kaldırmadan,
Yatıp kaldı ey, Celmayan.
Allah Taala ey, canımı
Alsa diye durur ey, Celmayan,
Ayköl'e adayıp kendimi,
Kurban etse diye durur ey, Celmayan.

Başından yular çıktıktan sonra,
Tatlı etimi pişirip,
Doysa diye durur ey, Celmayan,
Baksa göze ilişmez,
Kur'an okuyup Manas'a,
Kendimi kesse diye durur Celmayan.
Baksa göze görünmez,
Kamçılasa hiç kımıldamayıp,
İnadına direndi Celmayan,
Zorlasa hiç kalkmayıp,
Bela çıkardı ey, Celmayan.
Celmayan'dan ey, umut kesip,
Yetimin attan indi koşarak.
Kaynayıp akan ey, pınara,

Went striding on, ey, Celmayan.
To Manas Khan's kümbet
Went running off, ey, Celmayan.

When to the white kümbet, ey, it came
It stood lamenting and lamenting, ey,
Not once only, ey, dear creature,
Three times it lamented, ey, and moaned.
Uttering the Tekbir, the man Semeñ,*
In the khan father's korgan,
Making one flank, ey, its pillow,
Laying its head, ey, toward the Kutba,
Loosing the tears, ey, of its eyes,
Celmayan poured them forth.
Now toward the qibla, ey, turning,*
Sank down kneeling, ey, Celmayan.
On its head there is a golden halter,
It stiffened and stayed, ey, Celmayan,
Never lifting its head from the ground,
Lay there and remained, ey, Celmayan.
That Allah Taala, ey, my soul
Might take — so waits, ey, Celmayan,
Devoting myself to the Ayköl,
Might offer me in sacrifice — so waits, ey, Celmayan.
When the halter is off my head,
Cooking my sweet flesh,
Might eat his fill — so waits, ey, Celmayan,
Look, and it meets no eye,
Reciting the Qur'an for Manas,
Might slaughter me — so waits Celmayan.
Look, and it shows to no eye,
Whipped, it never stirred at all,
Stubbornly resisted Celmayan,
Forced, it never rose at all,
Made sore trouble, ey, Celmayan.
From Celmayan, ey, cutting off his hope,
The orphan sprang from his horse at a run.
To the spring, ey, bubbling as it flows,

Çığlık çığlığa ağlayıp, ey, Semetey,
Çekip gitti Celmayan.
O anda elini suya daldırıp,

El abdestini alıp,
Ayağını suya soktu şimdi,
Ayak abdestini aldı şimdi.
Kulhüvallâh'ı*, Kur'an'ı
Tastamam ezbere okuyup,
Gecikmeden tez okuyup,
Kısa boyunlu şamşeri

Kapıverip Semetey,
Canın Allah Taala'ya,
Sevabın atam Manas'a,
Celmayan'ı iyice belleyip,
Şimdi kurban etti er yiğit,
Celmayan'ı boğazladı şimdi,
Başını kesip aldı şimdi.
Başında altın yular var,
Anacığımın sözüydü,
Han atam Manas'tan kalma demişti.

Bu yularını alayım,
Terkiye sıkıca bağlayayım,
Beren anama, o yavuza,
Armağan olarak götüreyim.
Yuları çekip aldıktan sonra,
Terkiye bağladıktan sonra,
Görünmez oldu Celmayan,
Kayıplara karıştı Celmayan.
Nerede olduğu bilinmez,
Yere damlayan kanı yok,
Celmayan'ın kendisi de yok.
Kaçıp gitmişe benzemez,
Basıp gittiği izi yok.
Muradına böylece,
Erişiverdi Celmayan.
Gözden nihan oluverip,

Weeping cry upon cry, ey, Semetey,
Off had drawn Celmayan.
In that moment he plunged his hand in the water,
Performed the ablution of his hands,
Now he set his feet in the water,
Now performed the ablution of his feet.
The Kulhüvallâh, the Qur'an*
Reciting whole and entire by heart,
Reciting swiftly without delay,
The short-necked shamsher

Snatching up, Semetey,
«Your soul to Allah Taala,
Your merit to my father Manas,»
Binding Celmayan fast,
Now the brave man made the sacrifice,
Now he cut Celmayan's throat,
Now he severed and took its head.
On its head there is a golden halter,
It was my dear mother's word,
She said it was left from my khan father Manas.
Let me take this halter of its,
Let me bind it firm to the saddle-thongs,
To my beren mother, that fierce one,
Let me carry it as a gift.
After he had pulled the halter free,
After he had tied it to the saddle-thongs,
Unseen became Celmayan,
Into the lost vanished Celmayan.
Where it is, none can tell,
No blood of it dripped on the ground,
Nor is Celmayan itself there.
It does not seem to have fled,
There is no track where it trod.
To its heart's desire thus
Attained Celmayan.
Becoming hidden from the eye,

Gerçek eteği değene,
İçtenlikle dua edene,
Kendileriyle bir yürüyüp,
Gaza halini görene,
Eskisi gibi Celmayan,
Cumanın Kadir gecesinde,
Perşembenin gününde,
Şaşılası, bilmeyiz gerçek mi,

To him who truly touches its hem,
To him who prays with a whole heart,
Walking as one together with them,
To him who beholds the state of holy war,
As of old, Celmayan,
On Friday's Night of Power,
On the day of Thursday,
A wonder — we know not if it is true,

Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Görüp gelen kimse yok,
Apaçık Hüda bilmezse,
Yarısı uydurma, yarısı gerçek,
Yanından gelen adam yok,
Yaradan'ın kendisi bilmezse,
İki gecede bir görünüp,
İki hörgücün dibine
Çıplak bir çocuk biner derler,
Yassı hörgüçlü kara ner,
Bugün de diri gezer derler.
Gerçek eteği ey, değene,
Gerçekten feyzi dokunana,
Han Manas'ın kümbetine
Cumasında gelir derler.
Hüda'nın sevdiği kulu
Eskisi gibi görür derler.
Celmayan'ı boğazladıktan sonra,
Anasının emanet kıldığı yuları, Perişan olduğu çağıymış.
Adayıp çocuk aldıktan sonra,
Öteye doğru at sürünce,
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,
Tek hayvanın geçtiği patika,
Feryadı taş yaran,
Bağırışı baş yaran,
Altındaki atı arıklamış,
Kendisi fena kocamış,
Derdini deyip dertlenmiş,
Sonunda hor olmuş,

Much of it lies, much of it truth,
None has seen it and come back,
If the manifest Hüda does not know,
Half is invention, half is truth,
No man has come from its side,
If the Creator Himself does not know,
Appearing once in every two nights,
At the base of its two humps
A naked child rides, they say,
The flat-humped black ner,
Still walks alive today, they say.
To him who truly, ey, touches its hem,
To him whom its grace truly touches,
To Khan Manas's kümbet
It comes on its Friday, they say.
The servant whom Hüda loves
Sees it as of old, they say.
After he had slaughtered Celmayan,
The halter his mother left in trust, It was the season of his misery.
After the child took it with his vow,
When he rode his horse onward,
Cañırık's Car-Kıya,
The path where a single beast may pass,
His wail splitting stone,
His crying splitting heads,
The horse beneath him grown gaunt,
He himself grown sorely old,
Telling his grief and grieving,
In the end brought low,

Deve güdüp, düzlüğe
Bir gelmeye hasret kalmış,
Kuğu gibi sakalı ağarmış,
Kuzgun gibi gözü kızarmış,
Eklemleri kalmış titreyip,
Gözü kalmış irinlenip,
Göğsü kalmış hırıldayıp,
Bütün bedeni sarsılıp,
On iki uzuv, seksen kemik
Duramayıp zangırdayıp,

Herding camels, to the plain
Left longing to come but once,
His beard gone white as a swan,
His eyes gone red as a raven,
His joints left trembling,
His eyes left festering,
His chest left wheezing,
All his body shaking,
Twelve limbs, eighty bones
Rattling without rest,

Boyun kemiği uzayıp,
Kuzgun gibi gözü kızarıp,
Deve güdüp hor olup,
Bey oğlu o kuzuyu
Bir görmeye hasret olup,
Kalmış meğer perişan olup,
On iki yıl doluncaya dek,
Deve güder o kişi,
Atı elvermez olunca,
Yaya güder o kişi,
Dertlenip, acıkıp gücü gidip,
Kürkü eskiyip sarkıp,
Garip düştüğü çağıymış.
Kuvveti gidip büzülüp,
Arıklaştığı çağıymış.
Heybeti gidip sürünüp,
Onmaz olduğu çağıymış.
Akıl kaçıp, güç gidip,
Enfiye çekip coşup,
Önündeki deveyi döver,
«Issız kalasıca» diye söylenip.
Tepeciğe çıktığında
Yine gördü Semetey,
Keçi postu teninde,
Deve güden o adam,
Deri şalvarı bacağında,
Sakalı ağarmışken,
Çok geçmeden, o yıl

His neck-bone grown long,
His eyes red as a raven,
Herding camels, brought low,
For the bey's son, that lamb,
Longing to see him but once,
He had been left, alas, in misery,
Until twelve years were full,
That man herds camels,
When his horse no longer serves,
That man herds on foot,
Grieving, hungering, strength gone,
His fur coat worn out and sagging,
It was the season he fell forlorn.
His power gone, shrunken small,
It was the season he grew gaunt.
His majesty gone, dragging on,
It was the season he was past all mending.
Mind fled, strength gone,
Taking snuff and flaring up,
He beats the camel before him,
Muttering, «May you be left desolate!»
When he climbed the hillock
Again Semetey saw him,
A goatskin on his body,
That man who herds the camels,
Leather trousers on his legs,
His beard already gone white,
Before long, that very year

Ölüp gideceği çağında,
Altındaki bindiği
Yeleden kuyruktan ayrılıp,
Kök Çolok adını almış,
O yıl Köktulpar
Kötü bir adla anılır olmuş.
Ne kışın günü barınıp durmadan,
Ne yazın günü doyunca otlamadan,

Yelesi büsbütün dökülüp,
Üstünde Bakay kaygılanıp,

Bugün göreni yarın yok,
Yazık, böyleymiş şu boktan dünya!
Dizleri bükülüp,
Başındaki samur börkü
Kimler kurulup giymemiş,
Devleti* başta dururken
Kim gürleyip yürümemiş,
Bakay'ın adını duyunca
Kırlar ardında Hıtay'ın yurdu
telaşa düşmemiş mi. Bu kayına
dokunmamıştı.
Hızır'ın dokunduğu Bakay'a
Dün Manas varken
Abdestsiz* kişi girmemişti.
Eski zaman, bir vakitler
Padişah Bakay, yazık o ere –
O gün Bakay pek düşkündü.
Eskisini sorarsan:
Altındaki bindiği
Yeleli kızıl, yeleli kök,
Işıl ışıl duran Kök tulpar.
Yeleden, kuyruktan ayrılmış.
Kötü ada henüz konmamış,
O zaman Kökçolok adını almış değildi.
Deve güdüp çok bozlayıp,
Tepeye çıkıp konmuş,
Kökçolok değil, Bakay'ın

In the season he would die,
The mount he rode beneath him,
Parted from mane and tail,
Had taken the name Kök Çolok,
That year Köktulpar
Came to be called by an ill name.
Neither sheltering through the winter's day,
Nor grazing its fill through the summer's day,
Its mane all fallen away,
Upon it Bakay sorrowing,

Whom you see today, tomorrow is gone,
Alas, such is this rotten world!
His knees buckling under,
The sable börk upon his head —
Who has not strutted and worn its like,
While fortune stood at his head*
Who has not thundered as he strode,
At the mere sound of Bakay's name
Did not Hıtay's land beyond the steppes fall into panic. This birch he had not touched.
To Bakay, whom Hızır had touched,
Yesterday, while Manas lived,
No man unwashed had entered.*
Old times, once upon a time
Padishah Bakay — alas for that man –
That day Bakay was sunk full low.
If you ask of his former state:
The mount he rode beneath him,
Red of mane, grey-blue of mane,
The Kök tulpar standing all agleam.
Parted now from mane and tail.
The ill name not yet fastened on,
It had not then taken the name Kökçolok.
Herding camels, lamenting long,
He had climbed and settled on the hill,
Not Kökçolok — it was Bakay's

Kendi adı kötüye çıkmış.
Tepeye çıkıp haykırıp,
Duruverdi bir adam,
Develerin hepsi sahipsiz – diye,
Söve söve çıktı bir adam,
Bunların yarısı nereye gitti? – diye,
Kanadımdan kırılıp,
O anda yoklaya yoklaya çıktı bir adam,

Boz buğrası nerede – diye,
Bakına bakına çıktı bir adam,
Develerin hepsini tokatlayıp,
Sopalaya sopalaya çıktı bir adam.
Sırtlarda yığılıp kalasıca,
Sinek değip kırılasıca!
O, sanki Semetey bugün gelmiş gibi,

Yetimimi görmüş gibi,
Issız kalasıca, yakaya doğru

koşup.
Bu yıl yakanın otunu yememiş,
Düzlükten suyunu içmemiş,
Ne orman boyuna varmış,
Bu yıl on iki yılı dolmuştu,
Bunca yıldır gelmedin,
Sahipsiz kalan kara mal,
Ne ılgınından tadıp yedin.
Benim sefam Manas öleli,
Söğüdün ucunu görmedin,
Bu yıl kısılıp kaldın kara mal,
Kaç yıla dolmuştu.
Bakay'ın böyle inleyip bakması
Kaç yılı bulmuştu.
Deveyi lanetleyip han Bakay,
Kökçolok'un ağzını çevirmişti.
Ya derdini deyip Hüda'ya,
Kaplan Bakay durmuştu:
Han Manas varken

Own name that had gone to ruin.
Climbing the hill and crying out,
There stood up a man,
The camels are all masterless – saying,
Cursing and cursing, up came a man,
Where has half of them gone? – saying,
Broken at the wing,
In that moment, searching and searching,
up came a man,
Where is the grey buğra – saying,
Peering and peering, up came a man,
Cuffing every one of the camels,
Cudgeling and cudgeling, up came a man.
May you lie heaped on the ridges,
May a fly light on you and strike you down!
He, as if Semetey had come this day,

As if he had seen my orphan,
May you be left desolate, toward the river-bank
running.
This year it has not eaten the bank's grass,
Nor drunk its water from the plain,
Nor gone along the forest's edge,
This year the twelve years had come full,
All these years you did not come,
Black herd left masterless,
Nor tasted of its tamarisk.
Since my joy Manas has died,
You have not seen the willow's tip,
This year you were penned in, black herd,
How many years had come full.
Bakay's moaning and gazing so
Had reached how many years.
Cursing the camel, khan Bakay
Had turned Kökçolok's mouth around.
Or telling his grief to Hüda,
The tiger Bakay had stood:
While Khan Manas lived

O zaman ölmeyip ne oldum,
Deve güdüp ardında
Kala kaldım, ne oldum.
Başımdaki samur börkün
Çöpe döndüğü gün müdür,
Sefamdan yoksun kaldığım
Çok olduğu gün müdür?
Han Manas'tan ayrılıp,
Deve güdüp kaygılanıp,
Kişinin görmediği azabı
Çekeceğim günüm müdür?
Sakalımın ağında,
Son seferim yakınken,
Benim kuzgun gibi gözüm kızarıp,
Ölüp gideceğim çağımda,

Why did I not die then, what became of me,
Herding camels in his wake
I stayed behind, what became of me.
Is it the day the sable börk on my head
Has turned to trash,
Is it the day my being stripped of my joy
Has grown so great?
Parted from Khan Manas,
Herding camels, sorrowing,
Is it my day to suffer torment
Such as no man has seen?
In the white of my beard,
My last journey drawing near,
My raven-red eyes inflamed,
In the season I shall die,

Ölmeden deve güdüp,
Murdar ölecekmişim,
Issız bozkırda inleyip,
Murdar ölecekmişim.
Kara mala sahip çıkamadan,
Belde kalacakmışım.
Göğsüm bir daha saklanmadan,
Ben yerde kalacakmışım.
Vay, Manas, ölmez olaydın,
Bu horluğu, Bakay, görmez olaydın!

Herding camels before my death,
Defiled am I to die,
Moaning on the desolate steppe,
Defiled am I to die.
Unable to keep the black herd,
On the ridge am I to remain.
My chest never sheltered again,
On the ground am I to remain.
Alas, Manas, would you had never died,
Would you had never seen this scorn,
Bakay!

Dermanım kesildiği çağımda
Deve güdüp hor oldum.
Bu türlü yürek yangısını,
Can diye kul yarattınsa Hüda,
Kuluna verme hiç.
Benim gördüğüm horluğu
Bundan böyle, bir Hüda,
Benim gibi kocamış
İhtiyarlar görmez olsun!
Gücüm yerinde çağımda,
Benim ayköl'üm Manas varken,

In the season my strength was cut off
I herded camels and was brought low.
Such a burning of the heart,
If You created a servant with a soul, Hüda,
Never give it to Your servant.
The scorn that I have seen,
Henceforth, O one Hüda,
May old men grown aged
Like me never see it!
In the season my strength stood firm,
While my ayköl Manas lived,

O zaman ölmeyip ne oldum?

Dün, heybetli kara Çoñ-Beecin'i
Öleyim desem ölemeyip,
Kuşattığım vaktimde,
Çatır çatır Hıtay'ı
Dövdüğüm vaktimde,
O zaman ölmeyip ne oldum?

Ya Ala-Too gibi heybetle,
Işıldayıp durduğum vaktimde,
Gazaya çıkıp çarpışıp,
Müslümanın altın tuğunu
Tuttuğum vaktimde,
Kahrıma dokunanı
Kuşattığım vaktimde,
Zıvanadan çıkaranı
Dövdüğüm vaktimde,
Bunca gayret varken,
Kökcal'ım sağ çağında,
O zaman ölmeyip ne oldum?!

Dün, bileğime Zülfikar'ı
Astığım vaktimde,
On sekiz bin âlemi
Bildiğim vaktimde,
Yeryüzüne kıyamet
Saldığım vaktimde,
Altı bin kunduz, bin yambı,

Dün, haraç diye parçalayıp,
Alıp durduğum vaktimde,
Yerin üstünü şahin gibi
Kolaçan ettiğim vaktimde,
Kâfire aç naralar
Saldığım vaktimde,
O zaman ölmeyip ne oldum?

Why did I not die then, what became of me?
Yesterday, when mighty black Çoñ-Beecin
Though I wish to die, I cannot die,
I laid under siege,
When the Hıtay, crack upon crack,
I battered and beat,
Why did I not die then, what became of me?
Or with majesty like the Ala-Too,
When I stood all agleam,
Going out to holy war, clashing,
When the golden banner of the Muslim
I held in my hand,
When him who touched my wrath
I laid under siege,
When him who drove men mad
I battered and beat,
While all that vigor lived,
While my Kökcal was yet alive,
Why did I not die then, what became of me?!

Yesterday, when Zülfikar on my wrist
I hung,
When the eighteen thousand worlds
I knew,
When upon the face of the earth
I loosed the very doomsday,
Six thousand beaver-skins, a thousand yambı,
Yesterday, tearing them off as tribute,
When I kept taking them in,
When over the face of the earth like a falcon
I ranged at will,
When hungry war-cries at the infidel
I loosed,
Why did I not die then, what became of me?

Deve güttüm, adım kötüye çıktı,
Törem Manas, al götür beni!».
Deyip, o anda han Bakay,
Kökçolok'un ağzını çevirmişti,
Hasretini deyip, er Bakay,
İnleyip ağlayıp durdu şimdi,
Yitirdiğini deyip ulu Bakay,
Feryadı iyice koparmıştı.
Öz canına kendi kıyamayıp,
Tavşan toynağını ele alıp,
Perişan kalmıştı han Bakay.
Tepe tepe tepecik,
Tepecikte duruverdi,
Demin önündeki sahipsiz mal,
Sahipsiz malı yokladı.
Şu taylak, öteki kaymal*,
Şu atan, şu buğracık,
Asıy deveyi süzdükçe,
Yine Bakay kahroldu ya.
Kökçolok'un ağzını çevirdi şimdi,
Yurt bozulup gitmişçesine,

İnleyip Bakay durdu şimdi:
«Toyun da başına yıkılsın,
Toyuna nereden döndüm!?

I herded camels, my name went to ruin,
My töre Manas, take me away!».
Saying so, in that moment khan Bakay
Had turned Kökçolok's mouth around,
Telling his longing, the man Bakay
Moaned and wept and stood now,
Telling his loss, great Bakay
Had broken into full lament.
Unable to take his own life,
Taking the hare's hoof in his hand,
Khan Bakay had been left in misery.
Hill upon hill, a hillock,
On the hillock he halted,
The masterless herd just now before him,
He counted over the masterless herd.
This taylak, that kaymal,*
This atan, this little buğra,
As he eyed the asıy camel,
Again Bakay was struck with grief.
He turned Kökçolok's mouth around now,
As though the whole yurt had broken and gone,
Moaning Bakay stood now:
«May your toy come crashing on your head,
Why did I turn back to your toy!?

Toy yemeyeyim, ok yiyeyim,
Develerimden ayrıldım.
Aşın da afetle yıkılsın,
Aşına nereden döndüm,
Aş yemeyeyim, taş yiyeyim,
Manas'tan kalma maldı,
Celmayan'dan ayrıldım!
Bunun boz buğrası da yok,
Kır ingeni* birlikte yok,
Celmayan'ı dahi yok,
Celmayan'dan ayrılan
Ak sakal Bakay'ın bahtı yok!
Kör olasıcanın fersiz gözü,

Let me eat no toy-feast, let me eat an arrow,
I am parted from my camels.
May your aş be struck down with calamity,
Why did I turn back to your aş,
Let me eat no aş, let me eat stone,
It was the herd left from Manas,
I am parted from Celmayan!
Its grey buğra too is gone,
The grey inge with it is gone,*
Celmayan itself is gone,
Parted from Celmayan,
White-bearded Bakay has no fortune left!
Dim eye of the one doomed blind,

Oyulmuş gibi mi oldun,
Yanasıcanın sakalı,
Bugün kırkılmış gibi mi oldun?
Hayret, yarın yetim geldiğinde,

Celmayan hani dediğinde,
Hangi azabı çekerim,
Kırkılasıcanın sakalı,
Nasıl cevap veririm?
Yine azabını nideyim,
Başında altın yular var,
Böyle kara dert açan,
Yazık yavrum Kanıkey
Emanet edip bırakmıştı!
Kökçolok'un ağzını çevirmişti,
O anda Celmayan'ı yoklayıp durmuştu,

Aktulpar'a binmiş Semetey,
O Bakay'ı gördüğünde,
Şimdi sınamaya durdu yiğit er.
«Benim anam Kanıkey'in dediği
sözdü. «Ey, enişte, Hüda'nın sevdiği

Benim atam Manas'tan
Bakay daha bahadırdır demişti.
Yabancı gibi söz açayım,
Bunun içindeki sırrı alayım.
Bu, atamdan üstün bir aslansa,
Bunu kendime destek edineyim.

Bu, değersiz bir ihtiyarsa,
Çok süründürmeden zavallıyı,

Şimdi kurban edivereyim.
Ya öz sırrımı gizleyip,
Şurada duran Bakay'a
Ben yabancı gibi varayım».
Bunu deyip Semetey,
Doğruca çıktı önüne,

Have you become as if gouged out,
Beard of the one doomed to burn,
Have you become as if shorn today?
O wonder, when the orphan comes tomorrow,
When he says, where is Celmayan,
What torment shall I suffer,
Beard of the one doomed to shearing,
What answer shall I give?
Again, what shall I do with the torment,
On its head there is a golden halter,
Opening such black grief,
Alas, my child Kanıkey
Had left it in my trust!
He had turned Kökçolok's mouth around,
In that moment he kept searching for Celmayan,
Semetey, mounted on Aktulpar,
When he beheld that Bakay,
Now the valiant man set out to test him.
«It was the word my mother Kanıkey spoke. «Ey, brother-in-law, beloved of Hüda,
She said that than my father Manas
Bakay is the bolder batyr.
Let me open talk like a stranger,
Let me draw out the secret within him.
If he is a lion greater than my father,
Let me make him my own support.

If he is a worthless old man,
Without dragging out the poor wretch's pain,
Let me offer him up now.
Or, hiding my own secret,
To Bakay standing there
Let me go up like a stranger».
Saying this, Semetey
Came out straight before him,

Varmak oldu Bakay'ın
Kollayıp durduğu yanına.
Aktulpar'ın ağzını çevirdi şimdi,
O anda selam verip durdu şimdi.
Olgun yiğit, kurnaz yetim,
Şimdi yetişip hemen selam kıldı.

O anda yedi pîrli abanı
Şimdi adamakıllı sınayıp durdu:
«Selamdan selamünaleyküm, enişte!»

O zaman Bakay şöyle der:
«Aleyküm selam, yavrum,
Uranın ne, izin ne,
Boyun ne, oban ne,
Hangi soydansın?
On iki boy Müslüman,
Dil bilmeyen Hindistan,
On iki boy Kırgız var,
Yavrum, hangi soydansın?
Soyun kim, sopun ne,
Yavrum, çıkıp geldiğin oban hangisi?

Yavrum, göbeğinin kesildiği yerin neresi,

Yavrum, doğup büyüdüğün elin kim?»

O zaman çocuk şöyle der,
Gevşemeden, dosdoğru der:

kuluyum,
Aşağıdaki Canaalı Karaç'ın oğluyum,
Beni gören kullar er demiş,

Aşağıdaki Çambıl-Bel'i yurt edinmişim.

Yerimi sorup nidersiniz,
Enişte, bizi yersiz adam mı sanırsınız?

He made to go to the side
Where Bakay stood keeping watch.
He turned Aktulpar's mouth around now,
In that moment he gave his greeting now.
Seasoned young man, cunning orphan,
Now he came up and made his salute at once.
In that moment the aba of the seven pîrs
He now tested through and through:
«Of greetings — selamünaleyküm, brother-in-law!»
Then Bakay speaks so:
«Aleyküm selam, my child,
What is your battle-cry, what your trace,
What is your tribe, what your oba,
Of what lineage are you?
Twelve tribes of Muslims,
Hindistan that knows no tongue,
There are twelve tribes of Kirghiz,
My child, of what lineage are you?
Who are your kin, what your stock,
My child, which is the oba you have come from?
My child, where is the place your navel-cord was cut,
My child, who are the people you were born and raised among?»
Then the child speaks so,
Without slackening, he speaks dead straight:
his servant am I,
I am the son of Canaalı Karaç down below,
The servants who saw me have called me a man,
I have made Çambıl-Bel down below my homeland.
What will you gain by asking my place,
Brother-in-law, do you take us for a man without a place?

Benim elimi sorup nidersiniz,
Beni elsiz adam mı sanırsınız?
Enişte, senin fitne saldığın
zamanın var, Doru ala yorga tayı
vermeden,
Benim söyleyecek sözüm var,
Senin ayköl'ün Manas varken,
Benim obamı vurduğun zamanın var,
Ayköl Manas varken
Ben onun için, han enişte,
Sizden alacağım bir öcüm var.
Senin bu ettiğin bir zorbalık!
Dün, ayköl'ün Manas varken,
Ak maralı sürüp inek edip,
Vuruştuğun yeri talan edip,
Kokon'a horluk saldığında,
Sen Margalañ'ı vurup aldığında,
Oogan'ı vurdun tillå alıp,
Kara gözlüden binini alıp,
File yükleyip tillå alıp,
Çambıl-Bel'de benim Canaalı
Karaç atama, Bağıra bağıra sözünü etti
şimdi:
Kişinin görmediği belayı salıp,
Han Manas'ınla sen ikiniz,
Kıpkızıl kırgın salmışsınız,
Kırıp geçirip, döverek atamı,
Benim ablam Körpöyan'ı çekip
almışsın.
Senin dediklerinin hepsi doğru.
Ganimete böylece gark olmuşsun,
Sen ganimet kadın etmişsin.
Sen malı mülkü yağmalamışsın,
Fitneyi böylece salmışsın.
Ben Karaç'tan doğup,
Enişte, serpilip büyüyüp er oldum.

Şu ağzım atışıp,

What will you gain by asking my people,
Do you take me for a man without a people?
Brother-in-law, there was a time you sowed
discord, Without giving the bay-piebald
ambling colt,
I have a word that must be said,
While your ayköl Manas lived,
There was a time you struck my oba,
While Ayköl Manas lived —
For that, khan brother-in-law,
I have a vengeance to take from you.
This deed of yours was sheer tyranny!
Yesterday, while your ayköl Manas lived,
Driving the white maral like a cow,
Plundering wherever you fought,
When you heaped scorn on Kokon,
When you struck and took Margalañ,
You struck Oogan and took its gold,
Taking a thousand of the dark-eyed,
Loading elephants, taking gold,
At Çambıl-Bel, upon my father
Canaalı Karaç, Shouting aloud he spoke
his word now:
Loosing calamity such as no man has seen,
You and your Khan Manas, the two of you,
Loosed a blood-red slaughter,
Crushing, battering my father,
You dragged away my elder sister
Körpöyan.
All that you have said is true.
Thus you were drowned in plunder,
You made her a woman of spoils.
You pillaged goods and property,
Thus you loosed discord.
I, born of Karaç,
Brother-in-law, shot up and grew and
became a man.
This mouth of mine trading words,

Şimdi aklına koy, eniştem,
Now set it in your mind, my brother-in-law,

Ben er oğluyla denk oldum.
Benim söylediğim söze
Razı olur musun eniştem,
Altındaki Kökçolok'u
Şimdi bana armağan olarak,
Verir misin, eniştem?
Yiğitliğin bize erişti,

I have become the equal of a man's son.
To the word that I have spoken
Will you consent, my brother-in-law,
The Kökçolok beneath you,
Now as a gift to me,
Will you give it, my brother-in-law?
Your valor reached even us,

Ablamı çekip aldığında.
Senin ettiğin azap haddi aşmış.
Ya dağ gibi kız alıp,
Dolgun ilikli et vermeden,
Senin boynu bükük koyman bir horluk!
Sen obamı kırıp gitmişsin,
Şimdilik söylediğime
Razı olur musun eniştem,
Şimdi geldim, Kökçolok'u
Ayıbına Sen kendin
Verir misin eniştem?»
Dosdoğru sözünü etti şimdi,
Bakay'ın düşmanı olup
durdu şimdi.
Kaplan Bakay, hunhar aslan:
«Razıyım, yavrum, razıyım,
Kökçolok sana kurban,
Ömrü geçmiş ablana
Bunu da katıp vereyim.
Yavrum, o dediğin de doğru,
Dün, Yedigen'im Manas sağ iken –
Yeryüzünü kolaçan etmişim.
O Çambıl-Bel yurduna,
Kör oğlu sultan eline,

Benim şu elim kılıç çalıp,
Senin koca kalpaklı, çıplak bağırlı,

Çapa sağrılı eline

When you dragged my elder sister away.
The torment you wrought passed all bounds.
Taking a girl like a mountain,
Without giving flesh with rich marrow,
Your leaving her bowed of neck is a scorn!
You crushed my oba and went your way,
To what I have said for now
Will you consent, my brother-in-law,
Now I have come — Kökçolok,
For your own shame, you yourself,
Will you give it, my brother-in-law?»
He spoke his word dead straight now,
He became Bakay's enemy
and stood so now.
Tiger Bakay, bloodthirsty lion:
«I consent, my child, I consent,
Kökçolok is yours to take,
For your sister whose life is spent
Let me throw this in and give it too.
My child, that too which you said is true,
Yesterday, while my Yedigen Manas lived –
I ranged over the face of the earth.
To that homeland of Çambıl-Bel,
To the land of the blind man's son, the sultan,
This hand of mine striking with the sword,
Upon your people of the great kalpak, bare of chest,
Hoe-rumped as they are,

Ben dört kez felaket salmışım.
Sırıktaki atını dağıtıp,
Bu gelinini kızını ağlatıp,
Kadınlarını çığrıştırıp,
Bu bir kez değil, atanı
Altı kez vurup almışım.

Four times I loosed disaster.
Scattering your horses at the tether-pole,
Setting your brides and daughters weeping,
Setting your women shrieking,
Not once only — your father
Six times I struck and took.

Koyun döver gibi hıncını kakmışım,
Senin atanı böyle vurmuşum.
Karşılık veren halkını,
Yavrum, kurban etmişim.
Senin ablan Körpöyan'ı
Ben mal vermeden çekip almışım.
Küheylanı yurtça beğenilen,

Senin ablan Körpöyan'ı
Ben atın terkisine atmışım.
Yavrum, arlanıyorsan sağlam dur,
Ben senin ablan Körpöyan'ı
İşte öyle çekip almışım.
Altay'a han gibi saldım pervasız,
Senin ablan Körpöyan'ı
Kadın ettim itirazsız.
Hocanı dövüp kırmışım,
Senin ablan Körpöyan'ı
Ganimet kadın etmişim.
Razıyım, yavrum, razıyım,
Altımdaki Kökçolok'u
Müjdelik olarak vereyim.
Razıyım, yavrum, razıyım,
Ömrü geçmiş ablanın,
Yavrum, kalınına vereyim.
Kökçolok sana kurban,
Yavrum, çeliğimi körelttim,
Bugün Celmayan'ı yitirdim.
Kanadımdan kırıldım,
Bugün Celmayan'dan ayrıldım,
Ne yerde bastığı iz var,
Ne dokunup giden kişi var.

I drove home my fury as one beats sheep,
So did I strike your father.
Your people who gave resistance,
My child, I offered up as sacrifice.
Your elder sister Körpöyan
I dragged away without giving a herd.
Her, praised by the whole yurt as a küheylan,

Your elder sister Körpöyan,
I flung across my horse's crupper.
My child, if you feel the shame, stand firm,
I — your elder sister Körpöyan —
Even so did I drag her away.
I fell on Altay fearless as a khan,
Your elder sister Körpöyan
I made my woman without protest.
I beat and broke your hoca,
Your elder sister Körpöyan
I made a woman of spoils.
I consent, my child, I consent,
The Kökçolok beneath me
Let me give as glad-tidings' due.
I consent, my child, I consent,
For your sister whose life is spent,
My child, let me give it as her bride-price.
Kökçolok is yours to take,
My child, I have blunted my steel,
Today I have lost Celmayan.
I am broken at the wing,
Today I am parted from Celmayan,
There is no track where it trod the ground,
Nor any man who touched it and went.

Adı belli, kudretli candı,
Berenim Manas'tan kalma maldı.
Öleyim desem can tatlı,
Yaşını sayıp geldiğinde,
Vay, doksan beşe dolmuştu.
Manas'ı Hüda aldığında,
İşte bu yıl Celmayan
Doksan beş yaşını bulmuştu.
Yelişine yel yetişmez,
Yel perisi gibi maldı.
Yedi pîre el vermiş,

It was a soul renowned and mighty,
It was the herd left from my beren Manas.
Though I wish to die, life is sweet,
When you came counting its years,
Alas, it had come full ninety-five.
When Hüda took Manas,
This very year Celmayan
Had reached its ninety-fifth year.
No wind can match its racing,
It was a beast like the wind-spirit.
It had given its hand to the seven pîrs,

Vay, Manas'ımdan kalmıştı.
Yürüyüşüne mal yetişmez,
Rüzgâr kadar hızı vardı.
Kara kökcal kaplanım,
Vay, Manas'ımdan kalmıştı.
O günlerimden kalan yadigâr,
Yavrum, alt dudağı şap şap sarkık,
Arka hörgücü hop hop kalkık,
Başında altın yular var,
Hanım Manas'tan kalan Celmayan.
Mekke'ye sefer vardığında,
Medine'yi dolaştığında,
Medine'nin belinden,
Aşağıdaki Arabistan elinden,
Kayıptan rast gelip,
Kurban olayım Celmayan,
Aşağıdaki bedevîlerin yerinden,
Parmak kadarken kavuşup,
Minicikken birleşen,
Küçücükten rast gelen,
Küheylanlığı yurtça beğenilen,

Alas, it was left from my Manas.
No herd can match its stride,
It had speed to equal the gale.
My black kökcal tiger,
Alas, it was left from my Manas.
Keepsake left over from those days of mine,
My child, its lower lip slack and flapping,
Its hind hump bobbing high,
On its head there is a golden halter,
Celmayan, left from my khan Manas.
When he journeyed to Mecca,
When he wandered Medina,
From the pass of Medina,
From the Arab land below,
Come by chance out of the unseen,
Let me be its sacrifice, Celmayan,
From the place of the bedouins below,
Joined to him when finger-small,
United when a tiny thing,
Met by chance from littleness,
Praised by the whole yurt for its küheylan blood,

Vefalı dostum Manas'tan kalan yadigâr,
Kayıptan gelme maldı.
Hanım Manas kökcalın
Özü gibi gördüğü candı.

Keepsake left from my faithful friend Manas,
It was a beast come out of the unseen.
It was the soul my khan Manas the kökcal Looked on as his very self.

Dün, Manas kaplan
Kazaya uğrayıp öldüğünde,
Gam dolu o müşkülü
Han aban Bakay gördüğünde,
Gireyim desem yer katı.
Manas'ım, al götür yanına – diye,
Bağırıp Bakay kaldığında,
Mızrağı yere vurduğunda,
Ayköl'üm, al git beni – diye,
Sakalını Bakay yolduğunda,

Vadi boyunca konduğunda,
Manas'ımdan ayrılıp,
Yangın sönmüş gibi olduğunda,

Dertli ihtiyar Bakay ağlayıp,
Müslümanın hepsi ağlayıp,
Ak sarıklı hoca ağlayıp,
Ders okuyan molla ağlayıp,
Koşoy, Töştük alpı ağlayıp,
Urumkan'ın Kökbörü'sü,
Böylesi devler ağlayıp.
Manas'ı Hüda aldığında,
Barça* yurt öksüz kaldığında,
Dünyadan Manas göçtüğünde,
Öte dünyaya doğru çekildiğinde,

Halk inleyip yattığında,
Yassı hörgüçlü kara ner,
Han Manas'tan kalan Celmayan,
Yas bekledi altı gün,
Keder gördü nice gün.
Manas'ın geçtiği yamaca
Başını yere koymuştu,
Gece gündüz on dört gün
Bozlayıp yatıp kalmıştı.
Kıbleye yüz tutup,
Çöküvermişti Celmayan.
Gözünün yaşını boşandırıp,

Yesterday, when Manas the tiger
Met his doom and died,
When that grief-filled hardship
Khan aban Bakay beheld,
Though I would enter it, the earth is hard.
My Manas, take me to your side – saying,
When Bakay remained crying out,
When he struck his lance into the ground,
My Ayköl, take me away – saying,
When Bakay tore out his beard,

When they camped along the valley,
Parted from my Manas,
When it was as though the fire had gone out,

The grieving old man Bakay weeping,
All the Muslims weeping,
The white-turbaned hoca weeping,
The lesson-reading molla weeping,
Koşoy and the alp Töştük weeping,
Urumkan's Kökbörü,
Such giants as these weeping.
When Hüda took Manas,
When the whole yurt was left orphaned,*
When Manas passed from the world,
When he was drawn toward the world beyond,

When the people lay moaning,
The flat-humped black ner,
Celmayan, left from Khan Manas,
Kept mourning six days,
Saw sorrow many a day.
On the slope where Manas had passed
It had laid its head upon the earth,
Night and day, fourteen days,
It had lain lamenting there.
Turning its face to the qibla,
Celmayan had sunk down kneeling.
Loosing the tears of its eyes,

Döküvermişti Celmayan.
Söyleyeyim dese dili yok,
O günden bugüne,
Çöküp kalmıştı Celmayan.
Ködöö'den* yolup ot verip,
Könök* ile su verip,
Azabını çektiğim maldı.
On iki yıl oluncaya dek,
Kökçolok'a betege otu,
Betege yolup yüklemişim.
Celmayan'ın azabını,
Kulunum, on iki yıl çekmişim. Kaygı yokken kaygılandım,
Başında altın yular var,

Celmayan had poured them forth.
Though it would speak, it has no tongue,
From that day to this day,
Celmayan had knelt and remained.
Plucking grass from the Ködöö to feed it,*
Giving water with the könök,*
It was the beast whose torment I have borne.
Until twelve years were full,
For Kökçolok the betege grass,
Betege I have plucked and loaded.
Celmayan's torment,
My foal, I have borne twelve years. I sorrowed when there was no sorrow,
On its head there is a golden halter,

Emanet konmuş o yular.
Yavrum, kanadımdan kırıldım,
Hanımdan kalan yadigâr,
Dayanak edinip oturduğum,
Yavrum, Celmayan'dan ayrıldım.
Toyun da başına yıkılsın,
Toy yerim diye döndüm.
Toy yemeyeyim, zehir yiyeyim,
Yavrum, Celmayan'dan ayrıldım.
Aşın da afetle yıkılsın,
Aşa nereden döndüm.
Aş yemeyeyim, taş yiyeyim,
Manas'tan kalan nişanem,
Celmayan'dan ayrıldım,
Celmayan'a yanmışım,
On iki yıl oluncaya dek,
Celmayan'ın azabını çekip durmuşum.
Karalı giden Kanış'a,
Kaçıp giden yetime,
Sağ gelirse bu ikisi,
Şu duran Celmayan'ı
Nezir* kılsam diye gezdim.
Kırları dolaşsam izi yok,

That halter was left in trust.
My child, I am broken at the wing,
Keepsake left from my khan,
That I sat leaning on as my stay,
My child, I am parted from Celmayan.
May your toy come crashing on your head,
I turned back saying, I shall eat at the toy.
Let me eat no toy-feast, let me eat poison,
My child, I am parted from Celmayan.
May your aş be struck down with calamity,
Why did I turn back to the aş.
Let me eat no aş, let me eat stone,
My token left from Manas,
I am parted from Celmayan,
I have burned for Celmayan,
Until twelve years were full,
Celmayan's torment I have borne without cease.
For Kanış who went in mourning black,
For the orphan who went fleeing,
If those two come back alive,
This Celmayan standing here
I roamed meaning to make a nezir.*
Though I range the steppes, there is no track,

Ne çalıp gidecek kişi var,
Böyle mi vurur Hüda insanı.
Yanasıcanın şu sakalı,
Gerçekten tutuşup gitti mi,
Hanım Manas'tan kalan Celmayan
Gerçekten yitip gitti mi?
Yavrum, ben müşküle düşüp
kaygılandım,
Sakalımı düşman kırkmışça,
Bugün Celmayan'dan ayrıldım.
Çeliğimi körelttim,
Olmadık kara gün düşüp,
Celmayan'ı yitirdim.
Şu ihtiyarlık kurusun,

Nor any man who would steal it away,
Does Hüda strike a man so?
This beard of the one doomed to burn,
Has it truly caught fire and gone,
Celmayan, left from my khan Manas,
Has it truly been lost and gone?
My child, I have fallen into hardship
and sorrowed,
As though a foe had shorn my beard,
Today I am parted from Celmayan.
I have blunted my steel,
An unheard-of black day befalling,
I have lost Celmayan.
May this old age wither,

Yassı hörgüçlü kara ner,
Yavrum, Celmayan'dan ayrıldım.
Manas'tan kalan nişanem,
Vay, yetim geldiğinde,
«Atacığımın Celmayan'ı,
Aba, nereye gitti?» – dediğinde,
Kırda yılkım altı san,
Bu sakalım tutuşup,
Ne türlü müşkül çekerim,
Kara gün çektim böylece,
Yavruma hangi cevabı veririm?
Bahtım pazarım bağlanıp,
Böyle mi vurur Hüda,
Celmayan'dan ayrılıp,
Benim bahtiyarlığım* böyle mi kırılır!
Bunu deyip, Bakay han,
Yavrum, Celmayan'ı gördün mü,
Celmayan'ı bildin mi?
Yavrum, Celmayan'ın nişanı –
Yassı hörgüçlü kara ner,
Başında altın yular var,
Alt dudağı şap şap sarkık,
Arka hörgücü hop hop kalkık,
Manas'tan kalan Celmayan,

The flat-humped black ner,
My child, I am parted from Celmayan.
My token left from Manas,
Alas, when the orphan comes,
«My dear father's Celmayan,
Aba, where has it gone?» – when he says,
My horse-herds on the steppe are six san,
This beard of mine catching fire,
What manner of hardship shall I suffer,
Thus have I endured the black day,
What answer shall I give my child?
My luck and my market bound fast,
Does Hüda strike so,
Parted from Celmayan,
Is my felicity to be broken so! Saying this,*
Bakay khan,
My child, have you seen Celmayan,
Did you know Celmayan?
My child, Celmayan's token –
A flat-humped black ner,
On its head there is a golden halter,
Its lower lip slack and flapping,
Its hind hump bobbing high,
Celmayan, left from Manas,

Yavrum, işte nişanı böyledir,
Celmayan'ı bildin mi,
Yavrum, Celmayan'ı sezdin mi?
Celmayan'ı sen gördünse,
Dediğine razı olayım.
Beş-Taş'ın başı Bek-Cayloo,
Kuytusuna konup yatan,
Beren Manas göçüp gittiğinde,
Kalabalık Kırgız, çok Argın,
Dört yana dağılıp göçtüğünde,

Manas'tan kalan eldi,
«Yurttan soy kalsın» – diye,
Hayvan da olsa Celmayan,
Bakan Bakay ben idim.
Beş yüz ocak halkım var,
Yavrum, dediğine razı olayım,
Baş çevirmeden hepsini,
Celmayan'ı sen gördünse,

Yavrum, müjdelik vereyim!
Altımdaki Kökçolok,
Aldığım zevcem Körpöyan,
Biricik oğlum Baytaylak,
Yavrum, bunu da katıp vereyim.

Tulparım, küheylan alabaş,
Argımak'ı, yüğrüğü karışık,
Bunu da katıp vereyim!
Yavrum, bugün giderdi Hüda gücümü,
Yitiriverdim, kulunum,
Bugün Celmayan gibi malımı».
Kökçolok'un ağzını çevirmişti,
Uzun uzun sızlanıp durmuştu.
«Talas'ta kendimi gizleyip,
Takatim kesilen vay ayında,
Talas'taki yetimi
O anda tâ Bukar'a doğru

My child, such indeed is its token,
Did you know Celmayan,
My child, did you catch sight of Celmayan?
If you have seen Celmayan,
Let me consent to what you said.
Bek-Cayloo at the head of Beş-Taş,
Camped and lying in its sheltered fold,
When beren Manas passed away,
The teeming Kirghiz, the many Argın,
When they scattered to the four quarters and moved,
They were the people left from Manas,
«Let seed remain of the yurt» – saying,
Though it be but a beast, Celmayan —
The keeper Bakay, that was I.
I have a people of five hundred hearths,
My child, let me consent to what you said,
All of them, without turning my head,
If you have seen Celmayan,

My child, let me give the glad-tidings' due!
The Kökçolok beneath me,
My wedded wife Körpöyan whom I took,
My only son Baytaylak,
My child, let me throw these in and give them too.
My tulpar, the küheylan alabaş,
Argımak and racer mingled together,
Let me throw these in and give them too!
My child, today Hüda has taken away my strength,
I have lost, my foal,
This day my herd-treasure Celmayan».
He had turned Kökçolok's mouth around,
He had stood keening long and long.
«Hiding myself in Talas,
In the woeful month my strength was cut,
The orphan of Talas
In that moment far toward Bukar

kaçırtıp.
Keñ-Kol'da boyumu gizleyip,
Kederlenmenin yüzünden,
Kurumlu yetimi
Keñ-Kol'dan yaya kaçırtıp.
Yetim gelirse Talas'a,
Düşünürdüm zavallı can,
Celmayan'ı adayıp kurban etsem – diye,
Göçmüş dostum Manas'a.
Celmayan şöyle dursun, taylak yok,
Yedi günün biri azap,
Böyle miydin, boktan dünya!
Kır kır, kırları aşıp,
Hanım Manas'tan kalan kadim dost.
Çocukluk gününde baş koşup,
Bit kadarken birleşen,
Sefere çıksa keşif yoldaşı,
Kara gün böyle mi olur,

I sent fleeing.
Hiding my frame in Keñ-Kol,
By reason of my grieving,
The proud orphan
I sent fleeing on foot from Keñ-Kol.
If the orphan comes back to Talas,
I would think, poor soul,
Let me vow Celmayan and offer it – saying,
To my departed friend Manas.
Celmayan aside, there is no taylak,
One day of seven is torment,
Were you always so, rotten world!
Steppe upon steppe, crossing the steppes,
Old friend left from my khan Manas.
Joined head to head in childhood days,
United when louse-small,
Scouting comrade when he rode to war,
Is the black day ever like this,

Hanım Manas'tan kalan kadim dost.
İki gözü kızarmış,
Çeliğimi körelttim,
Bugün Celmayan'ı yitirdim!»
Bakay inleyip, ağlayıp dururken,
Aklına düştü bir şey,
Koca Manas'tan doğan Semetey:
Sakalının ağında,
«Anacığım Kanıkey'in sözüydü,
Görürsen ulu Bakay'ı,
Atandan yiğit aslandır demişti.
Söyleyip duran Bakay'ı
İyice bir sınayayım,
Kötü çıkarsa, Bakay'ı
Kurban edivereyim,
Yol üstünde sürükleyip,
İt kurda yem edeyim.
Kocamışken bunu inletmeden,
Bunun işini bitirivereyim.
Gayreti üstün aslansa,

Old friend left from my khan Manas.
Both its eyes gone red,
I have blunted my steel,
Today I have lost Celmayan!»
While Bakay stood moaning, weeping,
Something fell into his mind —
Semetey, born of old Manas:
In the white of his beard,
«It was my dear mother Kanıkey's word,
If you see great Bakay,
She said he is a lion bolder than your father.
This Bakay who keeps speaking —
Let me test him thoroughly,
If he proves base, Bakay
Let me offer up as sacrifice,
Dragging him along the road,
Let me make him food for dog and wolf.
Without making him moan in his old age,
Let me finish his affair.
If he is a lion supreme in vigor,

Han atam Manas'ı görmüş erse, «Enişte Bakay, onmazsın,

Yiğitliği varsa Bakay'ı
Öldürmeden, yitirmeden,
Han atamın yerine
Dayanak edinip alayım,
Bakay'ı nişan edinip,
Ben Beecin'e kırgın salayım.
Yer gözlettirip, yurdu bilip,

Er olduğu gerçekse,
Ben baş bilenim edineyim.
Kötüyse Bakay'ı
Bu dünyadan yok edip,
İşini bitirivereyim.
Altındaki Kökçolok,
Yazık ki, arıklaştığı çağıymış. Yarıp bölüp alıveren,
Üstündeki Bakay han,
Deve güdüp, çok bozlayıp,
Yazık, garip düştüğü çağıymış.
Gürleyip durma enişte m,
Kılığı gitmiş Bakay'ın,
Gözü kalmış irinlenip,
Göğsü kalmış hırıldayıp,

Biçimsizce boynu uzamış.
O yıl Bakay'ın
Keçi postu teninde,
Deri şalvarı bacağında,
O çocuk varmasa eğer,
Bakay'ın ölüp gidecek haldeydi.
Altındaki bindiği
Yeleden kuyruktan ayrılıp,
Kökçolok adını almış,
Kazaya çarpılıp kalmış,
Kötü ada konmuş,
Kökçolok adlı oluvermiş.

If he is a man who saw my khan father Manas, «Brother-in-law Bakay, you are past mending,
If Bakay has valor in him,
Without killing him, without losing him,
In my khan father's stead
Let me take him for my stay,
Making Bakay my mark,
Let me loose slaughter on Beecin.
Having him scout the land, knowing the yurt,
If it is true he is a man,
Let me make him my chief counsellor.
If Bakay is base,
Blotting him from this world,
Let me finish his affair.
The Kökçolok beneath him,
Alas, it was the season it had grown gaunt.
The one who split and cleft and seized,
The Bakay khan upon it,
Herding camels, lamenting long,
Alas, it was the season he fell forlorn.
Stop your thundering, my brother-in-law,
Bakay's fair form is gone,
His eyes left festering,
His chest left wheezing,

His neck grown long and shapeless.
That year Bakay had
A goatskin on his body,
Leather trousers on his legs,
Had that child not come to him,
Bakay was in a state to die.
The mount he rode beneath him,
Parted from mane and tail,
Had taken the name Kökçolok,
Struck by calamity it remained,
The ill name was fastened on,
It came to be called Kökçolok.

Yiğitliğini sınayıp Bakay'ın,
Sözünü başka yöne çevirmişti,
Manas'tan doğan yetim kul,
Yabancı gibi durup kalmıştı:
Yedi pîre el vermiş,
Senin Yedigen'in Manas burada yok.
Ne zaman olsa gürleyip,
Sen zorbalığını bırakmazsın.
Keñ-Kol'a diktiğin bağın yok,
Kibirli* enîştem,
Senin kurulup duracak çağın yok,
Senin ters söz söyleyecek halin yok.
Senin Keñ-Kol'a kurduğun bağın yok,
Kibirle konuşacak çağın yok.
Senin, iğneleyip söz sokan,
Kurulup duran Manas hanın yok.
Bütün gündüz derisini
Paçasına dolayan,
Senin bahadır Manas hanın yok.
Herkese zor kullanan,
Senin padişah Manas hanın yok!

Deve güttüğün halinde,

Testing Bakay's valor,
He had turned his word another way,
The orphan slave born of Manas
Had stood there like a stranger:
He gave his hand to the seven pîrs —
Your Yedigen Manas is not here.
Whatever the hour, you thunder on,
You will not leave your tyranny.
You have no garden planted at Keñ-Kol,
My haughty brother-in-law,*
You have no season left for strutting,
You are in no state to speak crooked words.
You have no garden laid out at Keñ-Kol,
No season left for talking in pride.
You have no needling, word-thrusting,
Strutting Khan Manas any more.
Who all the day long wound
His hide around his trouser-leg,
You have no batyr Khan Manas any more.
Who bore hard on every man,
You have no padishah Khan Manas any more!
In your camel-herding state,

Hükmünü bırakmazsın,
Sen ölüp gidecek halindeyken.
«Çekip alıp ablanı,
Obanı başını çiğnedim» – diye,
Yine kabararak söz edersin.
«Ablanı kırda kadın ettim» –

Yakın gelirsen yumruk yağdırıp,
diye,
Ata azabını çektirdim – diye,

Atan Canaalı hanı darmadağın edip,

Zorbalıkla çekip aldım» – diye,
Senin bu horlaman marifet mi,

You will not leave your ruling ways,
Though you are in a state to die.
«Dragging away your sister,
I trampled your oba's head» – saying,
Again you speak all puffed up.
«I made your sister a woman on the steppe» –
If you come near, raining fists,
saying,
I made him suffer a father's torment – saying,
Scattering your father Canaalı khan to ruin,
By tyranny I dragged her away» – saying,
Is this scorn of yours a feat,

Çekinmeden sözünü söylersin,
Senin ulun Manas burada mı?
Ben senin çarkını kırayım,
Soğutayım, ihtiyarım,
Nerelerdeki yelini.
Altındaki Kökçolok'u
Ben şimdi çekip alayım.
Gümbürdeyen bu ihtiyarın
İki hayasını birden kesip,
Ben iğdiş edivereyim.
Zorbalık ettinse ablama,
İhtiyarım, senden böyle öcümü alayım!
Ablana zorbalık ettim – diye,

İhtiyarım, senin zorbalığını göreyim,
Ölsen dahi koca,
Boynuna yular taktırıp,
Yitirdiğin kaybını sorarsın,
Celmayan deyip durursun,
İhtiyarım, sen kimi alaya
alırsın?
Aybaltayı ele alıp,
Gözcü Kırgız burada mı,
İhtiyarım, senin bu sözün kötü söz,
Kılıç alıp sinsice,
Sen kimi alaya alırsın?
O anda Bakay'a doğru saldırıp,
İhtiyarım, sen ezelden beri maskarasın,
Çalım atıp durmuştu.
Sana deve güttürse Kırgız'ın,
Hanın Manas'tan kalma tebaan.*

«Tulparımın ağzını çevireyim,
İhtiyarım, istense verilmez Kökçolok,

Soğuk kementi atayım,
Hanın Manas ölmüş,
Senden nice öcümü alayım.

You speak your word without flinching,
Is your great one Manas here?
Let me break this wheel of yours,
Let me cool, my old man,
That wind of yours from who knows where.
The Kökçolok beneath you
Let me now drag away.
Of this thundering old man
Both stones at a single stroke
Let me cut, and geld him clean.
If you did tyranny to my sister,
My old man, so let me take my vengeance
on you! I did tyranny to your sister –
saying,
My old man, let me see your tyranny,
Even if you die, old fellow,
Having a halter hung on your neck,
You ask after the loss you lost,
You keep on saying Celmayan,
My old man, whom do you make
your mock?
Taking the aybalta in hand,
Is the watchman Kirghiz here,
My old man, this word of yours is an evil
word, Taking his sword by stealth,
Whom do you make your mock?
In that moment charging at Bakay,
My old man, you were ever the laughing-
stock, He had made his feinting show.
If the Kirghiz set you herding camels —
You are a subject left from your khan
*Manas.**
«Let me turn my tulpar's mouth,
My old man, Kökçolok is not given for the
asking,
Let me cast the cold lasso,
Your khan Manas is dead,
Let me take my many vengeances on you.

Tependen topluca basayım,

Dört tülük malını saçayım.
Kısrağını da elinden kapıp,
Senin nerelere gitmiş
kibrini çıkarayım.
beynini,
Çıkarayım, ihtiyarım, nerelerdeki
kibrini!
Aratayım ben sana
Kaplan Manas devini,
Sonra bulup vereyim,
Senin Celmayan gibi deveni,
Tüketeyim ben senin
Nerelerdeki dâvanı.
Zorla çekip alayım,
Altındaki Kökçolok gibi
malını,
Tüketeyim, ihtiyarım,
Senin o eski arını.
Onmaz ihtiyarım, onmazsın,

Sen gayretini bırakmazsın!
Kahrını bırakmazsın.
İhtiyar, yarayım şimdi ödünü,
Göreyim senin öcünü» –
Deyip, öylece, Semetey,
Aktulpar'a bir vurup,
Şimdi o zaman Bakay şöyle der:
Önündeki yerden kaçmadan dur,

Yavrum, senin ananı kadın
edeyim!
Deve güdüp yağır olmuş,

Kökçolok gibi malım var.
Apaçık Hüda kırk kez vursun,
Seksen parçaya doğrasa da,
Yavrum, sana yetecek gücüm var!

Let me stamp down all at once upon your crown,
Let me scatter your four kinds of herds.
Snatching your mare too from your hand,
Let me drive out your pride
gone who knows where.
your brains,
Let me drive out, my old man, that pride of yours from who knows where!
Let me set you searching
For your tiger Manas's giant,
Then let me find and give you
Your camel like Celmayan,
Let me use up all
That claim of yours from who knows where.
Let me drag away by force
Your herd-treasure like the Kökçolok beneath you,
Let me use up, my old man,
That old honor of yours.
My hopeless old man, you are past mending,
You will not leave your vigor!
You will not leave your wrath.
Old man, let me split your gall now,
Let me see your vengeance» –
Saying, even so, Semetey,
Striking Aktulpar once,
Now then Bakay speaks so:
Stand on the ground before you without fleeing,
My child, let me make your mother my woman!
Galled with sores from camel-herding,

I have a herd-treasure like Kökçolok.
Let the manifest Hüda strike forty times,
Though he carve me into eighty pieces,
My child, I have strength enough for you!

Bu çarkımı sorarsan,
Yavrum, deve güden düşkünüm ben.
Kayını Bakay görmüştü.
Dört kez Hüda beni vursa,
Yavrum, seni bırakmam.
Törem'den kalan emanet,
Deve denen malım var,
İster on kez birden vursun,
Habis, sana yetecek gücüm var.
Yazık, altımdaki Kökçolok,
Arıklamışken rast geldin,
Bu âlemi kıran han Bakay'a
Kocamışken rast geldin.
Bu Talas'ın vadisi
Kulunum, yol olmuşken rast geldin,
«Yavrum, güçlüysen sıkı dur,
Ben kaplanımdan ayrılıp,
Hor olmuşken rast geldin.
Başımdaki samur börk
Çöpe dönmüşken rast geldin,

Benim belam başımdan
Aşkınken rast geldin.
Tulpar yağır olup, yazık can,
Arıklamışken rast geldin,
Çeliğim gidip, ben ölüp,
Kocamışken rast geldin.
Kökçolok'u alacak kulunum,
Önündeki yerde sıkı dur,
Erkeksen, kahrolası,
Kımıldamadan, kaçmadan dur.
Boğazın gök vadisi,
Akın edip geçtiğim yoldu,
Senin gibi çocuğun
Sekiz binini darmadağın edip,
Alıp götüren ordu idi!
«Manas, Manas!» – diye ses salıp,
İhtiyarı Hüda çarptı şimdi.

If you ask after this wheel of mine,
My child, a camel-herding wretch am I.
His birch Bakay had seen.
Though Hüda strike me four times,
My child, I shall not let you go.
The trust left from my Töre,
I have a herd-treasure called camel,
Let Him strike even ten times at once,
Villain, I have strength enough for you.
Alas, the Kökçolok beneath me —
You chanced on it when it had grown gaunt,
On khan Bakay who broke this world
You chanced when he had grown old.
This valley of Talas —
My foal, you chanced on it worn to a road,
«My child, if you are strong, stand fast,
Parted from my tiger,
You chanced on me when I was brought low.
The sable börk upon my head —
You chanced on it when it had turned to trash,
My trouble over my head —
You chanced on me when it had overflowed.
The tulpar galled with sores, poor soul,
You chanced on it when it had grown gaunt,
My steel gone, myself dying,
You chanced on me when I had grown old.
My foal who would take Kökçolok,
Stand fast on the ground before you,
If you are a man, curse you,
Stand without stirring, without fleeing.
The grey-blue valley of Boğaz
Was the road I passed on my raids,
Of children like you
Eight thousand it scattered to ruin —
Such was the horde that swept them away!
«Manas, Manas!» – loosing the cry,
Hüda struck the old man now.

Kökçolok'a bir vurup,
Kahırlanıp suratı asılıp,
Sırta Bakay gelmişti,
Kahırlanıp durmuştu,
Kara canını esirgemeden,
Kaplan Bakay, han aban,
Altında güdük malı var,
Altmış Bakay ölse de
Bin kişilik gücü var.
Bakay kayını çekip devirip,
Köküyle birlikte kayını
Söküp alıp altüst edip,
Çomak edinip almıştı,
Altındaki Kökçolok'a
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağdan soldan mahmuzlayıp:
Önündeki yerden kaçmadan dur.

Kaçmadan durursan yiğitsin,
Gayreti olan berensin.
Kaçmadan durursan kulunum,
Gayretini göreyim,
Başını seksen parçaya böleyim!
Kanını tulum tulum dökeyim,
Kaburganı sökeyim!
Kayınım, seni yakalayayım,
Ablana doğru süreyim,
Horlukla işini bitireyim!
Kara-Şaar'ı, Kambıl'ı
Kuşatan enişten yine budur,

Çatır çatır develeri
Döven elim yine budur,

Kakançı'ya kıyamet
Salan Bakay'ın kendisi budur,
Nice yerden çok ganimet
Alan Bakay yine budur.
Beecin'i aldım, yer şöyle dursun,

Striking Kökçolok once,
Wrathful, his face darkening,
To the ridge Bakay had come,
He had stood there raging,
Not sparing his dark soul,
Tiger Bakay, khan aban,
Beneath him his stub-tailed beast,
Though sixty Bakays should die
He has the strength of a thousand men.
Bakay wrenched the birch and felled it,
The birch together with its root
He tore up and turned over,
He had taken it for a cudgel,
On Kökçolok beneath him
Laying the whip right and left,
Spurring from right and left:
Stand on the ground before you without fleeing.
If you stand without fleeing you are a brave,
You are a beren possessed of vigor.
If you stand without fleeing, my foal,
Let me see your vigor,
Let me split your head into eighty pieces!
Let me pour out your blood in skinfuls,
Let me tear out your ribs!
My birch, let me seize you,
Let me drive you toward your sister,
Let me finish you with scorn!
Kara-Şaar and Kambıl —
He who besieged them is this brother-in-law again,
The camels, crack upon crack —
The hand that beat them is this hand again,
On Kakançı the very doomsday —
He who loosed it is this Bakay himself,
From many a place much plunder —
He who took it is this Bakay again.
I took Beecin — the land aside,

Ötesine akın edip uzayıp,

Yavrum, Oogan'ı vurdum, sen şöyle dur. O anda «Kahrolası!» – diye hızlanıp,
Kocamışken ablanı
Yavrum, görmeye gelmişsin.
Ecel yetip enişten

Yavrum, ölmeye gelmişsin.
Yavrum, kıyametin dar yolunu
Kulunum, görmeye gelmişsin.
Han Bakay'ı o anda
Ay yavrum, konuk mu diye umsam,

Eniştem deyip avuttu.
Cehenneme gelmişsin!»
Bakay böyle ses salıp,
Koca çomağı ele alıp,
Şimdi hesabını görecekken,
Şimdi gelip vuracakken,
Bakay'ın sıcağına giremeyip,
Soğuğuna yatamayıp,
O anda kaburga kemiği sarsılıp,
Manas'tan kalan yetimin
Et yüreği titreyip.
Baksa gönlü bölünüp,
Aban Bakay, er sultan,
Ala-Too gibi görünüp,
Karaltısını görsen, han Bakay
Ala-Too gibi gürler,
Bakıp duran çocuğun
Bütün bedeni ürperir.
Dayanamayıp çocuk duramadan,

Gönlü fena bölünüp,
Bakıp duran Bakay'ın
O anda, ejderha gibi görünüp.

Raiding on and stretching beyond it,

My child, I struck Oogan — you, stand there. In that moment, «Curse you!» – saying, speeding up,
Your sister in her old age,
My child, you have come to see her.
Your death-hour come, at your brother-in-law's hand,
My child, you have come to die.
My child, doomsday's narrow road,
My foal, you have come to see it.
Khan Bakay in that moment —
Ah my child, though I hoped you were a guest,
He soothed him, saying my brother-in-law.
You have come to hell!»
Bakay loosing such a cry,
Taking the great cudgel in hand,
Now, when he was about to settle the score,
Now, when he was about to come and strike,
Unable to enter Bakay's heat,
Unable to lie in his cold,
In that moment his rib-bones shaking,
Of the orphan left from Manas
The heart of flesh was trembling.
When he looked, his heart divided,
Aban Bakay, man and sultan,
Loomed like the Ala-Too,
See but his silhouette — khan Bakay
Thunders like the Ala-Too,
Of the child who stood gazing
The whole body shudders.
The child, unable to bear it, unable to stand,
His heart sorely divided,
Bakay, as he stood gazing,
In that moment loomed like a dragon.

Dayanamayıp çocuk duramadan,

Aktulpar ile kaçamak verip,
Yerini bırakıp Semetey,
Kaçıverdi süzülüp.
«Bu gayretli Bakay onmaz – diye,
Esenlik için gelmişim,

Dursam eğer, han Bakay
Çomak* ile bırakmaz – diye,
O anda ürküp çocuk kaçamak verip,

Çıkıverdi yetimin,
Aktulpar ile sıvışıp.

The child, unable to bear it, unable to stand,
Dodging away with Aktulpar,
Leaving his place, Semetey
Fled away gliding.
«This vigorous Bakay is past mending – saying, I have come for peace and well-being,
If I stand my ground, khan Bakay
Will not spare me the cudgel – saying,*
In that moment the child shied and dodged away,
Out slipped the orphan,
Stealing off with Aktulpar.

Semetey'i vuramadan,
Bakay yerine döndü söylenip.
Çocuğun sinek kadar gücü kalmadı,
Kaçıp çıkıp yamaca,
Dönüp durup Semetey:
«Arıklamaz argımak idin,

Enişte, arıklamışsın.
Ay-âlem yurda han idin,
Enişte, iyice kocamışsın.

Manas han ölünce, hepsi ölüp,
Başları koca Bakay ölüp,
Onmaz kalmışsın.
Diri kalmayıp ölmüşsün,
Enişte, kıyametin yüzünü görmüşsün.

Enişte, Kökçolok'unu ben isteyip,
Hangi murada ereyim,
Ya kocamış gelen ablamı
Sizden çekip aldığımda,
Nereye alıp gideyim?
Ya kırda deve güdüp,
Enişte, hırçın olmuşsunuz.

Unable to strike Semetey,
Bakay turned back to his place, muttering.
Not a fly's strength was left in the child,
Fleeing up onto the slope,
Turning and halting, Semetey:
«You were an argımak that never grew gaunt,
My brother-in-law, you have grown gaunt.
You were khan of the moonlit-world yurt,
My brother-in-law, you have grown full old.
When Manas khan died, all of them died,
Their head, old Bakay, died,
You have been left past mending.
Not staying alive, you have died,
My brother-in-law, you have seen doomsday's face.
Brother-in-law, if I ask for your Kökçolok,
What desire shall I attain,
Or my sister, come to her old age,
When I drag her away from you,
Where shall I take her?
Herding camels on the steppe,
My brother-in-law, you have grown fierce.

Siz konuk gelse sopalayıp,
Eniştem, kaba olmuşsunuz,
Kıyametin dar yolunu
Enişte, görmüşsün.
Sen, kıymetlin Manas öldüğünde,
İşte bu yıl ölmüşsün.
Ben Çambıl'dan yol yürüdüm,
At esirgemeden bol yürüdüm.
Garip düşmüş han eniştem,
Han Manas'ın ölmüş,
Enişte, selam için gelmişim.
Adı anılan Talas yurdunuz,
Sağ esen yatıyor mu,
Enişte, azıcık Kırgız eliniz?»

Cudgeling any guest who comes,
My brother-in-law, you have grown coarse,
Doomsday's narrow road,
Brother-in-law, you have seen it.
You, when your treasured Manas died,
That very year you died.
I walked the road from Çambıl,
Not sparing my horse, I walked it long.
My khan brother-in-law fallen forlorn,
Your Khan Manas being dead,
Brother-in-law, I have come to give greeting.
Your Talas homeland of renowned name,
Does it lie safe and sound,
Brother-in-law, your little Kirghiz people?»

Bu haberi duyduğunda,
Şimdi Bakay şöyle der:
«Yavrum, ahali esen, han esen, Doludan beter ok atıp,
Kalabalık yurdun hepsi esen.
Ilgınlı Keñ-Kol yurdu esen,
Azıcık Kırgız eli esen.
Deve güdüp gün gören,
Töre enişten ben esenim.
Yavrum, atının başı hep havada,
Asilim Manas göçtükten sonra,
Hayvanın seçkinine binmişsin,
Yavrum, mızrağının ucu bir kucak,

Köböş'ü tutup tuğ edip,
Yavrum, ağacın seçkinini asmışsın.
Kanıkey'e kırk çora
Yavrum, cevher taştandır derlerdi,

Akıl gençtendir derlerdi.
Yavrum, sen Bukar'dan mı çıktın,
O Kanıkey yavrumun,

When he heard this news,
Now Bakay speaks so:
«My child, the folk are well, the khan is well, Shooting arrows worse than hail,
The teeming yurt is all of it well.
The tamarisk-grown Keñ-Kol homeland is well,
The little Kirghiz people is well.
Seeing out his days herding camels,
I, your töre brother-in-law, am well.
My child, your horse's head ever held high,
Since my noble Manas passed away,
You have mounted the choicest of beasts,
My child, your lance's point an armful wide,
Seizing Köböş and making him a banner,
My child, you have hung the choicest of the trees. To Kanıkey forty çora
My child, they used to say the gem is of stone,
They used to say wisdom is of the young.
My child, did you set out from Bukar,
Of that Kanıkey, my child —

Yavrum, Bukar'dan haber duydun mu?	*My child, have you heard news from Bukar?*
Karalar giymiş insanın	*Of the one clothed all in black —*
Altı-Şaar, Margalan,	*Altı-Şaar, Margalan,*
Aşağı ucu Kokon han,	*At its lower end Kokon khan,*
Ensesinde geniş Bukar,	*At its nape broad Bukar,*
Yanı başında Samarkan,	*At its very side Samarkan,*
Sıra sıra duran şehirdi,	*It was cities standing row on row,*
42750 Habercisi vardı,	*It had its messenger,*
Kervan gelip dururdu,	*Caravans kept coming,*
Söz işitilip dururdu,	*Word kept being heard,*
Bukar yanından mı çıktın,	*Did you set out from Bukar's side,*
Yavrum, Bukar'dan haber duydun mu?	*My child, have you heard news from Bukar?*
Corgo'nun-Beli'ni aşamadan,	*Before he could cross Corgo's-Beli,*
Dün, kaplan Manas öldüğünde,	*Yesterday, when tiger Manas died,*
Bitkin ağlayıp yürüyemeden,	*Walking spent with weeping, barely able,*
Halk yığılıp gömdüğünde,	*When the people gathered and buried him,*
Karalı kalıp Kanıkey,	*Kanıkey left in mourning black,*
42760 Yetim kalıp Semetey,	*Semetey left an orphan,*
Abıke, Köböş – altı haram,	*Abıke, Köböş – the six harams,*
Çaresiz itler düşman olup,	*The helpless dogs turning foe,*
Malı mülkü yağmalayıp aldığında,	*When they pillaged and took goods and wealth,*
Fitneyi iyice saldığında,	*When they loosed discord to the full,*
Ordayı yakıp dağıtıp,	*Burning and scattering the orda,*
Altını alıp kurulup,	*Taking the gold and lording it,*
Abıke, Köböş – altı haram,	*Abıke, Köböş – the six harams,*
Aşırı horluk saldığında,	*When they loosed scorn beyond all measure,*
Er Manas'ın kırk caysañı	*The forty caysañ of the man Manas*
42770 Ordayı bozup aldığında,	*When he wrecked and seized the horde-camp,*
Yağmur misali yay çekip,	*Drawing the bow like falling rain,*
Karabay'ı ervaha adayıp,	*Offering Karabay to the ancestor spirits,*
Manas Han'ın kırk beyi	*Manas Khan's forty beys*
Talas'tan göçüp kavga çıkarıp,	*Moved off from Talas, stirring up strife,*
Ürbüs'e varıp konup,	*Reaching Ürbüs and making camp,*
Kırk domuzu arka edinip,	*Taking the forty swine for their backing,*

Abıke'den yana olup,
Görülmedik kavga koparıp,
Hani, hesabını kötü bulduklarında,
Memesini yara edip vurduklarında,
Hunhar beyim öldüğünde,
Hanımım horluk gördüğünde,
Sayısız altınını saçtığında,
Eri ölünce kadına
Baba evi yakın olur – deyip,
Babası Temir Han'a doğru kaçtığında.

Küyük Beli'ni aşamayıp,
Yanıp ağlayıp yürüyemeyip,
Belirlenen yere eremeyip,
Yüz tutup Bukar'a gidemeyip,
Sızlanıp ağlayıp feryat edip,
Çakmak Beli'ni aşamayıp,
Yorgunluktan yürüyemeyip,
Adım atacak dermanı, gücü gidip,
Baldırından terki boyu kan gidip,

Tabanların hepsi oyulup,
Topuk etleri soyulup,
Yumuşak tabanlar parçalanıp,
İlikli kemiklerin hepsi sızlayıp.
Sırtındaki, öle yite kavuştuğu Semetey

Siding with Abıke,
Raising strife never seen before,
Why, when they settled their evil reckoning,
When they struck and wounded her breast,
When my ferocious bey had died,
When my lady suffered scorn,
When she scattered her countless gold,
When her husband dies, for a woman
Her father's house grows near – saying,
When she fled toward her father Temir Han.
Unable to cross the Küyük Pass,
Burning, weeping, unable to walk,
Unable to reach the appointed place,
Setting her face for Bukar yet unable to go,
Moaning, weeping, wailing aloud,
Unable to cross the Çakmak Pass,
Too weary to walk on,
Strength and power to take a step all gone,
Blood streaming from her calves down past the saddle,
Her soles all gouged and worn,
The flesh of her heels flayed away,
The soft soles torn to shreds,
All her marrow-filled bones aching.
On her back, Semetey, gained at the edge of death

Aç kalıp feryat edip,
Ardından yetişip ben Bakay,
İki yürük at verip,
İki tulum süt verip,
O zaman azığa kestiğim erkecim,

Unutmaz diye yürürüm,
O zaman ettiğim yiğitliğim.
Keñ-Kol'a kendimi gizleyip,
Salınıp gezen kayran can,
Manas'tan kalan yetimi

Left hungry, wailing aloud,
I, Bakay, caught up behind them,
Gave two swift horses,
Gave two skins of milk,
The wether-goat I slaughtered then for provisions,
I walk on trusting she'll not forget
The valor I performed back then.
Hiding myself in Keñ-Kol,
A precious soul strolling free,
The orphan left from Manas

İşte böyle kaçırıp,
Corgo Beli'nden aşırıp,
Dertli başlı Kanıkey
Bu Talas'tan kaçırıp.
Küyük Beli'nden aşırıp,
O deli dolu Kanıkey'i
Bu Talas'tan kaçırıp.
Hani, yaslı gitti Kanıkey,
Kundakta bebek çağında
Bukar'a kaçıp gitti Semetey.
Varını devşirip onuldu,
Bu yıl küheylan oğlu Semetey
On ikisinde, büyüdü.
Bukar tarafından mı çıktın,
Eey oğlum, Bukar'dan haber
duydun mu? Geri dönende bu başa

Manas'ı anıp yanarım,
Öle yite görülen Semetey,
Kendisi gibi çıkar mı ola – deyip,

Çocuğa yanıp dururum.
Gökten inmiş boz yıldız idim,
Manas ile, bahtsız can,
Kıyamete dek dost idim.
Manas'ı anıp yanarım,
Öbür dünyaya giden Manas'ın
Ruhunu sayıp, ben zavallı can,
Deve güdüp dururum.
Deve güderek mi öleyim,
Kıyamet yüzünü mü göreyim,

İçimdeki derdim saçılıp,
Çatık kaşım aydın açılıp,
Semetey'in yüzünü görür müyüm?
Dur hele, kulunum,
Şimdi gün hesabını alayım,
Günü yazıya dökeyim,
Yıl hesabını alayım,

Just so I spirited away,
Bearing him over the Corgo Pass,
Kanıkey of the sorrow-laden head
I spirited out of this Talas.
Bearing her over the Küyük Pass,
That wild, headlong Kanıkey
I spirited out of this Talas.
Why, in mourning went Kanıkey,
A swaddled babe in arms,
Semetey fled away to Bukar.
Gathering what she had, she was restored,
This year Semetey, that thoroughbred son,
At twelve years old, is grown.
Have you come from Bukar's direction,
Eh, my son, word from Bukar –
have you heard? When it comes back round to this head
I burn remembering Manas,
Semetey, gained at the edge of death,
Will he turn out like him, I wonder – saying,
I keep burning for the child.
I was a grey star come down from the sky,
With Manas, luckless soul,
I was friend until Judgment Day.
I burn remembering Manas,
For Manas gone to the other world,
Honoring his spirit, I, wretched soul,
I keep herding camels.
Shall I die herding camels,
Shall I see the face of Judgment Day,

The grief within me scattering,
My knitted brow clearing bright,
Shall I see Semetey's face?
Wait now, my foal,
Now let me take the count of days,
Let me set the day in writing,
Let me take the count of years,

Şimdi yılı yazıya dökeyim:
İşte Sıçan, işte Sığır,
İşte Yılkı, işte Pars,
İşte Tavşan, işte Yılan,
İşte Tavuk, işte Ejder,
İşte Maymun, işte Koyun,
İşte Domuz, işte İt,
Bu yıl on ikiyi doldurduğu çağ.
Ayköl'den kalan kulunum
Ölmeyip yürüyorsa, Semetey
Bu yıl on ikiyi doldurduğu çağ,
Kara bahtlı Kanıkey'in dediği söz idi:
«Kederini bırak, develerini güt,
Kaplan ağa, Han Bakay,
Hunhardan kalan yetimi
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Şu duran Talas'a
Alıp gelirim» – demişti.
Kadir gecesi* gibi gece var mı,
Kocayınca bu başa
Semetey'in geleceği gün var mı?
Şerefim bu yıl bulunup,
Açılan yerim örtülüp,
Kederin hepsi dağılıp,
Çatık kaşım tan gibi açılıp,
Semetey'in geleceği gün var mı?
Oğlum, sen Bukar tarafından
mı çıktın,
Oğlum, sen Bukar'dan haber
mi duydun?
İyi haber söylersen,

Senin dediğine uyayım.
Yetimin devesi – yedi yüz,
Oğlum, müjdene vereyim».

Deyip, böylece, Bakay Han
Semetey'i sorup dururken,
O an çocuk şunu düşünür:

Now let me set the year in writing:
Here is Rat, here is Ox,
Here is Horse, here is Leopard,
Here is Hare, here is Snake,
Here is Fowl, here is Dragon,
Here is Monkey, here is Sheep,
Here is Pig, here is Dog,
This year is the season he turns twelve.
My foal left from Ayköl,
If he walks alive, Semetey,
This year is the season he turns twelve,
It was the word black-fated Kanıkey spoke:
«Leave your sorrow, herd your camels,
Tiger elder, Khan Bakay,
The orphan left from the ferocious one,
When his years come to twelve,
To this Talas standing here
I shall bring him» – she had said.
Is there a night like the Night of Power,*
In old age, for this head,
Is there a day when Semetey will come?
My honor found again this year,
My bared place covered over,
All the sorrow scattering,
My knitted brow opening like dawn,
Is there a day when Semetey will come?
My son, is it from Bukar's direction
you have come,
My son, is it word from Bukar
you have heard?
If you speak good news,

I shall follow what you say.
The orphan's camels – seven hundred,
My son, I'll give them for your glad
tidings».

Saying, thus, Bakay Khan
While he kept asking after Semetey,
That instant the boy thinks this:

«Sınayayım bu Bakay'ın kaygısını,
Gönlü fena bölünüp,
Duyurayım bu Semetey oğlunu». –
Gözünün yaşı dökülüp,
Deyip, böylece Semetey:
«Eey enişte, Bukar tarafından

çıktım ben,
El ağzında elek yok,
Çıkmak şöyle dursun, içinden

Kaynayan haberi duydum ben.
Manas'ın oğlu Semetey,
Hani, kaçıp varıp Kanıkey,
Manas'ın oğlu yetimin
Boynuna muska takılıp,
Ismayıl oğlu dedirtip,
Dayısına* baktırılıp,
Çubuğu kırkılıp gidip,
Yapılıp verilip ırımı.
İt kabından geçirilip,
Kılıcın ağzından atlatılıp,
Kanıkey Bukar'a girmiş,
Soyundan korkup Temir Han,
Başıyla birlikte çocuğunu
Ismayıl'a vermiş.
Bu yıl oğlun Semetey,
Yanıp duran kor çıkıp,
Kudretli Bukar şehrinde
Böyle haşarı görülmemiş çıkıp,
Kalenderleri* kapattı,
Divaneyi dövdü.
Ak sarıklı hocasını,
Ders okuyan mollasını,
Bunların hepsini pataklayıp,
Mescidine kapattı.
Yaramazlığını hepten görünce,
Bütün Bukar halkı usandı.
Yanıp duran kor çıkıp,

«Let me test this Bakay's grief,
His heart sorely torn,
Let me make known this son Semetey». –
The tears spilling from his eyes,
Saying, thus Semetey:
«Eh, brother-in-law, from Bukar's direction
I have come,
There is no sieve on people's mouths,
Never mind coming from there – from within it
I heard the news that seethes.
Semetey, the son of Manas,
Why, Kanıkey, fleeing there,
Round the neck of Manas's orphan son
An amulet was hung,
He was called Ismayıl's son,
Put in his maternal uncle's care,*
His tuft of hair was shorn,
His rites performed and rendered.
Passed through a dog's vessel,
Made to leap the sword's edge,
Kanıkey entered Bukar,
Temir Han, fearing his lineage,
Gave the child, together with her,
To Ismayıl.
This year your son Semetey,
Turned out a burning ember,
In the mighty city of Bukar
Turned out a scamp never seen before,
He shut up the kalenders,*
He thrashed the divane.
His white-turbaned khoja,
His lesson-reading mullah,
Drubbing every one of these,
He locked them in the mosque.
Seeing his mischief through and through,
All the folk of Bukar grew weary.
Turned out a burning ember,

Kudretli Bukar şehrinde
Böyle haşarı görülmemiş çıkıp,
Hocaları dayak yiyip,
Bastığı izi bıçaklayıp,
Biriciğin Semetey'i çekiştirip.

Bukar'ın hanı Temir Han
Babasını duysa bu çocuk,
Obamı kırar mı ola – deyip,
Şaşkın itin biri de,
Söyleyiverir mi ola – deyip,
Öfkesi gelirse, yetimim
Başıboş kaldığımı bildin – deyip,
Soyumu benden gizledin – deyip,
Malımı yağmalar – deyip,
Fitneyi topluca salar – deyip,
Taş pazarımı parçalayıp,
Hepten kırıp, halkımı
Talas'a sürüp götürür – deyip,
Dünyamı bozup gider – deyip,
Kökümü hepten kurutur – deyip,
Hazinenin ağzını açmış,
Sayısız hazine, çok altın
Halka harcayıp saçmış.
Öylece bakıp durmamış,
Çocuğun öfkesini görünce
Sekiz hanın halkını toplamış.
At koşturup, toy edip,
Âlemin halkını toplayıp,
Sekiz han halkı gelince,
Aslını bilen adama
Han Manas'ın aşı* – diye,

Hiç bilmeyen adama
Semetey'in toyu – diye,
Alt üst toz duman olup,
El kaynaşıp, yer dolup,

In the mighty city of Bukar
Turned out a scamp never seen before,
The khojas taking beatings,
They knifed the footprints where he stepped,
They kept maligning your only one,
Semetey.
Bukar's khan, Temir Han –
Should this child hear of his father,
Will he smash my camp, I wonder – saying,
And some bewildered dog
Might just blurt it out, I wonder – saying,
If his fury rises, my orphan,
You knew I was left masterless – saying,
You hid my lineage from me – saying,
He will plunder my goods – saying,
He will loose sedition wholesale – saying,
Smashing my stone bazaar,
Slaughtering outright, my people
He will drive away to Talas – saying,
He will wreck my world and go – saying,
He will dry up my root entirely – saying,
He opened the treasury's mouth,
Countless treasure, gold in plenty
He spent and scattered on the people.
He did not stand idly watching,
Seeing the child's fury,
He gathered the peoples of eight khans.
Racing horses, holding a toy-feast,
Gathering the people of the world,
When the eight khans' peoples came,
To the man who knew the truth of it,
It was Khan Manas's memorial feast – so they said,*
To the man who knew nothing,
It was Semetey's toy-feast – so they said,
All topsy-turvy in dust and haze,
The people swarming, the ground filling,

Nice yaman er gelip,
Nice yaman aslan gelip,
Kadın düşkünleri* azışıp,
Yaslı kadın Kanıkey,
Tölgö* tutup, kuruyası,
Öne çıkıp gelirse Taytoru
Dönüp Kırgız'ı görürüm – deyip,
Öne çıkamazsa Taytoru
Bugün ecelden önce ölürüm – deyip,
Kara gönüllü er ağlayıp,
Er yapılı Kanıkey,
Yele gibi gür, kayran saç,
Tepesine sıkıca düğümlemiş,
Coşup zavallı, deli dolu kadın
Erkek giysisini giymiş.
Kadınlığını belli etmeden,
Içken-Col'dan kestirme gidip,
Taytoru'yu yedeğine alıp,
O zaman Bukar'a alıp girmiş.
Ardında kalsa bir tırnak,

Bukar'a girip vardığında
Altmış asıylık Taytoru,
Bukar halkı üşüşüp bakıp,
Sekiz han halkının hepsi
Kara bahtlı Kanıkey'e şaşıp.
Selam verip çağrışıp,
Ortadan yarılıp koşuşup,
İşte böyle şeref buldu,
Tölgö tutup Kanıkey,
Taytoru'yu koşturdu.
Altı yüz kırk üç at olup,
Sekiz hanın elinden,
Dileğini Kuday verdi,
Altı yüzden öne çıkıp,
Taytoru koşup geldi,
Manas'ın oğlu Semetey
Babasının aslını bilmezken,
«Manas!» diye uran saldı,

Many a fearsome man came,
Many a fearsome lion came,
The women-chasers running wild,*
The mourning woman Kanıkey,
Casting tölgö, luckless withered soul,*
If Taytoru comes in first,
I shall return and see the Kirghiz – saying,
If Taytoru cannot take the lead,
Today I die before my fated hour – saying,
The dark-hearted man weeping,
Kanıkey, built like a man,
Her dear hair thick as a mane,
She knotted tight upon her crown,
Surging, the poor wild-headlong woman
Put on a man's clothing.
Betraying nothing of her womanhood,
Taking the shortcut by Içken-Col,
Leading Taytoru on a tether,
She brought him then into Bukar.
Should but a hoof-paring remain behind one,
When she entered into Bukar,
Taytoru, worth sixty blood-steeds,
The folk of Bukar crowded gazing,
All the peoples of the eight khans
Marveled at black-fated Kanıkey.
Giving greetings, calling out,
Splitting the crowd, running up,
Just so she found her honor,
Casting tölgö, Kanıkey
Ran Taytoru in the race.
Six hundred forty-three horses there were,
From the lands of the eight khans,
Kuday granted her wish,
Pulling ahead of the six hundred,
Taytoru came running in,
Semetey, the son of Manas,
Though not knowing his father's truth,
Loosed the war-cry «Manas!»,

Taytoru gibi küheylanı
«Manas!» diye sürüp coşturdu.

Çocuk «Manas!» deyince,

That thoroughbred steed Taytoru
He drove on roused with cries of «Manas!».
When the boy cried «Manas!»,

Ruhu şimdi Manas'tan,
Bu çocuk üstün doğmuş meğer – deyip,

Kayın ağlayıp, söğüt ağlayıp,
Çocuğa bakan canların hepsi
ağlayıp.
Şay'ın koruduğu aslan ağlayıp,
Çocuk «Manas!» deyince,
Sekiz han halkı hep ağlayıp.
Ağlayanların hepsi
Kendi kaygısını yiyip ağlayıp.
«Erkek çocuk, kurnaz yumurcak,
Yiğidin ardında kalsa bir tırnak,

Kuday'ın verdiği buyruğunu,
Çirkin can, görmeden kalır
değil miymiş,
Er yiğit civanın,
Hani oğlu var dedirtip,
Ölmeden kalırmış meğer!»
Darban* olup, halk çığrışıp,
Bukar'a Taytoru birinci vardı.
Manas'tan (kalan) kurnaz yetim,
Bukar'daki sayısız ödülü
Hepten derleyip aldı.
Bukar'ın seksen pehlivanı
«Vaat hani, efendimiz?» – deyip,

Sıraya dizilip durdu.
O zaman yetim Semetey
Dediklerine uydu,
Bin karaca deve imiş,
Bin kara sakar kısrak imiş,

His spirit is from Manas indeed,
This child was born superior, it seems – saying,
The birch weeping, the willow weeping,
All the souls who gazed upon the child weeping.
The lion whom Şay protects weeping,
When the boy cried «Manas!»,
The eight khans' peoples all weeping.
All of those who wept
Wept devouring their own grief.
«A boy-child, a cunning imp,
Should but a nail remain behind a brave man,
The decree that Kuday handed down,
The wretched soul, would it not remain without seeing it after all,
Of a brave young hero,
Why, letting it be said he has a son,
He remains undying, so it seems!»
Becoming darban, the folk crying out,*
Taytoru reached Bukar first.
The cunning orphan (left) from Manas,
The countless prizes in Bukar
He gathered up and took entire.
Bukar's eighty pehlivans,
«Where is the promise, our lord?» – saying,
They stood drawn up in ranks.
Then the orphan Semetey
Complied with what they said,
A thousand dun camels there were,
A thousand black blaze-marked mares there were,

Yedi ev dolusu sarı altın,
Yakut, gevher karışık
Sahip olup çocuk aldı.
Yarım mangır almadan,
Yarım kısrak yanına koymadan,
Bukar'daki sayısız ödülü,
Pehlivanlara Semetey

Üleştirip verdi.
Ahali görüp üşüşüp,
O çocuğa şaşıp:
«Kuday'ın gerçekten yarattığı,
Kulu olduğu gerçekmiş,
Zavallı hunhar Manas'ın
Oğlu olduğu gerçekmiş».
Açık söylemeden kıpırdanıp,
Dedikodu edip, sekiz han
Her biri fısıldaşıp.
Tam böyle dururken,
Bukar'daki Temirkan
Halkına car saldı*
«Biriciğim tahta çıkar!» – deyip,

Temirkan ata bindi,
Altın işlemeli kilime
O çocuğu koydu,
Altmış pehlivan kaldırıp,
Bukar'ın altın tahtına
Alıp götürdü.
Altın tacı giydirip,
Altın tahta bindirip,
«Âmin!» – deyip çocuğu
Han kaldırıp koydu.
Bununla Bukar'a
Bir kargaşa düşüverdi.
O zaman Bukar'ın hanı – Temir Han
On dördüncü – Ismayıl,
Gönlü fena bölünür,
Gözünün yaşı dökülür,

Seven houses full of yellow gold,
Rubies and gems all mingled,
The child took possession of it all.
Taking not half a copper coin,
Keeping not half a mare at his side,
The countless prizes in Bukar
To the pehlivans Semetey

Portioned out and gave.
The people, seeing, crowded round,
Marveling at that child:
«Truly created by Kuday,
A servant of His, so it proves true,
Of the poor ferocious Manas
His son he is, so it proves true».
Stirring without speaking plainly,
Trading gossip, the eight khans
Each one whispering together.
Just as things stood so,
Temirkan there in Bukar
Sent the crier's call to his people*
«My only one ascends the throne!» – saying,
Temirkan mounted his horse,
On a gold-embroidered kilim
He placed that child,
Sixty pehlivans lifting it,
To the golden throne of Bukar
They bore him away.
Setting the golden crown on him,
Seating him on the golden throne,
«Amen!» – saying, the child
They raised up and installed as khan.
With this, upon Bukar
A sudden tumult fell.
Then Bukar's khan – Temir Han The fourteenth – Ismayıl,
His heart is sorely torn,
The tears spill from his eyes,

Semetey tahta bindiğinde
Hanı çok sevinir görünür.
Minarenin üstünden
Kükreyip bağırır,
Sekiz han halkını çağırır:
«Kurbanın olayım, sekiz han,
Ulun gel, yaşlın gel,
Bunca halk, hepiniz gelin,
Şanlı toya çağırdım.
Kurbanın olayım, sekiz han,
Oğlum tahta binmişken

When Semetey mounted the throne
The khan appears to greatly rejoice.
From atop the minaret
He roars and shouts,
He summons the eight khans' peoples:
«Let me be your offering, eight khans,
Come your grown, come your aged,
So many people, come all of you,
I have called you to a glorious toy-feast.
Let me be your offering, eight khans,
With my son mounted on the throne,

Malım nasıl esirgensin,
Malım değil, sekiz han,
Canım bile nasıl esirgensin!?
Kurban olayım, sekiz han,
Şu duran Semetey –
Vadiden akan ırmağım – pınarım,

Öle yite kavuştuğum yumurcağım.
Gökteki değerli yıldızım,
Yakamda kara tilkim – kunduzum.
Köklü çınarım – söğüdüm,
Öle yite kavuştuğum biriciğim.
Eey halkım, ben Temir Han
olalı,
Serpilip er olalı,
Er oğluyla denk olalı,
Şu altın tacımı giyeli,
Bukar'a hâkim olup gezeli,
Ben ev kurup mal güdüp,
Bunca can besleyip,
Hani, geniş dünyam dar olup,
O tek bir çocuğa hasret kalıp.
Kuday'dan çocuk dilesem,
On iki kez üst üste kız gördüm,
O zaman on üçüncü – Kanıkey,
Öle yite tek oğul gördüm.
Kulak ver halkım sözüme,

How should my wealth be grudged,
Not my wealth alone, eight khans,
How should even my life be grudged!?
Let me be an offering, eight khans,
This Semetey standing here –
My river flowing from the valley – my spring,
My imp gained at the edge of death.
My precious star in the sky,
The black fox at my collar – my beaver.
My deep-rooted plane tree – my willow,
My only one gained at the edge of death.
Eh, my people, since I, Temir Han,
came to be,
Since I grew and became a man,
Since I stood equal with men's sons,
Since I donned this golden crown of mine,
Since I went about ruling Bukar,
I, keeping house and herding stock,
Feeding so many souls,
Why, my wide world grew narrow,
Left longing for that one single child.
When I begged Kuday for a child,
Twelve times in a row I saw daughters,
Then the thirteenth – Kanıkey,
At long last, dying for it, I saw a single son.
Give ear, my people, to my word,

Ismayıl'ın çocuğu –
Şu duran Semetey,
Oğlumdan doğma göz bebeğim.
Biriciğim tahta binmişken
Ben canımı nasıl esirgeyeyim,
Bu oğlumun toyuna,
Bin karaca deve koydum,
Bin kara sakar kısrak koydum,

O an batman batman altın, ziynet koydum.
Oradan çıkıp bir pehlivan
Buradan çıkıp bir pehlivan,

Yaya güreşi tutun,
Yenilen eli boş kalsın,
Yeneniniz zengin olup alsın!
Semetey'in toyunda
Hüneri böyle oldu – diye,
Örneği böyle oldu – diye,
Şenliği böyle oldu – diye,
Töresi böyle oldu – diye,
Yer yerinize, yedi han,
Vardığınızda anlatıp gidin.
Evde yatan ihtiyarlara,
Emekleyen çocuklara,
Duysunlar diye söyleyip gidin,
Bu ödülüm az gelirse,
Şuradaki hazine bağımı koy,
Bindiğim altın tahtımı koy,
Şuradaki çapacı Tacik elimi koy,

Kırılır demek de nedir?
Az gelirse bu ödülüm,
Sakalımı kırkıp beni koy, halkım!

Bu gelen namus kimin?
İşte altınlarını bol bol koyup,
O Semetey'in toyuna

Ismayıl's child –
This Semetey standing here,
The apple of my eye born of my son.
With my only one mounted on the throne,
How should I grudge my very life,
For this son of mine's toy-feast
I have staked a thousand dun camels,
I have staked a thousand black blaze-marked mares,
That instant I staked gold and jewels by the batman-weight.
Let one pehlivan come forth from there,
One pehlivan come forth from here,

Take up the wrestling on foot,
Let the beaten one be left empty-handed,
Let your victor take it and be rich!
At Semetey's toy-feast,
Such was the prowess there – saying,
Such was the pattern there – saying,
Such was the merriment there – saying,
Such was the custom there – saying,
Each to your places, seven khans,
When you arrive, go telling of it.
To the old ones lying at home,
To the children crawling still,
Go speak it so that they may hear,
If this prize of mine seems small,
Stake my treasure-store over there,
Stake the golden throne I sit upon,
Stake my hoe-wielding Tajik land over there,
What is this talk of ruin?
If this prize of mine seems small,
Shear my beard and stake me too, my people!
This honor now arriving – whose is it?
So, staking his gold in heaps,
For that Semetey's toy-feast,

Malını başını hep koyup,
Car çağırtıp dururken,
O zaman Kokon'dan çıktı Töö Balban,
Bundansa, zavallı can,
O zaman Bukar'dan çıktı Ak Balban.
Hiç doğmadan dibe çökeydim.
Biri birini bilirmiş,
Böyle bol keseden toy olmayınca,
Pehlivanlar karşılaşamazmış. Ben güreşip göreyim.
O zaman Bukarlının Ak Balbanı,
Kokonlunun Töö Balbanı,
Yaya güreş tuttu pehlivanlar.
Aç kurt gibi çekişip,
Amansız güreşip,
O an aç buğra gibi dişleşip,

O an can esirgemeden kapışıp,
Paçadan kapışıp,
Sekiz gün dolana dek
Pehlivanlar birbirini yıkamayıp durup.

Tuttukları yeri koparıp,

Pehlivanlar boz koç gibi tosuşup,
Pehlivanların kapışması
Dokuz gün olup gitti,
Bukar'ın Ak Balbanı
Güçsüz düşüp kaldı.
Kokonlunun Töö Balbanı
Kaldırıp vurup atıverip,
Sayısız hazineyi, konan malı
Hepten yağmalayıp aldı.
O an bakıp dururken, Semetey

Gök yelelinin içi yanıp kaldı.

«Bukarlıyı Kokonlu,
Alır demek de nedir,

Staking all his goods, his very head,
While he had the crier crying out,
Then from Kokon came forth Töö Balban,
Rather than this, poor soul,
Then from Bukar came forth Ak Balban.
Would I had sunk to the depths unborn.
Each knew the other, it seems,
Without a toy so open-handed,
Pehlivans could never meet, they say. Let me try a bout myself.
Then the Bukaran's Ak Balban,
The Kokonian's Töö Balban,
The pehlivans took up the wrestling on foot.
Tugging like famished wolves,
Wrestling without mercy,
That instant gnashing like starving bull-camels,
That instant grappling with no care for life,
Grappling at the trouser-leg,
Until eight days had run their round,
The pehlivans could not throw each other down.
Tearing off whatever they gripped,

The pehlivans butting like grey rams,
The pehlivans' grappling
Ran on to nine full days,
Bukar's Ak Balban
Fell strengthless and was done.
The Kokonian's Töö Balban
Hoisted, slammed and flung him down,
The countless treasure, the staked goods,
He plundered and took entire.
That instant, as he stood watching, Semetey –
The heart of the grey-maned one burned within.
«That a Kokonian should take the Bukaran – what talk is this,

Bu Ak Balban'ı Töö Balban,
Yıkar demek de nedir?
Bu Bukarlının boyları
Bu giden namus benimkidir,
Hiç doğmadan dibe çökeydim,
Bu namusumu yitirirsem,
Sağ gezmektense öleyim.
Namusumu kaptırıp,
Şu duran altın tahtı,
Ödüle koyuverip,
Pehlivana yenilirsem
Altın tahtımı vereyim,
Pehlivanı yenersem,
Tutup başını koparayım,
Hem kaburga kemiğini sökeyim,
Hem günüm bittiyse öleyim,
Güçlü geçinen pehlivanla
Bir güreşip göreyim!» –
Deyip, böylece, bunu söyleyip,
Altın tahtın üstünden
Kükreyip bağırdı,

That Töö Balban should throw
this Ak Balban – what talk is this?
These clans of the Bukarans –
This honor slipping away is mine,
Would I had sunk to the depths unborn,
If I should lose this honor of mine,
Better I die than walk alive.
Letting my honor be snatched away,
This golden throne standing here
I set down as the prize,
If I am beaten by the pehlivan,
Let me give my golden throne,
If I beat the pehlivan,
Let me seize and tear off his head,
And rip out his rib-bones too,
And if my day is done, let me die,
With this pehlivan who boasts his strength
Let me try one bout and see!» –
Saying, thus, speaking this,
From atop the golden throne
He roared and shouted,

O an Töö Balban'ı çağırdı:
«Pehlivanım, boynunu beri çevir dur!
Han güreşmez kapışmada,
Yaşım on ikiye gelmiş,
Güreşirim, pehlivan, dur hele.
Bol ganimete kanıp git,
Koydum ortaya Bukar şehrimi,
Benim bukara halkımı alıp git!
Atının ağzını çevir dur,
Arslan isen pehlivanım,
Bir tutuşalım,
Öndeki yere geç dur!» –
Deyip, böylece, Semetey,
Dizi yere bükülüp,
Altın tahtın üstünden
Çocuk koşup iniverdi seğirtip.
Kahrolası Töö Balban,

That instant he called Töö Balban:
«My pehlivan, turn your neck this way! A
khan does not wrestle in the grappling,
My years have come to twelve,
I will wrestle, pehlivan, wait now.
Go glutted with plentiful spoils,
I have staked my city of Bukar,
Take my bukara commons and go!
Turn your horse's mouth and stand,
If you are a lion, my pehlivan,
Let us grapple once,
Step forward to the fore and stand!» –
Saying, thus, Semetey,
His knees bending to the ground,
From atop the golden throne
The boy came running, darting down.
The accursed Töö Balban,

Yenip de şişinmiş,
Kükreyip kabarıp,
Tulum gibi burnu kabarıp:
«Bu yumurcak çocuğu
Şimdi yakalayayım,
Tutup yere çalayım,
Yaşı on ikiye gelmiş,
Bunun cinini bir güzel kakayım.

Kuday verirse, altın tahtı
Çekip alıp binivereyim,
Yaşı on ikiye gelmiş,
Yumurcağa var gücümü salayım.
On ikide bırak – deyip,
Altındaki altın tahtı
Çocuktan böylece çekip alayım.
Akıl verip, yersizce,
Töö Balban durup kaldı,
On ikilik koçağın
O an, Ismayıl önünü kesip tuttu,

O an Ismayıl durup şunu
dedi:
Büzülüp kalırmışsın,
«Oğlum, yaşın on ikiyi doldurmadı,
Erkek, kara karga gibi
Senin güreşecek kıvamın gelmedi,
On beşe yaşın ermedi,
Ananın ak sütü

Damağından gitmedi daha.
Ne yapıyorsun oğlum, ne yapıyorsun! –
deyip,
Han güreşmez ödül için» –
Deyip, böylece, Ismayıl
Şimdi tuttu çocuğu,
O an çocuk şunu dedi,
Adam işitmedik yaman söz dedi:
«Aman, baba, bırakıver,

Puffed up with his victory,
Roaring and swelling,
His nostrils swelling like a bladder-skin:
«This imp of a child –
Now let me catch him,
Seize him and dash him to the ground,
His years have come to twelve,
Let me knock the demon out of him
properly.
If Kuday grants it, the golden throne
Let me wrest away and mount at once,
His years have come to twelve,
Let me loose my full strength on the imp.
Leave off at twelve – saying,
The golden throne beneath him
Let me thus wrest away from the child.
Counseling thus, out of place,
Töö Balban stood stock-still,
The twelve-year-old brave one's
path, that instant, Ismayıl blocked and
held,
That instant Ismayıl stood and said
this:
You would be left cowering,
«My son, your years have not filled twelve,
Man-child, like a black crow
Your ripeness for wrestling has not come,
Your years have not reached fifteen,
Your mother's white milk

Has not yet left your palate.
What are you doing, my son, what are you
doing! – saying,
A khan does not wrestle for a prize» –
Saying, thus, Ismayıl
Now took hold of the boy,
That instant the boy said this,
Said fierce words no man had heard:
«Mercy, father, let me go,

Gelen namus kimin,
Giden namus kimin?
Hani demir gibi dayanağı,
Bukarlının sayısız ödülünü
Yağmalayıp Kokonlu,
Hepten gitti dedirtmem!
Yaşım on ikiye gelmiş,
Ecelim yeterse ölürüm,
Kokonlunun Töö Balbanı'yla
Bir güreşip görürüm,
Pehlivanı yenersem
Muradıma ererim,
Pehlivana yenilirsem
Genç yaşımda giderim,
Babacığım, aşkı olmayanda iman yok,

Namusu olmayanın arı yok.
Namusumu kaptırıp,
Babacığım, beni Kuday mı çarpar?
Babacığım, seni mi Kuday çarpar?
Öne geçiverirmişsin,
Ecelden nice kişinin
Babacığım, yolunu kesip durur muymuşsun?
Babacığım, kuzulu kara koç gibi
Kendin kasılıp kalıyormuşsun.
Namusun yok, arın yok,
Kendin ahmak kişiymişsin.

Aman, baba, bırakıver,
Ya Allahü Teâlâ kudret,
Üstün buyruk kıldığında,
Azrail* – can alıcı
Beş parmağını uzatıp durduğunda,
Allahü Teâlâ, Yaradan
«Kulumun canını çek – deyip,
Yine koydum, Töö Balban,
İyice buyruk kıldığında,
İnsanın söyleyen bu dili tutulur,

The honor coming in – whose is it,
The honor going out – whose is it?
Why, its iron-hard mainstay –
The Bukarans' countless prize
Plundered by the Kokonian –
I'll not let it be said it's wholly gone!
My years have come to twelve,
If my fated hour suffices, I die,
With the Kokonian's Töö Balban
I'll try one bout and see,
If I beat the pehlivan,
I attain my heart's desire,
If I am beaten by the pehlivan,
I go in my young years,
Dear father, who has no passion has no faith,
Who has no honor has no shame.
Letting my honor be snatched away,
Dear father, would Kuday strike me down?
Dear father, or would Kuday strike you?
You would step out in front, would you,
From the fated hour, how many men's roads would you stand blocking, dear father?
Dear father, like a black ram with lambs
You stand there stiff with swagger.
You have no honor, you have no shame,
You are yourself a foolish man.

Mercy, father, let me go,
When God Allahü Teâlâ in His power
Makes His sovereign decree,
Azrail – the taker of souls –*
When he stretches out his five fingers,
Allahü Teâlâ, the Creator,
«Draw out My servant's soul – saying,
Again I have staked, Töö Balban,
When He decrees it firm and full,
This speaking tongue of man falls dumb,

Ben yenilirsem, vereyim altın
Bu yalancı dünyadan
Kudret buyruk kıldığında,
Hangi can kaçıp kurtulur.
Sokmaz mı kazılmış mezar,
On sekiz bin âlemi
Yok edici kara yer.
Babam, onmaz kişiymişsin,
Boş yere pişkinlik taslayan,
Olmamış kişiymişsin!»
Ismayıl gibi babasını,
Bunu söyleyip Semetey,
Vuruverdi tam çeneye,
İtiverdi öte yana,
Yem torbası gibi yuvarlanıp,
Yıkılıp gitti Ismayıl,
Elin tersi değince,
Serilip kaldı Ismayıl,
Çocuk hiç üzülmeden bağırıp,
Töö Balban'ı çağırıp,
Töö Balban'ı gören can,
Bütün bedeni ürperip,
Karşısına dikildi Töö Balban,
Arslan gibi kükreyip.
Yüreklenen pehlivana,
Manas'ın oğlu yetimin
Yakınına gelip durdu.
«Kahrolası, Töö Balban,
Vaadi sağlam kıl,
Ölümüne şart kıl!
Pehlivanım, ben yenilirsem vereyim,
İkimiz birden ölünce,

Giydiğim altın tacımı,
Bindiğim altın tahtımı.
Hepsini koydum, Töö Balban,
Beni yenip sen alırsan,
Şuradaki kaleli Bukar şehrimi,
Ekin biten yerimi,

If I am beaten, let me give the gold –
From this deceiving world,
When the Power gives its decree,
What soul escapes and gets away.
Does the dug grave not take one in,
The eighteen thousand worlds –
The black earth that destroys them all.
Father, you are a hopeless man,
Feigning coolness all in vain,
You are a man unripe!»
His father, even Ismayıl –
Speaking this, Semetey
Struck him square on the chin,
Shoved him off to the other side,
Rolling like a feed-bag,
Down went Ismayıl toppling,
When the back of the hand struck,
Ismayıl lay sprawled out flat,
The boy, not one whit sorry, shouting,
Calling out Töö Balban,
Any soul who saw Töö Balban,
Their whole body shuddering,
Töö Balban rose up to face him,
Roaring like a lion.
To the emboldened pehlivan –
To the orphan son of Manas
He came up close and stood.
«Accursed one, Töö Balban,
Make the pledge firm,
Make it a pact unto death!
My pehlivan, if I am beaten, let me give,
When we two die together,

The golden crown I wear,
The golden throne I sit upon.
I have staked it all, Töö Balban,
If you beat me and take it,
My walled city of Bukar yonder,
My land where the crops grow,

Çapacı Tacik elimi,
tahtımı,
Sen yenilirsen, Töö Balban,
Kanını koyar mısın?
Ben koydum Bukar şehrimi,
Sen koyar mısın canını?
Seni yenip ben alırsam,
Halkıma haber salayım,
Şöyle böyle dedirtmeden,
Başını koparıp alayım.
Beni yenip sen alırsan,
Halkıma haber salayım,
Şu duran Bukar'a
Altın tacımı giydirip,
Altın tahta bindirip,
Seni han kaldırayım».
Deyip, öyle deyince,
Yenip de şişinmiş,
Yılışık gelen Töö Balban,
«Kabul, kabul, kabul, – deyip
Kabul, güzel, bahadır», – deyip,
Kükreyip davranıp,
Çocuğun üstüne saldırdı.
«Kahrolası, Töö Balban,
Dilediğince tut, pehlivan,
Büyük gücünü kat, pehlivan.
Esirgersen ananı al, pehlivan!

Üstün gücünü sal, pehlivan,
İçinde ukde kalmasın, pehlivan!
Yedi günün biri – ölüm,

Pehlivanım, öbür dünya yüzünü
görünce, Semetey'in kavgasını,
Şefaatin* gecesinde,
Tan atan mahşer gününde,
Kötülük etti diye eey pehlivanım,
Kuday büsbütün eey, çarpmasın!
Sıkışık yerde yakama yapışıp,

My hoe-wielding Tajik people,
my throne,
If you are beaten, Töö Balban,
Will you stake your blood?
I have staked my city of Bukar,
Will you stake your life?
If I beat you and take it,
Let me send word to my people,
Letting no this-and-that be said,
Let me tear your head clean off.
If you beat me and take it,
Let me send word to my people,
Over this Bukar standing here,
Setting my golden crown upon you,
Seating you on the golden throne,
Let me raise you up as khan».
Saying, when he spoke so,
Puffed up with his victory,
Töö Balban, coming on with an oily grin,
«Agreed, agreed, agreed, – saying,
Agreed, fine, bahadur», – saying,
Roaring, lunging,
He hurled himself upon the child.
«Accursed one, Töö Balban,
Grip as you please, pehlivan,
Put in your great strength, pehlivan.
If you hold back, take your own mother,
pehlivan!
Loose your utmost strength, pehlivan,
Let no regret be left within you, pehlivan!
One of the seven days is death,

My pehlivan, when you see the other world's
face, Semetey's quarrel,
On the night of intercession,*
On the dawning day of the Last Gathering,
Saying he did evil, eh my pehlivan,
May Kuday not strike him utterly, eh!
Clutching my collar in the straitened place,

Sen kanını dava edip durma.
Öbür dünyaya vardığında
Yiğitlik etti deme,
Usulsüz imiş bu çocuk,
Aslanlık etti deme,
Güçlü imiş Semetey,
Güce başvurdu deme,
Dilediğin hangisiyse tut, pehlivan,
Dilediğin gibi çel, pehlivan!» –
Deyip, o an Semetey,
Pehlivana karşı dikildi.
Durduğunu pehlivan gördü şimdi,
Dizi yere bükülüp,
Kükreyip koşup,
Yetişip geldi Töö Balban.
Töö Balban'ın yamanlığını
Semetey yumurcak gördü şimdi.
Kükreyen pehlivana,
Semetey bileğini uzattı şimdi,
Çürümüş kuru ot gibi,
Bileğinden pehlivan tuttu,
Var gücünü saldı,
Pehlivan tutup dururken,
Zınk zınk edip aldırmaz,
O pehlivanın kavrayışını
Semetey topuğuna denk tutmaz,
Ölümü çocuk umursamaz.
Kükredi Semetey,
Sıkıca yüklendi,
Töö Balban'ın elinden
Beyin oğlu er birici
Bileğini çekip kurtardı.
Şimdi Töö Balban uzattı bileğini
O an gördük, ahali,

Kavrayıp tutuverdi,
Töö Balban'ın bileğini.
Çekeyim deyip çekemeden,
Çırpınır Töö Balban,

Do not stand suing for your blood.
When you arrive in the other world,
Do not say he played the hero,
This child knew no rules,
Do not say he played the lion,
Semetey proved too strong,
Do not say he resorted to force,
Grip whichever hold you please, pehlivan,
Trip me as you please, pehlivan!» –
Saying, that instant Semetey
Rose up to face the pehlivan.
Now the pehlivan saw him standing,
His knees bending to the ground,
Roaring, running,
Töö Balban came rushing up.
Töö Balban's fearsomeness
The imp Semetey now saw.
To the roaring pehlivan
Semetey now held out his wrist,
Like rotted withered grass,
The pehlivan gripped him by the wrist,
He loosed his full strength,
While the pehlivan kept his grip,
Standing rock-fast, he heeds it not,
That pehlivan's grasp
Semetey rates not worth his heel,
The child cares nothing for death.
Semetey roared,
He bore down hard,
From Töö Balban's hand
The bey's son, the manly only one,
Wrenched his wrist and freed it.
Now Töö Balban held out his wrist,
That instant we saw it, O people,

He clamped and gripped at once
Töö Balban's wrist.
Trying to pull, unable to pull,
Töö Balban thrashes about,

Silkeyim deyip silkemeden,
Kıpırdanır Töö Balban,
Yine tutuverdi,
Töö Balban gitti yorgalayıp,
«Ay-hay, kulun olayım! Ay-hay! – deyip

Sana kul olduk – deyip,
Semetey'e sığınıp,
Beş parmağının ucundan,
Yiğitliğini gördün mü,
Kısrak sağımı kadar kara kan,
Fışkırıp akar şorlayıp.
«Hani pehlivandın» – deyip,
Kan içicinin soyu,
Yine tutuverdi,
Öncekinden beş beter,
Güç katıp sıkıverdi.
Töö Balban gibi zavallının
Dişleri gıcırdayıp gitti.
Töö Balban'ın bir eli
Paramparça oldu çatırdayıp.
Töö Balban'ın gücü gitti,
Ordalı şeyh, gök cökör*,
Başlıcası Kokon, Margalañ,
Alt yanı – Ancıyan,
Dört hanın eli toplanıp,
Armağan alıp varana dek,
Şöyle böyle edip pehlivanın
Kanını bağışlatana dek,
O an araya girip alana dek,

Oğlunuz artık işini bitirdi,
Yem torbası gibi kaldırıp,
Töö Balban gibi zavallıyı
Yere alıp çaldı,

Kımıldatmadan pehlivanın
Böğrüne bastı.
Kavgayı yetim başlattı,

Trying to shake loose, unable to shake,
Töö Balban squirms about,
Again he clamped his grip,
Töö Balban went off ambling like a pacer,
«Ay-hay, let me be your slave! Ay-hay! – saying,
We are your bondsmen now – saying,
Begging Semetey for quarter,
From the tips of his five fingers,
Have you seen his valor,
Black blood, a mare's milking's worth,
Spurts and runs in streams.
«Where is the pehlivan you were» – saying,
The blood-drinker's own stock,
Again he clamped his grip,
Five times worse than before,
He squeezed with strength redoubled.
The wretch that was Töö Balban –
His teeth went grinding hard.
One hand of Töö Balban
Was crushed to pieces, crackling.
Töö Balban's strength was gone,
The sheikh of the horde, the grey cökör,*
Chief among them Kokon, Margalañ,
Below them – Ancıyan,
The peoples of four khans gathering,
Until they came bearing gifts,
Until, by this and that, the pehlivan's
Blood they got pardoned,
Until that instant they stepped between and took him,
Your son had already finished his work,
Hoisting him like a feed-bag,
The wretch that was Töö Balban
He dashed down to the ground,

Allowing the pehlivan no stir,
He pressed upon his flank.
The orphan set the quarrel going,

Töö Balban'ın bir kolunu
Kökünden söküp attı.

O an zavallı Töö Balban öldü, Gerçek kazaya rastlayıp,
Semetey'in yiğitliğini
Sekiz han gözleyip gördü.
Zavallı sekiz han ne yapsın,
Aşağı yukarı koşuştu,
Babasına iyice çekmiş – deyip,
Sekiz han candan umut kesti.
O zaman yetim varıp yetişti,
Yurduna böylece katıldı.
Serpilip er oldu,
Oğlunuz er oğluyla denk oldu.
Yanıp ağlayıp feryat edip,
Er olması kurusun,
Kendi sakalını Temir Han,
Şimdi işi fena oldu.
Biçare, yolup attı diye duydum.
Ben demeyeyim, sen duyma, enişte!

«Biriciğimden geri kalmam» – deyip,

Şükret Allah'a,
Büyük anası Çıyırdı,
Artık razı ol Kuday'a, enişte!
Kim katlanır, kim katlanmaz,
Yaradan'ın başa verdiğine,
Kur'an okuyuverelim,
Enişte cim, geçip gitmiş çocuğuna.

Öz babası Ismayıl
Ölü ile diriye,
Enişte, Kur'an girer araya.
On ikisinde çağ sürmedi,
Hani, Bukar'daki büyük toyda
Çocuğuna karşı duracak kimse kalmadı,
İki yanağını paralayıp,

One arm of Töö Balban
He ripped out from the root and flung away.
That instant poor Töö Balban died,
Meeting his true undoing,
Semetey's valor
The eight khans watched and saw.
What could the poor eight khans do,
They ran about, up and down,
He takes wholly after his father – saying,
The eight khans gave up hope of life.
Then the orphan went and arrived,
Thus he was joined to his homeland.
He filled out and became a man,
Your son stood equal with men's sons.
Burning, weeping, wailing aloud,
A curse upon his manhood,
His own beard – Temir Han –
Now his case turned evil.
The helpless one plucked it out, I heard.
Let me not say it, may you not hear it, brother-in-law!
«I'll not stay behind my only one» – saying,
Give thanks to Allah,
His grandmother Çıyırdı,
Now be resigned to Kuday, brother-in-law!
Who can endure, who cannot endure
What the Creator lays upon the head,
Let us recite the Kur'an,
Dear brother-in-law, for your child who has passed away.
His own father Ismayıl –
Between the dead and the living,
Brother-in-law, the Kur'an comes between.
At twelve he had no season's span,
Why, at the great toy in Bukar,
None remained to stand against your child,
Tearing both his cheeks,

Çirkin, böyleymiş şu boktan dünya.
Şay'ın koruduğu aslan çıkıp,
On iki uzvu tam çıkıp,
Hani göçüp giden Manas'ın
Ancak kendisine denk bir er çıkıp.
Sekiz han toyunu yedi,
Sağ kalırsa bu çocuk
Çağı bozar dedi.
Hani, Töö Balban'ı yendiğinde,
Enişte, sen şükret
Bir kolunu söküp attığında,

Çocuğa birinin dili mi değdi,
Birinin gözü mü değdi?
Oğlun kaburgadan çarpılıp,
Biriciğin tam tepeden yangılanıp,
İnsanın bulamayacağı dert değip,
Çini gibi bağrı ezilip,
Ağzından kan gelip,
Çare bilir adam bulunmayıp,
Çocuğuna hiç sebep bulunamayıp,
Kıyamet yüzünü görmüş,
Biriciğin öleli yedi gün olmuş!
O an Kuday çarptı büsbütün,
Vurup devirdi diye duydum.
«Kül botam» – deyip hıçkırıp,
Doksan beşinde ihtiyar
Bıçağa düşüp yarılıp,
Ölüp kaldı diye duydum.
Kendi başını kendi parçalayıp,
Vurup devirdi diye duydum.
Hani o dertli kadın Kanıkey
«Yürek yangım biricik öldü» – deyip,

Saçını yolup attı diye duydum.
Gerçekten esirgemez kuru canı
Kıvrandırıp gitti diye duydum.
Toya gelen sekiz han,
Sekiz hanın hepsi

Foul – such is this dungheap world.
He proved a lion whom Şay protects,
His twelve limbs proved whole and sound,
Why, of Manas who passed beyond,
A man proved equal to him alone.
The eight khans ate his toy-feast,
If this child stays alive,
He will wreck the age, they said.
Why, when he beat Töö Balban,
Brother-in-law, give thanks,
When he ripped out an arm and flung it,

Did someone's tongue touch the child,
Did someone's eye fall on him?
Your son was stricken through the ribs,
Your only one seared from the very crown,
An ill no man could fathom struck him,
His breast crushed like porcelain,
Blood coming from his mouth,
No man found who knew a cure,
No cause at all found for your child,
He has seen the face of Judgment,
Seven days now since your only one died!
That instant Kuday struck outright,
Struck him down and felled him, I heard.
«My grey camel-colt» – saying, sobbing,
The elder of ninety-five,
Falling on the knife, split open,
Lay dead, so I heard.
Battering her own head herself,
Struck herself down, so I heard.
Why, that grieving woman Kanıkey,
«My heart's burning, my only one is dead» – saying,
Tore out her hair and flung it, I heard.
Truly unsparing of her bare life,
She went writhing in torment, I heard.
The eight khans come to the toy,
All of the eight khans,

«Gerçek Manas şimdi öldü» – deyip,
Ağlayıp gitti diye duydum.
Artık razı ol Allah'a,
Kuday'a.

Enişte, ıssız kalmış Talas'ın,
İşte böyle, evlatsız gitti Manas'ın!»
Semetey – Ayköl'den kalan armağanım,
Söz söylemeden, dil dökmeden,
Bu haberi duyunca
Sesten kesildi Han Bakay,
İki gözü belerip,
Dilden kesildi Han Bakay.
Et pişimi vakitte söze başlayıp,

Usul söyleyip, kesin atıp:
«Dere dere, derecik oğlum,
Derecik boyuna konuver, oğlum,
Seni sevenden ayrılıp,
Sen de benim gibi kalıver, oğlum!
Kara ağzına kan dolup,
Oğlum, dönüşü olmayan güne gel!
Kuday soluğunu soğutup,
Kendin o Semetey gibi hale gel!
Gönlümü ağrıtıp,
Oğlum, kuru bel boyuna konuver, Göz yağımı tüketip,
Kuday soluğunu soğutup,
Seni sevenden ayrılıp,
Oğlum, sen de benim gibi kalıver!»
Beddua edip Han Bakay,
Karanlık sözler döktü şimdi.
Kara yeri ağlatıp,
Bakay biriciğine ağıt yaktı şimdi:

«Vadili ırmak – pınarım,
Öle yite kavuştuğum çırağım!
Kül gününde yüreğimi yakan
Bir tek Semetey yumurcağım!

«The true Manas has died now» – saying,
Went away weeping, I heard.
Now be resigned to Allah,
To Kuday.

Brother-in-law, your Talas is left desolate,
Just so, your Manas went childless!»
Semetey – my gift left from Ayköl,
Without a word, without pleading speech,
On hearing this news,
Khan Bakay was cut from his voice,
Both his eyes glazing wide,
Khan Bakay was cut from his tongue.
After a meat-boiling's time he began to speak,
Speaking low, then flinging sharp:
«Valley by valley, little valley, my son,
Camp along the little valley, my son,
Parted from the one who loves you,
May you too be left like me, my son!
Your black mouth filling with blood,
My son, come to the day of no return!
Kuday cooling your breath,
Come yourself to Semetey's state!
You have pained my heart,
My son, camp along the barren ridge,
Spending the fat of my eyes,
Kuday cooling your breath,
Parted from the one who loves you,
My son, may you too be left like me!»
Khan Bakay uttering his curse,
Poured out dark words now.
Making the black earth weep,
Bakay now keened a lament for his only one:
«River of the valley – my spring,
My lamp gained at the edge of death!
On the day of ashes searing my heart,
My one and only imp Semetey!

Boz ala doğanım, tombul yavrum,
Dostum Manas'tan kalan Çolpan'ım!
Demirden surlu korganım,
Yakıp giden kül botam,

Semetey, kurban olduğum yiğidim!

Manas'tan kalan tomurcuğum,
Benim kurban olduğum aynam!
Tulpardan kalan tırnağım,
Gagasız kalmış kuru cana
Medet bildiğim yumurcağım.

Kargıma taktığım bayrağım,
Aman aman, kül botam,
Semetey'i nerden eey, göreyim!
Dere dere derecik,
Dere boyunca mı kondum,
Biriciğimden ayrılıp,
Ee Kuday, yangın sönmüş gibi mi oldum?
Samarkan'a akın ederim mi dedim,
Biriciğimden ayrılıp,
Ben sakalımı bugün mü yedim!
Ben deve güderim, çok gezerim,
Beyimden kalan biriciğim
O aman, gelir mi ola diye gezerim.
Ben Kökçolok'un sırtını yara edip,
Kocayıp geldiğim çağımda
Dilek dilerim kimin için?
Gözleyip deve güdüp,
Bir Semetey, senin için!
Haberini duydum – kem haber,
Kara gün biriciğim, al beni de yat!
Ölüme boynunu mu çevirdin,
Şu ölemeyen ağanı
Yangın sönmüş gibi mi ettin!
Kökötöy'ün aşında,
Kalabalık toplantının önünde,

My grey-pied falcon, my plump nestling,
My Çolpan left from my friend Manas!
My fortress walled with iron,
My grey camel-colt who burned me and went,
Semetey, my hero for whom I'd be the offering!
My bud left from Manas,
My mirror for whom I'd be the offering!
My hoof-paring left from the tulpar,
For a bare soul left beakless,
The imp I knew as my one help.

My banner fixed upon my lance,
Mercy, mercy, my grey camel-colt,
Where now, eh, shall I see Semetey!
Valley by valley, little valley,
Did I camp along the valley,
Parted from my only one,
Eh Kuday, am I become like a fire gone out?

Did I say I would raid to Samarkan,
Parted from my only one,
Have I devoured my beard this day!
I herd camels, I roam far,
My only one left from my bey,
Oh mercy, I roam wondering, will he come.
I, galling Kökçolok's back to sores,
In this season of my grown old age,
For whose sake do I make my wish?
Watching, herding camels,
For one Semetey – for you!
I heard your news – ill news,
My black-day only one, take me too and lie!
Did you turn your neck toward death,
This elder who cannot die –
Have you made him like a fire gone out!
At Kökötöy's memorial feast,
Before the thronged assembly,

Koşoy dua verdiğinde,
Kâfir ile Müslüman
Birlikte dua verdiğinde,
Duadan olma çocuktu,
Padişah Manas'ımdan kalmıştı.
Aman, yetim, al beni de yat!
Ya sakalımın akında,
Aman, seferim varken,
Ya sıkışmadan kuru can ölmedim,
43570 Kıyamet yüzünü görmedim.
Ya Hızırlı Bakay öldü – diye,

When Koşoy gave the blessing,
Infidel and Muslim
When they gave the blessing together,
He was a child born of that prayer,
He was left from my padishah Manas.
Mercy, orphan, take me too and lie!
O, in the white of my beard,
Mercy, while my journey yet remained,
O, my bare soul has not died in the crush,
I have not seen the face of Judgment.
O, that Bakay whom Hızır guards has died
– saying,

Senden önce ben ölüp,
Feryat edip yetim, gelmedin,
Ya elinle ağanı
Cenaze törenini kılıp gömmedin.
Ya aman, yetim, al beni de yat,
Seni ben ölmeden önce görmedim!
Yanıp kül mü oldun?
Ya deve güdüp kaygılandım,
Ben biricik sevdiğimden ayrıldım.
43580 Ayın yanındaki Çolpan'ım,
Ninni söylediğim muradım,
Babadan tek, zavallım,
Temir Han'ın şehrine
Sürgün gidip ölen bülbülüm.
Gençliğinde giden zavallım,
Tek yuvalı doğanım,
Senin haberini duyup kurudum.
Kocayınca ben Bakay,
Aç kurt gibi uludum.
43590 Benim gerçek çınarım kesilip,
Kuru sakalım seyrelip,
Kısmetimi şimdi mi yedim?
Ben deve güttüm, çok gezdim.
Beyimden kalan biriciğim
Gelir mi ola diye gezdim.
Ben deve güttüm onun için,

I dying before you,
Wailing aloud, orphan, you did not come,
O, with your own hand your elder
You did not shroud with rites and bury.
O mercy, orphan, take me too and lie,
I did not see you before I died! Have you
burned to ashes?
O, I herded camels, heavy with care,
I am parted from my only beloved.
My Çolpan beside the moon,
My heart's desire I sang lullabies to,
Only child of his father, my poor one,
To Temir Han's city
My nightingale gone in exile and dead.
My poor one gone in his youth,
My falcon of a single nest,
Hearing your news I withered.
Grown old, I Bakay,
Howled like a famished wolf.
My true plane tree cut down,
My dry beard grown thin,
Have I devoured my portion only now?
I herded camels, I roamed far.
My only one left from my bey –
I roamed wondering, will he come.
I herded camels for his sake,

Kavrulduğum, beyimden kalan	*For him I burned for, left from my bey –*
çocuk için. Ay-âleme ok atıp,	*for the child. Shooting arrows at moon and world,*
Keçi kürküm etimde,	*My goat-hide coat upon my flesh,*
43600 Deri şalvarım kıçımda,	*My leather breeches on my haunches,*
Ben Celmayan'ı arayıp çıkmıştım,	*I had set out in search of Celmayan,*
Sakalımı düşman kırkıp,	*The foe has shorn my beard,*
Yetimimin haberini duydum!	*I have heard my orphan's news!*
Ben ayrılıp kaldım, kara haber,	*I am left parted, black news,*
Al da yat, yetim, al beni de yat!	*Take me and lie, orphan, take me too and lie!*
Deve güdüp dönüp,	*Returning from herding camels,*
Tepemden Kuday şimdi vurdu,	*Kuday has struck me now from the crown,*
Yetimimden ayrılıp,	*Parted from my orphan,*
Yandım Bakay, kara haber,	*I, Bakay, am burned, black news,*
43610 Sevdiğim yetim, al beni de yat!	*Beloved orphan, take me too and lie!*
Eey, bahtı yok bu sakal,	*Eh, this beard without fortune,*
Kırkılmış gibi oldun ya!	*You are as though shorn away!*
Fal taşı gibi açılan kara bahtlı göz,	*Black-fated eye opened wide like a diviner's stone,*
Oyulmuş gibi mi oldun?	*Are you as though gouged out?*
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas,	*Tamarisk-grown Keñ-Kol, wide Talas,*
Hunhar Manas, ölmez ol,	*Ferocious Manas, be deathless,*
Kara günü bu baş görmez ol!	*May this head not see the black day!*
Padişahım ölüp, hepsi ölüp,	*My padishah dead, all of them dead,*
Bugün Bakay da ölüp,	*Today Bakay dying too,*
43620 Padişahım varken	*While my padishah yet lived,*
Başta ölmeyip n'oldum ben?!	*Why did I not die at the first – what have I become?!*
Hani Ombu'yu vurup, ganimet alıp,	*Why, when we struck Ombu and took spoils,*
Koçağım varken	*While my brave one yet lived,*
Ortasını yarıp, yol açıp,	*Splitting their midst, opening the road,*
Gök vaşak, sansar börk	*Grey lynx and marten caps*
Silkip seçtiğim çağımda,	*In the season I shook out and chose,*
Baktırdığım yere han olup,	*Khan over the lands I made submit,*
Sefa sürdüğüm çağımda,	*In the season I lived at ease,*
Bileğime türlü av kuşu	*All manner of hunting birds upon my wrist*

Asıp taşıdığım çağımda,
Kâfir ile Müslümanı
Eğdirip durduğum çağımda,
O demde ölmeyip n'oldum ben?

Kayın ağacından sırlı kargıya
Bağ vurup taşıdığım çağımda,
Göz diktiğimi yok edip,
Savaşıp durduğum çağımda
O demde ölmeyip n'oldum ben?

Yaşıtım Manas, ölmez ol,
Kuruyup, Bakay, kalmaz ol!
Yetkin Manas Han ölüp,
Manas'tan kalan yetimim
Arkam kırılıp, o ölüp,
Kanadımdan kırılıp,
Tek dayanak bilip oturduğum,
Gerçek yürek yangım kül bota,
Semetey'den ayrılıp.

Böyle yanıp oturup,
Hangi murada ereyim,
Manas'tan kalan yetime
Kurban olup gideyim,
Çırağım yetim, ölmez ol,
Bu başım horluk görmez ol!
Senin Manas'ın nasıl bir erdi?
Ben deve güdüp öksürdüm,
Çocuk öldü diye kaygılanıp,
Biriciğim gelir mi ola – deyip,
Ağa Bakay, Kuday'ın ettiği
Dileğimi vermeden, bir Kuday,
Kuru başa büyük dert saldın». – Ayköl
Manas arslan,
Deyip, böylece Han Bakay,
Hıçkıra hıçkıra feryat edip,
Alaca boyunlu ak hançeri
Alıverdi kınından,

In the season I hung and carried them,
Infidel and Muslim both
In the season I kept bowed low,
Why did I not die in that hour – what have I become?
To the lacquered lance of birchwood
In the season I bound the strap and bore it,
Destroying whatever I set my eye on,
In the season I kept on warring,
Why did I not die in that hour – what have I become?
Manas my agemate, be deathless,
Bakay, be not left here withered!
The consummate Manas Khan dead,
My orphan left from Manas,
My back broken, he too dead,
Broken at the wing,
Whom I sat knowing as my one support,
My heart's true burning, grey camel-colt,
Parted from Semetey.

Sitting burning so,
What desire is left me to attain,
For the orphan left from Manas
Let me go as the offering,
My lamp, my orphan, be deathless,
May this head of mine not see scorn!
What manner of man was your Manas?
I herded camels, coughing on,
Grieving that the child had died,
Will my only one come, I wonder – saying,
Elder Bakay, what Kuday has wrought –
Not granting my wish, O one Kuday,
You loosed great grief on this bare head».
– Ayköl Manas the lion,
Saying, thus Khan Bakay,
Wailing with sob upon sob,
The white dagger with dappled neck
He drew straightway from its sheath,

Kendi kendini Bakay aslan
Kurbanlığa çalacaktı,
Biricik yetimin yoluna
Kurban olup kalacaktı.
Yerini aldı er Bakay,
Kaburgasını sökmek için,
Kuru cana kıymak oldu,
Kendi kanını kendi dökmek için.
Kökçolok ağzını çevirirken,
Et yüreğin can damarına
Alaca boyunlu ak hançer
Küt dedirtip inecekken,
Arslanın tam ölecekken
Öbür dünya yüzünü görecekken,
Aybalta alıp davranıp,
Manas'tan kalan yetimin
«Ağa Bakay, ne yapıyorsun» – deyip,

İhtiyara yalvarıp,
Elindeki Aybalta'yla,
Alıverip Semetey,
Bakay Han'ın hançerini
Çarpıp savuşturdu şimdi.
Bir vuruşta, şaşırmadan,
Fırlatıp uçurdu şimdi,
Gök yeleli Bakay ihtiyarı

Sağ kurtarıp aldı şimdi,
«Tulparın ağzını çevirme,
Ağa Bakay, doğan cana kıyma!
Fazlaca bozlayıp dursun,
Senin Talas'ın nasıl bir yerdi,
işiydi.
Ağa Bakay, kime benzer kişiydi?
Hani on ikisine geldiğinde,
Rastlamışsın Manas'a,
Endamını, heybetini,
Görmüş müydün, ey ağa,
Gök yelelinin ata binmiş

Bakay the lion, his own self
Would have slaughtered as the offering,
For the sake of the only orphan
He would have remained an offering.
The man Bakay took his place,
To tear out his own ribs,
He was set to slay his bare life,
To spill his own blood himself.
As he turned Kökçolok's mouth about,
Into the life-vein of the heart of flesh
The white dagger with dappled neck
Was about to fall with a thud,
Just as the lion was about to die,
About to see the other world's face,
Seizing the aybalta, springing,
The orphan left from Manas –
«Elder Bakay, what are you doing» –
saying,
Pleading with the elder,
With the Aybalta in his hand,
Semetey, snatching quick,
Bakay Khan's dagger
He struck aside and parried now.
At one blow, unerring,
He sent it flying now,
The grey-maned elder Bakay

He saved alive and took him now,
«Do not turn your tulpar's mouth,
Elder Bakay, do not slay a born soul!
You keep keening past all measure,
What manner of place was your Talas,
what was his work.
Elder Bakay, whom did he resemble?
Why, when he came to his twelfth year,
You chanced upon Manas,
His stature, his majesty,
Had you seen them, O elder,
The grey-maned one's bearing mounted

duruşunu?»
Bunu duyunca ulu Bakay
Vazgeçip döndü şimdi,
Tavşan ayağını ele alıp,
Gözünü silip aldı şimdi.
Düñgürçök'teki* enfiyesini,
Güzelce çimdikleyip kaplan,
Damağına attı şimdi.
Kaşını tutup doğrulup,
Yetime gözünü dikti şimdi,
İyice bakakaldı şimdi.
Gözleyip bakıp otursa,
Burnuna burnu
Önceden göçen Manas'a,
Kalıptan dökmüş gibi,
Manas'ın baş derisini
Çocuğa yeniden giydirip,
Sarıp koymuş gibi,
Baş derisine baş deriyi
Denk edip koymuş gibi,
Manas Han'ı diriltip,
Eey Kuday, sapına geçirmiş gibi,
Gök yelelin Manas'ın kendisi gibi,

Kendisi değil, kara gözü gibi.
Çocuğun can kazanı gibi başına bak,

Çarpına çarpına kucaklıyordu şimdi.

Yatan sığır gibi kaşına bak.
Gözü göl yatağı gibi,
Gök yelelimin kendisi gibi.
Mediyan çölünde,
Gök yeleli Manas kaplanla,
Karşılaştığı yerdeki gibi.
İçi bir hop edip ulu Bakay,
O an yetim olduğunu bildi şimdi.

Kuday'ın gerçekten yarattığı

upon his horse?»
Hearing this, great Bakay
Relented and turned back now,
Taking the hare's foot in his hand,
He wiped his eyes clean now.
His snuff from the düñgürçök,*
The tiger pinched a goodly pinch,
And tossed it to his palate now.
Gripping his brow, straightening up,
He fixed his eyes on the orphan now,
He stood staring hard now.
As he sat watching, gazing long –
Nose to his nose,
To Manas who passed before,
As though cast from the one mold,
As though Manas's own head-skin
Had been drawn anew upon the child,
And wrapped and set in place,
Head-skin matched to head-skin,
As though laid on measure for measure,
As though Manas Khan were raised alive,
Eh Kuday, as though set back upon his haft,
Like the grey-maned Manas's very self,

Not himself, yet like his own black eye.
Look at the child's head like a soul-cauldron,
Trembling and trembling, he was embracing him now.
Look at his brow like a resting ox.
His eye like a lake's basin,
Like my grey-maned one's very self.
In the desert of Mediyan,
With the grey-maned tiger Manas,
As at the place where he met him.
His heart gave a leap, great Bakay,
That instant he knew now it was the orphan.
Truly created by Kuday,

Kulu olduğunu bildi şimdi,
Yaşıtı Manas sultanın
Oğlu olduğunu bildi şimdi.
«Benim şerefim bununla örtülüp,
O an doyasıya öpüşüp.
Yitirdiğim yitiğim bulunup,
Perişan yetim geldi mi,
Yetimi gözüm gördü mü?
Açılan etim örtülüp,
Şerefim böyle bulunup,
Manas'tan kalan yetimim,
Temir Han'ın şehrine
Sürüklenip giden sen nasıl,
Emanet yetim gelir – diye,
Yolunu gözleyen Bakay, ben nasıl?!
Hani, kaleli Bukar şehrine
Kaçıp giden sen nasıl,
Karaltım yetim gelir – diye,

Ölmeden yitmeden, kırda
Deve güden ben nasıl?!
Bayırdan akan pınarım,
Ayköl Manas'tan kalan yumurcağım!»
Çaresi tükenip Semetey,
Uluyup inleyip, Bakay'ın
Kuday'a sesi duyuldu,
Usta Bakay kaplan
At üstünden yetimi
Kapıp yere yıkıldı.
Kocaman ağzını açtı şimdi,
Semetey'i bağrına bastı şimdi,

Et pişimi* boyunca ulu Bakay
Bağrına Bakay bastığında,
O sırada Semetey
İçi dışı kor olup,
Yanıp gider alev alev,
Dışı kaynayıp ateş olup.
Bakay gibi ihtiyar

He knew now he was His servant,
Of his agemate, Sultan Manas,
He knew now he was the son.
«My honor is covered over with this,
That instant they kissed their fill.
My lost one that I lost is found,
Has the woebegone orphan come,
Have my eyes beheld the orphan?
My bared flesh covered over,
My honor thus found again,
My orphan left from Manas,
To Temir Han's city
You who were dragged away – how,
The entrusted orphan will come – saying,
I, Bakay, who watched the road – how?!
Why, to the walled city of Bukar
You who fled away – how,
My shadow-shape, the orphan, will come – saying,
Not dying, not perishing, on the steppe
I who herded camels – how?!
My spring flowing from the hillside,
My imp left from Ayköl Manas!» *His remedy spent, Semetey,*
Howling, groaning, Bakay's
Voice was heard by Kuday,
The master tiger Bakay
The orphan from horseback
He snatched and tumbled to the ground.
He opened wide his great mouth now,
He pressed Semetey to his breast now,

For a meat-boiling's span, great Bakay –*
When Bakay pressed him to his breast,
In that while Semetey,
Inside and out become live embers,
Burns away flame upon flame,
His outside seething, become fire.
The elder that was Bakay,

Bırakmadan çarpınıp,
Bütün bedenine baksan,
Kurşun gibi sarsılıp.
Kucaklarını sımsıkı açıp,
Hasretleri iyice kanıp,
Ağa kardeş görüşüp,
Eriyip durur ulu Bakay,
«Düş mü bu, gerçek mi,
Sahiden yetim geldi mi,
Gerçek yetimimin kendisi mi?»
Sahiden Bakay kucaklayıp,
Candan çığlık atıp dururken,
Üstün Bakay Han ağlayıp,
O Semetey de ağlayıp.
Gönlü böyle paylaşıp,
Ey tövbe, ata ile oğul görüşüp.
Türlü hâller edip durup,
Ata ile oğul kavuşup.
Kayran Bakay kaplan
Yeniden yeniden kucaklayıp,
Kaygısını böle böle,
Bırakmaz çocuğu.
Babasının Boz kisesini
Boynuna alıp takınıp:
«Kurban olayım, ağacığım,
Benim kaburgam gitti çatırdayıp,
Bırak, ağa, bırakıver,
Göğsümde canım feryat edip,
İçim dışım yangın olup,

Not letting go, quivering,
Were you to look on his whole body,
Shaking like a plumb of lead.
Flinging their arms tight open,
Their longing drinking deep its fill,
Elder and younger meeting again,
Great Bakay keeps melting away,
«Is this a dream, or is it real,
Has the orphan truly come,
Is it my true orphan's very self?»
Truly Bakay embracing him,
While he kept crying out from the soul,
The peerless Bakay Khan weeping,
That Semetey weeping too.
Their hearts thus sharing all,
Ah, mercy – father and son meeting.
Passing through state after state,
Father and son united.
Dear Bakay the tiger
Embracing him again and again,
Sharing out his grief piece by piece,
He will not let the child go.
His father's Boz pouch
Taking it and hanging it at his neck:
«Let me be your offering, dear elder,
My ribs have gone crackling apart,
Let go, elder, let me loose,
The soul in my breast crying out,
Inside and out I am aflame,

İKİNCİ BÖLÜM

KARA KAYANIN SIRRI: MANAS'IN GIZLI KÜMBETI

Mağara mühürlenip gözden kaybolunca yol, on iki yıldır Kayıpçı'nın kara mağarasında geyik derileriyle örtünüp saklanan topal usta Bölökbay ile kırk kalçaya düşer. Manas'ın silahçısı ve hazinedarı olan usta, gaipten gelme kırk kulplu kazanın altı haramca baltayla ikiye bölünüşünü ağlayarak anlatır; sonra kazanı Semetey'in bahtına fal diye yeniden döker — kazan Manas çağındakinden de güzel çıkar, adanan boz erkeç kesilir, kazan bereketle dolup herkesi doyurur. Semetey hazineden kırk garibe altın saçar; Kanıkey'in yıllar önce depolediği ok geçmez savaş giysileri kuşatılır, kırk mızrak, kırk kılıç, kırk tüfekle donanan yiğitler Manas'ın akıtmalı kula atlarına bindirilir — kırk çoro yeniden doğmuş gibidir. Semetey andını söyler: Abıke ile Köböş'e önce güzellikle varacaktır; altmış günlük yol hesabını verip kırkları Kayıpçı sırtında bekletir. Bakay onu beş yüz ocaklık gizli obasına götürür: doksan beşlik Baymırza boz köşeğini ve dokuz kara boğayı kurban eder, oba sevinç gözyaşına boğulur; orduyu düşman sanıp sürüleri ürküten korkak oğul Baytaylak, Bakay'ın kamçısıyla yere serilir.

KÜNYE — KEY FACTS

- Bakay, Manas'ın ölümünden sonra altı harama karşı Bek-Cayloo'dan on iki yıl savaşmış ve Abıke'nin altmış pehlivanını tek başına öldürmüştür.
- Kapka-Taş ardındaki hazine mağarasının kayasında Kanıkey'in adı kazılıdır; Semetey buradan Bölökbay yapımı zehir ağızlı, altın kakmalı aybaltayı alır.
- Kümbete kavaktan yontulup sahtiyan kaplanmış bir suret gömülmüştür; gerçek Manas, yetmiş Arap pehlivanınca Eçkilik'in kara kayasındaki gizli mağaraya taşınmıştır.
- Mezarda Manas'ın yanında Almambet, Çubak, Sırgak, Koenaalı ve kıyametlik nikâhla bağlandığı Kız Saykal yatar; başının altında yastık olarak Ak Kur'an vardır.
- Altı haramın baltayla ikiye böldüğü kırk kulplu kazan, Bölökbay'ca fal olarak yeniden dökülür ve eskisinden güzel çıkar; adak boz erkeç kesilir.
- Kırk garip, Kanıkey'in sakladığı ok geçmez giysiler ve kırk mızrak, kırk kılıç, kırk tüfekle donatılır; Semetey altmış günlük yol planını açıklar ve Bakay'ın 500 ocaklık obasında Baymırza kurbanlar keser.

TÜRKÇE METİN

Abake, yanıp gidiyorum sızlayarak.
Abake, gitmeden önce yitirme,
Küt boynuzlu gök buğayı
Ölmeden önce öldürme!»
Abası Bakay bunu duyunca,
Hemen topladı düşünceyi,
Koyuverdi Han Bakay,
Kucağındaki çocuğu.
Dileğimi Allah'ım verdi – diye,
Gözlediğim yetim geldi – diye.

Benim kopan bağım ulanıp,
Böylece canım sevinip
«Baabedin!»* – deyip tez söyleyip,
Koroşon'a koyun adayıp.
Allah Taala Hüda'ya
«Ay tuynak!» – deyip kısrak adayıp.
Aykol Manas'ın ruhuna,
Adadığı yerden deve adayıp,
Yetimi gelip yetişip,
Bakay yurduna böyle katılıp.
Uyusa gözü kapanmaz,
O çocuk geldiğinde,
Yaşlılığı bilinmez,
On beş yaşına gelmiş gibi,
Güne kavuştu ulu Bakay,
Destanı cana can katar,
Dile geldi ulu Bakay.
Dün, kaplan Manas öldüğünde,
Kaçıp giden ak pars,
Kaplan Bakay sultanın
Yanı başında atılıp.
Dün, kırk çilten, Hızır İlyas'ı
Zavallının söylediği söz doğruymuş.
Bakay'ın kırk yanından kuşanıp.
Bu atam kökcal Manas'ı

ENGLISH TRANSLATION

Abake, I burn away, aching with pain.
Abake, before you go, do not lose him,
The blunt-horned grey bull —
Do not kill him before he dies!»
When his aba Bakay heard this,
At once he gathered his thoughts,
Khan Bakay set down
The child held in his embrace.
My Allah has granted my wish – saying,
The orphan I watched for has come – saying.
My severed bond is joined anew,
And so, his dear soul rejoicing,
«Baabedin!» – he cried out swiftly,*
Vowing a sheep to Koroşon.
To Allah Taala, to Hüda,
«Ay tuynak!» – he said, vowing a mare.
To the spirit of aykol Manas,
Vowing a camel at the place of vows,
The orphan having come and arrived,
Thus he joined the yurt of Bakay.
Should he sleep, his eyes will not close,
When that child arrived,
His old age could not be seen,
As if he had come again to fifteen,
Great Bakay met his day at last,
His epic pours soul upon soul,
Great Bakay found his tongue.
Yesterday, when tiger Manas died,
The white pard that fled away,
Came leaping to the side
Of tiger Bakay the sultan.
Yesterday, the forty çilten, Hızır İlyas The words the poor one spoke proved true.
Girded Bakay on his forty sides.
This my father, kökcal Manas,

Düşmana doğru yönelse,
Pars Manas sağken,
Pars Bakay kaplan
Hüda'nın verdiği çağda,
Bakay Han'ın gök buğası
Önceden kaçıp gitmişti,
Gök buğayı görmeyeli

Whenever he turned upon the foe,
While pard Manas lived,
Pard Bakay the tiger —
In the age that Hüda gave,
Khan Bakay's grey bull
Had fled away before,
Since the grey bull was last seen

Bakay'ın on iki yılı dolmuştu.
Doğru çekip atılıp,
Pars Bakay ihtiyarın
O zaman yitirdikleri bulunup.
Pars Bakay koca,
Altı aylık iş olsa,
Hemen bilen evliya,
Hüda'nın sevdiği gerçek kulu,
Bakay abam Oluyat'ın öz oğlu.
Ülker tanın alameti,
Manas Han'ın yoldaşı,
Ansızın söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,
Öne düşse uğuru açık,
Bakay arkada yürüse sayısız asker gibi,

Twelve years of Bakay's had passed.
Drawing straight and leaping forth,
For pard Bakay the elder
What was lost was then found again.
Pard Bakay the aged one,
Were it a matter six months hence,
A saint who knows it in an instant,
Hüda's true and cherished servant,
My aba Bakay, Oluyat's own son.
Sign of the Pleiades at dawn,
Companion of Manas Khan,
Who finds the word unlooked-for,
Who finds an eye in darkness,
If he leads, his fortune lies open,
If Bakay walks behind, he is like a countless host,

O zaman yetim Semetey baksa,
Koruyucusu geldikten sonra,
Artık dileğini Hüda verdikten sonra,
Bir baksa bir kişidir Bakay,
Aman, bir baksa bin kişi.
Önden atıldığında,
Aman, ejderha görünüşü var.
Ardını dönse, abamda
Altı bin erin heybeti var.
Atam kökcal Manas'a
Bakay yıkılmaz demir kaleymiş.
Atam Manas kaplan,
Ona denk gelen aslanmış.
O eski canım anam Kanıkey,
Dikip durup bağ kılmış,

Then when the orphan Semetey looked,
After his protector had come,
Now after Hüda granted his wish,
Look once — Bakay is one man,
Aman, look again — a thousand men.
When he charges at the front,
Aman, he bears a dragon's aspect.
Should he turn his back, my aba
Bears the majesty of six thousand men.
To my father, kökcal Manas,
Bakay was an iron fortress never felled.
My father Manas the tiger —
He was the lion who was his equal.
That old dear mother of mine, Kanıkey,
Planting, made of him a garden,

Ve kurup durup dam kılmış.	*And raising, made of him a roof.*
Karşı gelen düşmanı yere serip,	*Laying low the foe who came against them,*
Yiğidim atamı han kılıp,	*Making my brave father khan,*
Atamın kopanını	*That my father's severed thread*
Uladığı gerçekmiş,	*She joined — that is the truth,*
Atamın saçılanını	*That my father's scattered store*
Topladığı gerçekmiş.	*She gathered — that is the truth.*
Beecin'e girip akın edip,	*Riding into Beecin on a raid,*
Yol açtığı, eey, gerçekmiş.	*That she opened the road, eey, is the truth.*
Ay-âleme atamı	*That before moon and world my father*
Ulu kıldığı gerçekmiş.	*She made great — that is the truth.*
Bu töre Bakay evliya –	*This töre Bakay the saint –*
Han atam Manas'tan kalan koca.	*The elder left from my khan father*
Gemini kemirip,	*Manas. Gnawing at his bit,*
Halka adı ayan,	*His name made known among the people,*
Kendisi zayıpburuş evliya.	*Himself a zayıpburuş saint.*
Fırtına gelse yel değmez,	*Should a storm arise, no wind can touch him,*
Bu Bakay kuytu orman, sık meşelikmiş.	*This Bakay was a sheltered forest, a dense oak wood.*
Tabanı yerde takırdayıp,	*His soles clattering upon the ground,*
Bu Bakay yirmisinde olsaydı,	*Had this Bakay been twenty,*
Şu on sekiz bin âleme	*Against these eighteen thousand worlds*
Tek başına bedel bir aslanmış.	*He alone was a lion worth them all.*
Anacığım Kanıkey'in dediği,	*What my dear mother Kanıkey said*
Hiç mi hiç yanlışı olmayan sözmüş.	*Was a word without the slightest flaw.*
Han abam Bakay töreyi	*My khan aba Bakay the töre —*
Ay bozkırdan bir Hüda,	*It was the hour when one Hüda*
Bana rast getireceği zamanmış,	*From the moonlit steppe would bring him to me,*
Atamın ta kara gözüymüş.	*He was the very black eye of my father.*
Kıyamete göçen atamın	*Of my father gone to the last judgment,*
Aman, dostunun ta kendisiymiş.	*Aman, he was the very friend himself.*
Dileğini Hüda verdikten sonra,	*After Hüda granted his wish,*
Kaplan aban Bakay'ın	*After the tiger, your aba Bakay,*
Gözlediği geldikten sonra	*Saw the one he watched for come,*
Kederin hepsi, eey, dağılıp,	*All of the sorrow, eey, dispersed,*
Gönül düğümü hep çözülüp,	*The heart's knots all untied,*

Yiteni derlenip,
Bakay'ın bunalan canı sevinip,
İşte öyle Bakay, canım aslan,
On beşine dönen canım er.
Bilinmeyeni bildirir,
Bilgili mi bilgili Bakay koca.
Sezilmeyeni sezdirir,
Doğan bakışlı Bakay koca.
Dilediği yetim gelmiş,
Kudret gerçekten vermiş.
Verdiğinin nişanı,
Altındaki Kökçolok,

What was lost was gathered in,
Bakay's anguished soul rejoicing,
Such is Bakay, my dear lion,
My dear er restored to fifteen.
He makes known the unknown,
Wise beyond wise is Bakay the elder.
He makes felt the unfelt,
Falcon-gazed Bakay the elder.
The orphan he longed for has come,
Power truly has granted it.
The token of what was granted:
Kökçolok beneath him,

Yelişine yel yetişmez,
Yürüyüşüne hayvan yetişmez.
İnişe girdiğinde
Karaca gibi ayakları saplanır,
Yokuşa dayandığında
Yelesi kuyruğu yayılır,
Bastığı yeri oyup,
Kara çelik gemi
Damağında çatırdatıp,
Kocaman ağzı açılıp,
Kan karışık ak köpük,
Göğsüne saçılıp,
Yetim Semetey geldiğinde,
Bakay Han'ın Kökçolok'u,
Hayvan başıyla sevinip,
Bindiği atı – Kökçolok,
Şakraklığı tutup salınıp,
Kimi yerde Kökçolok
Oynaklaşıp kıpırdanıp.
Üstündeki er Bakay,
Peşine taktığı Semetey,
At sürüp Bakay söz söyleyip,
Padişahım yetim, – deyip:
«Gecelersen gör konuğu,
Bakay'dan dinle destanı.
Padişah Manas sağken,

No wind can catch his gallop,
No beast can catch his stride.
When he enters the descent
His legs plant down like a roe deer's,
When he leans into the climb
His mane and tail spread wide,
Gouging the ground he treads,
The black steel bit
Cracking against his palate,
His huge mouth gaping open,
White foam mingled with blood
Scattering across his chest,
When orphan Semetey came,
Khan Bakay's Kökçolok
Rejoiced with his beast's head,
The horse he rode – Kökçolok,
Swaying, seized with high spirits,
In places Kökçolok
Went frisking and prancing about.
The er Bakay upon him,
Semetey drawn in his train,
Riding on, Bakay spoke a word,
My padişah orphan, – saying:
«If you pass the night, behold the guest,
From Bakay hear the epic tale.
While padişah Manas lived,

Padişah oldum bu canım baş
Bütün elleri vurduğumuzda.
Yiğit Manas o zaman var,
Karşı duran belalı düşman gelse,
Belasını kovup kaktığımızda,
Yeryüzünde âlemin,
Niyeti kara kötünün
Karşısına geçip yurdunu vurduğumuzda
Malını yağmalar alırdık,
Küheylan Manas o zaman var,
Bozguncuyu iyice ezerdik.

A padişah was I, this dear head,
When we struck all the lands.
Brave Manas was there in those days,
If a baneful foe came standing against us,
When we drove his bane away and out,
When against the black-intentioned
Wicked ones of all the earth
We crossed over and struck their homeland,
We would take their goods as plunder,
The courser Manas was there in those days,
We would crush the troublemaker utterly.

Çok hazine, sarı altın
Hazine yığıp, han olup,
Benim karagün törem yatıp kalınca,
Böyle gezmemin sebebi,
Derin kazıp çukurumu,
Hüda kaynatıp çilemi,
Han atanın gözü kapandığında,
Şu duran altı haram
Rezilliği ayan etti,
Yağmaladı mülkümü,
Tüketti böyle gülüşümü.
Kırlarda yılkı altı tümen,
Argımak, küheylan karışık,
Altı haram baskın verdiğinde,
Perişan oldu bu canım baş,
Ah, kurbanın olayım yetimim,
Tutup binecek küheylan yok.
Dayanacak akraba yok,
Senin atan eşsiz aslan,
Geçti, gitti canım er.
Kankor Manas öldüğünde,
Kaygıyı bu baş gördüğünde,
Sayısız hazine, yetkin mülk,
Canım başım görüp dururken,
Kamçı boyu pay biçip, alçak itler
Kıyamet koparıp bölüştüğünde,

Great treasure, yellow gold,
Heaping treasure, being khan,
When my black-day töre lay down and stayed, The reason I wander thus:
Digging deep my pit,
Hüda boiling my ordeal,
When your khan father's eyes were closed,
Those six haram standing there
Made their vileness plain,
They plundered my possessions,
They spent away my laughter so.
On the steppes six tümen of horses,
Argımak and courser mixed,
When the six haram fell upon us,
Wretched became this dear head,
Ah, let me be your sacrifice, my orphan,
No courser left to catch and mount.
No kin on whom to lean,
Your father, lion without equal,
Passed on and went, dear er.
When kankor Manas died,
When this head beheld the grief,
Countless treasure, perfect wealth —
While my dear eyes looked on,
The base dogs cut shares by whip-length,
When they raised doomsday and divided it,

Derin kazılmış çukurumu,
Böyle kaynattılar çilemi.
Dayanağım Kanıkey,
Hanım Manas'tan kalan Semetey –
Dayanacak yakınım yok,
Kaçıp gidip sığınarak,
Karayüz Kanıkey kaçıp gittiğinde,
Saklanıp yatacak yerim yok,
Abıke, Köböş – altı haram,
Dayanacak bir kimse yok,
Kıyamet salıp başa kor,

43990 Yağmur misali atılan ok,
Atasının körü, dünya bok!
Selam vermez altı haram
Abanı sarartıp soldurup,
«Sakalını kırkıp alırım – diye,

Tutup Bakay kankoru,
Kurban diye keserim» – diye,
Tekeçi Han, Şıgay Han
Canım başa dava açıp,
Girdap başında dikilip,
44000 Üç gün toplantı kurup,
Mızrak hazırlayıp, ok toplayıp,
Ok atışa çıkıp altı haram,
Aban Bakay Han ile vuruşup,
Manas'tan kalan kırk çoro,
Hepsinin iti – Kırgılçal
Gökten yıldızlar dökülüp,
Altı harama katılıp,
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
44010 İtler kuşatıp geldiğinde,
Geniş dünyam bölünüp,
Benim hazinem dökülüp kaldı.
Kaburgam çöküp söküldü,
Gayretim dört yana bölündü,
Çam içinde kupkuru yalnız,

My pit dug deep,
Thus they boiled my ordeal.
My support Kanıkey,
Semetey, left from my khan Manas – No close kin on whom to lean,
Fleeing away to seek refuge,
When black-faced Kanıkey fled away, No place to hide and lie,
Abıke, Köböş – the six haram,
Not one soul on whom to lean,
Loosing doomsday, they set fire upon the head,
Arrows flung like rain,
Blind be their father — this world is filth!
The six haram who give no greeting
Made your aba yellow and fade,
«I shall shear off his beard – saying,

Seizing Bakay the kankor,
I shall slaughter him as sacrifice» – saying,
Tekeçi Khan and Şıgay Khan
Brought suit against my dear head,
Standing at the whirlpool's head,
Holding council three days long,
Readying lances, gathering arrows,
The six haram went out to loose their shafts,
Fighting with your aba Bakay Khan,
The forty çoro left from Manas,
The dog of them all – Kırgılçal,
Stars poured down from the sky,
Joining with the six haram,
Drawing bows like rain,
Loosing arrows like hail,
When the dogs came circling round,
My wide world was split apart,
My treasure spilled and lay.
My ribs caved in and were torn,
My striving was split to the four winds,
Bone-dry and alone amid the pines,

Dayanacak bir kimse yok,
Kaplan, kavruk baş, ben yalnız.
Ölmediğimizden kalıp,
Gece gündüz kırk gün
Haramlarla vuruşup,
Yalnızlık kurusun,
Kaçıp girecek orman yok,
Sığınacak halkım yok,
Kalabalık Kırgız'dan kimsem yok.
Ilgınlı, Keñ-Kol, koca Talas,
Buradan ürküp nice Kırgız
Ürbüs'e göçüp konduğunda,
«Basmacı Bakay oldu» – diye,
Kötü ada konduğumda,
Beş yüz hane halk kalıp,

Not one soul on whom to lean,
A tiger, a scorched head, I alone.
Left over because we did not die,
Night and day for forty days
Battling with the haram,
May loneliness wither away,
No forest to flee into,
No people to shelter me,
No one of mine among the teeming Kırgız.
Tamarisk-grown Keñ-Kol, great Talas,
When many a Kırgız, startled hence,
Migrated and settled at Ürbüs,
«Bakay has turned brigand» – saying,
When that evil name settled on me,
Five hundred households of people remained,

Beş-Taş'ın başı Bek-Cayloo,
Gizlenip Bakay ben kalıp,
Büsbütün kavga çıkıp çatışıp,
Altı haram ile bu canım can,
On iki yıl boyu atışıp,
Beş-Taş'a can sokmadan,
Ağzını bozup siper tutup,
Kimseyi geçirmeden sıkı tutup,
İnat edip yatarken,
Abıke'nin altmış kadar pehlivanını
Tek başıma vurduğumda,
Sarp yere tırmanıp kondum,
Uygunsuz ada kondum,
Kötü adlı oldum.
Kan içe içe katılaştım,
Kalabalık Kırgız'a, Argın'a
Kaçkın Bakay diye anıldım.
Akrabamı kesip kan içtim,
Doğru Bakay, zehir içtim,
İnsan uğrayıp can gelmez,
Haramlara gücüm yetmez,

At Beş-Taş's head, Bek-Cayloo,
Hiding there did I, Bakay, remain,
Strife broke out and clashed in full,
The six haram and this dear soul
Trading shots twelve years long,
Letting no soul into Beş-Taş,
Breaking its mouth, holding it as rampart,
Letting none pass, holding fast,
While I lay there in defiance,
When some sixty of Abıke's pehlivans
I struck down all alone,
I climbed and settled on the crags,
An unseemly name settled on me,
I became one of evil name.
Drinking blood on blood, I hardened,
To the teeming Kırgız, to the Argın,
I was called Bakay the fugitive.
I cut down my kin and drank blood,
Upright Bakay, I drank poison,
No man calls by, no soul comes,
Against the haram my strength cannot prevail,

Alıcı kuş gidip yaylasına,
Başıboş gidip köyüne,
Çaylak gidip yerine,
Derme il gidip yurduna,
Dayanıp kaldı bu canım baş,
Han Manas'ın bulduğu yerimde,
İt ey, kaçkınlar gitti keyfince,
O dünyayı görmedim.
Sığınacak hanım yok,
Hanım Manas'tan kalan senin gibi,
Semetey, ufacık mıydın benim için?
Bereketli yetim yok,
Böyleymiş işte, dünya bok!
Dün, dağ gibi Manas öldüğünde,

Bakay cehennemi gördüğünde,
Alçak itler toplanıp,
Geçitte göçümü vurup,
Kasılıp duran itlerden
Kulunum, öcümü alamadan gezerim.
Benim bildiğime kulak ver,
Talas'tan bozup göçümü,

Böbürlenen kullardan
Öcümü alamadan gezerim.
Bel bağladığım belim yok,
Saklanıp yattığım yerim yok,
Yetimim kaçıp yetişmeden,
Sen Bukar'a gittiğinde,
Kulunum, kanadım karış karış yolundu.

Han soyunun tohumu
Olmasa, kaçıp gezmek yakışır mı,

Köydeki itin düşmanlığı,
Altı haramda insanlığın azlığı.

Beyzadenin* yavrusu
Kaçıp gitmek yakışır mı,

The hunting bird gone to its pasture,
The masterless gone to their village,
The kite gone to its place,
The motley tribes gone to their homeland,
This dear head stayed enduring here,
In my place that Khan Manas found,
Hey dog, the fugitives went at their pleasure,
That world I never saw.
No khan to shelter me,
One like you, left from my khan Manas,
Semetey, were you so small a thing to me?
No blessed orphan there,
So it was, then — this world is filth!
Yesterday, when mountain-like Manas died,
When Bakay beheld his hell,
The base dogs gathered up,
Struck my caravan at the pass,
From the dogs who stand there swaggering,
My foal, I wander unavenged.
Give ear to what I know,
Breaking my caravan from Talas,

From the boastful slaves
I wander unavenged.
No ridge on which I bound my hopes,
No place where I lay hidden,
Before my orphan fled and arrived,
When you went off to Bukar,
My foal, my wing was plucked span by span.
Were you not seed
Of khanly stock, would flight and wandering suit,
The enmity of the village dog,
The scantness of humanity in the six haram.
Does a beyzade's young one —*
Does fleeing away become him,

Kaçırıp Bukar'a,
El desteğinin azlığı*,
Şimdi bil, kulunum,
Altı haramın düşmanlığını.
Kullar hep birden daldığında,
Sahipsiz mala dokunduğunda,
Kökçolok kaldı, ben kaldım,
Esen kaldı Talas'ım,
Başıboş kaldı bu başım.
Kayın mızrağa bağ sardık,
On iki yıl düşmanlaştık.
Can yarıştırıp, baş kesip,
Azabı fazlasıyla çektik,
Burada Bakay ölmedim,
Kederi çektim senin için,
Deve güdüp kurudum,
On iki yıl olmuştu,
Yetimim gelir mi ola – diye,
Senin için yanıp durdum.
Dileğimi Hüda verdikten sonra,
Gözlediğim yetim geldikten sonra,
Şimdi yetim, dinle beni,
Kanıkey'in kurduğu düzen var,

Spirited off to Bukar,
The scantness of the people's support,*
Now know, my foal,
The enmity of the six haram.
When the slaves plunged in all at once,
When they touched the masterless herds,
Kökçolok remained, I remained,
Safe remained my Talas,
Masterless remained this head of mine.
We bound the strap to the birchwood lance,
Twelve years we stood as foes.
Racing soul with soul, taking heads,
We suffered torment beyond measure,
Here I, Bakay, did not die,
I bore the sorrow for your sake,
Herding camels I withered dry,
Twelve years had passed,
Will my orphan ever come – saying,
For your sake I burned and burned.
After Hüda granted my wish,
After the orphan I watched for came,
Now, orphan, listen to me,
There is an order that Kanıkey laid down,

Nice yerde şaşılası şey var.
Vadili ırmak – pınarım,
Ölürken kavuştuğum yavrum,
Dünyalığı saçtıklarında,
Anan zavallı kaçtığında,
Görmeden gidersek yazık olur,
Ananın kazdığı hazineyi
Ben zavallıya emanet edip,
Bırakıp gitti emanet.
Hazinene varalım,
Atandan kalan mülkünden
Dilediğini alalım».
Deyip, Bakay fırlayıp,
Gök kayaya doğru at salıp,
Kaynayan kara pınara,

In many a place there are marvels to behold.
River of the valley – my spring,
My young one, met as I lay dying,
When they scattered the worldly goods,
When your poor mother fled away,
A pity it would be to go without seeing,
The treasure your mother buried
She entrusted to poor me,
She left it and went, a trust.
Let us go to your treasure,
From the wealth left by your father
Let us take whatever you desire».
Saying so, Bakay sprang forth,
Spurring his horse toward the grey rock,
To the seething black spring,

Pınardaki çınara
Münacat edip durup,
Buradan öteye geçtiler.
Engebe engebe yer gelip,
Sarp geçit, bel gelip.
İnce yolu kestirip,
Semetey'i yedeğine alıp,
Hazine saklı Kapka-Taş,
Altın, cevher karışık,
Kapka-Taş'tan geçti şimdi.
Boz alacalı kara kaya,
Emanet edilen hazine,
Hazineye vardılar.
Hazinesine bakınca,
Boz ala kayanın çıkıntısını
Tepesinden yıktırmış,
Mağaraya doğru devirtmiş.
Hazinesi göze ilişmez,
Canım anam Kanıkey'in
Saklayıp koyduğu dünyalık
Nerede olduğu bilinmez.
Baksa da göze ilişmez,
Bahadır Bakay olmasa,
Oğlunuzca bilinmez.

To the plane tree by the spring
Offering up his supplication,
From here they passed onward.
Rugged country came, fold on fold,
Steep pass and saddle came.
Cutting along the narrow path,
Taking Semetey at his lead-rein,
Kapka-Taş where the treasure hides,
Gold and jewels mingled,
He passed by Kapka-Taş now.
The grey-mottled black rock,
The treasure given in trust —
They came to the treasure.
When he looked upon his treasure,
The jut of the grey-mottled rock
She had toppled from its crest,
Had it tumbled toward the cave.
Her treasure catches no eye,
Where the worldly goods lie
That my dear mother Kanıkey
Hid away, none can tell.
Though one looks, it catches no eye,
Were there no bahadır Bakay,
Your son would never know it.

Kökçolok, Bakay yol başlayıp,
Taş yığılı mağaraya,
Arslan Bakay er kişi,
Mızrak tutup durdu.
Sandık gibi yığın yığın,
Dökülmüş kum, kara taş,
Küt dedirtip Han Bakay,
Yumruklayıp durdu.
«Oy, Manas'tan kalan yetimim,
Sığınağım* olan yavrum,
Hanımdan kalan canımın içi,
Kurbanın olayım yetimim,
Şu kumu saçıp gör,
Mağaranı açıp gör»,–

Kökçolok and Bakay leading the way,
To the cave heaped with stone,
Lion Bakay, that man of men,
Stood holding his lance.
Heaped in piles like chests,
Spilled sand and black stone,
Khan Bakay, making it thud,
Stood pounding with his fist.
«Oy, my orphan left from Manas,
My young one who is my refuge,*
Heart of my soul, left from my khan,
Let me be your sacrifice, my orphan,
Scatter this sand and see,
Open your cave and see»,–

Deyip, böylece, Bakay Han
Çocuğa söyleyip dururken,
Kök atası tümden han,
Kökünden Hızır dokunmuş,
Köklü yerin biriciği,
İlk atası hepsi han,
Başından Hızır dokunmuş,
Padişahın biriciği.
Ata soyunu sorarsan,
Eelikme, Celdüü iki han,
İki handan Tümön Han,
Tümön Han'ın öz oğlu,
Gece yol alan kökcal Batırkan.
Batırkan'dan Böyönkan,
Böyön Han'dan Çayan Han,
Çayan Han'dan türeyen
Ondan sonra Balakan.
Bala Han'ın oğlu –
Bahadır doğan Ogoy Han.
Ogoy Han'ın oğlu
Ondan sonra Karakan.
Karakan'dan türeyen,
Kara niyetli Cakıp Han,
Cakıp Han'dan doğan
Kara kökcal Han Manas.

Saying so, while Bakay Khan
Was speaking to the child —
His root-fathers khans one and all,
Touched by Hızır from the root,
The only one of deep-rooted ground,
His first fathers khans every one,
Touched by Hızır from the head,
The only son of the padişah.
If you ask his father-line:
Eelikme and Celdüü, two khans,
From the two khans, Tümön Khan,
Tümön Khan's own son,
The night-faring kökcal Batırkan.
From Batırkan, Böyönkan,
From Böyön Khan, Çayan Khan,
Sprung from Çayan Khan,
Thereafter came Balakan.
Bala Khan's son –
Bahadır-born Ogoy Khan.
Ogoy Khan's son,
Thereafter came Karakan.
Sprung from Karakan,
Black-intentioned Cakıp Khan,
Born of Cakıp Khan,
The black kökcal, Khan Manas.

On ikisine geldiğinde,
Orda bozup ganimet almış,
On iki şehri birden almış,
Yeryüzüne kavga salmış,
Rus'tan çıkan Kerki Han,
Kıtay'dan çıkan Molto Han,
İkisiyle beş yıl vuruşmuş.
Söze uyup geleni
Diliyle boyun eğdirmiş,
Dine boyun eğmeyeni
Elini ayağını bağlamış,
Horluk, müşkül işler edip,
Yakalayıp yola getirmiş.

When he came to his twelfth year,
He broke the horde and took the spoils,
Took twelve cities all at once,
Loosed war upon the face of the earth,
Kerki Khan, sprung from the Rus,
Molto Khan, sprung from Kıtay —
With the two he fought five years.
Those who came heeding his word
He bowed down with his tongue,
Those who bowed not to the faith
He bound hand and foot,
Working scorn and hardship on them,
He seized them and brought them to heel.

Direnip güçlenen yer olsa,
Were there a place that stiffened in defiance,

Güç kullanıp ezmiş,
He crushed it with his might,
Manas on üçüne geldiğinde
When Manas came to thirteen,
Karşılık verecek kalmamış,
None remained to answer him,
On dördüne geldiğinde
When he came to fourteen
Arslan gibi kükremiş,
He roared like a lion,
Haberini duyan hanların,
The khans who heard tidings of him —
Canları hüngür hüngür ağlamış,
Their souls wept and sobbed aloud,
Işıldayıp gözü açılmış,
His eye opened gleaming bright,
Kırgız'dan Manas han çıkıp,
From the Kırgız rose Manas as khan,
Kahrından canlar çıkıp,
Souls departed from his wrath,
Ver diyecek dava kalmadan,
Till no claim remained to say «give»,
Karşı duracak düşman kalmadan.
Till no foe remained to stand against him.
Ilgınlı Talas'ı yurt bulmuş,
He made tamarisk-grown Talas his homeland,

Argın'ı, Kırgız'ı el bulmuş,
Made the Argın and the Kırgız his people,
Ceti-Suu gibi güzelim yeri,
That beauty of a land, Ceti-Suu,
Coşup gezip yurt kılmış,
Roving in exultation, he made his home,
Ceti-Suu'nun Kırgız'ını
The Kırgız of Ceti-Suu
Güç kullanıp el kılmış.
He made his people by main force.
Ünü yurda yayılıp,
His fame spread through the land,
Manas'ın haberini duyan yanıp. Sağına soluna bakınca,
All who heard word of Manas burned. Glancing to his right and left,
Beecin'in Kakan hanının
In the ledger of Beecin's
Defterine adı çizilip,
Kakan khan his name was written,
Ruhu ulu Manas sultandan
From sultan Manas, great of spirit,
Apaçık doğan Semetey,
Semetey, born in open glory,
Bakay mağarayı bulduktan sonra,
After Bakay had found the cave,

Manas'tan doğan yetim kul
The orphan slave born of Manas,
Dizi yere bükülüp,
His knee bending to the ground,
Aktulpar'ın üstünden
From the back of Aktulpar
Fırlayıp inip koşarak,
Leapt down and ran,
Aybaltayla kazıyıp çekiştirip,
Digging and tugging with his aybalta,
Eey, Manas'tan doğan gözü pek,
Eey, the bold-eyed one born of Manas,
Yığılan kumu eşeleyip.
Clawing at the heaped-up sand.
Açıp varıp bakınca,
When he opened it and looked,
Hazine ağzı görünüp,
The treasure's mouth appeared,

Manas'tan kalan yetimin
Görünce gönlü dolup,
Bakıp dururken çocuğun,
Ah be, gözünün yaşı döküldü.
Horoz gibi dimdik canım aslan,
Boğuk boğuk ağlar canım er:
«Eey, dayanağım Bakay, han aba,
Benim anacığım kuşatmada kaldı,
Benim hazinem yağmada kaldı».
Kaygılanıp durup Semetey,
Tam önüne göz atınca,
Kara taşta yazısı var,
Yazıyı okuyup bakınca,
Canım anam Kanıkey'in adı var.

Ağzını oydurmuş,
Tek kişi sığacak kadar,
Öte yanlarını kazdırmış,
Altı bin koyun yatacak kadar.
Alaçık gibi kara taş,
Kara taşı devirip,
Anasının sultan olduğunu
Semetey çocuk bildi şimdi,
Hazineye girdi şimdi.
Hazineye girdiğinde,
Altın, yakut* karışık,
Şaşıp kaldı canım baş.
Sayısız hazine, dünya mülkü,
Hazineyi anacığım,
Sıkı saklamış emanet,

Yiğit anam, uğuru açık kurnaz,

Hani beş masumu boğazladığı,

İşte o, kötü ün oldu.
Bir kişiye bildirmeden,
Bir insana sezdirmeden,
Anacığım emanet koymuş.

And the orphan left from Manas —
At the sight his heart welled full,
And as the child stood gazing,
Ah me, the tears spilled from his eyes.
Cock-proud and upright, my dear lion,
My dear er weeps in choking sobs:
«Eey, my support Bakay, khan aba,
My dear mother stayed under siege,
My treasure stayed under plunder».
Semetey, standing there grieving,
When he cast his eye straight ahead —
On the black stone there is writing,
When he read the writing through,
There stands my dear mother Kanıkey's name.
She had its mouth carved out
Just wide enough for one,
Had its far reaches dug out
Wide enough for six thousand sheep to lie.
Black stone like an alaçık tent —
Toppling the black stone,
That his mother was a sultan
The child Semetey knew now,
He entered the treasure now.
When he entered the treasure,
Gold and ruby mingled,*
This dear head stood amazed.
Countless treasure, the world's wealth —
The treasure my dear mother
Kept close-hidden as a trust,

My valiant mother, open-fortuned and cunning,

The time she slaughtered the five innocents —

That, indeed, became an evil fame.
Letting no person know,
Letting no soul suspect,
My dear mother laid down the trust.

Yatan deve gibi yakuttan
Sırf yığılmış hazine,
Atam Manas sağken
İyice derlenmiş mülkmüş.
Ancıyan'ın atkısı kalın sarı alası,
O kilimin şaşırtan yanı,
Bukar'ın kumaşı pahalı kara alası,
Atkısı ipek, yüzü altın,
Bunu derleyip istiflemiş,
Bunca altın, sayısız dünyalık,
Yavrusu Semetey'e ısmarlamış.
Benim bu kadrimi bilsin – diye, Seksen yıl suya atılsa,
Gözü kapanana dek hor olmadan,
Yetimim kullanıp dursun – diye,
At başı gibi yakut taş,
Türlü türlü dünyalık karışık,
Onları gördüğünde
Perişan oldu canım baş.
Manas Beecin'i aldığında,
Kıtay'a kargaşa saldığında
Armağan gelen beş kilim,
Ünlü mülkler işte bunda.
Tam önünden görünüp,
Bunu alan atam nerde – diye,
Yaman anam Kanıkey
Daha derinden yanıp, yetimin
Gözünün yaşı döküldü,
Saçağını sarkıtıp,
Hanın oturduğu ulu kilim,
İpeklisini serinip,
Beyin* oturduğu ulu kilim.
Taş kuşanan Kıtay'ın
Soylusunun oturduğu ulu kilim,
Kızıl püsküllü* Kıtay'ın
Yamanının durduğu ulu kilim,
Cepken giyen Mancu'nun

Güçlüsünün durduğu ulu kilim,

Of ruby like a couched camel,
Treasure heaped up pure,
While my father Manas lived
It was wealth well gathered in.
Ancıyan's thick yellow-mottled weft,
The wondrous side of that kilim,
Bukar's costly black-mottled cloth,
Its weft of silk, its face of gold,
This she gathered up and stowed,
So much gold, worldly goods past counting,
She bequeathed to her young Semetey.
Let him know this worth of mine – saying,
Were it cast in water eighty years,
Unscorned until his eyes should close,
Let my orphan use it always – saying,
Ruby stones big as a horse's head,
Worldly goods of every kind mingled,
When he beheld them
This dear head was overcome.
When Manas took Beecin,
When he loosed turmoil on Kıtay,
The five kilims that came as tribute,
The famed possessions — here they are.
Appearing right before him,
Where is my father who took these – saying,
My fierce mother Kanıkey —
Burning deeper still, the orphan's
Tears spilled from his eyes,
Its fringe hanging low,
The great kilim where the khan once sat,
Its silken face outspread,
The great kilim where the bey once sat.*
Of stone-girded Kıtay
The great kilim where its noble sat,
Of red-tasseled Kıtay*
The great kilim where its fierce one stood,
Of the cepken-clad Mancu

The great kilim where its strong one stood,

Yiğit Manas sağken,
Beecin'i yönetip dururken
Armağan olarak aldığı ulu kilim.
Çalıyar'ın* basamadığı Beecin'e
Gücü yetip durduğunda,
Çekip aldığı ulu kilim.
Tufan suyunun ermediği Beecin'e

Ordusu varıp durduğunda,
Gereğince aldığı ulu kilim*
Ah be, insan bakıp duracak gibi.

Kırk yıl suya atılsa,
Kenarı kıvrılıp solmamış,
Esneyip çürüyüvermemiş,
Altın işlemeli ulu kilim,
Yiğit atam Manas'tan
Armağan kalan ulu kilim,
Yiğit anam Kanıkey,
Kenarını derleyip kavuşturup,
Yiğidi Semetey'e ısmarlayıp,
Yeniden katlayıp istifleyip,
Yetimine teslim edip,
Ölü beden gibi upuzun serip,
Dibine altın döşeyip,
Emanet diye bırakmış.
Dünyalığını gördüğünde
Çocuğun gönlü dolar,
Kızıl sikke, ak altın,
Dünya güzel görünür.
Dünyalığı var, malı var,
Hasılı, göz gördüğünün hepsi var.
Eşiğe bakınca,
Atadan kalma bir eşya,
Görünüp duruyormuş,
Çevirip onu alınca,

Yüzüne zehir sürdürmüş,
Sapına altın kakma yaptırmış,

While brave Manas lived,
While he ruled over Beecin,
The great kilim he took as tribute.
Over Beecin, where Çalıyar never trod,*
When his power held sway,
The great kilim he seized and took.
Over Beecin, which the flood-waters never reached,
When his army came and stood,
*The great kilim he took as his due**
Ah me, a thing for man to stand and gaze on.
Were it cast in water forty years,
Its edge would not curl nor fade,
Nor stretch and fall to rot,
The great kilim worked with gold,
From my brave father Manas
The great kilim left as tribute,
My valiant mother Kanıkey,
Gathering and folding its edges together,
Bequeathing it to her brave Semetey,
Folding and stowing it anew,
Consigning it to her orphan,
Laying it out full-length like a corpse,
Spreading gold beneath it,
Left it there as a trust.
When he beheld her worldly goods
The child's heart wells full,
Red coin and white gold —
The world looks fair to him.
There are worldly goods, there is livestock,
In sum, all that the eye beholds is there.
When he looked toward the threshold,
A thing left from his father
Stood there in plain sight,
When he turned it over and took it up:

Its face she had smeared with poison,
Its haft she had inlaid with gold,

Her biçimi ustaca işlenmiş,
Usta oymacı zavallı Bölökbay
yapmış. Nice yerden el bilirim,

Değdiği sağ kalmamış,
Rast gelse boş dönmemiş,
Alıp çıkılsa mülk odur,
Atası – aykol Manas'tan kalan
aybalta, Bakay aban sultanın
Yanında taşınsa keskin odur.

Aybaltayı armağan diye alıp,
Yanında taşısa büyük yoldaş,
Emanet cana gerek diye.
Hazineyi görüp kapatıp,
Allah'a şükürler edip,
Hüda'ya minnet söyleyip,
Çok yalvarır yetim kul,
Atası Manas töreye,
Kurban olunası ya işte,
Kanıkey gibi anaya.
Anacığım, çınar kavağım,
Hazineden bunu aldım.
Han atam Manas'tan kalan gereğim».
Buğanın başı denk geldi.

Çocuk yürüse gönlü dolar,
Elindeki aybalta
Atası Manas gibi görünür.
Hazineden baltayı alıp,
Geri yürüdü Semetey,
Kökçolok ile yan yana,
Kökcal Bakay yol başlayıp,
Yine Bakay yol yürüyüp,
Yine anlattı şaşılası şeyi:
«Eey, vadili ırmak – pınarım,
Eey, ölürken kavuştuğum yavrum!
Nice yerde şaşılası şey var,
Avuncum yetim, bilesin.

Its every form worked by a master's hand,
The master carver, poor Bölökbay,
had made it. From many a place I know
the craft,
What it touched did not stay living,
Meeting its mark, it turned not back empty,
Carried forth, it is wealth itself,
Left from his father – aykol Manas, the
aybalta, At the side of your aba Bakay
The sultan, borne along, it is sharpness
itself.
Taking the aybalta as a gift,
A great companion if borne at one's side,
A trust the soul has need of, saying.
Seeing the treasure and sealing it,
Giving thanks to Allah,
Speaking gratitude to Hüda,
The orphan slave pleads long,
To his father, Manas the töre,
Worthy indeed of sacrifice,
To a mother like Kanıkey.
My dear mother, my plane and poplar,
From the treasure I took this.
My needful thing, left from my khan
father Manas». The bull's head came his
way.
As the child walks his heart wells full,
The aybalta in his hand
Seems to him like his father Manas.
Taking the axe from the treasure,
Semetey walked back again,
Side by side with Kökçolok,
Kökcal Bakay leading the way,
Again Bakay walked the road,
Again he told a marvel:
«Eey, river of the valley – my spring,
Eey, my young one, met as I lay dying!
In many a place there are marvels,
My solace, my orphan, you shall know.

Varılmayana vardırırım,
Girilmeyene girdiririm,

I bring men to the unreachable,
I lead men into the unenterable,

Sezilmeyeni sezdirip,
Han aban Bakay ölmezse,
Kıyamet yüzünü görmezse,
Nice yerden yol bilirim,
Manas'tan kalan tomurcuğum,
Nice şaşılası şey bilirim.
Kökcal Manas han iken,
Bunca devlet başta var iken,
Başındaki zerdeva börkü
Niceleri özenip giyerdi,
Nice yere yol yürüse,
Nice taife* asker yürüse,
Hesapsız bolluk içinde yürüse,
Doğan Manas aslandı.
Tuğ dibinde Manas'a
Duran Bakay bendim.
O Manas öldü öleli,
Azabı böyle göreli,
Darı sığmaz ağzıma
Dana başı denk geldi.
Buğday sığmaz ağzıma,
Kazı yemez canım baş,
Kankor Manas öldü öleli,
Kara suya muhtaç oldum,
Kaplandan ayrılıp,
Kankorum diye kaygılanıp,
İkizimden ayrılıp,
Ben Manas'a yanıp,
Kara gözüme perde indi,
Doğanım Manas göçeli,
Doğru Bakay abasını
Ardında bırakıp gideli,
Dar boğazdım, yol oldum,
Ben kaplandım, hor oldum.
Ben, balam, kuytu köşeydim, yol oldum,

Making felt the unfelt —
If your khan aba Bakay does not die,
If he sees not doomsday's face,
From many a place I know the road,
My budding sprout left from Manas,
Many a marvel do I know.
When kökcal Manas was khan,
When all this fortune crowned his head,
The marten börk upon his head —
How many longed to wear its like,
However many lands he rode,
However many hosts of taife marched,*
Though he rode amid plenty past counting,
Falcon-born Manas was a lion.
At the foot of the standard, by Manas —
That standing Bakay was I.
Since that Manas died and passed,
Since I have seen such torment,
Millet will not pass my lips —
Yet a calf's head came my way.
Wheat will not pass my lips,
This dear head eats no kazı,
Since kankor Manas died and passed,
I have hungered for plain black water,
Parted from the tiger,
Grieving, crying «my kankor»,
Parted from my twin,
I burning for Manas,
A veil fell over my black eyes,
Since my falcon Manas passed away,
Since he left his upright aba Bakay
Behind him and went,
I was a narrow gorge — I became a road,
I was a tiger — I became despised.
I, my child, was a sheltered nook — I became a road,

Dert çözenden ayrılıp,

Parted from the solver of sorrows,

Böylece işte balam, hor oldum.
Dün, Keñ-Şor'dan Manas göçtüğünde,
Sarı yağdan kesip,
O dünyaya gittiğinde,
Vadi boyunca konulduğunda,
Kulunum, yangın sönmüş gibi olduğunda
Pehlivan yemek istese
Geniş Meke'ye haber salıp,
Geniş Meke'deki Ak eşen,
Ak eşeni getirtip.
Ancıyan'a haber salıp,
Ala cübbeli Aykoco,
Aykoco'yu getirtip,
Ancıyan'daki kırk eşeni,
Onları da katıp getirtip,
Benim canım balam Kanıkey
Hiçbir cana bildirmeden,
Öteye beriye koşturup,
Kimsenin bilmediği aklı
Düşünüp balam buldurup,
Bir kişiye söz etmeden,
Bir insana sır vermeden,
Eçkilik'in kara kayası,
Uçsuz bucaksız ulu* dağ,
Kara kaya yüzünü kazdırıp,
Han atan Manas Han'ı emanet edip.

So it was, my child, I became despised.
Yesterday, when Manas passed from Keñ-Şor, Cutting from the yellow fat,
When he went to that world,
When he was laid along the valley,
My foal, when it was as if the fire had gone out,
Should a pehlivan wish to eat,
Sending word to wide Meke,
The Ak eşen of wide Meke —
Having the white eşen brought.
Sending word to Ancıyan,
Aykoco of the motley robe —
Having Aykoco brought,
The forty eşen in Ancıyan,
Having them brought along as well,
My dear child Kanıkey,
Letting no living soul know,
Hurrying to and fro,
A plan that no one knew
My child thought out and found,
Speaking a word to no person,
Giving a secret to no soul,
The black rock of Eçkilik,
The boundless mighty mountain —*
Having the black rock's face carved out,
Entrusting there your khan father, Manas Khan.

Açık yere koymam – diye,
Mediyna'ya haber salıp,
Dil bilmez Arapıstan'dan
Seksen pehlivan getirtip,
Seksenin onu ölmüş,
Yetmiş pehlivan gelmiş,
Bunu anan kimseye bildirmez.
O yetmiş pehlivana,
Bin karaca deve verip,

I will not lay him in the open – saying,
Sending word to Mediyna,
From Arapıstan of unknown tongue
Having eighty pehlivans brought,
Ten of the eighty died,
Seventy pehlivans arrived,
This your mother lets no one know.
To those seventy pehlivans
She gave a thousand roe-brown camels,

Biner yılkıyla kısrak verip,
Binmesine at verip,
Giymesine kürk verip,
Gerçek Meke'nin halkı – diye,
Ziyaret edip el verip,
Pehlivan susayınca
Kımız çalkayıp bal verip,

Gave a thousand herd-horses with mares,
Gave horses for their riding,
Gave furs for their wearing,
People of true Meke – saying,
Paying visit and giving her hand,
When a pehlivan grew thirsty,
Churning kumis, giving honey,

Şekeri kar gibi ufalayıp,
Aptama* ile çay verip,
Aşını yemeğini bolca verip,
Dolgun kuyruk, yağ verip,
Mum demirinden* kuşak verip,
Çelik çapa, mülk verip,
Pehlivanın gündeliğine
Okkayla altın, ziynet verip,
Kara kaya yüzünü açtırıp,
Han Manas'ın kabrini*
Kazdırıp koydurmuş.
Girersen yavrum görürsün,
Anacığım pek yetkinmiş – diye,
Ondan sonra bilirsin.
Yaslı anan, zavallın,
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Başına altmış düşünce bir gelip:

Crumbling sugar fine as snow,
Giving tea with the aptama,*
Giving food and victuals in plenty,
Giving plump tail-fat and butter,
Giving belts of wax-iron,*
Giving steel mattocks, giving goods,
For the pehlivan's daily wage
Giving gold by the okka, and jewels,
Having the black rock's face laid open,
The tomb of Khan Manas*
She had dug out and set in place.
If you enter, my young one, you shall see,
My dear mother was most able – saying,
Thereafter you shall know.
Your mourning mother, your poor one —
Allah's day clouding over from the sky,
Sixty thoughts coming upon her head at once:

«Söz yarışına çıkan davacısı çok,
Mızrak dövüşüne çıkan düşmanı çok,
Huyu kötü beyi çok,
Mezarı ayrı soyu çok,
Mahşer günü* atanın

«Many the claimants who rise to the contest of words,
Many the foes who rise to the clash of lances,
Many the beys of evil temper,
Many the clans whose graves lie apart,
On the day of the last gathering, I shall not be*

Kara eşeği olmam – diye,
Kankorumu saklamadan gidersem
O dünyada onmam – diye.
Açık yere ben gömsem,
Gün gelir, içte tasa var,
Aykol sağ iken

Your father's black donkey – saying,
If I go without hiding my kankor,
In that world I shall not prosper – saying.
If I bury him in the open,
A day will come — there is care within —
The foes who stood clashing

Çatışıp duran düşmanlar
Kabrini açıp gider – diye,
Yol üstünde sürükleyip,
Cesedi böyle atar – diye,
Ölüden öcünü alırcasına,
Azgın itlere yem eder – diye,

Sinsi sinsi gezen kakşaallar
Büyük öcünü böyle alır» – diye,

While the aykol lived
Will open his tomb and go – saying,
Dragging him along the road,
Will cast his body so – saying,
As if taking vengeance on the dead,
Will make him food for rabid dogs – saying,
The kakşaals who prowl in stealth
Will take their great revenge this way» – saying,

Akıl edip, söz düğümleyip,
Çareyi içine sıkı düğümleyip,
Anan kazdı, biz gömdük,
Yazıyı tanıyıp bakınca,
Yaman ananın, o delişmenin,
Evliyalığını gerçekten gördük.
Yine Semetey, sözümü dinle,
Han aba Bakay – diye yazmış.
Töresini hazır edip,
Gereğini yapıp koyup,
Bir kişiye bildirmeden,
İçindeki gizli düzenini,
Akıl yürütüp söz bulmuş,
Her yolu sağlam bulmuş,
Kadın böyle olur mu?
Kanıkey gibi balamı
Dişi denen kişiyi
Karı deyip söyleyen can Üstü kapalı
söylediği sözü var,
Sözün özü, ikincisi olur mu!

Taking thought, knotting her words,
Knotting the remedy fast within her,
Your mother dug, and we buried,
When we read and knew the writing,
Of your fierce mother, that wild one,
We saw the sainthood then in truth.
Again, Semetey, heed my word,
Khan aba Bakay – so she wrote.
Making ready his töre-rites,
Doing and setting all that was needful,
Letting no person know,
The hidden order held within her,
She reasoned out and found the words,
Found every path made sound —
Can a woman be so?
My child, one like Kanıkey —
The soul who calls the one named female
Merely wife when he speaks There is the word she spoke veiled,
The heart of the matter — can there be a second such!

Çığlık atıp ağlayıp, kaygılanıp,
Bize fitne salacak hâli var.
Gerçek Manas'tan ayrılıp,
Kanlı yüzü yırtık,
Kara saçı dağınık,
Öksüz kalan kara başında,
Kankorundan ayrılıp,

Shrieking, weeping, grieving,
She has cause to sow dread among us.
Parted from true Manas,
Her bleeding face torn,
Her black hair disheveled,
Upon her orphaned black head,
Parted from her kankor,

Otuz iki yaşında,
Koltukta erkek, kendin taze,
Yiğidini saklarım.
Horluğu gördü canım baş. Üstü kapalı söylenen söz,
Manas'ım helak* olduğunda
Koşoy, Töştük ihtiyar var,
Manas'ın kendine yakın
Alplerinin hepsi var.
Altı düğmeyle şart koşmuş,
Abası Bakay ben zavallı,
Evin önüne gelsin – diye,
Bir öğüdümü görsün – diye,
Bir kavağı kestim.
Avuç içi kadar mektup vermiş.
Yaslı zavallı çekinmiş,
Ham ipekle sardım,
Kara cariyeyle göndermiş.
Kara cariye gelip mektup verdi,

Kaplan kemiği dedirtip,
Çekinmeden tez verdi.

At thirty-two years of age,
A male babe at her side, herself yet young:
I shall hide my brave one.
This dear head beheld the scorn. A word spoken under veil,
When my Manas perished,*
There were Koşoy and Töştük the elders,
All the alps who stood
Close to Manas himself.
With six buttons she set her pledge,
His aba Bakay, poor me —
Let him come before the house – saying,
Let him see one counsel of mine – saying,
I felled a poplar.
She sent a letter small as a palm.
The mourning poor one held back,
I wrapped it in raw silk,
She sent it by a black bondmaid.
The black bondmaid came and gave the letter,
Made them call it a tiger's bone,
Gave it swiftly, unafraid.

Mektubu okuyup baksam,
Arapça yazılmış mektupmuş.
Kanıkey'in adıymış,
Kanıkey ağlayıp mektup yazmış,
Mezar kazdığını bildirmiş,
Canımı böyle yakmış.
«Aba Bakay, aykol aslan,
Azabı çektiren bu yer.
Gitmiş Manas dostunuz,
Ken-Kol bize yer değil,
Bu Kırgız bize el değil,
Bu Talas bize yer değil,
Bu Argın bize el değil.
Küheylanın gözü kapanmış,
Alacakaranlık çöker, gün batarken,
El daha yeni yatarken,

When I read the letter through,
It was a letter penned in Arabic.
It bore Kanıkey's name,
Kanıkey wrote the letter weeping,
Made known that she had dug the grave,
Thus she set my soul aflame.
«Aba Bakay, aykol lion,
This is the place that deals the torment.
Gone is Manas your friend,
Ken-Kol is no land for us,
These Kırgız are no people for us,
This Talas is no land for us,
These Argın are no people for us.
The courser's eyes have closed,
Twilight falls, and as the sun goes down,
While the people are but newly abed,

Bir hünerimi görüver,
Abam Bakay, sözümü tut,
Yiğitliğimi göstereyim,
Bir kişiye bildirmeden,
Üstü kapalı sözünü buldum,
Bir kavağı devirip,
Eline elini benzetip,
Ayağına ayağını benzetip,
Başına başını benzetip,
Ustaca, incelikle ben zavallı,
Manas yapıp upuzun serdim,

Tutunca yumuşak olsun – diye,
Manas'tan beter sakındım,
Sahtiyanla kapladım.

Eli yeten gelsin – diye, Tabuta koyup yola çıkıp,
Halka verdim haberi.
O ara çok geçmedi,
Kankorumun yüzünden
Böyle buldum çareyi».
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışıltı değdiğinde,
Ancıyan'ın ak eşeni,
Ala cübbeli Aykoco,
Katagan'ın hanı Koşoy,
Eleman'ın eri Töştük,
Urumkan'ın Kökbörü'sü,
Karaça'nın hanı Saykal,
Koenalı, Caşaydar,
Kökcalların hepsi var,
İkisinin orta yerine
Tam kendine yakınları,
Böyle saklayıp koyduğuna,
Kıyamete göçen atanı
Kökcalın aklı durup,
Hızır böyle korumuş.
Kaplan balam Kanıkey

Behold one skill of mine,
My aba Bakay, keep my word,
Let me show my valor,
Letting no person know,
I found the veiled word for it,
Toppling a poplar,
Shaping its hand to his hand,
Shaping its foot to his foot,
Shaping its head to his head,
With craft and fineness, poor me,
I made a Manas and laid him out full-length,

That he be soft to the touch – saying,
I guarded it more than Manas himself,
I covered it with fine leather.

Let all whose hands can reach come – saying, Setting out with the coffin,
I gave the people word.
Not long passed in between,
For my kankor's sake
Thus I found the remedy».
When dawn whitened and broke,
When the first gleam touched the earth,
The white eşen of Ancıyan,
Aykoco of the motley robe,
Koşoy, khan of the Katagan,
Töştük, the er of Eleman,
Urumkan's Kökbörü,
Saykal, khan of Karaça,
Koenalı, Caşaydar —
All the kökcals are there,
Into the midst of the two,
Those closest to himself,
That she hid him so away,
Your father, gone to the last judgment —
The kökcal's mind stood still,
Hızır guarded him so.
My tiger child Kanıkey,

Dünyalığı saçıp bezeyip,
Bir kişiye bildirmeden,
Padişahı Manas'ı
On sekiz alpa tutturup,
Yakınına da vermezdi zaten.
Kırlarda yılkı altı tümen,
Argımaktan, yüğrük küheylandan
Bakay'ını bozkıra bırakıp.
Dokuz binini sürdürüp,
Devranına* eyerletip,
Katagan'ın hanı Koşoy,
Hocaya, eşene, sofuya*
Cenaze namazını kıldırıp,
Tabuta koyup yıkatıp,

Ziyaret edip kalalım.
Kefene sarıp dolatıp,
Başını ayağını bağlatıp.
Ancıyan'ın kırk eşeni
Mağaraya götürünce,
Hakkınız bu olsun – diye, Ölüp gitse sözü açık,
Hazineyi açtırıp,
Ne kadar alırsanız alın – diye,
İç tenine kefen gömlek
Sadaka edip saçtırıp,
Han Manas'ı ahali

Yolu başlattı Kanıkey.
Ahalinin hepsi
Manas Han'ı yüklenip,
Mağaraya doğru yürüdüğü yer.

Mağarasına varıncaya dek,
Kızıl körpe söğüt bitmiş.
Kıyamete göçen han atan
Nice yere han olmuş.
Kelime getirip kırk hoca,

Scattering worldly goods, adorning all,
Letting no person know,
Her padişah Manas
She gave to eighteen alps to bear,
She would not yield him even to her kin.
On the steppes six tümen of horses,
From the argımak, from the swift courser,
Leaving her Bakay's share upon the steppe.
Driving nine thousand of them,
Having his devran saddled,*
Koşoy, khan of the Katagan,
*Had hoca, eşen, and sofu**
Perform the funeral prayer,
Laying him in the coffin, having him washed,
Let us pay visit and remain.
Wrapping and winding him in the shroud,
Having his head and feet bound fast.
When the forty eşen of Ancıyan
Bore him to the cave,
Let this be your due – saying, Should she die and go, her word stands open,
Having the treasure opened,
Take however much you will – saying,
The shroud-shirt from his inner skin
She had scattered out as alms,
Khan Manas — the people

Kanıkey set the way in motion.
All of the people,
Bearing Manas Khan aloft —
There is the place they walked toward the cave.
All the way up to his cave,
Tender red willows have grown.
Your khan father, gone to the last judgment,
Was khan over many a land.
Forty hocas reciting the word,

Yaya yüklenip yürüdüğü yer.

Keñ-Şor ile koca mağara,
Sıra sıra kavak dikilmiş,
Ünlü atan aslandı,
Erlerin eşsiz dirisiydi.
Atan gibisini bir Hüda,
Can yaratıp kulunu,
Geldi gitti canım er,
Padişah Manas, o boylu poslu,

Helak olduğu yer işte o,
Kulunum, balam Semetey,
O yere varalım.
Zayıpburuş sultana,
Devenin atası Bozbuura,
Aykol'a adayıp keselim.
Padişah Bakay kaplan,
Şay'ın koruduğu evliyan,
Ölmeyince gözü açık.
Ecel ile azabı,

Altı ay öncesinden berisini
Apaçık bilen evliya.
Âdemoğlunun doğanı,
Oluyat'ın öz oğlu,
Kara samur bülbülü,
Kaplan Bakay, o yaman,
Nice nice söz söyleyip,
Peşine taktığı Semetey,
Yaşıtı kökcal Manas'a.
Kur'an okunacak vakti söyleyip,
Bilinmeyeni bildirip,
Anasının yürüdüğü yolu tutup,
İzinden yürütüp,
Eçkilik'in kara kayası,
Uçsuz bucaksız ulu dağ,
Kabre yakın kaldığında
Aykol Bakay haykırıp,

There is the place they walked bearing him on foot.
Keñ-Şor and the great cave,
Poplars planted row on row,
Your famed father was a lion,
He was the matchless living one of men.
One like your father — one Hüda,
Creating soul, His servant,
Came and went, dear er,
Padişah Manas, that tall and stately one —
There is the place he perished,
My foal, my child Semetey,
Let us go to that place.
For the zayıpburuş sultan,
The father of camels, Bozbuura —
Let us slaughter him, vowed to the Aykol.
Padişah Bakay the tiger,
Your saint whom Şay protects,
His eye stays open till he dies.
Death's hour and its torment,

From six months before and since,
A saint who knows it all full clear.
Falcon of the sons of Adam,
Oluyat's own son,
Nightingale of black sable,
Tiger Bakay, that fierce one,
Speaking many and many a word,
Semetey drawn in his train,
To his age-mate, kökcal Manas.
Telling the hour for the Kur'an to be read,
Making known the unknown,
Taking the road his mother walked,
Leading him along her track,
The black rock of Eçkilik,
The boundless mighty mountain —
When the tomb was drawing near,
Aykol Bakay cried out,

«Manas Han!» – diye gürleyip,
Açılacak ağzına yaslanıp,
Hıçkıran Bakay er sultan,
Böğürüp sesini saldı şimdi.
Ak sakalı seyrelip,
Gözünden akan kanlı yaş
Köprücükten aşağı döküldü.
Atası Bakay böyle yapınca,
Kurban olayım Hüda'ya,
Hasretli çocuk durur mu,
Atam diye bağırıp,
Çocukluğunu gördün mü,
Padişah atası Manas'ı
«Ayağa kalk!» – diye çağırıp,
Çocukluk eder Semetey,
Atam diye bağırıp,
Altın yanaklı aybaltayı
Sağ böğrüne dayanıp,
«Aslanım atam! – diye ağlayıp,
Ayağını suya daldırdı,
Kara saplı ak kamçıyı
Sol böğrüne dayanıp,
«Sultanım atam!» – diye ağlayıp. Yaşıtı
Manas töreye,
Koca Bakay kaplan

«Manas Khan!» – he thundered,
Leaning at its mouth soon to be opened,
Sobbing Bakay, er and sultan,
Bellowed forth his voice now.
His white beard grown sparse,
The bloody tears that flowed from his eyes
Poured down past his collarbone.
When his father Bakay did so,
Let me be sacrifice to Hüda —
Can the yearning child hold still?
Crying out «my father»,
Have you seen his childish ways —
His padişah father Manas
He called: «Rise to your feet!» –
Semetey acts the child,
Crying out «my father»,
The gold-cheeked aybalta
Propped against his right side,
«My lion, my father! – he wept,
He plunged his foot into the water,
The black-hafted white whip
Propped against his left side,
«My sultan, my father!» – he wept. To his
age-mate Manas the töre,
Old Bakay the tiger

O feryadını dindirince,
Gözün yaşını derleyince,
O Manas'ın kabrini
Bakay'dan başka can bilmez.
Kabirde ağlaşıp durup,
Dönüp yürek pekiştirip,
Soluklanıp, akıl derleyip,
Kıyamete göçen Manas'a,
Ustalıkla gömen kadına

Şükranla razı olup,
Kıble yönüne bakınca,
Eyer beli gibi boyun geçidini

When he stilled that wailing cry,
When he gathered in his tears —
That tomb of Manas
No soul but Bakay knows.
Weeping together at the tomb,
Turning, steeling the heart,
Catching breath, gathering the mind,
To Manas, gone to the last judgment,
To the woman who buried him with mastery

Consenting with thankfulness,
When he looked toward the kıble,
Over the neck-pass shaped like a saddle-bow

Aşıp çıkıp geliyor,
Devenin atası Bozbuura,
O kabre doğru
Koşup çıkıp geliyor.
Kabre yakın geldiğinde,
Kıble yönüne baş koyup,
Yünü tutam tutam ayrılıp,
Yavrusu Semetey görününce,
Çöküverdi Bozbuura.
Hayvandan başka sesi var,
Manas'ına, oğlu kendisini
Kessin der gibi hâli var,
«Çök çök» deyince çöküp,
Kalkmaz oldu Bozbuura.
Çenesini yere eğip,
Kaskatı kesildi Bozbuura.
Kımıldamadan yerinde,
Yatıverdi Bozbuura.
Kaplan Bakay, Semetey
Elini suya daldırdı,
El abdestini aldı,
Ayak abdestini aldı.
Zavallı Bakay kaplan
Kur'an okuyup durdu.

It comes climbing across,
The father of camels, Bozbuura,
Toward that tomb
It comes running up.
When it came near the tomb,
Laying its head toward the kıble,
Its wool parting in tuft on tuft,
When its young master Semetey appeared,
Bozbuura sank to its knees.
It has a voice beyond a beast's,
As if to say: for its Manas, let
His son slaughter it — such is its state,
Kneeling at the words «Çök, çök»,
Bozbuura would not rise again.
Bending its chin to the ground,
Bozbuura went rigid and still.
Unstirring in its place,
Bozbuura lay right down.
Tiger Bakay and Semetey
Plunged their hands into the water,
Took the ablution of the hands,
Took the ablution of the feet.
Poor Bakay the tiger
Stood reciting the Kur'an.

«Âmin!» – deyip el açıp,
Deli dolu çocuk Semetey,
Kısa boyunlu ak şamşiri,*
Kınından çekip ele alıp:
«Devenin atası Bozbuura,
Dilesen yürü, Meke var,
Hazırlanıp çökmüşsün,
Canım hayvan, han atama ulaş.
Kurban olayım, ey Hüda,
Cehennem ateşi ırak olsun,
Kaplanım han atama burak* ol!
Ağzındaki taşı devir,
Canın Allah Taala'ya,
Sevabı atam Manas'a». –

«Âmin!» – saying, opening his palms,
The wild and headlong child Semetey
Drew the short-necked white şamşir *
From its sheath and took it in hand:
«Father of camels, Bozbuura,
Walk if you wish — there lies Meke,
You have made ready and knelt down,
Dear beast, reach my khan father.
Let me be sacrifice, O Hüda,
May hellfire be far away,
My tiger, be a burak for my khan father!*
Topple the stone at its mouth,
Your soul to Allah Taala,
Its merit to my father Manas». –

Deyip, böylece, Semetey
Boz buğrayı kesti,
«Vur!» dedirtmeden buğranın
Başını kesiverdi.
Yine Bakay söze başlar,
Usulca söyler, sağlam koyar.
Her bir sözü altın gibi,
Aklı insanın canını alt eder.
Gökten yıldız dökülmüş,
Altay'dan aykol geldiğinde
O dünyalık dost olup,
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Önceden Bakay gördüğünde,
Gökten yıldız kımıldamış,
On iki kez dost olmuş,
Bu işi Kanıkey balam başlatmış,
Kökünden bu canım can,
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Atasına Semetey
Gelip Kur'an okusun diye,
Bir girsin diye oğlunu,
Emanet diye bırakmış.
O zaman Bakay şunu söyler:
«Şimdi yetim, dinle beni,
Bakay'ın diyecek sözü var.
Atasını oğlu görsün – diye,
Emanet kıldığı yeri var.

Saying so, Semetey
Slaughtered the grey camel-stallion,
Without a cry of «Strike!», the stallion's
Head he severed at a stroke.
Again Bakay begins to speak,
He speaks softly, sets it firm.
His every word like gold,
His wisdom overwhelms a man's soul.
A star had poured down from the sky,
When the aykol came from Altay
It became his friend in this world,
When his years came to twelve,
When Bakay beheld it first,
A star had stirred in the sky,
Twelve times it became his friend,
This work my child Kanıkey set in motion,
From the root, this dear soul,
When his years came to twelve,
So that Semetey to his father
Should come and read the Kur'an,
So that her son might enter once,
She left it as a trust.
Then Bakay speaks thus:
«Now, orphan, listen to me,
Bakay has a word to say.
Let the son behold his father – saying,
There is the place she made a trust.

Bu mağaraya gir balam,
Kaplan atanın, aslanının
Her uzvunu gör, balam.
İçindeki kederin
Birini koymadan saç, balam.
Ananın kıldığı emanet,
Bu mağarayı aç, balam.
Ağzı yarılan mağaranın
Kapağını denk getirip kapatmış,
Emanet diye bırakmış,
Beri yana devir».

Enter this cave, my child,
Of your tiger father, of your lion,
Behold his every limb, my child.
The sorrow held within you —
Pour it out, leave none behind, my child.
The trust your mother made,
Open this cave, my child.
The cave whose mouth was split —
She fitted its lid and closed it fast,
She left it as a trust,
Topple it to this side».

Bakay bunu deyince,
Çekemeyip çocuk kıpırdanır,
Gücü gidip sendeler.
Çocuk böyle dururken,
Öfkesi geldi Han Bakay'ın:
«Senin gibi oyunbaz, mest çağda,
Oynayıp gezen genç çağda,
Yalınayak, baş açık,
Yer sarsılırdı bir vakit,
Geçip gitti o güzelim çağ.
Şimdikinin çocukları,
Ayran suyu içip ot sıçan,

Eski çocukluk çağımda,
Oynayıp oyun kurardık,
Gücü sınayıp dururduk.
Kökten çıkmış kayını
Kökünden söküp alırdık». –
Deyip, böylece ulu Bakay
Göçer çadırı* gibi kara taşı
Ağzından söküp aldı şimdi.
«Benim girmeye yolum yok,
Yetim çocuk, sen gir – diye.
Han Manas'ın yattığını,
Gözbebeğim yetim, bilesin» – diye,

Çocuğu gönderiverdi şimdi.
Manas'tan kalan yetimi

When Bakay said this,
The child strains, unable to pull it,
His strength fails and he staggers.
While the child stood so,
Khan Bakay's anger rose:
«At your playful, heady age,
At your young age of play and roving,
Barefoot and bareheaded,
The earth would shake in olden times,
That fair age has passed and gone.
The children of these days —
Drinking watered ayran, they dung mere grass,
In my childhood days of old
We would play and set our games,
We would stand testing our strength.
The birch sprung from its root
We would tear up root and all». –
Saying so, great Bakay
*The black stone like a nomad's tent**
Tore now from the cave's mouth.
«For me there is no way to enter,
Orphan child, you enter – saying.
That Khan Manas lies here,
Apple of my eye, my orphan, you shall know» – saying,
He sent the child in now.
The orphan left from Manas,

Kelime getirip yüksek sesle,
Gelip yetim girdi.
Zayıpburuş kökcalın
Konduğu yeri gördü şimdi.
Yürüyemeden çocuk bakakalıp,
O mağaranın içinde
Yetim çocuk şaşıp kaldı.
İnsan yapamaz iş yapmış,
Her düzeneğini tam kılmış.
Bakıp dursa görünüp,

Reciting the word aloud,
The orphan came and entered.
Where the zayıpburuş kökcal
Was laid, he saw it now.
Unable to walk, the child stood staring,
Inside that cave
The orphan child stood amazed.
Work no man could do, she had done,
Made perfect its every device.
Stand and look — it shows itself,

Bakıp duran yetimin
Gönlü fena dolup.
İçi aydınlık, dupduru,
Ay vurmuş gibi görünüp,
Zavallı anam Kanıkey,
Atam hanın hazinesini
Harcayıp saçmış.
O mağaranın içine
Yiğit anam Kanıkey
Cennetin yüzünü açmış.
Yakut taştan yardırmış,
Mağaranın dört köşesine
Yatan deve gibi koydurmuş.
Cevher taştan kabartmış,
Koyun başı gibi boğumlayıp,
Tepesine oturtmuş.
Görse gönül dolar,
Gündüz gibi apaydınlık,
İçi duru görünür.
Mağara çöküverir – diye,
Görende gönül titreten,
Dört köşesine dört kazık
Som altından dövdürüp,
Direk yapıp koydurmuş.
Bunun içi kokar gider diye,
El ustalığını göstermiş,
Mum demirle deldirtip,
Akıp duran kara suyu,
İşte duran mağaranın
İçini baştan başa donatmıştı.

Gören gözü sevgiye kandıran,
Türlü değerli yakuttan
Her bir yerine işletmişti.
Öte geçse bir başka güzellik,
Görse gönlü kandıran,
Altından yapılmış kerevet —
O hizmeti ölçüye sığmaz,

And the gazing orphan's
Heart welled full to bursting.
Its inside bright, crystal-clear,
As if moonlight had struck within,
My poor mother Kanıkey
Spent and scattered
My father the khan's treasure.
Into that cave
My valiant mother Kanıkey
Laid open the face of paradise.
She had ruby stone cleft out,
At the four corners of the cave
Had it set like couched camels.
She had jewel-stone raised in relief,
Knuckled round like sheep's heads,
Set upon its crown.
To see it fills the heart,
Bright as broad daylight,
Its inside shows crystal-clear.
Lest the cave fall in – saying,
Awing the heart of all who see,
At its four corners four stakes
She had forged of solid gold,
Set them up as pillars.
Lest its inside grow foul with rot,
She showed the hand of mastery,
Having it pierced with wax-iron,
The black water ever flowing,
Of the cave that stands just there
She had adorned the inside from end to end.

Sating with love the eye that beheld it,
With precious rubies of every kind
She had worked it in every place.
Pass beyond — another beauty,
Sating the heart that saw it,
A bier-couch wrought of gold —
That service of hers surpasses measure,

Kıbleye doğru kurdurmuştu,
Kırgız'dan vergi salıp
Ardıcın külünü getirtmişti,
Altı çürüyüp gider diye,
Aziz anam Kanıkey
Ondan kat kat serdirmişti.
Hiçbir işi açıkta komayan,
Zavallı atam Manas'ı
Sup kefenine* sarmıştı.
Beri yanına örtü çektirmişti,
İşanların giydiği enli kaftanı
Eşsiz anam Kanıkey
Boydan boya örttürmüştü.
Ak Kur'an'ı yastık etmişti,
Atam hanın ak yüzünü
Kıble yanına çevirtmişti.
Hizmetini eksiksiz görmüştü,
Atamın ak yüzünü
Kıbleye baktırmıştı.
Görüp gönlü parçalanıp,
«Atam!» diye, yetimin
Gözünün yaşı döküldü,
Doğan gibi aziz gözden
Her kırpışta yaş gidip,
Çolpan misali aziz gözden
Sel olup birden yaş gidip,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp Semetey,
Manas'a ağıt yaktı şimdi:
«Aykol Manas, atam — arslan!»
Sürüne gezine yetimin
Kemiğini gördüm işte bu yerde.

She had it set facing the qibla,
Levying tribute from the Kirghiz
She had juniper ash brought in,
Lest the ground beneath should rot,
My cherished mother Kanıkey
Had it spread from it layer on layer.
Leaving no task undone or exposed,
My poor father Manas
She had wrapped in a sup shroud.*
On the near side she had a covering drawn,
The broad kaftan that ishans wear
My peerless mother Kanıkey
Had spread over him head to foot.
She had made the white Qur'an his pillow,
The white face of my father the khan
She had turned toward the qibla side.
She had rendered his service without fault,
My father's white face
She had made to look toward the qibla.
Seeing it, his heart torn asunder,
Crying «My father!», the orphan's
Tears came pouring down,
From cherished eyes like a falcon's
Tears going forth at every blink,
From cherished eyes like the morning star
Tears going forth at once in a flood,
Sobbing and sobbing wept Semetey,
And now he raised his lament for Manas:
«Aykol Manas, my father — lion!»
Crawling and wandering, the orphan —
Here in this place I have seen your bones.

Kemiğin yatar, canın yok,
Suretin durur, kanın yok.
Beyzadenin bir tanesi
Yiğitliğinin dengi yok,
Kükreyip doğruluveren
Padişahım atam dahi yok.
Kerevetin koruyacağına,

Your bones lie here, your soul is gone,
Your likeness stands, your blood is gone.
The one and only of noble sons,
Of his valor there is no equal,
The one who rose up roaring —
My padishah, my father, is no more.
Instead of guarding your bier-couch,

Temir hanın şehrine
Sürgün girip gün görmüş

Yetimin geldi karşına,
Denizim atam, uyansana!
İki suyun kavuştuğu —
Çağlayan yer gibi han atam,
İki dağın çarpıştığı —
Ulu bel gibi han atam.
Ay tepesinde, Gün doğumlu,
Ahdine eş olamadım,
Atama kurban bu can,
Yoldaş olup kalamadım.
Sağlığında görüp bilemedim,

Şaşılacak kadar tez okuyup.
On ikime geldiğimde,
Oyranım atam, ölmedin!»
Kelime getirip hıçkırıp,
Yanıp ağlayıp sarsılıp:
«Yeryüzünün dört bucağını
Dört dolanıp deremedim,
Töre atam bugün öldü — deyip,
Yüreğine güç bağlayıp yiğidin,

Başucunda hizmet edemedim,
Feryadım Hudâ'yadır.
Yattığın sarp kaya koruyacağına,

Şu ağzım bir kapanmaz,
Bir tanen geldi karşına,
Nur yüzlüm atam, uyansana!
Yüzünü sıvazlayıp tez tez,
Yel gibi bir zavallı var mıdır,
Atadan yetim kalmış,
Bencileyin zavallı var mıdır?
Hanzadenin bir tanesi
Böyle sürünüp gezmesi reva mı,

To Temir khan's city
Your orphan went in exile and saw such days,
And now has come before you —
My ocean, my father, awaken!
Where two waters meet and join —
Like a cascading place, my khan father,
Where two mountains clash together —
Like a mighty pass, my khan father.
Moon upon your crown, Sun at your birth,
I could not be partner to your vow,
This soul be sacrifice to my father,
I could not stay as your companion.
I could not see and know you in your lifetime,
Though I read with wondrous speed.
When I came to my twelfth year,
My ruin, my father — you did not die!»
Bringing forth words and sobbing,
Burning, weeping, shaken through:
«The four corners of the earth
I circled four times and could not gather,
My lord father died today — saying,
Binding strength upon the young man's heart,
I could not serve at your bedside,
My cry goes up to Hudâ.
Instead of guarding the steep crag where you lie,
This mouth of mine will not once close,
Your one and only has come before you,
My radiant-faced father, awaken!
Stroking your face over and over,
Is there a wretch like the wind,
Left orphaned of his father,
Is there a wretch such as I?
The one and only of khan's sons —
Is it fitting he should crawl and wander so,

Karaltım çıkageldi — deyip, Atasının yattığı o yere
Kurbanın olayım, han ata,

Dirileceğin gün var mı?!
Kaçıp gitmenin yolu mu var,
Er oğlum geldi — deyip,
Şurada yatan atamın
Dirileceği gün var mı?!
Kara hanın şehrine
Han ata, kaçıp gittim, ne yaman,
Bir gün canımı ortaya korum,
Kaplan atam, yattığın yerde bil!
Temir hanın şehrine
Sürülüp gittim, ne yaman,
Denizim atam, yattığın yerde bil!» —

Deyip, böylece, Semetey,
Kaleli Buhar şehrinde
Ders okumuş er kişi,
Oturup Kur'an'ı ezberden okuyup,
«Yâsîn» denen sureyi*
«Âmin!» deyip el açıp,
Öbür dünyaya göçen arslanların
Ruhuna bol bol bağışlayıp,
Sarsıla sarsıla yetim zâr ağlayıp,

Sağ olan arslanların da
Adına dualar adayıp,
Hunhar Manas'tan doğma yiğidin,

«Ne denli yansam, böğürsem,
Beş gün aralıksız inlesem,
Benim er atam bulunmaz.
Yanmayayım, faydası yok,
Böyleymiş işte şu boktan dünya» —
Manas'tan doğma er Semeñ,
Şây'ın koruduğu er yiğit,
Karadut gibi aziz gözünü

My shadow has appeared — saying, To that place where his father lay
Let me be your sacrifice, khan father,

Is there a day you will rise again?!
Is there any road of flight,
My brave son has come — saying,
For my father lying here
Is there a day he will rise again?!
To the Kara khan's city,
Khan father, I fled away — how bitter,
One day I will lay down my life,
Tiger father, know it where you lie!
To Temir khan's city
I was driven into exile — how bitter,
My ocean, my father, know it where you lie!» —
Saying thus, Semetey,
In the walled city of Bukhara
A man schooled in learning,
Sitting, reciting the Qur'an from memory,
The sura called «Yâsîn»,*
Saying «Âmin!», opening his palms,
To the spirits of the lions gone
To the other world he offered in abundance,
The orphan weeping bitterly, shaken through,
And for the lions still living
He dedicated prayers in their names,
The young man born of bloodthirsty Manas:
«However I burn, however I bellow,
Though I groan five days without cease,
My brave father will not be found.
Let me burn no more, it is no use,
Such, then, is this dung-heap world» —
Brave Semeñ, born of Manas,
The brave hero guarded by Şây,
His cherished eyes like black mulberries

Dönüp silip aldı şimdi.
Dikkatle gözünü saldı o dem.

He turned and wiped them now.
He cast his eye about with care that moment.

Vay, er anam Kanıkey,
Er atam öldüğünde,
Çaresizliği, dulluğu gördüğünde,
Beyden beter erlik göstermiş,
Derin düşünmüş arslanca.
Çizmiş çizgisini,
Aziz anam Kanıkey
Ne hünerler eylemiş,
Talas'a bırakıp gitmiş
Kimsenin sezemeyeceği düzeni.
Aklı herkesten üstün,
Arslan atam bozkurdu
Bu mağaraya gizlemiş.
Kadın başıyla er olmuş,
Yaslı canını tuğ etmiş,
Yele gibi gür aziz saçını
On ikiye bölüp taramış,
Atamı açıkta komamak için,
Asil anam bahtı kara
Herkesten kötülük ummuş.
Hizmetçiyi sıkı tutmuş,
Kıyamete göçen atamı
Er anam bahtı kara
Kullardan ayrı gizlemiş.
Ünlenen kümbete
Çapayla yeri oydurmuş,
Bakay'ın kestiği kavağı
«Padişah ağan budur» — deyip,
Altı harama koydurmuş.

Alas, my brave mother Kanıkey,
When my brave father died,
When she saw helplessness and widowhood,
Showed manhood beyond a bey's,
Pondered deeply like a lioness.
She drew her line,
My cherished mother Kanıkey —
What feats of skill she wrought,
She left behind at Talas
An order no one could ever divine.
Her mind above all others',
My lion father, the gray wolf,
She hid within this cavern.
A woman, yet she proved a man,
She made her mourning soul a banner,
Her cherished hair thick as a mane
She parted twelve ways and combed it,
That my father not be left exposed,
My noble mother, dark of fortune,
Expected evil from all men.
She held the servants strictly,
My father, gone to the last judgment,
My brave mother, dark of fortune,
Hid apart from the slaves.
In the far-famed domed tomb
She had the ground hollowed with hoes,
The poplar that Bakay felled —
«This is your sovereign elder» — saying,
She had laid in the six-fold forbidden grave.

Zavallı anam çilekeşe
Kadın demek olmaz ya,
Aneme kadın diyenin
Asla yolu açılmaz ya.
Bugün var olan yarın yok,

My poor long-suffering mother —
One cannot call her a mere woman,
Whoever calls my mother woman,
His road shall never open.
Here today and gone tomorrow,

Böyleymiş şu boktan dünya,
Anemi alan atamda
Zerrece hasret yok imiş.
Er anam, zavallım,
Her nişanı düzenlemiş,

Atasının oğlu
Kemiğini görüp gitsin — deyip,
Emanet kılıp bırakmış.
Her şeyi önceden bilen anacığım.

Ata, kurbanın olayım, canım anam,

Altı sarp kayayı eteğinden dolanıp,
İçin için ağlayıp, yaya yürüyüp,
Üstelik pek telaşlanıp,
Ardında benim için
Nice hazine varlığını
Saçıp dağıtması yerindeymiş,
Baba evine böylece
Kaçıp gitmesi yerindeymiş!
Er anam Kanıkey,
Namlı bir tanem görsün — deyip,
Bunca zahmete katlanmış,
Atamın mağarasını
Vay zavallı anacığım
Cennet kılıp bırakmış.
Mağarayı oyup yer kazmış,
Her yanını tastamam kazmış,
Ağzını sağlam kazdırtmış,
Bir tek kişi sığacak gibi,

Öte yanlarını kazdırmış,
Altın anam Kanıkey,
Altı bin koyun yatacak gibi,
Sıkışıklık olsa içine
Kırk bin kişi sığacak gibi.
Telaşsız, rahatça olsa,
Bakay başta bin kişi

Such is this dung-heap world,
In my father who took my mother
Not a grain of longing remained, it seems.
My brave mother, my poor one,
Arranged every sign and token,

That his father's son
Might see his bones and go — saying,
She left it all in trust.
My dear mother who knew all things beforehand.

Father — let me be your sacrifice, my dear mother,

Rounding the skirts of six steep crags,
Weeping inwardly, going on foot,
And in great haste besides,
Behind her, for my sake,
So many treasured riches
She scattered wide — and rightly so,
To her father's house thus
She fled away — and rightly so!
My brave mother Kanıkey,
Let my famed one and only see — saying,
Endured all these hardships,
My father's cavern —
Oh my poor dear mother —
She left it made a paradise.
She carved the cave and dug the ground,
Dug out every side complete,
She had its mouth dug firm and sound,
So that a single person might squeeze through,

She had the far sides dug out wide,
My golden mother Kanıkey,
Enough for six thousand sheep to lie,
Were it crowded, then inside
Enough for forty thousand souls to fit.
Were it unhurried and at ease,
A thousand men with Bakay at their head

Bu mağaranın içinde
Tepişip oyun oynayacak gibi.
Bu mağaranın içine
Namlı atam arslan girmiş,
Atamı koyarlarken,
Yerin görkemini görmeye
Koşoy, Töştük — erler girmiş.
Kırk işan ile Aykoco,
Ak işan ile ulu Bakay:

Within this cavern's walls
Could romp and play at wrestling games.
Into this cavern
My famed lion father entered,
When they were laying my father down,
To see the splendor of the place
Koşoy and Töştük — the braves went in.
The forty ishans and Aykoco,
The white ishan and great Bakay:

Kız Saykal ile Kökbörü,
Çilsiz ak yüzlü,
Vedaya birlikte girmiş.
İçi serin, yel alan,
Alplarının hepsi girdiğinde,
Atamın yattığı bu yerin
Bir köşesini doldurmamış.
Hızırlı hüner bulunmuş,
Gümüş kemer kuşanmış,
Zavallı anam o çılgına
Han Koşoy başta yalvarmış. Altın kemer kuşanmış,
«Eşsiz kadınmış bu — deyip,
Ay yüzüne hûri nuru vurmuş,
Ak işan görüp ürkmüş,
O mağaradan çıkmadan,
Arslan atamın kendisine
Hizmet eden kırk işan
Altmış kere Kur'an'ı
«Hatim* edip okumuş.
Kırk kez çetin adım atıp, Uzattığı ayağını çekmemiş,
Değerliden kalan yetimin
Güzel yüzlü bir kişi,
Öteye doğru vardı,
Aykol Manas sultana
Dikkatle gözünü saldı.
Sol yanına baksa,
Gülümseyip gözünü yummuş

Maiden Saykal and Kökbörü,
White-faced without a freckle,
Went in together for the farewell.
Cool within, catching the breeze,
When all his paladins had entered,
Of this place where my father lay
They did not fill a single corner.
Skill touched by Hızır was found there,
Girded with a silver belt,
To my poor mother, that frenzied one,
Khan Koşoy at their head made entreaty.
Girded with a golden belt,
«A peerless woman is this — saying,
Houri light struck her moon face,
The white ishan saw and started back,
Before leaving that cavern,
For my lion father himself
The forty ishans in his service
Sixty times the whole Qur'an
Recited to «hatim» completion.*
Taking forty hard-won strides, He had not drawn back his outstretched leg,
The orphan left of the precious one,
A person fair of face,
Went on toward the far side,
Upon Aykol Manas the sultan
He cast his eye with care.
When he looked to the left side,
Smiling, with his eyes closed,

Yatıyormuş han atam,
Nice âlicenap yoldaşa
Katılmış han atam.
Atam yalnız değilmiş,
Yalnız yatar han değilmiş.
Nice görkeme gömülmüş,
Bozkurt atam, aziz arslan,
Şirin sarı, seçkin güzel,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan,
Kara yağızın güzeli,
İslam'ın hûri kızı,
Beli kın gibi, yüzü ay gibi,
Yumduğu gözünü açmamış,
Namlı güzel kız ile
Her donanımını kuşanmış,
Koyun koyuna han atam
Birlikte yatıp kalmış.
Sağ yanına baksa,
Çakırı yok, koyun gözlü.

There lay my father the khan,
To many a noble-hearted companion
My khan father had been joined.
My father was not alone, it seems,
Not a khan who lies alone.
Buried amid such splendor,
My gray-wolf father, cherished lion,
Sweetly fair, a chosen beauty,
Tall of stature, broad of shoulder,
Both wrestler-champion and lioness,
The beauty of the dark-complexioned,
A houri daughter of Islam,
Waist like a scabbard, face like the moon,
Her closed eyes never opened,
With that famed and beauteous maiden,
Arrayed in all her trappings,
Breast to breast my khan father
Lay together with her still.
When he looked to the right side —
No gray in his eye, sheep-eyed and mild.

Altın yanaklı aybaltanın
Kayışını beş kez dolayıp,
Bileğine asmış,
Ok geçmez altın kaftanın
Doksanını üst üste giyinmiş,
Gün gibi yüzüne hûri nuru vurmuş,
Gülümseyip sertçe bakan,
Sağ yanında atamın
Hûri yüzlü bir adam,
Bıyığı uzayıp sarkmış,
Cevher gibi yüzü al al,
Yumduğu gözünü açmamış,
Sağ yanına atamın
Sokulup kıvrılıp yatmış.
Heybeti dağa denktir,
Sağken karşısına çıksa,
Bakanı yiyecek gibi.
Mızrakçının en ustası,

Of the gold-cheeked moon-axe
The strap wound five times round,
Hung upon his wrist,
Of the arrow-proof golden kaftan
He had donned ninety, one upon another,
Houri light struck his face like the sun,
Smiling yet gazing sternly,
At the right side of my father
A man with a houri's face,
His mustache grown long and drooping,
His face flushed red like a gem,
His closed eyes never opened,
At my father's right side
He lay nestled close, curled near.
His majesty is a mountain's equal,
Had he faced you while alive,
He would devour the one who looked.
Most masterful of lancers,

	Kendisi insanoğlunun yiğidi,	*Himself the hero of mankind,*
	Aç arslan suratlı,	*With the face of a hungry lion,*
	Sarı yağız benizli,	*Sallow-dark of countenance,*
	Heybeti* alptan bir başka,	*His majesty* apart from any paladin's,*
	Geniş göğüslü, heybetli,	*Broad-chested, awe-inspiring,*
	Yakışıklı, yürekli,	*Handsome and stout of heart,*
	Uzattığı ayağını çekmemiş,	*He had not drawn back his outstretched leg,*
45100	Altın yanaklı aybaltası	*His gold-cheeked moon-axe*
	Sağ yanına hazır konmuş,	*Set ready at his right side,*
	Gülümseyip sırıtmış,	*He smiled with teeth bared,*
	Kürek gibi dişi bembeyaz,	*His teeth white as shovels gleaming,*
	Sol yanında atamın,	*At the left side of my father,*
	Altın yakalı cepkenini	*His gold-collared jacket*
	Boydan boya örtünüp,	*Drawn over him head to foot,*
	Atamın yanı başında	*Close at my father's side*
	Yine yatar bir adam.	*There lies yet another man.*
	Ayak ucunda atamın	*At my father's feet*
45110	Yine yatar bir adam.	*There lies yet another man.*
	Orta boylu, geniş omuzlu,	*Middling of stature, broad of shoulder,*
	O da mızrakçının en ustası,	*He too most masterful of lancers,*
	Şehitlerin en yiğidi.	*Most valiant of the martyrs.*
	Koca kazan gibi başı var,	*He has a head like a great cauldron,*
	Çizilmiş gibi kara kaşı var.	*He has black brows as if drawn with a pen.*
	İki gözünün arası	*Between his two eyes*
	Nur dökülüp, mum yanmış.	*Light poured down, a candle burned.*
	Yirmi kadar yaşı var,	*His years are about twenty,*
	Görenin içi yanar,	*The heart of the beholder burns,*
45120	Gök demirden zırh giymiş,	*Clad in armor of gray iron,*
	Kılıcını kınına dayamış,	*His sword propped in its sheath,*
	Yüzü mahzunca solgun,	*His face pale with sorrow,*
	Çehresi hepten çocuksu,	*His countenance wholly boyish,*
	Ayak ucuna atamın	*At my father's feet*
	Birlikte yatan bir can var.	*There is a soul who lies with him.*
	Çocukcağız şaşakalır,	*The poor child stands amazed,*
	En baş ucuna baksa,	*When he looked to the very head —*
	Gerilip yatmış gerçek destek,	*Stretched out lay a true support,*
	Endamı herkesten başka.	*Her figure apart from all others.*
45130	Zülfüne uğur diye	*For luck upon her locks*

Süs konmuş körpe bir kız,
Tahmini yaşı çocukmuş,
On ikiyi geçmemiş.
Kemaline erişse,
Sağ omuzu genişmiş,
Kendisi Oyrot'u bozacak ermiş.
Ak Kur'an'ı yastık edip,
Başını kıbleye verip,
Baş ucuna sokulup,
Birlikte yatar bir çocuk.
«Hayret, canım atam öldü mü, Arslan atamın töresince
Eli günüyle mi gömdüler?

An ornament set — a tender girl,
Her reckoned age a child's,
Not past her twelfth year.
Should she come to her fullness,
Her right shoulder was broad,
She herself a saint to rout the Oyrot.
Making the white Qur'an her pillow,
Turning her head toward the qibla,
Nestled close at the head,
A child who lies together there.
«Wonder of wonders — did my dear father die, By my lion father's custom
Did they bury him with all his kin and folk?

Atamı görkeme boğup,
Göğsüne kız dayayıp,
Kız yatırıp mı gömdüler?
Kaplan atam hunhârı
Gam çekmeden yatsın — deyip,
Koynuna kız mı verdiler?
Çevresinde dolansın — deyip,
Denklerini mi verdiler?
Atam sıkıldığında
Oyalasın diye — deyip,
Şu akılsız halka bak,
Çocuğunu da mı verdiler?»
Görüp gönlü parçalanıp,
Manas'tan kalan yetimin
Gözünün yaşı döküldü:
«Atamın koynuna
Ben de giriversem ya.
Vay, atam sultanla
Birlikte yatıp kalsam ya!
Kucaklaşan kız ile
Ortalarına girsem ya,
Ne acayip, ne iştir,
Ne müşkül, ne düştür!
Atamla yatıp ben ölsem,

Drowning my father in splendor,
Laying a girl against his breast,
Did they bury him with a girl beside?
My tiger father, the bloodthirsty one —
Let him lie untroubled by grief — saying,
Did they give a girl into his embrace?
Let them attend around him — saying,
Did they give him his equals too?
When my father grows weary,
That she might amuse him — saying,
Look at this witless people —
Did they give their child as well?»
Seeing it, his heart torn asunder,
The orphan left of Manas —
His tears came pouring down:
«Into my father's embrace
Would that I too might enter.
Alas, with my father the sultan
Would that I might lie down together!
With the embracing maiden
Would that I might come between them,
How strange, what a thing it is,
What a hardship, what a dream!
If I lay with my father and died,

Kaplan, kocamış ağam,
Han Bakay ağam ölür mü,
Dertli anam Kanıkey
Yine cehennem mi görür!
Doksan beşinde Çıyırdı
Kendine bıçak mı çalar,
Ansızın bunlar da
Kırıma mı uğrar!
Hızırlı ağam Bakay'dan
Bu sırrı sorayım,
Bilinmezi bildiren,
Ben ağama varayım.
Ey kudret, bin tövbe,
Han Bakay'a söyleyeyim.

Would the tiger, my aged elder,
My elder khan Bakay, then die,
Would my grieving mother Kanıkey
Once more behold a hell!
Would Çıyırdı at ninety-five
Turn the knife upon herself,
Would these too, all at once,
Be given to slaughter!
From my Hızır-touched elder Bakay
Let me ask this secret,
He who makes the unknown known —
Let me go to my elder.
O power divine, a thousand penances,
Let me speak to khan Bakay.

Her bir sözü derleyeyim,
Lokman ağam Bakay'dan
İşte bu sözü sorayım».
Deyip, böylece, Semetey
Mağaradan çıktı haykırıp,
Ağası Bakay sultana
Elini sallayıp seslenip.
Bakay yaklaşıp geldiğinde:
«Bahadır ağa, sözümü dinle,
Bu gece burada konaklayayım,
Size destanı anlatayım.
Bunun üzerine Bakay şöyle der:
«Destanını ben bilirim.
Yolun açık olsun, Semetey,
İşini Hudâ onarsın,
Ruhu diri arslandı,
Atan Manas seni korusun!
On iki pîre el veren
Evliya atan arslan odur.
Hayal olup göze görünüp,
Seni koruyup durduğu yer odur.

Hızırlı atan Manas'ın

Let me gather every word,
From Bakay, my Lokman elder,
Let me ask this very word».
Saying thus, Semetey
Came out of the cavern crying aloud,
To his elder, Bakay the sultan,
Waving his hand and calling out.
When Bakay drew near and came:
«Bahadır elder, hear my word,
Let me lodge here this night,
Let me tell you the epic tale.
Thereupon Bakay speaks thus:
«Your epic tale I know myself.
May your road be open, Semetey,
May Hudâ mend your affairs,
His spirit was a living lion's,
May your father Manas protect you!
He who gave his hand to twelve pîrs —
That saintly father of yours is the lion.
Appearing to the eye as a vision,
That is the place where he keeps guarding you.
Your Hızır-touched father Manas —

İşini onardığı yer odur».

Deyip, böylece, Bakay han
Çadır kadar kara taşı
Alıverip eline,
Bir solukta Bakay kapattı.
Baksa göze ilişmez,
Kayboldu o mağara.
Nerede olduğu bilinmez,
Sırra kadem bastı o mağara.
Mağarayı Bakay kapatıp,
Görünmez olup durduğunda,
Semetey bakıp hayran kalıp,
Manas'tan kalan yaramaz
Bu hikmete şaşıp:
«Benim atam arslanmış,
Ruhu hâlâ ermiş.
Bu Müslüman az halka

Dikilmiş demir kaleymiş.
Hudâ'ya kurban olayım,
Öbür dünyaya göçen atam
Âlemde eşi yok arslanmış.
Ağa Bakay, sözümü dinle,
Atam Manas öldüğünde,
Cenaze namazı kılıp, atamı

Halkı toplanıp gömdüğünde,
Kaç canla gömdün?
Koynuna kız yatırıp,
Ebede göçen atamı
Ağacığım, görkemle gömmüşsün.
Atam yalnız değilmiş,
Ağa Bakay, sözümü dinle,
Sen altı canla gömmüşsün!
Her nişanını bileyim,
Ağa Bakay, anlatıver».
Çocuk söyledi, ben anladım,
Sağ yanında yatan can —

That is the place where he mends your affairs».
Saying thus, khan Bakay
A black stone big as a yurt-tent
Taking up into his hand,
In one breath Bakay closed it.
Look — it catches no eye,
That cavern vanished away.
Where it lies no one can know,
That cavern passed into secrecy.
When Bakay had closed the cavern,
And it stood there vanished from sight,
Semetey gazed on in wonder,
The wild child left of Manas
Marveling at this mystery:
«My father was a lion indeed,
His spirit is a saint's even now.
For this small Muslim people

He was an iron fortress raised.
Let me be sacrifice to Hudâ,
My father, gone to the other world,
Was a lion without equal in the world.
Elder Bakay, hear my word,
When my father Manas died,
When the funeral prayer was said, and my father
Was buried by the gathered people,
With how many souls did you bury him?
Laying a girl in his embrace,
My father, gone to eternity,
My dear elder, you buried him in splendor.
My father was not alone, it seems,
Elder Bakay, hear my word,
You buried him with six souls!
Let me know every sign and token,
Elder Bakay, come, tell it all».
The child has spoken, I understood,
The soul lying at his right side —

Hızır dokunmuş atana
Çetinlerin hepsi denk gelmiş,
Bahaeddin'in kolladığı atana
Bahadırların hepsi çıkagelmiş.
Arslan atan Manas coşkundu,
Kaplanın kendisine
Nice bozkurt rastlamış.
Göçüp gelmişler Talas'a,
Böylece çora olmuşlar,
Göçüp giden atan Manas'a.
Sağ yanında yatan can —
Hani, kâfirden kaçıp garip olmuş,

To your Hızır-touched father
All the formidable ones came as equals,
To your father, watched over by Bahaeddin,
All the bahadırs came forth.
Your lion father Manas was tempestuous,
Upon the tiger himself
Many a gray wolf chanced to meet.
They migrated and came to Talas,
Thus they became his choros,
To your father Manas, now passed away.
The soul lying at his right side —
Why, he fled the infidel and became a stranger,

Kara dinden ak olmuş,
Gökten yıldız oynayıp,
Öbür dünyalık dost olup,
Konup kalmış Talas'a,
Çora olmuş atan sultan Manas'a.
Düşmanla birlikte savaşıp,
Davayı birlikte güdüp,
Keşfe birlikte çıkıp,

From the black faith he turned white,
A star playing down from the sky,
Becoming a friend for the other world,
He alighted and stayed at Talas,
Became choro to your father, sultan Manas.
Fighting the foe together,
Pursuing the cause together,
Riding out on scouting together,

Çampañ'dan yılkı alıp,
Kakan'lı Beecin'e
Gazaya Manas vardığında,
Kalabalık Beecin'i vurmaya
Kıyameti kopardığında,
Kararmış yatan Beecin'e
Dosdoğru girip mızrak uzattığında,
Zahmeti ağır cehennemden
Canları azat ettiğinde,
Keşfe çıksa yorulmaz,
Ordugâha* girse yılmaz,
Gazaya girse kaygılanmaz
Aç arslan, eşsiz yiğit,
Alakeñ gibi aziz er.
Cümle âlem ayaklanıp,
Kırk iki tümen ordu olup,
Kara kana bulanıp,

Taking horse herds from Çampañ,
When to Kakan-ruled Beecin
Manas went forth on the holy raid,
When to strike teeming Beecin
He loosed the day of doom,
When into Beecin lying darkened
He drove straight in with lance extended,
When from the hell of heavy torment
He set the souls at liberty —
Riding to scout, he never tires,
Entering the war-camp, he never flinches,*
Going into battle, he never frets —
The hungry lion, peerless hero,
A cherished brave like Alakeñ.
The whole world rose in arms,
Becoming a host of forty-two tümens,
Smeared in black blood,

Kaçmadan altı ay vuruşup,
Kıtay'dan yürükler yaya ölüp,
Nice yiğit, nice dev ölüp,
Sayısız tümen halk olup,
Atanın tuğunu kaldıran
Çilekeş ağan Bakay ben olup. İslam'a doğru kaçtığında,
Din Müslüman ahali
Aklı gidip şaşırdığında,
Müslüman halkı ürperip,
Yüreği kalkıp kaçtığında,
Atan Manas — eşsiz yiğit,
Kızıl göbek Kıtay'a
Haykırıp kırgın saldığında,
Müslüman'dan kimse yok,
Almambet, Çubak — adları uyaklı,

Fighting six months without flight,
Runners of the Kıtay dying on foot,
Many a hero, many a giant dying,
Becoming countless tümens of people,
He who raised your father's banner —
Your long-suffering elder Bakay, that was I. When they fled toward Islam,
When the Muslim faithful folk
Lost their wits in bewilderment,
When the Muslim people shuddered,
Their hearts leaping up in flight,
Your father Manas — peerless hero,
When upon the red-bellied Kıtay
He roared and loosed the slaughter,
Of the Muslims there was no one —
Almambet, Çubak — their names in rhyme,

Kakan hana vardığında,
Acıbay, Bakay — iki han,
Serek, Sırgak — denk erler,
Müslüman'ın bu kırkı,
Yiğitler yiğidi Manas kaplan
Dönmeden savaş verdiğinde,
Tükendikçe tüten,
Kökünden beri güçlenen,

When they came against the Kakan khan,
Acıbay, Bakay — two khans,
Serek, Sırgak — braves well matched,
These forty of the Muslims,
When Manas the tiger, hero of heroes,
Gave battle without turning back —
Smoldering even as they were spent,
Growing stronger from the root,

Öldükçe çoğalan,
Zorba Kıtay güçlenmiş.
Haber salmış hanına,
Yürekli eri Koñurbay,
Kakan hanın şehrine.
Yer bozulup sarsılmış,
Yetmiş kavim halk gelmiş.
Nice nice alpı var,
Beecin'de Kıtay'ın, Mancu'nun
Yiğitleri hep orada.
Er Koñurbay dahi var,
Gazaya kalkmış kâfirin
Gergedanı, katırı var.

Multiplying even as they died,
The tyrant Kıtay grew strong.
He sent word to his khan —
Koñurbay, his stout-hearted brave —
To the city of the Kakan khan.
The earth was churned and shaken,
Seventy tribes of people came.
Many and many a paladin he has,
In Beecin, of Kıtay and Mancu,
Their heroes are all gathered there.
Brave Koñurbay is there as well,
The infidel risen for the war
Has his rhinoceros and his mules.

Karınca gibi kaynaşıp,
Sivrisinekten beter kımıldayıp,
Demir topuz alıp dev yürüyüp,
Pehlivanları yaya yürüyüp,
Kıtay çevirip kaynaşıp,
Kakan'ın halkı vızıldayıp,
Kıtay sayısız gürleyip,
O zaman Kırgız'ın ordusu seyrelip.
Dört hanın eli, Sart, Kakmar,
Avuç kadar Müslüman,
Atan bozkurt Manas var,
Sırayla dövüşüp,
Nöbetleşip duruşup,
Mızrakla pehlivan saf bozup,
Eceli yeten okla uçup,

Demir urgan, ağ görüp,
Cehennemi pek zor görüp.
Kıyamet koptuğunda,
Mañkuş ile Döödür alp
Argın hanın Acıbay'ını
Gırtlaktan devirip sançtığında,

Altmış asıylık Kartküröñ

Koca Ilama pehlivana
Ele düşüp kaldığında,

Swarming like ants,
Stirring worse than gnats,
Taking iron maces, giants striding,
Their champions marching on foot,
The Kıtay wheeling and swarming,
The Kakan's people buzzing,
The Kıtay roaring beyond number,
Then the Kirghiz host grew thin.
The four khans' folk, Sart, Kakmar,
Muslims but a handful,
Your father the gray wolf Manas is there,
Fighting each in turn,
Standing watch by watch,
Champions breaking ranks with the lance,
Those whose hour had come flying by the arrow,
Seeing iron ropes and nets,
Seeing hell in bitter measure.
When the day of doom broke loose,
When Mañkuş and Döödür the paladin
The Argın khan's Acıbay
Toppled and pierced him through the throat,
When Kartküröñ, sixty times noble-blooded,
To the great champion Ilama
Fell captive and was taken,

Bu Kıtay'ın âdeti,
Ne zaman olsa kâfirin
Tuğ tutmaktır âdeti.
Kartküröñ'ün ayağına
Demir köstek vurduğunda,
Kulağını başını sersemletip,
Kayışla bağladığında,
Kıtay'ın günü doğduğunda,
Kartküröñ'e binip o kâfir,
Yetişip başını aldığında,
Kıtayların kızıl tuğunu

This is the custom of the Kıtay:
Whatever time it be, the infidel's
Custom is to hold the banner.
When upon Kartküröñ's legs
He struck the iron hobbles,
When, stunning his ears and head,
He bound him fast with straps,
When the Kıtay's day had dawned,
When that infidel, mounted on Kartküröñ,
Overtook him and took his head,
The crimson banner of the Kıtays

Kıl kadar eğdirmeden,
Ilama tutup durduğunda,
Aysarala at ile,
Ayçası güllü kaftanla
Ayaş atandı o,
Almambet adlı aziz arslan, Ilama gibi kaftan giyip,
Kırışılan yer orasıdır.
Gündüzü kapalı, gecesi açık, Hızır dokunmuş Alakem,
Ortalık kasırga, sulusepken,
Almambet yada taşını saldığında,
Kalmak'ına vardığında
Gece gündüz on dört gün
Havayı büyüleyip aldığında,
Yamaçlar hep dolu yağıp,
Soloon'una vardığında
Etekler hep yağmurlanıp,
Soloonca söylenip coşup,
Dikilip bakan kalmamış,
Almambet'in arslanlığı,
Kalabalık Kıtay, Mancu halkı,
Şibe'lerce gürüldeyip,
Kıyamet kopup kırılmış.
«Tuğ kaçtı!» diye kaynaşıp.

Han Almambet bozkurdun
Kahrına nasıl dayansın,
Yaz gününü kış edip,
Giyimi ince Kıtay'ı
İnletip kız edip,
Sağlam belini kuşanıp,
Yedi tümen kara Kıtay'a
Tek başına Almam saldırıp,
Sarala'nın sağrısına bir vurup,
Kahırlanıp kararıp,
Kaplan Almañ saldırıp.
Kız çocukları gibi inleyip,

Not letting it bend a hair's breadth,
While Ilama held it fast —
With the horse Aysarala,
With the kaftan flowered at the crescent,
He was your sworn-friend father —
The cherished lion named Almambet,
Donning a kaftan like Ilama's,
That is the place where they clashed.
Closed by day and open by night, Hızır-touched Alakem,
All around a tempest, driving sleet,
When Almambet cast the weather-stone,
When he came upon the Kalmak
Fourteen days, by night and day,
When he bewitched and seized the sky,
The hillsides all raining hail,
When he came upon the Soloon
The lower slopes all drenched in rain,
Ranting and raging in Soloon speech,
None remained standing to look on —
Such was Almambet's lionhood,
The teeming Kıtay and Mancu people,
Rumbling in the Şibe tongue,
Doom broke loose and they were broken.
Swarming with the cry «The banner has fled!»
Khan Almambet the gray wolf —
How could they withstand his wrath,
Turning summer's day to winter,
The thin-clad Kıtay
He made groan and made them girls,
Girding tight his sturdy loins,
Upon seven tümens of black Kıtay
Almam charged all alone,
Striking once on Sarala's croup,
Darkening in his fury,
Tiger Almañ charging on.
Groaning like young girls,

İt-yiyenin hanı Döödür alp,
Şibe'nin hanı Ilama —
İkisine birden yetişince,
İkisini attan düşürüp,
Art arda sançıp geçince,
Döödür alpını Alakeñ
İkiye bölüp attığında,
Ilama'sını Alakeñ —
Ilama'nın tokmak saçlı
Baş derisini kalıp gibi yüzüp,
Başına Almam giydiğinde,
Ilama olup gezdiğinde,
Kıtay gazaya kalktığında,
Kaplan Manas şaşırdığında,
Kıtayların kızıl tuğunu
Beecin'e alıp kaçtığında,

«Tuğ kaçtı!» diye haykırıp,
Kalmakça savaş narası çağırıp.
«Tuğ kaçtı!» diye söylenip,
Şibe'sine vardığında,
Mancu'suna vardığında
Mancular gibi gevezelik edip,
«Tuğ kaçtı!» diye takırdayıp,
Tırgoot'una vardığında
Ak sancaklı tuğ çekip,
Tırgootça haykırıp,
«Tuğ kaçtı!» diye çığlık salıp.
Kıtay'ına vardığında
Kıtaylarca bağırıp,
Kız gibi sesini inceltip,

«Tuğ kaçtı!» diye çağırıp.
Kırk boyun dilince konuşup,
Alakeñ Beecin'e doğru
kaçtığında, Altışar altışar kız alıp,
Kalabalık Kıtay, kırk han eli
Beecin'e doğru seğirtip,
Hepsi kaçıp çığrışıp.

The Dog-eaters' khan, Döödür the paladin,
The Şibe's khan Ilama —
When he overtook the two at once,
Bringing both down from their horses,
When he pierced them one after the other,
When his Döödür the paladin Alakeñ
Split in two and cast away,
His Ilama then Alakeñ —
Ilama's mallet-tufted
Scalp he flayed off like a mold,
When Almam donned it on his head,
When he went about as Ilama,
When the Kıtay rose for battle,
When tiger Manas was confounded,
The crimson banner of the Kıtays
When he seized and fled with it toward Beecin,
Crying out «The banner has fled!»,
Calling the war-cry in Kalmak.
Muttering «The banner has fled!»,
When he came upon his Şibe,
When he came upon his Mancu,
Chattering like the Mancus,
Rattling out «The banner has fled!»,
When he came upon his Tırgoot,
Hoisting the white-pennoned banner,
Shouting in Tırgoot fashion,
Shrieking out «The banner has fled!».
When he came upon his Kıtay,
Bawling in the Kıtay manner,
Making his voice thin like a girl's,

Calling out «The banner has fled!».
Speaking in the tongues of forty tribes,
When Alakeñ toward Beecin
fled, Taking girls six by six,
The teeming Kıtay, the forty khans' folk
Scurrying toward Beecin,
All of them fleeing, screaming.

Kara söğüt gibi kâfiri
Beecin'e doğru savurdu.
Kaçmaya duran Kıtay'ı,
Almambet sebep olunca,
Kaplan atan, yiğitler yiğidi,
Ardına düşüp biçince,
Beecin ordusu toptan ölüp,
Kıtay'dan nice alp ölüp.
Beecin'e Kıtay kaçtığında,
«Tuğ kaçtı!» diye feryat edip,
Durdukça Kıtay çığrışıp,
Orta yerini er bozkurt
Oyup gelip verdiğinde,
Çevresini kırk kıran
Kırıp gelip verdiğinde,
Tam ortasını han Manas
Kuşatıp kırgın saldığında,
Çevresini kırk kıran
Kırıp biçip aldığında,
Peygamber basmamış Beecin'e
Değeri yetip senin atan,
Basıp sürüp vardığında,
Çalıyar'a ermişti atan arslan.
Atan Beecin'i aldığında,
Gönülleri huzur bulmuş,
Müslüman halkı bay olmuş.
En yaman yiğit erenler
Altışar binden at almış,
Alamayan geri kalanlar
Altışar yüzden at almış.
Erişkin er yiğitler
Yedişer binden at alıp,

Like black willows the infidel
He hurled away toward Beecin.
The Kıtay who stood to flee,
With Almambet the cause of it,
Your tiger father, hero of heroes,
When he fell upon their rear and mowed,
The Beecin host died wholesale,
Many a paladin of the Kıtay died.
When the Kıtay fled into Beecin,
Wailing «The banner has fled!»,
The Kıtay shrieking where they stood,
When its very center the brave gray wolf
Carved out and delivered,
When its surroundings the forty slayers
Broke down and delivered,
When its very middle khan Manas
Encircled and loosed the slaughter,
When its surroundings the forty slayers
Broke and mowed and took,
Into Beecin where no Prophet trod
Your father, his worth sufficing,
When he trod and drove and entered,
Your lion father had attained to Çalıyar.
When your father took Beecin,
Their hearts found peace,
The Muslim people were made rich.
The fiercest hero-saints
Took horses from each six thousand,
The rest who could not take
Took horses from each six hundred.
The grown men of valor
Taking horses from each seven thousand,

Erişemeyen zavallılar
Yedişer yüzden at alıp,
En yaman yiğit erenler,
Halkın hepsi doluşup,
Yiğidi böyle bunalıp,
Nice usta becerikliyi alıp,

The poor ones falling short
Taking horses from each seven hundred,
The fiercest hero-saints,
All the people crowding in,
Their heroes thus hard-pressed,
Taking many a skilled and able one,

	Esenkan'ın Burulça'sı,	*Esenkan's Burulça,*
	Ay cañ-cuñ'un Birmıskal'ı,	*The Ay cañ-cuñ's Birmıskal,*
	Böylesi kızları alıp,	*Taking maidens such as these,*
45460	Bunları armağan sunup,	*Presenting them as gifts,*
	Kıtay kaftanını giydirmişler,	*They dressed him in the Kıtay kaftan,*
	Beecin'deki altın tahta,	*On the golden throne in Beecin,*
	Atanı håkim kılıp,	*Making your father sovereign,*
	Altın tahta çıkarmışlar.	*They raised him to the golden throne.*
	Altı ay atan han olmuş,	*Six months your father reigned as khan,*
	Kakan'lı Beecin ayaklanmış,	*Kakan-ruled Beecin rose up,*
	Başı Kalça, zorlu olmuş,	*Kalça at their head, grown formidable,*
	Cellatlardan yetmişine	*To seventy of the executioners*
	Davulunu çaldırtıp,	*He had his war-drum beaten,*
45470	Fark ettirmeden, Kalça'ya	*Unmarked, they had Kalça*
	Ense kökünden vurdurup,	*Strike him at the base of the skull,*
	Manas yaralı düşüp,	*Manas fell wounded,*
	Beri yana çekildiğinde,	*When he withdrew to the near side,*
	İslam'ın ölenden arta kalanı	*When what remained of Islam's dead*
	Beri yana döndüğünde,	*Turned back to the near side,*
	Yer yarılıp, toz olup,	*The earth split open, turned to dust,*
	Doksan Beecin ayaklanıp,	*The ninety of Beecin rose up,*
	Nice eren saf bozup,	*Many a saint broke from the ranks,*
	Nice adam okla uçup.	*Many a man flew by the arrow.*
45480	Nice yaman can ölüp,	*Many a fierce soul died,*
	Ecigey, Şeyreñ dahi ölüp,	*Ecigey and Şeyreñ died as well,*
	Hesapsız can ölüp,	*Souls beyond counting died,*
	Muzburçak, Kökçö de ölüp,	*Muzburçak and Kökçö died too,*
	Kökötöy'ün Bokmurun'u dahi ölüp,	*Kökötöy's Bokmurun died as well,*
	Namlı nice direk ölüp,	*Many a famed pillar died,*
	Yüzleşenden çoğu ölüp.	*Most of those who faced them died.*
	Atan Manas, aykol arslan,	*Your father Manas, the aykol lion —*
	Azap çektiği yer orası,	*That is the place where he suffered torment,*
	Kırılıp düşülen nice yer,	*Many a place where they fell broken,*
45490	Kırışılan yer orası.	*That is the place where they clashed.*
	Kakan'a girip dönerken,	*Returning from his entry into Kakan,*
	Dayanak bilip oturduğu	*He whom he sat leaning on as his stay —*
	Han Çubak'tan ayrılıp,	*Parted from khan Çubak,*
	Beecin'den mal çok alıp,	*Taking much spoil from Beecin,*

Beline destek olurdu,
Er atan erlerini yitirip, Ah felek,
Almam, yattığın yerde bil!»

Ulu Beecin'e girip dönerken,
Bozkurtlardan ayrılıp,
Akkula'yı okla uçurup,
Almambet'i şehit verip,
Sırgak, Serek — iki arslan,
İkisinden birden ayrılıp,
Evliya atan kahrolup.
İşte o Bakay, bu göz,
Arslanlığımı gösterip,
Atan çaresiz yaya kaldığında,
Kıtay kırk iki koldan sardığında,

Sol yanındaki ulu adam —
Kahırlanıp dosdoğru dalıp,
Hunhârıma aziz can,
(Sana nasipli maldı o,)
Buurul atı yedeğe alıp,
Hünerini gösterip,
Güçbela yetişip garip can,

Taybuurul'a bindirip.
Kıtay'ı yeniden sançtığında,
Ölmeden kalıp Koñurbay,
Geri kalanını kırdığında,
Geri dönüp Kırgız'a
Bir daha dönemez ettiğinde,
O Alakem bozkurdu
Çekip aldık Kıtay'dan,
Kaplan atan terkisine alıp,

Karanlık geceye gömüldüğünde,
Yanağına yanağını değdirip,
Böğürüp yatakaldığında:
«İkiz kuzu eşim benim,
Alakem, senden ayrılıp,

He was the prop of his loins,
Your brave father losing his braves, Ah,
cruel fate — Almam, know it where you
lie!»
Returning from his entry into great Beecin,
Parted from the gray wolves,
Akkula slain by the arrow,
Almambet given as martyr,
Sırgak, Serek — two lions,
Parted from both at once,
Your saintly father struck with grief.
That very Bakay — these eyes,
Showing forth my lionhood,
When your father was left helpless on foot,
When the Kıtay pressed in from forty-two
columns,
The great man at his left side —
Raging, he plunged straight in,
A cherished soul to my bloodthirsty one,
(That steed was destined for you,)
Taking the horse Buurul on a lead,
Showing forth his prowess,
The poor soul reaching him with utmost
pain,
He set him upon Taybuurul.
When he pierced the Kıtay anew,
Koñurbay remaining undead,
When he cut down all the rest,
When turning back upon the Kirghiz
He made him unable ever to return,
That gray wolf Alakem
We drew away out of the Kıtay,
Your tiger father taking him up behind his
saddle,
When he was buried in the dark of night,
Pressing cheek against his cheek,
When he lay there bellowing:
«My twin-lamb mate, my own,
Alakem, parted from you,

Ben ölmeden nasıl gezeyim!
Yokuşta destek dayanağım,
İnişte söykenip yaslandığım,
Keşfe çıksam ak yolum,
Kırgına girsem tümen ordum,
Kaptırdım seni, ne yaman,
Ahiretlik can yoldaşım,
Hıçkıra hıçkıra atan böğürüp,
Azabı böyle döktüğünde,
Er Almam bozkurdu
Belinden tutup katladık,
Sarala'ya emanet edip yükledik.

Sağ yanındaki güzel can —
Azız hanın bir tanesi
Almambet gelmiş demek ki.
Aykol'a sarmaş dolaş olup,
İşte o birlikte yatıyormuş demek.
Gökten yıldız oynamış,
Yaman atan sultana
On iki sefer dost olmuş.
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Arslan atan bozkurda
Çare bulucu yamanı.
Çare bulmasının aslı —
Aykol atanın dayanağı.
Hani, Mancu'ya, kara Kıtay'a

Kırgını sıkıca saldığında,
Yalnız Çubak, tek başına,
Mancu'nun hanı Ezkara'yı,
Yanındaki kırk töreyi
Tek başına bağlayıp getirince,

İşte böyledir Çubak'ın erliği,
Kul içinde bulunmaz,
Kara bozkurt yamanın.
Öldürmeden, yitirmeden,

How shall I walk about undying!
On the climb my prop and stay,
On the descent the one I leaned upon,
My white road when I ride to scout,
My tümen host when I enter the slaughter,
I let you be taken — how bitter,
My soul's companion for the world to come,
Sobbing and sobbing your father bellowed,
When he poured out his anguish so,
Brave Almam the gray wolf
We took by the waist and folded,
Entrusted him to Sarala and loaded him on.
The fair soul at his right side —
The one and only of the Azız khan,
Almambet has come, it means.
Locked in embrace with Aykol,
So it is he who lies there with him, it means.
A star played down from the sky,
To your fierce father the sultan
He was friend through twelve campaigns.
Akbaltay's Çubak,
For your lion father the gray wolf
His fierce deviser of remedies.
The root of his remedy-finding —
The stay of your father Aykol.
Why, when on the Mancu, on the black Kıtay,
He pressed the slaughter hard and fast,
Çubak alone, single-handed,
The Mancu's khan Ezkara,
And the forty lords at his side
When he bound and brought them single-handed —
Such is the manhood of Çubak,
Not to be found among mortal slaves,
That black gray-wolf of a fierce one.
Without killing, without losing,

İkişer ikişer katlamış,
Diri diri bağlayıp,

Her birini atına yüklemiş.
Gücü yetmiş, Talas'a
Ezkara'sını baş edip,
Kıtay'ın kırk töresini
Armağan etmiş atan sultan Manas'a,
Alplarının hepsini
Kıtay'ın belini kırmış,
Bozkurt atanın canını dinlendirmiş.
Ezkara dizginde yatarken,
En gerekli hanmış,
Ezkara'nın yüzünden,
Altın tacını giydirip,
Tahtını sunmuş Beecin halkı,
Atanı tahta çıkarıp.
Yoksa ot gibi Kıtay üşüşmüştü,
Ezkara başta kırk devini
Çubak tek başına bağladı — deyip,
Bana sorarsan Kıtay baş eğdi
Kıyamet kopan o gazada.
Er atan geri dönmüştü,
Büyük gazanın kırgınında
Çubak'ından ayrılmıştı.
Arslan atanın yanına
Ahiretlik yoldaşı,
Âdem oğlu Çubak gelmiş demek ki.
Azap ile cehennemi
Birlikte çekmişler demek,
Atana sarmaş dolaş olup,
Arslan gibi er Çubak
Birlikte yatıyormuş demek.
Gökteki minare gibi
Coşup kaynaşmışlar demek.
Öbür dünyalık yoldaşlar,
Kavuşmuşlar demek.
Ayak ucunda yatan can —
Gücü âleme ün salmış,

He folded them two by two,
Binding them alive,

He loaded each one on his horse.
His strength sufficed — to Talas,
Making his Ezkara the foremost,
The forty lords of the Kıtay
He gave as gift to your father, sultan
Manas, All of his paladins
He broke the back of the Kıtay,
He gave your gray-wolf father's soul its rest.
While Ezkara lay at the rein,
He was the khan most needed,
For the sake of Ezkara,
Dressing him in his golden crown,
The Beecin people offered their throne,
Raising your father to the throne.
Else the Kıtay had swarmed like grass,
Ezkara at their head, his forty giants
Çubak bound single-handed — saying,
If you ask me, the Kıtay bowed their heads
In that holy war where doom broke loose.
Your brave father had turned back,
In the slaughter of the great campaign
He had been parted from his Çubak.
To your lion father's side
His companion for the world to come,
Çubak, son of Adam, has come, it means.
Torment and hell together
They endured as one, it means,
Locked in embrace with your father,
Brave Çubak, like a lion,
Lies there together with him, it means.
Like minarets in the sky
They surged and mingled, it means.
Companions for the other world,
They have been reunited, it means.
The soul lying at his feet —
His strength renowned through the world,

Atanla o bozkurt —
Kardeş çocuklarıdır,
Ata hafif, taya denk,
Uykusu yok, yolda uyanık,

Dirseğine yaslanıp kalmamış,
Kestirip uyku almamış,
Altmışın üstünüdür,
Kırk çoranın çetini,
Sırgak kırıp biçtiğinde,

Kıtay'ı aşan ulu nişancı,
At cambazı, yaya yürük,
Kendisi hazinelik ulu nişancı,

Dutarını çaldırtıp,
Çet-Beecin'in kapısından
Kococaş'a vurdurup,
Günü gelmeden dökülen,
Genç gününde solup giden,
Gazada şehit olmuştu,
Şıykoo denen mezarda
O Sırgak'ı koymuşlardı.
O günden bugüne,
Bununla o Şıykoo
Ulu bir mezar olmuştu.
Ayak ucunda yatan —
Zayıpburuş, aziz arslan,
Sırgak gelmiş demek ki.
Ay-âlemi kasıp kavuran

O yaman gelmiş demek ki,
Ağası aykol Manas'la
Birlikte yatıyormuş demek,
Koynundaki güzel kız —
Onun aslını söyleyeyim.
Köönö-Turpan yakasında,
Barbar'ın bu yan ucunda,
Mediyan çölünün bağrında,

Your father and that gray wolf —
They are children of brothers,
Light in the saddle, a colt's equal,
Sleepless, wakeful on the road,

He never stayed propped on his elbow,
Never dozed nor took his sleep,
He is the pick of sixty,
The hardiest of the forty choros,
When Sırgak broke and mowed them down,
The great marksman surpassing the Kıtay,
Horse-acrobat, swift walker on foot,
Himself a treasure-worthy master marksman,
Having his dutar played,
From the gate of Çet-Beecin
They had Kococaş strike him down,
Shed before his day had come,
Withered away in his young day,
He had fallen martyr in the holy war,
In the tomb called Şıykoo
They had laid that Sırgak down.
From that day to this,
By him that Şıykoo
Had become a mighty shrine.
The one lying at his feet —
Zayıpburuş, cherished lion,
Sırgak has come, it means.
He who scoured and scorched the moonlit world,
That fierce one has come, it means,
With his elder, aykol Manas,
He lies there together, it means.
The fair maiden in his embrace —
Let me tell you her origin.
On the shore of Köönö-Turpan,
At this near edge of Barbar,
In the bosom of the Mediyan desert,

Lop ırmağının kıyısında,
O da Kırgız soyundan,
O da evliyanın bir oğlu,
O Oygut'un elinde
Karaça denen han çıkmış,
Karaça'nın han Saykal'ı —
Kahrından can çıkmış.

On the banks of the Lop river,
She too of Kirghiz stock,
She too a saint's own child,
Among that Oygut people
Arose a khan called Karaça,
Karaça's khan Saykal —
From her fury souls departed.

Gözetlediği yeri dinlemiş,
İsteyerek kimse varmamış,
Uğrayan sağ kalmamış,
Yanaşan adam olmamış,
Rastlayan sağ kalmamış.
Oyunbaz çocuk çağında,
Alööke'nin Koñurbay'ı
Rastlamış Saykal'a.
Ölümden zor kurtulup,
Nice gündüz, nice gece
Koñurbay ile sançışmış,
Atlanıp Oygut halkı,
Kıtay'ı kırmış, darmadağın,
Kız da olsa faydası,
Çağa değen ışığı.
Yeri tuzlak, kulanlı,
Kulan'dan doğma tulparlı.
Manas handaki Akkula,
Genç kısrağın tayı,
Kara yılkının düldülü,
O da onun tayı.
Koñurbay'ın Kara atı,
Kara atının var idi
Böğründe kanadı.
Batman batman altın verilse,
Atası Karaça
Ayırt etmeden tulparını
Satıvermekti âdeti.
Koñurbay'ın Algara'sı —
O da onun tayı,
Er Töştük'ün Çalkuyruk'u —

She listened where she kept her watch,
None went there willingly,
None who called there stayed alive,
No man dared draw near,
None who met her stayed alive.
In her playful childhood days,
Alööke's Koñurbay
Chanced upon Saykal.
Escaping death but barely,
Many a day, many a night
She dueled with Koñurbay,
The Oygut people mounting up,
She broke the Kıtay, scattered them wide,
Though a girl, she was of use,
Her light fell upon her age.
Her land salt-flat, rich in kulans,
With tulpar steeds born of the kulan.
Akkula, khan Manas's own,
The young mare's foal,
The wonder-steed of the black herd,
That too was her foal.
Koñurbay's Kara horse —
His Kara horse possessed
Wings upon its flanks.
Were gold given by the batman-weight,
Her father Karaça —
His custom was to sell his tulpar
Without telling one from another.
Koñurbay's Algara —
That too was her foal,
Brave Töştük's Çalkuyruk —

Bu da onun tayı.
Er Koşoy'un Kuu kazık'ı —
O da onun tayı,
Er Sırgak'ın Kökçebiç'i —
O da onun tayı,
Kökötöy'ün Maaniker'i —
O da onun tayı,
Acıbay'ın Kart kürön'ü —

This too was her foal.
Brave Koşoy's Kuu kazık —
That too was her foal,
Brave Sırgak's Kökçebiç —
That too was her foal,
Kökötöy's Maaniker —
That too was her foal,
Acıbay's Kart kürön —

Yine onun tayı,
İki kızın binip okla uçtuğu,

Keşfe binilen Telkızıl —
Yine onun tayı.
Hani, geyik gibi boynunu buran,
Ok atımı hendek çıksa
Duraksamadan aşıveren,
Küheylanlığını bilenler,
Batman altın, mücevher verip,
Denk gelenler istemiş.
İsteyene vermemiş,
Vermek şöyle dursun, ona
Abdestsiz kişi binmemiş.
Kara bayır, has soylu,
Kalbur ciğerli, tunç bilek,
Dileyip pay diye ayrılmış,
Tam da senin Taybuurul'un —
Bu da onun tayı.
Hani, senin atan han Manas
At yorup, yer gezip,
İt salıp, kuş uçurup,
Çarpışacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Almambet, Sırgak — hepsi var,
Acıbay, Bakay dahi var,
Bırak, oğlum, söyleyeyim,
Kıranların hepsi var.
Oygut elini vurmaya,
Karaça'nın Saykal'ını

Again her foal,
That which two girls rode, flying like an arrow,
Telkızıl, ridden on the scout —
Again her foal.
Why, twisting its neck like a deer,
Should a trench a bowshot wide appear,
Clearing it without a pause —
Those who knew its thoroughbred worth,
Giving batmans of gold and jewels,
The worthy ones came asking.
She gave to none who asked,
Giving aside, upon that steed
No one unwashed for prayer ever mounted.
Dark bay, of truest blood,
Sieve-lunged, bronze-armed,
Wished for and set apart as a share,
Your very own Taybuurul —
This too was her foal.
Why, your father khan Manas,
Wearying horses, roaming lands,
Loosing hounds, flying hawks,
Finding no mountain to clash against,
Finding no foe to fight,
Almambet, Sırgak — all are there,
Acıbay, Bakay are there as well,
Wait, my son, let me tell it,
All of the slayers are there.
To strike the Oygut people,
To take Karaça's Saykal

Gelin edip almaya,
Manas inat edip durmadan,
Azaba fazlaca saldığında,
Karaça'nın Saykal'ına
Altmış pehlivan, er Manas,
Hani, alırım deyip vardığında,

Irgaytı-Beli'nde,
It-Cürbös'ün çölünde,
Lop ırmağı, ormanın
Beri yanı sırt kıyısında,

Haşin dağın çıkıntısında,
İşte orada gördüm: kız Saykal
Yele gibi gür aziz saçını
Tepesine sımsıkı düğümlemiş,
Alp gibi giyim kuşanmış,
O da karakola çıkmış geziyormuş,
Tırnağına denk tutmayıp,
Gören Bakay, ben oyum,
O zaman Saykal şunu dedi:
«Ağalar, nereden gelen adamsınız,
Erliği ölçüsüz verilmiş.
At yormuş, yer gezmişsiniz,
Topunuz asık suratlı,
İşe yarar tulpar binmişsiniz,
At yorup, hızlı sürmüşsünüz,
Gönlünüz başka yerde,
Tavrınız düşmana benziyor.
Yerimi çiğnemişsiniz,
Elimi ölçüp gelmişsiniz.
Talas'ı yurt edinmişsiniz,
Yelesini uçurtup sürüp gelmişsiniz,

Cakıp'ın bir tanesi Manas'ı.
It-Baspas'ın çölünde,
Sen de Kırgız, ben Kırgız,
Ok geçmez değerli kaftan
Giyişmeye çıkmışsınız,

And make of her a bride,
Manas, stubborn without cease,
When he pressed too far into torment,
Against Karaça's Saykal —
Sixty champions, brave Manas,
Why, when he went saying «I shall take her»,
At Irgaytı-Beli,
In the desert of It-Cürbös,
By the Lop river, at the forest's
Near side along the ridge's edge,

On the jut of the harsh mountain,
There it was I saw her: maiden Saykal,
Her cherished hair thick as a mane
Knotted tight upon her crown,
Dressed and girded like a paladin,
She too had ridden out on patrol,
Holding us not worth her fingernail,
Bakay who saw it — that one is I,
Then Saykal spoke this word:
«Elders, whence do you men come, Her valor given without measure.
You have wearied horses, roamed the lands,
The whole band of you sour-faced,
You ride tulpars fit for service,
You have wearied horses, ridden hard,
Your hearts are set elsewhere,
Your bearing looks like an enemy's.
You have trampled my ground,
You have come measuring my people.
You have made Talas your homeland,
You have driven him here, his mane flying —
Cakıp's one and only, Manas.
In the desert of It-Baspas,
You are Kirghiz, and I am Kirghiz,
In precious arrow-proof kaftans
You have come out to dress for battle,

Sağ yanda Kıtay burada yok,
Sataşmaya çıkmışsınız.
Sıkıştıran dava mı var,
Hızırlı Bakay, doğrunu söyle,
Kıtay'dan gelen düşman mı var?» —
Karaça'nın Saykal'ı
Deyip, böylece, kız Saykal
Coşup köpürüp dururken,
Manas hanın kırk çorası —
Su iç dense, ağı içen,
Kan dök dense, cin döken,
Börk al dense, baş kesen,
Hepsi deli erenler,
Tulparlara bir vurup,
Manasça nara atıp,
Kız Saykal'a saldırıp,
Kırkı hücumla yetiştiğinde,

On the right hand there is no Kıtay here,
You have come out looking for a quarrel.
Is there some dispute that presses you,
Hızır-touched Bakay, speak the truth,
Is there a foe come from the Kıtay?» —
Karaça's Saykal —
Saying thus, maiden Saykal
While she stood surging and foaming,
Khan Manas's forty choros —
Told to drink water, they drink poison,
Told to shed blood, they shed demons,
Told to take a cap, they take a head,
All of them mad hero-saints,
Striking their tulpars once,
Roaring the war-cry in Manas's name,
Charging upon maiden Saykal,
When the forty reached her at the charge,

Kırkı kırk kez sançıp geçince
Dönüp bakmadı kız Saykal,
Kılı kıpırdamadı, aldırmadan,
Tek kusuru kadın olması,
Kırk çoranın mızrağını —
Rabbim Teâlâ — ne kudret! —
Karaça'nın Saykal'ına.
O zaman Saykal şunu der:
«Han Manas'ın kırk delisi,
Serbest yeri çiğneyip yol açtınız,

Uğraşacağınız düşman ben değilim,
Kırkınız birden saldırdınız.
Gözlediğiniz eğlence mi,
Aradığınız fesat mı?» —
Deyip, böylece kız Saykal,
Hücumla bize saldırdı.
Ölümden zor kurtulduk,
Biz altmış, o yalnız,
Her birimiz bin kişilik ordu,
Kız Saykal ile sançıştık.

When the forty pierced past her forty times,
Maiden Saykal did not turn to look,
Not a hair of hers stirred, unheeding,
Her one flaw that she was a woman,
The lances of the forty choros —
My Lord Most High — what power! —
Against Karaça's Saykal.
Then Saykal speaks this word:
«Khan Manas's forty madmen,
You have trampled free ground and opened a road,
I am not the foe you should contend with,
All forty of you charged at once.
Is it sport that you are watching for,
Is it mischief that you seek?» —
Saying thus, maiden Saykal
Fell upon us at the charge.
We escaped death but barely,
We were sixty, she alone,
Each of us an army of a thousand,
We dueled with maiden Saykal.

Gerisini söyleyivereyim,
Umulmadık yandan vurdurup,
Yamanlık taslayan kırk çora
Kız Saykal'a yenilip,
Kıyameti kopardı.
Hunhâr Bakay, ben ağan,
Hile ile sağ kaldığımda,
Tatlı canımı kolladığımda,
Manas hanın kırk çorasını
Ay kırında sançtığında,

Her birinin atı yok,
Süklüm püklüm yaya kaldığında,
Aykol atan arslan ile
Saykal teke tek sançışıp,
Yedi mızrağın ucu eğilip,

Yenişemeden duruşup,
Altı gün dinmeden vuruşup,
Attan inmeden kasılıp,
Almambet gibi dev kalıp,
Han Manas'ın kırk kıranı
Hepsi kumda yaya kalıp,
Ölümden zor kurtulmuşlar.
Altın perçemli, koru kuşaklı,
Azız hanın Almambet'i
Dinmeden teke tek vuruşmuş.
Kız Saykal'ın kahrına
Dayanıp duran adam olmamış,
Altmış gün sançışmışlar,
Altmış bir gün olduğunda,
Tek başına hunhâr Manas'ı
Karaça'nın han Saykal'ı
Kahırlanıp sançmış,
Han atanı eğdirip,
Bir belayı Manas'a
Salacak hâle gelince,
Canımızı attan eğdirip,
Alacak hâle gelince,

Let me tell you the rest of it,
Striking from an unhoped-for side,
The forty choros who played at fierceness,
Beaten by maiden Saykal,
Loosed the day of doom.
Bloodthirsty Bakay, I your elder,
When by cunning I stayed alive,
When I guarded my sweet life,
Khan Manas's forty choros —
When she speared them on the moonlit steppe,
Not one of them still had his horse,
When they stood abashed and left on foot,
With your father Aykol the lion
Saykal dueling one to one,
The points of seven lances bending,

Standing off with neither victor,
Six days fighting without cease,
Braced rigid without dismounting,
Only a giant like Almambet remaining,
Khan Manas's forty slayers
All left afoot upon the sand,
They escaped death but barely.
Gold-forelocked, ember-belted,
The Azız khan's Almambet
Fought on one to one without cease.
Against maiden Saykal's fury
No man there was who could stand fast,
Sixty days they dueled,
When the sixty-first day came,
Bloodthirsty Manas, all alone,
Karaça's khan Saykal
Speared him in her fury,
Bending your khan father low,
When to loose upon Manas
Some calamity she was ready,
When, bending us down from our horses,
She was ready to take our lives,

Azız hanın Almambet'i
Ölümden zor kurtulup,
Han Manas'ın yanını tutup,
Kaplan Almam sançışıp,
Çetin savaş vermiş,
Hunhâr atan Manas'ı
Han Saykal'ın elinden
Kurtarıp almış.
Akkula semiz kalmıştı,
Geniş döşlü, senin atanınki,
O yıl kabarıp,
Tıka basa semirip kalmıştı,
Atan eğilemez olduğunda,
Sebep olup, kız Saykal
Böylece, savurup sançıp
almış. «Öbür dünyalık yoldaş,

Er kadın Kanıkey

The Azız khan's Almambet,
Escaping death but barely,
Taking khan Manas's side,
Tiger Almam dueling on,
Gave battle hard and grim,
Your bloodthirsty father Manas
Out of khan Saykal's hand
He rescued and delivered.
Akkula had stayed fat,
Broad-chested, your father's own,
That year he had swelled,
Had grown stuffed and stout with grease,
When your father could not bend low,
That being the cause, maiden Saykal
Thus, sweeping and spearing,
took him. «Companion for the other world,
The brave woman Kanıkey

Taragay'ı yaylamış,
Akkula ile Manas'ı
İkisini yan yana bağlamış.
Tam kıvamına getirip,
Salıvermiş Manas'ı,
Saparbay aşağı sürüşüp,
Caman-Suu'yu kıyılayıp,
Ulu Turpan'da tutuşup,
Geniş Ak-Suu'ya vardığında,
Kız Saykal'ı kovalayıp,
Kum-Arık'ın Kum-Dayra'sı —
Kum-Dayra'da yenmiş,
Hudâ'nın arslanı han Manas,
Zavallı kızı inletip,
Ganimet diye kapıp getirmiş.
Hoca-molla toplatmış,
Kıyametlik nikâhını
Manas hana kıydırmış.
Vaatli ant etmişler,
Ak buğday ununu çiğneyip,

Had summered at Taragay,
Akkula and Manas —
She tethered the two side by side.
Bringing him to his fullest pitch,
She loosed Manas forth,
Pressing down along Saparbay,
Skirting the Caman-Suu,
Grappling at great Turpan,
When he came to the broad Ak-Suu,
Chasing maiden Saykal,
Kum-Arık's Kum-Dayra —
At Kum-Dayra he prevailed,
Hudâ's lion, khan Manas,
Making the poor girl groan,
Seized her and brought her as spoil.
He had khojas and mullahs gathered,
The marriage bond unto doomsday
He had them seal for khan Manas.
They swore an oath with pledges,
Chewing the flour of white wheat,

Kelâm-ı şerifi tutuşup,
Vaade durmuşlar,
Kıyametlik nikâhını
Hızırlı erler kıymışlar.
Kırk çoraya demir zırhı
Sevincinden giydirip,
«Bir tanene ver» — deyip,
Tay çağında Buurul'u
Han Manas'a bindirip,
Vaadinde durmuştu,
«Öleceğinde kırk gün
Ben kendim bakarım — deyip,
Vaadini etmişti.
Atan Manas kaplan
Yastıkta hasta yatarken,
Ölümünden kırk gün
Önce Saykal gelmişti.
Koynuna birlikte yatarım — deyip,

Holding the Holy Word between them,
They stood upon the pledge,
The marriage bond unto doomsday
The Hızır-touched men did seal.
On the forty choros iron armor
She bestowed out of her joy,
«Give it to your one and only» — saying,
Buurul, then but a colt,
She gave khan Manas to mount,
She had stood by her pledge,
«When you come to die, for forty days
I myself will tend you — saying,
She had made her pledge.
Your father Manas the tiger,
While he lay sick upon the pillow,
Forty days before
His death, Saykal had come.
I will lie together in your embrace — saying,

Vaat edip durmuştu.
Kaplan atan öldüğünde,
Karaça'nın Saykal'ı
Yüzünü kanatıp yırtmıştı,
Kara saçını yolmuştu,
Salkım salkım kara giymişti,
Arslan yiğit Manas'a
Yedi gün yanmıştı.
Yedi gün dolup geçince,
Yedisinin aşını* verince,

Karaça'nın Saykal'ı
Eline doğru gitmişti.
Karaça'nın kız Saykal'ı
İki yanağını parçalayıp,
Yırtarak vardı diye duydum,
Hesapsızca Manas'a
Yanarak vardı diye duydum.
Kız Saykal yanıp döküldüğünde,
«Kaplanım!» diye böğürüp,

She had stood by her promise.
When your tiger father died,
Karaça's Saykal
Tore her face until it bled,
She plucked out her black hair,
She dressed in black, fold upon fold,
For the lion hero Manas
Seven days she burned.
When seven days had filled and passed,
When the seventh-day funeral meal was given,*
Karaça's Saykal
Had gone away toward her people.
Karaça's maiden Saykal,
Rending her two cheeks,
Went tearing them, so I heard,
For Manas beyond all measure
Went burning with grief, so I heard.
When maiden Saykal burned and broke,
Bellowing «My tiger!»,

	Kalabalık Oygut, Karaça	*The teeming Oygut, Karaça,*
	Hizmeti sıkı görmüş,	*Rendered the service strictly,*
	Yas törenini tutmuş.	*Held the rites of mourning.*
	Evine varıp, kız Saykal	*Reaching her home, maiden Saykal*
	Dünyadan göçüp öldü derler,	*Passed from the world and died, they say,*
	Tan attığında kemiği yok,	*When dawn broke, her bones were gone,*
45900	Halkı yanıp çığrışıp,	*Her people burning, crying out,*
	Atası ağlayıp feryat edip,	*Her father weeping, wailing loud,*
	Yeryüzüne haberi	*Word of it across the earth*
	Enine boyuna salıvermiş,	*He sent forth far and wide,*
	Kız Saykal'ın kemiği yok,	*Maiden Saykal's bones are gone,*
	Hani, sırra kadem basmış.	*Why, she had passed into secrecy.*
	Altmış kadar hocayı	*Some sixty khojas —*
	Dileğini Hudâ vermiş demek,	*Hudâ granted her wish, it means,*
	Öbür dünyalık helal* eş,	*A lawful* wife for the world to come,*
	Namlı Saykal gelmiş demek,	*Famed Saykal has come, it means,*
45910	Atan — hûrinin oğlu o olup, Hepsini	*Your father — he the son of a houri,*
	yaya koşturup,	*Making them all run on foot,*
	Hûrinin kızı bu olup,	*And she the daughter of a houri,*
	Muradına ermişler demek,	*They attained their heart's desire, it means,*
	Kavuşup iki âşık	*United, the two lovers*

	Dileğini vermiş ya,	*He granted your wish, you see,*
	Han babanın koynuna	*Into your khan father's bosom*
	Kayıp Saykal gelmiş ya.	*The lost Saykal came, you see.*
	Başucundaki dayanağı –	*The support at his bedside –*
	On ikisinde o yaman	*At twelve years, that fierce one*
	Koenalı idi,	*Was Koenalı,*
45920	Kökbörü'nün öz oğlu,	*Kökbörü's own son,*
	Urumkan oğlu Kökbörü.	*Kökbörü, son of Urumkan.*
	Gökten yıldız oynatan,	*Who set the stars dancing in the sky,*
	Baban ile Kökbörü	*Your father and Kökbörü*
	Bir günde üç kez dost olmuştu.	*Became friends three times in a single day.*
	Baban hasta yatarken,	*While your father lay ill,*
	Dostu Börü gelmişti,	*His friend Börü had come,*
	On ikisinde Koenalı yamanı,	*At twelve, the fierce Koenalı,*
	Irmaklı yurdun taze fidanı,	*Fresh sapling of the river-laced land,*

Kökbörü'nün ölürken görüp kaldığı
biriciği,
Daha on iki yaşında,
Ölümlüden aşkın er odur,
Her yanıyla kusursuz odur,
Senin baban Manas'a
Hizmet eden arslan odur.
Baban zar zor ayaktayken,
Baban bozkurt Manas'a
Ay-âlemi buyruğuna alıp,

Babana hizmet ederken,
Ak sarıklı hocayı
Ayaş babam Manas'a
Kur'an okumuyor diye,
Sarığıyla bağlayan,
Kırıp geçirip yok eden.
Ancıyan'ın kırk şeyhini
Kamçıyla döven,
«Kulluk, ağam!» dedirtip,
Azabını diri diri çektirip,
Cehennemi sağ iken tattırıp,
Boynuna heybe yükletip,

Karşısına çıkanı kıran,
Kırk şeyhi sopadan geçirip,
Babana hizmet ettiren.
Mekke'deki Ak Eşen'i
Beş güne kalmadan ulaştıran,
Koşoy, Töştük hanları
«Ayaş babam Manas'ın
Yarış ödülüne koyarım diye,
Şaşkına çeviren o.
Abıke, Köböş altısını,
İkinci atın ödülü
Bu altıyı koyarım» diye,
Topunun aklını başından alan.
Baban dardayken,

Whom Kökbörü, dying, looked upon and kept —
his only one,
Only twelve years of age,
He is a hero beyond mortal men,
He is flawless in every part,
To your father Manas
He is the lion who gave service.
While your father barely stood,
To your father, the grey wolf Manas,
Taking the moonlit world under his command,
While he served your father,
The white-turbaned hodja —
For my ayaş father Manas
Saying he read no Qur'an,
He bound him with his own turban,
Crushed him, destroyed him utterly.
The forty sheikhs of Ancıyan
He beat with the whip,
Made them cry «Mercy, my lord!»,
Made them suffer torment while alive,
Made them taste hell while living,
Loaded saddlebags upon their necks,

He who crushed all who faced him,
Put the forty sheikhs to the rod,
And made them serve your father.
Ak Eşen who dwelt in Mecca
He brought here in less than five days,
The khans Koşoy and Töştük —
«For my ayaş father Manas
I shall stake them as the race's prize,»
It was he who left them dumbfounded.
Abıke, Köböş — the six of them,
As prize for the second horse
These six I shall stake,» he said,
And robbed the lot of them of their wits.
When your father was in straits,

Hizmeti gören yiğit odur,
Kara gününde didinen,
Canını esirgemeyen arslan odur.
Soyuna sopuna bakmam diye,
Kıyamete doğru dönerken,
Ayaş babam Manas'a
Çevre yurdu toplarım diye,
Durmayıp çocuk çırpınıp,
Sözümü tutan halkı
Konuk edip ağırlarım diye,
Söz dinlemeyen yurt olursa,
Zora koşarım diye,
Elime geçeni de,
Ayaş babam Manas'a
Kurban edip keserim diye,–
Kargaşayı başlatan o.
Baban Manas öldüğünde,
Kahrına dayanamayıp,
Ahalinin hepsi
Az kalsın kırılıp gidecekti.
Kıl bıyığı sarkarak,
Benim kutlu gözümü karartıp,
Zayıpburuş eey, bir can idi,
Biriciğim Manas, deryadilim
Kıyamete doğru yola düştü.
Eyvah Manas, al da git beni,
Hasretle inleyip gümbürdeyerek,
Koşoy Han ağlayıp haykırıyordu.
Yüzünün nuru sönmemişti daha.

He is the brave who did him service,
Who toiled in his black day,
He is the lion who never spared his life.
Saying, I care not for kith or kin,
As he turned toward the Last Day,
«For my ayaş father Manas
I shall gather the lands around,»
The boy struggled without cease,
«The folk who heed my word
I shall host and honor as my guests,
If any land defies my word,
I shall drive it hard by force,
And whatever falls into my hands
For my ayaş father Manas
I shall slaughter as an offering,» saying,–
It was he who set the tumult loose.
When your father Manas died,
Unable to bear the grief of it,
The whole of the people
Came near to perishing outright.
His wiry mustache drooping down,
Darkening my blessed eyes, Zayıpburuş,
eey, was a soul,
My only Manas, my ocean-hearted one,
Set out upon the road to the Last Day.
Alas, Manas, take me and go,
Moaning with longing, thundering,
Koşoy Khan wept and cried aloud.
The light of his face had not yet died.

El üstünden öpüşüp,
Koşoy gelip görüşüp,
Eleman'ın er Töştük'ü,
Eştekler'in Camgırçı'sı,
Bu da gelip görüşüp,
Urumkan'ın Kökbörü'sü
O anda katılıp gürledi:
«Yalnız Manas, er dostum,
Ardında beni bırakmadan,

They kissed each other's hands in turn,
Koşoy came and met with him,
Eleman's hero Töştük,
Camgırçı of the Eştekler,
He too came and met with him,
Urumkan's Kökbörü
Joined in that moment, thundering:
«Manas, my one hero-friend,
Leave me not behind you here,

Al da git, sen dostum!».
Alpların hepsi görüşüp,
El tutuşup durdular,
«Elveda, elveda!» deyiştiler,

El tutuşup dururken,
Han baban Manas'ın gözü yumulup,
Öte dünyaya göçerken,
Hızır değmiş arslan baban.
Koenalı körpe yiğit,
«Ayaş babam Manas'la
Ben de görüşüp eey, kalayım» diye,

O anda çocuk durmayıp çırpındı.

Azaba düşüp Kanıkey bahtsız kalınca,
Koenalı çocuğu
Bırakmadı Kanıkey,
Çırpındırıp yakalayınca,
Evliya anan, eey, Kanıkey.
Düşünüp söze başladı:
«Döneyim başına, tayım,
Ayaş baban Manas Han
Her yanıyla eey, kusursuzdu,
Erenlerin koruduğu er idi.
Gözünde zehri vardı,
Yüzü ateş saçan bir can idi.
Ayaş baban Manas'ın
Gözünün zehri kaçmış değil daha

Ayaş baban Manas Han
Dik dik baksa tayım, sana
onmaz eder,
Kederlendirmeden eey, Müslüman'ı,
Şöyle bir baksa bile onmaz eder,
Eey, vazgeç oğlum, vazgeç» diye,
Bu çocuğa rastlayan düşman onmaz,
O anda Kanıkey tutup

Take me and go, my friend!».
All the alps met in farewell,
They stood there clasping hands,
«Farewell, farewell!» they said each to each,
And as they stood with hands clasped fast,
Your khan father Manas's eyes fell shut,
As he passed to the world beyond,
Your lion father, touched by Hızır.
Koenalı, the tender brave,
«With my ayaş father Manas
Let me too meet, eey, and take my leave,» he said,
That moment the boy thrashed without cease.
When Kanıkey fell to torment, left luckless,
The child Koenalı —
Kanıkey would not let go,
When she seized him as he thrashed,
Your sainted mother, eey, Kanıkey.
She pondered and began to speak:
«Let me circle round your head, my colt,
Your ayaş father Manas Khan
Was flawless, eey, in every part,
He was a hero guarded by the saints.
There was venom in his eye,
He was a soul whose face shed fire.
Of your ayaş father Manas
The venom of the eye has not yet fled

Your ayaş father Manas Khan —
Should he stare hard at you, my colt,
he leaves you blighted,
Without grieving, eey, a Muslim,
Even a single glance leaves one blighted,
Eey, desist, my son, desist,» she said,
No foe who meets this boy will prosper,
That moment, as Kanıkey held him

durarken, Çocuğun sırtında dokuma ipek giyimi,
O zaman çocuk şöyle dedi:
«Eey, ayaş anam Kanıkey!
Ayaş babam Manas Han,
Canım Manas'tan üstün mü?
Yüce deryadil Manas'la,
Ben de birlikte gideyim.
Alacaksa, işte ben,
Manas'a yoldaş olup kalayım».
Deyip, böylece, eey, körpe yiğit,
Kanıkey gibi anasını
Elinden silkip fırlattı.
Manas gibi bahadırı
Elden kaçırıp yitirirken,
İşte o anda genç çocuk
Sıkıca sarılıp tutunca,
Dile gelip ulu Manas,
Gözünü açtığı yerdi bu.
«Kendim Manas olalı,
Kâfir ile Müslüman'ı
Sürüp kanını içeli,
Ben bozkurt, nicesiyle çatıştım,
Kayran baş nice yerle boğuştu,
Kökbörü'nün Koenaalı yamanı».
Nice devle çarpıştım,
Nice devle vuruştum,
Boy ölçüştüklerim sayısızdı,

Ay-âlemde böylesini
Zavallı can, hiç görmüş değildim.
Benim kanlı kızıl nurlu yüzüm
Çocuğun gözü yanan kor imiş,
Tutuşu sert bir ok imiş,
Ay-âlemde eey, eşi yok imiş.
Şaşılır, on iki âzâsı denk imiş,
Çocuğun on iki yaşı imiş,

Bu çocuk o çılgının ta kendisiymiş.

fast, On the boy's back a garment of woven silk,
Then the child spoke thus:
«Eey, my ayaş mother Kanıkey!
My ayaş father Manas Khan —
Is my life worth more than Manas?
With Manas the great ocean-hearted
Let me too go together.
If death will take, here I am,
Let me stay as Manas's companion».
So saying, eey, the tender brave,
A mother such as Kanıkey
He shook off from his hand and flung.
A batyr such as Manas —
As they were losing him from their grasp,
In that very moment the young boy
Clung to him and held him tight,
Great Manas came to speech,
This was where he opened his eyes.
«Since I myself have been Manas,
Since infidel and Muslim both
I drove before me and drank their blood,
I the grey wolf clashed with many,
This poor head grappled in many lands,
Kökbörü's fierce Koenaalı».
With many a giant I did battle,
With many a giant I traded blows,
Those I measured strength with were past counting,
In the moonlit world one such as this,
Poor soul, I never yet had seen.
My blood-red, radiant face —
The boy's eye was a burning ember,
His grip was a hard-shot arrow,
In the moonlit world, eey, he had no equal.
A wonder — his twelve limbs were matched,
The boy was twelve years old,

This boy was that very madcap himself.

Şu avuç içi kadar din yurdundan,
Bağrına basılası er imiş, yurdum!

Ona rastlayan kişi sağ kalmaz!
Bu, kimin nesi ola ki?
Şaşılır, insandan bir çıkmış
arslan imiş,
Bu çocuk kimin oğlu ola ki?!»
Hunhar böyle eey, dururken,
O anda kayran kadın eey,
Kanıkey,
Şaşılır, yaslı sözlerden
söyleyiverdi:
«Eey hunhar, seferin var iken,

Senin sefere gideceğin çağında,
Onmaz bozkurt, onmadın,
Ah bahadır, aç gözlülüğünü bırakmadın.
Hunharım, yöneldiğin yere azabı

Bahadır, salıp gitmek oldun işin, ee!

Yüz tuttuğun erlerin hepsini,
Bahadır, kula çok görüp,
Bozkurdum, alıp gitmek oldun işin, ee!

Bozkurdum, bu çocuğu sorarsan,
Kırlardan akan pınarı,
Senin ayaş oğlun idi,
Şaşılır, Kanıkey böyle deyince,
O anda pek kederlendi Han Manas:
Eey Kanıkey, ey kurnaz kadın,
Benim değerli sırrımı bilirsin.
Sönüp gittiğim demde göstermeyip,
Gayretim kaçıp, göğsümden
Gittiği demde göstermeyip,
Benim kıbleye boynum eey,
eğilmişken,

From that palm-sized land of the faith,
A hero to be clasped to the breast, O my land!
No man who meets him stays alive!
Whose kin might this one be?
A wonder — from mankind has sprung a lion,
Whose son might this boy be?!»
While the bloodthirsty one stood so, eey,
That moment the poor woman, eey,
Kanıkey,
A wonder — words of mourning she spoke forth:
«Eey, bloodthirsty one, while your campaign remained,
In the season you would ride to war,
Luckless grey wolf, you did not prosper,
Ah, batyr, you never left your greed.
My bloodthirsty one, on all you faced, torment —
Batyr, your work was loosing it as you went, ee!
All the heroes you turned toward,
Batyr, you begrudged them to us mortals,
My grey wolf, your work was taking them away, ee!
My grey wolf, if you ask about this boy,
The spring that flows down from the wilds,
He was your own ayaş son,
A wonder — when Kanıkey spoke so,
That moment Khan Manas grieved deeply:
Eey Kanıkey, O cunning woman,
You know my precious secret well.
Not showing him in the hour I was fading,
When my strength fled, from my breast
Not showing him in the hour it went,
While my neck toward the qibla, eey,
was bowed,

Ya döndüğümde eey, göstermeyip,

Benim zavallı gözüm açılmadan,
Ya yumulduğunda eey, göstermeyip.
Ah yiğit oğlum, taze fidan,
Pek fena gözüm eey, gerçekten değdi.
Bu çocuk yedi günden fazla yaşamaz, ee,
Şaşılır, kemaline ermez, ee.
Gözümde zehrim vardı,
Şaşılır, gelecek güzü görmez, ee.

Öz teninden çıkma biriciği
Manas Han dile gelip, söz söyledi:
«Eey, ahiretlik Kökbörü,
Eey, biriciğin Koenaalı'yı,
Eey, verir misin deyip,
Eey, verirsen çocuğunu,
Eey, yoldaş edinip alayım.
Eey, ayak ucumla başıma,
Eey, dayanak edip alayım».
Manas Han böyle isterken,
O anda Kökbörü kalkıp şunu dedi:
«Manas Han, çocuğum şöyle dursun,
beni al,
İline doğru gitmişti.
Manas Han, kararan kara gözümü al!
O, Talas'tan çıktığında
Manas Han, of desem onmayayım,
Manas Han, esirgersem çocuğumu,
Bahadırım, hakiki Müslüman
olmayayım.
Manas Han, senin gönlünü incitirsem,
Bir daha iflah olmayayım!
Manas Han, Kırım'da dolu

ilimi al,
Tulparları yayıltıp,
Manas Han, çocuğuma katıp beni de al.

Or not showing him, eey, when I turned back,
Before my poor eyes had opened,
Or not showing him, eey, when they closed.
Ah, my brave son, fresh sapling,
My evil eye, eey, has truly struck.
This boy will not live past seven days, ee,
A wonder — he will not reach his prime, ee.
There was venom in my eye,
A wonder — he will not see the coming autumn, ee.
The only one sprung from his own flesh —
Manas Khan came to speech and spoke:
«Eey, Kökbörü, friend for the hereafter,
Eey, your only one, Koenaalı,
Eey, saying, will you give him,
Eey, if you give your child,
Eey, let me take him as companion.
Eey, at my feet and at my head,
Eey, let me take him as my stay».
As Manas Khan asked for this,
That moment Kökbörü rose and said:
«Manas Khan, never mind my child — take me,
He had gone off toward his land.
Manas Khan, take my darkening black eyes! When he set out from Talas
Manas Khan, may I not prosper if I sigh,
Manas Khan, if I withhold my child,
My batyr, may I be no true Muslim.

Manas Khan, if I wound your heart,
May I never thrive again!
Manas Khan, my people thronging Kırım —
take my land,
Setting the tulpars out to graze,
Manas Khan, take me too, along with my child.

Dirseğine yaslanıp uyuyup,
Manas Han, yerime kurulmuş
obamı al,
Çocuğuma katıp, Manas Han,
Evimdeki eşimi al!
Manas Han, ikimizi bırakıp,
birimizi al,
Yamacı puslu dağ imiş,
Manas Han, el olanı bırakıp,
ailemi al,
Şu duran Kökbörü
Manas Han, başkasını koy, beni al!
Ölünceye dek düşman imiş.
Çocuğum şöyle dursun, can dostum,

Sleeping propped upon your elbow,
Manas Khan, the camp set up
in my place — take it,
Along with my child, Manas Khan,
Take the wife within my home!
Manas Khan, leave the two of us,
take one of us,
It was a mountain with misted slopes,
Manas Khan, leave what is the people,
take my household,
This Kökbörü standing here —
Manas Khan, set others aside — take me!
He was a foe until his dying day.
Never mind my child, dear friend of my
soul,

Canımı bile sizden esirgemem.
Verdim Manas, çocuğumu,
Çocuğumu verip söyleyeyim,
Manas Han, ahiretlik selamı!».

Kökbörü böyle üç kez söyleyip,
O anda yüksek haykırıp güçle söyleyip,

Kaplan Manas bozkurdun
Dediğine boyun eğdi,
O anda dostuna verdi.
O anda Koşoy, Töştük alpler ağlayıp,

Kanıkey, Bakay hep birden ağlayıp:
«Yavrum, çocuğuna nasıl kıydı»,
diye,
Gören herkes şaşakaldı.
Deryadil böyle öldüğünde,
Toprak atıp nice dev
Manas Han'ı gömdüğünde,
Manas'ın dostu Kökbörü
Yedi gün durmadan yol yürüyüp,
Ancıyan'ı geçmiş,

I would not withhold even my life from you.
I have given, Manas, my child,
Having given my child, let me speak,
Manas Khan, the farewell of the
hereafter!».
Kökbörü spoke thus three times over,
Crying aloud that moment, speaking with
force,
Tiger Manas to the grey wolf's
Word bowed down his neck,
That moment he gave him to his friend.
That moment the alps Koşoy and Töştük
wept,
Kanıkey and Bakay wept all together:
«My dear, how could he give up his child»,
saying,
All who saw were struck with wonder.
When the ocean-hearted died this way,
Many a giant casting earth,
When they buried Manas Khan,
Manas's friend Kökbörü
Rode the road seven days unresting,
He passed Ancıyan,

Kara-Kum'u aşmış.
Öte yanında Çambıl-Bel,
Çambıl-Bel'e vardığında
Yatıp uykusunu alıp,
Kestirip soluklanıp,
Altın bağlı çadırı,
Tepeye yayıp kurmuş.
Eğlenceye eey, dalmış,
Yorulmadan eey, yatmış.
Canaalı, Karaç Han ile
Kin yarıştırıp, baş kesmiş,

He crossed the Kara-Kum.
Beyond it lay Çambıl-Bel,
When he came to Çambıl-Bel
He lay down and took his sleep,
Dozing, catching breath,
His tent with bindings of gold
He spread and pitched upon the hill.
He sank, eey, into merriment,
He lay, eey, untiring.
With Canaalı and Karaç Khan
They vied in hatred, cut off heads,

Yılkı kapışıp, er ölmüş.
Kinli olan iki han,
Yerden mızrak kapışıp,
Yetiştiği yerde vuruşup,
Yel gibi aygır binişip,
«Ya Pirim!» deyip dövüşüp,
Kötü bir savaş olmuştu.
Koenaalı genç yaman,
Tüfekleşip vuruşmadan,
Uzak durup konmadan,
Babasına o çocuk
Kamçı vurup arka çıkmadan,
Çıplak yatan körpe yiğide
Türkmen basıp yetişmiş,
Boz ala bayrak, tuğ olup,
Vaveylalı bir gürültü kopup,
Vakitsiz savaş çıkınca,
Çıplak fırlayıp, o çocuk,
Mızrak kavrayıp, saf bozup,
Eceli gelip çatınca
Can verip okla düşüp,
Urumkan'ın Kökbörü'sü
Manas'a gelip yas tutup,
Koenaalı yamandan
İşte böyle ayrıldı.
Kervancıdan söz duydum,
Kendi sakalını yolup,

They raided herds, and heroes died.
The two khans full of hate,
Snatching lances from the ground,
Fighting wherever they caught up,
Riding stallions like the wind,
Battling with cries of «Ya Pirim!»,
It had become an evil war.
Koenaalı, the fierce young one,
Before the musket-fight began,
Without camping far away,
That boy, before he could ride,
Whip in hand, to back his father,
Upon the tender brave who lay bare
The Türkmen fell and caught him,
Grey-pied banner raised as standard,
A wailing clamor broke out,
When war broke out before its time,
Leaping up bare, that boy,
Gripping a lance, breaking ranks,
When his fated hour arrived
He gave his life, felled by an arrow,
Urumkan's Kökbörü
Came to Manas and mourned,
From the fierce Koenaalı
Thus was he parted.
From a caravaneer I heard word,
Tearing out his own beard,

Urumkan'ın Kökbörü'sü
Yurduna gitti diye duydum.
Dileğini vermiş ya,
Başucundaki genç çocuk –
Koenaalı gelmiş ya.
Baban Manas Han ile
Sözleşmiş olsa gerek,
Başına dayanak olmaya,
Bahadır baban arslanla
Yoldaş olsa gerek!»
Bunların hepsini bildiren,
Bilge Bakay evliya,

Babası deryadil Manas'tan
Geriye kalan koca,
Nice yerin hepsini,
Bilip görmüş evliya.
Uğurlu Bakay aban arslan,
Her türlü çeşit işte
Usta olmuş yaman arslan.
Çadır kadar kara taşı
Alıverip, Bakay Han
Ağzına sıkıca koymuştu.
O günden bugüne
Baksan göze ilişmez,
Nerede olduğu bilinmez.
Adak edilen kazanı
Asıp Bakay koyuldu şimdi.
Boz buğrayı söküp doğrayıp,

O kazana atmıştı.
Becerikli olan kayran er,
Nice devir iş görüp,
Usta olmuş kayran arslan.
Duman çıkarmaz kuru odunu
Beklemeden aldı şimdi.
Çin çakmağı, ciğer taşını
Çakıp çakıp ateş yakıp,
Becerikli Bakay, kayran arslan

Urumkan's Kökbörü
Went home to his land, so I heard.
He granted your wish, you see,
The young boy at his bedside –
Koenaalı came, you see.
With your father Manas Khan
He must have made a pledge,
To be the stay beside his head,
With your batyr father, the lion,
He must have become companion!»
He who made all this known,
The sage Bakay, the saint,

From the father, ocean-hearted Manas,
The elder who remained behind,
All of many a land
The saint had known and seen.
Auspicious Bakay, your aba the lion,
In every sort and kind of work
The fierce lion had grown a master.
A black stone big as a tent
Bakay Khan quickly took
And set it firm upon its mouth.
From that day to this,
Look — it meets no eye,
None knows where it lies.
The cauldron vowed as offering
Bakay hung up and set to work now.
He stripped and carved the grey camel-stallion,
And cast it in that cauldron.
The deft and worthy hero,
Having worked through many an age,
The worthy lion had grown a master.
Dry wood that gives no smoke
He took without delay now.
The Chinese flint, the liver-stone,
Striking, striking, kindling fire,
Deft Bakay, the worthy lion,

Et kaynatmaya koyuldu şimdi.
Dumanı salıp savurup,
Zahmete girip Han Bakay
Keçi kürkünü fırlatıp,
Gömlekle yürüyüp aceleyle,
Göz göre koşup telaşla,
Hantal hantal yatıp kalmıştı.
Manas'tan kalan yetimin
Akkañkı'yı yastık edinip,
Kıbleye baş verip,
Asil çocuk, zavallı yetim
Alp uykusuna dalmıştı.
Et kaynatır Han Bakay,
Uyuyup yatar Semetey.

Set to boiling meat just now.
Sending up and fanning smoke,
Taking pains, Khan Bakay
Flung off his goatskin coat,
Walking in his shirt in haste,
Running openly in bustle,
Then heavily, heavily one had lain down.
The orphan left from Manas —
Making Akkañkı his pillow,
His head set toward the qibla,
The noble child, the poor orphan,
Had sunk into an alp's deep sleep.
Khan Bakay boils the meat,
Semetey lies asleep.

Bunu böylece bırakalım,
Deryadil Manas er-arslanın
Ahiretliği Bölökbay,
Ondan haber başlatalım.
Topal usta Bölökbay
Babası er Manas ile
Koyunu bir, ağılı ortak,
Aşı bir, sofrası ortak,
Ustalıkla mal yapıp,
Gelip konmuştu Talas'a,
Çora olmuştu o dahi
Sultan bozkurt Manas'a.
Bölökbay Talas'a gelince,
Topalı han gibi yüceltip,
Kırgız yurduna dev kılmış.
Her hazineyi, sarı altını
Bunları koruyup gözetmeye,
Hazineye sahip kılmış.
Manas'ın hazine yığdığı mağara,
Bölökbay başta, kırk kalça –
Manas'ın mağarasını bekleyen
müñkürü*.
Kaçıp girip talan edip.
Hani, çok malı saçtıklarında,

Let us leave this as it is,
Of ocean-hearted Manas, hero-lion,
His friend for the hereafter, Bölökbay —
Let us begin the tale with him.
The lame master-smith Bölökbay
With his father, hero Manas,
One in sheep, sharing one fold,
One in food, sharing one table,
Crafting goods with mastery,
He had come and camped in Talas,
He too had become a çoro
To the sultan, grey wolf Manas.
When Bölökbay came to Talas,
He raised the lame one like a khan,
Made him a giant for the Kırgız land.
Every treasure, the yellow gold —
To guard and watch over these,
He made him keeper of the treasure.
The cave where Manas heaped his treasure,
Bölökbay at their head, the forty kalça –
Those who kept watch over Manas's cave —
its müñkürü.*
Slipping in, plundering it.
Why, when they scattered the great wealth,

Yetimi kucağına alıp
Kanıkey Bukar'a doğru kaçtığında,
Manas'tan kalan kırk çoro
Hazine mağarasını
Yağmalayıp altı haram,
O hazine bekçisi müñkürü
Varını yağma edince,
Bozgunu iyice salınca,
Hazineyi altı haram
Ganimet edip saçınca,
Ne yapacağını bilemeyip,
Kırk kalçayı peşine takıp,
Bölökbay kayalığa doğru kaçtı.
Dağ başından kestirip,
«Semetey gelirse, baabedine keserim» –
Binmeye tay bulamayıp,
diye, Uluyup ağlayıp, yas tutup,
Boz toklusunu yedeğine alıp,

Taking the orphan in her arms,
When Kanıkey fled toward Bukar,
The forty çoro left from Manas —
The treasure cave
The six vile ones pillaged,
That treasure-guard, the müñkürü,
When they looted all he had,
When they loosed full ruin upon it,
The treasure — when the six vile ones
Scattered it as spoil,
Not knowing what to do,
Taking the forty kalça in his train,
Bölökbay fled toward the crags.
Cutting across the mountaintop,
«If Semetey comes, I shall slaughter it for
Baabedin» – Finding no colt to ride,
saying, Howling, weeping, mourning,
Leading his grey yearling ram in tow,

Tepesinden çiğnetip,
Beyleri Manas ölünce,
Dört türlü malını saçtırıp,
Yedi gün yatıştılar,
Topal usta Bölökbay
O anda tek başına girip çatıştı,
Ölümden zor kurtulup,
Gırtlak gırtlağa vuruşup,
Abıke, Köböş iki haram –
Ondan gördü horluğu,
Çıybıt, Koçkor dört haram –
Bundan gördü zorbalığı,
Acıbay, Kölbay altı haram –
Onda gördü büyüklenmeyi.
Han Manas'ın kırk çorası
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu misali ok atıp,
Mızrak uzatıp bağırıp,
Hepsi «Köböş!» diye nara atıp.
Aybalta alıp savurup,

Letting it be trampled over its crest,
When Manas their bey died,
They let his four kinds of herds be scattered,
For seven days they lay in wait,
The lame master Bölökbay
That moment plunged in and fought alone,
Barely escaping death,
Fighting throat to throat,
Abıke, Köböş, the two vile ones –
From them he suffered scorn,
Çıybıt, Koçkor, the four vile ones –
From these he suffered tyranny,
Acıbay, Kölbay, the six vile ones –
From them he suffered arrogance.
Khan Manas's forty çoro
Drew bows like falling rain,
Shot arrows like the hail,
Thrust lances out and shouted,
All roaring the war-cry «Köböş!».
Taking up moon-axes, swinging,

Hazinesini Manas'ın
Bütün kunduz derisini
Yarıp bölüşüp aldılar,
Paça içine soktular.
Şişinip böbürlenerek,
Tulum gibi burnu sallanarak,
Altın yağmalayıp sinsi bakınarak,
Domuzunki gibi burnu kalkık kalkık.
Hesabını fena sordurup,
Böğrünün etini Bölökbay'ın
Altı harama vurdurup,
Hazineden Bölökbay
Börk olacak tilki almadan,
Harçlık diye mal almadan,
Ulusu Han Manas'tan ayrılıp,

The treasure of Manas —
All the beaver pelts
They ripped and split and shared out,
Stuffed them down their trouser-legs.
Puffing up and swaggering,
Noses swaying like a wineskin,
Looting gold with furtive glances,
Snouts upturned like any swine's.
They made him pay a bitter reckoning,
The flesh of Bölökbay's flank
They had the six vile ones flog,
From the treasure Bölökbay
Took no fox for a börk cap,
Took no goods for his own keep,
Parted from his great Khan Manas,

Zorbalık, müşkül, cebir görüp,
Altı haramdan kula görülmedik iş
görüp. Öte dünyalık dost olmuştu.

Sayısız hazine, çok altın
Sahipsiz kalıp gidince,
Dünyayı kıl kadar görmeden,
Yiğit Bölökbay saçınca,
Ne yapacağını bilemeyip,
Kayıpçı'nın kara mağarası,
Kara mağaraya doğru kaçınca,
Altı haram obasını talan edip,
Manas'tan kalan zavallın
Kara-Too eteğini boylayıp,
«Yamanım Semetey ne zaman gelir» –
Kadir gecesi gibi gece var mı,
diye, Semetey'in geleceği gün var mı?

Suffering tyranny, hardship, force,
From the six vile ones a thing no mortal ever saw. He had become a friend for the world beyond.
Treasure past counting, gold in plenty,
When it was left without a master,
Caring not a hair for the world,
When brave Bölökbay scattered it,
Not knowing what to do,
The black cave of Kayıpçı —
When he fled toward the black cave,
The six vile ones sacked his camp,
The poor soul left from Manas,
Skirting the foot of Kara-Too,
«When will my fierce Semetey come» –
Is there a night like the Night of Power, saying, Is there a day when Semetey will come?

Gün geçiren biçare,
Semetey'i arka edinip,
Manas Han'ın öleli çok olduğu çağ,

Kaçıp süren Bölökbay'ın

The wretch passing his days,
Making Semetey his backing,
The season long since Manas Khan had died,
The season Bölökbay, fled and roaming,

Büyük kayada gün gördüğü çağ.
Kañşaak-Taş'ı dolaşıp,
Kara mağarayı sığınak edip,
Ölmüş değil, mezarda yok,
O çağda Bölökbay
Kırk kalçası başta olmak üzre,
Diri desen sayıda yok.
O gece Bölökbay
Uykudan irkilip uyanıp,
İçine âlem dolup,
Biricik Semetey girince düşüne:
«Baabedin!» diye bağırıp,
Kalçalarını çağırıp,
Kendisi avcı Bölökbay
Kırları basıp dolaşmış,
Altı argalı, dört yaban koçu
Vurup almış Bölökbay,
Kara kayanın başında
Baabedin'e adamış.
O anda, topal usta Bölökbay

Lived out his days on the great crag.
Ranging round Kañşaak-Taş,
Making the black cave his refuge,
Not dead, yet not in any grave,
In that season Bölökbay,
With his forty kalça at their head,
Call him living — he was not counted.
That night Bölökbay
Started awake from his sleep,
The whole world flooding into him,
When the only Semetey entered his dream:
He cried out «Baabedin!»,
Calling his kalça to him,
Bölökbay, himself a hunter,
Had tramped and ranged the wilds,
Six argali, four wild rams
Bölökbay had shot and taken,
On the crown of the black crag
He had vowed them to Baabedin.
That moment, the lame master Bölökbay —

Tepede pus dalgalanmış,
Döötü* ile Bölökbay
Üstün usta er odur,
Uyuyup yattığı yerde,
Bir Semetey çocuğundan
İşaret gördüğü yer odur.
«Kurban olayım, kırk kalçam,
Kaçıp dağa düşen,
Garip kalçam, beri gel!
Hazineden ayrılan,
Arık kalçam, beri gel!
Kurban olayım, kırk kalça,
Şerefim böylece bulunup,
Senin açılan yerin örtülüp,
Yasın hepsi dağılıp,
Düğümlerin hepsi çözülüp,
Semetey'in geleceği gün var mı?
Biz dağa kaçtık can için,

Mist billowed on the height,
*Bölökbay with Döötü**
He is the hero, master supreme,
In the place where he lay sleeping,
From the boy Semetey
That is where he saw the sign.
«Let me be your offering, my forty kalça,
You who fled and took to the mountains,
My forlorn kalça, come here!
You who were parted from the treasure,
My gaunt kalça, come here!
Let me be your offering, forty kalça,
My honor thus being found,
Your bared places covered over,
All your mourning scattered,
All your knots untied,
Is there a day when Semetey will come?
We fled to the mountains for our lives,

Ulu Tanrı'dan sıkı dileyip,
Ölmeyip sağ gezişin –
Bir Semetey çocuğu için.
Ölmeden yaşıyorsa, yetimim
On iki yaşını doldurmuştur,
Ölçüp biçip Kanıkey,
Bu yıl göndereceği gün gelmiştir.
Kurban olayım, kırk kalça,
Kör olası kaş kapağım
Seğirip seğirip çok oynar.
Bu neyin nesi ola,
Bu işaretimi yorun hele!
Kurban olayım, kırk kalça,
Deryadil Manas ölmesin,
Azabı zavallı can görmesin!
Dağ boylayıp, el görmeden,
Namlı Talas yerini görmeden,
Ak kalpaklı Kırgız elini görmeden,

Begging hard of God Most High,
That you walk alive, undying –
Is for the one boy Semetey.
If he lives undying, my orphan
Has filled out his twelve years,
Measuring and weighing, Kanıkey —
The day has come this year to send him.
Let me be your offering, forty kalça,
My cursed brow and eyelid
Twitch and twitch and leap apace.
What might this thing be —
Come, read me this my sign!
Let me be your offering, forty kalça,
May ocean-hearted Manas not die,
May this poor soul not see the torment!
Skirting mountains, seeing no people,
Not seeing famed Talas land,
Not seeing the white-kalpak Kırgız folk,

Umut kayada mı söner,
Kaçıp gezip, dağda ölüp,

Ecel böyle mi yetişir?
Gece yatıp düş gördüm,
Hunharın oğlu Semetey
Yetimim gelivermiş.
Abıke'nin Kancaylak'ı
Öteye oynayıp paytak paytak,
Büyük yiğitlik göstermiş,
Otlu yere ateş verip,
Abıke'ye kıyameti,
Fazlasıyla koparmış.
Semetey gelmiş mi ola,
Yoksa Tanrı verivermiş mi?
Kaykıçak'ın gözcü taşı,
Kurbanın olayım kırk kalça,
Varıp gözcülük edeyim.
Bakay'dan işaret görürsem –
Zırh giymez kırk kalça

Will hope gutter out on the crag,
Fled and wandering, dying on the mountain,
Is this how the fated hour arrives?
Lying at night I dreamed a dream,
Semetey, son of the bloodthirsty one,
My orphan had suddenly come.
Abıke's Kancaylak
Prancing off yonder, waddling, waddling,
He had shown great valor,
Setting fire to the grassy ground,
Upon Abıke the Last Day
He had loosed in full measure.
Might Semetey have come,
Or has God simply granted it?
Kaykıçak's watch-stone —
Let me be your offering, forty kalça,
Let me go and stand the watch.
If I see a sign from Bakay –
Forty kalça who wear no mail,

Bağırıp ses salayım!»
Bunu deyip, Bölökbay
Gözcü taşına gelmiş,
Gözcü yerinden bakınca,
Fışkırıp duman yükselir,
Bakay'a benzer bir adam
Odun almış görünür.
Dileği Tanrı vermiş gibi,
Boz toklusunu yedeğine alıp,
Beklenen yetim gelmiş gibi!
Hep birden koşup seğirtip:
Muradı Tanrı vermiş gibi,
«Kurban olayım, Bölökbay,
Karaltım yetim gelmiş gibi.
Haykırışın gür çıkar,
Börk giymeden yalın baş,
Yamaca inip seğirtir,
Gömlekle koşup savrulur, Kurban olayım, Bölökbay,
Bozkurt Han Bakay'ın kendisi mi ki?!
Gök buğu çıkar, görünüp duran
Yetimi gelip, arslan Bakay
Coşup kalmış demi gibi.
Apak gömleğiyle beliren,
Karşı yanda görünen,
Bakay Han'ın kendisi gibi.
Oğlu gelip, dileği

I shall shout and send my voice!»
So saying, Bölökbay
Came to the watch-stone,
When he looked from the watch-place,
Smoke gushes up and rises,
A man who looks like Bakay
Appears, gathering wood.
As if God had granted his wish,
Leading his grey yearling in tow,
As if the awaited orphan had come!
All at once they ran and sprinted:
As if God had granted his desire,
«Let me be your offering, Bölökbay,
As if my dim-seen orphan shape had come.
Your cry rings out full-throated,
Bare-headed, with no börk,
He sprints down the hillside,
He runs whirling in his shirt, Let me be your offering, Bölökbay,
Can it be grey wolf Khan Bakay himself?!
Grey steam rises; the one in view,
His orphan come, the lion Bakay
Seems in the hour of his exulting.
He who appears in his white shirt,
Who shows himself on the far side,
Seems Bakay Khan his very self.
His son come, his wish

Kabul olmuş demi gibi!».
Kırk kalçasına bağırıp,
Gel beri diye çağırıp,
Yalınayak, yalın baş,
Kırk kalçanın başında Bölökbay,
Giyimi yok, çırılçıplak.
Kürkünün hepsi lime lime,
On iki yıl doluncaya dek,
Giyim bulamayıp, kalçaların
Çile çektiği belli olmuş.
Ölmeden önce ölmeye,

Seems in the hour of granting!».
He shouted to his forty kalça,
Calling out, come hither,
Barefoot and bare of head,
At the head of the forty kalça, Bölökbay,
With no clothing, stark naked.
His fur coat all in tatters,
Until twelve years were full,
Finding no clothes, the kalça
Had plainly suffered their ordeal.
To die before their dying,

Yaklaşmış olan kırk kalça
Kıyametin yüzünü görmeye,
Tek ganimeti, kırk kalça,
Geyik bulup almışlar,
O geyiğin derisini
Bellerine dolamışlar.
Hepsinden beter hor olmuşlar.
Giyseler donları parçalanmış,

Çaresini bulamaz kırk kalça,
O ar yerleri görünüp,
Yeleleri dökülüp, güç gitmiş,
Kırk kalçadan mal gitmiş.
Bölökbay'ın sesini duyunca,
Şerefi Tanrı mı verdi,
Çileli yetim mi geldi?
etinden,
Haber var mı, Bölökö,
O Manas'ın oğlu yetimden.
Semetey gelip, Bölökö,
Açılan etler örtülüp,
Şerefin hepsi bulunup,

Ey Tanrı, vereceğin gün var mı?
Çokoy giyip ayak sürtüp,
Kara-Too eteğini boylayıp,
Kederi çektik hayli zaman,
Kurban olayım, Bölökbay,
Bu kederin gideceği gün var mı?
Yay okunu yonttuk dualayıp,
Usanmadan koşturup can besledik,
Tanrı'nın yoğunu kovalayıp,
Bunun unutulacağı gün var mı?»
Kırk kalça ağlayıp hıçkırdı,
Ortalarında Bölökbay ağlar
çığrışarak. Ok geçmez zırhı

Yamaç dağını etekleyip,
Gelmektedir kırk kalça,

The forty kalça had drawn near,
To look upon the face of the Last Day,
Their single spoil, the forty kalça,
Was a deer they'd found and taken,
And the hide of that same deer
They had wound about their waists.
They'd been scorned worse than any.
What breeches they wore were torn to shreds,

The forty kalça find no remedy,
Their shameful parts laid bare,
Their manes shed, their strength gone,
From the forty kalça the herds were gone.
Hearing Bölökbay's voice,
Has God restored the honor,
Has the long-suffering orphan come?
of his flesh,
Is there news, Bölökö,
Of that orphan, son of Manas?
Semetey come, Bölökö,
The bared flesh covered over,
All the honor found again,

O God, is there a day You will grant it?
Wearing çokoy boots, dragging our feet,
Skirting the foot of Kara-Too,
We bore the grief a long while,
Let me be your offering, Bölökbay,
Is there a day this grief will go?
We whittled bow-arrows with prayers,
Untiring we ran and kept life in us,
Chasing what God had not given,
Is there a day this will be forgotten?»
The forty kalça wept and sobbed,
In their midst Bölökbay weeps,
wailing all together. Mail no arrow pierces
—

Skirting the sloping mountain,
The forty kalça are coming,

Boz tokluyu yedeğine alıp.
Delilik iyice vurduğunda,
Hazineyi altı haram gelip
bastığında, Müslüman'a demirden
Şu duran boz toklu
Dayanak edilen mal imiş.
Yetim büyüyüp geldiğinde,
Baabedin'e keserim diye,
Adanıp ayrılmış mal imiş.
Yürüyüp gelir kırk kalça,
O anda gözünün yaşı dökülüp,
Örtünecek çare yok,
Çıplak eti görünüp.
Bölökbay ağlayıp dururken,
Manas'ın oğlu yetimin
Et pişinceye dek üşenmeden,
Nice gündüz, nice gece
Uyumadan kalmış yetimin
Akkañkı'yı yastık edinip,
Kıbleye baş verip,
Uyuyakalmış demi imiş,
Semetey'in kendisi imiş.
Kırk kalça geldi hep birden,
Bakay Han'a yalvarıp,

Leading the grey yearling in tow.
When madness struck full hard,
When the six vile ones came and seized
the treasure, For the Muslim, of iron —
This grey yearling standing here
Was the beast made their mainstay.
When the orphan came full-grown,
Saying, I shall slaughter it for Baabedin,
It was a beast vowed and set apart.
The forty kalça come walking,
That moment their tears spilling down,
No means to cover themselves,
Their naked flesh laid bare.
While Bölökbay stood weeping,
The orphan son of Manas —
Unwearied till the meat was cooked,
Many a day and many a night
The orphan who had gone unsleeping,
Making Akkañkı his pillow,
His head set toward the qibla,
It was the hour he'd fallen asleep,
It was Semetey his very self.
The forty kalça came all at once,
Pleading with Bakay Khan,

Kırk kalça durup şunu der:
«Ansızlıkta söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,
Kayran abam esen mi?
Çamdan cilalı mızrağı
Bağlayan abam esen mi?
Kâfiri kırıp çiğneyen,
Savaşan abam esen mi?
Gün doğusuyla gün batısını
Baştan başa gezen abam esen mi?

Kâfire karşı ok atan,
Arslan abam esen mi?
Giyen abam esen mi?

The forty kalça stand and say:
«He who finds words in sudden straits,
Who finds eyes in the dark,
Is my worthy aba well?
The polished lance of pine —
Is my aba who bound it well?
Who crushed and trampled the infidel,
Is my warring aba well?
The sunrise and the sunset lands —
Is my aba who roamed them end to end
well?
Who shot his arrows at the infidel,
Is my lion aba well?
Is my aba who wore it well?

On iki kapılı Beecin'e
Saldıran abam esen mi?
Mesken edip Talas'ı
Konan abam esen mi?
Koruyan abam esen mi?
Allah'a işini ak edip,
Yaranan abam esen mi?
Yetim devesini çok güdüp,
Besleyen abam esen mi?
Uzun yaşayıp nicelere,
Ölmeyen abam esen mi?
On iki yıldır yüzünü
Görmediğimiz abam esen mi?
Beş-Taş'ın başı Bek-Cayloo,
Orada yatan abam esen mi?
Yöneldiğini yıkıp,
Vuran abam esen mi?
Hızırlı gününü böldün mü,
Bakay aba, sen yetimini
gördün mü?»
O zaman Bakay şunu der:
«– Eey, Bölökbay, kırk kalça,
Senin yitirdiğin yitik bulundu,
Senin görünen etin örtüldü.

On twelve-gated Beecin —
Is my aba who stormed it well?
Making Talas his dwelling,
Is my aba who camped there well?
Is my guarding aba well?
Making his deeds white before Allah,
Is my aba who won His favor well?
Long herding the orphan's camel,
Is my aba who fed it well?
Living long past many others,
Is my undying aba well?
For twelve years now his face —
Is my aba we have not seen well?
Bek-Cayloo at the head of Beş-Taş —
Is my aba who lies there well?
Toppling all he turned upon,
Is my striking aba well?
Have you broken your Hızır-blessed day,
Bakay aba, have you seen
your orphan?»
Then Bakay says this:
«– Eey, Bölökbay, forty kalça,
The lost thing you lost is found,
Your bared flesh is covered now.

Yetimin geldi, murada erdin,

Kopan bağın ulandı,
Senin saçılanın toplandı.
Dileğini Tanrı vermiş,
Manas'tan kalan biriciğin
İşte o yetim gelmiş.
Kırk kalça, düğümlerin hepsi
çözüldü,
Atam Manas'tan kalan Bölökbay,
Kırk kalça, yasın artık dindi. Hazine
hanı imiş,
Tepelerden geyiğin koştu,
Gam yeme, kırk kalça,

Your orphan has come, you have won your desire,
Your broken bond is spliced anew,
What you scattered is gathered in.
God has granted your wish,
Your only one left from Manas —
Behold, that orphan has come.
Forty kalça, all your knots
are untied,
Bölökbay, left from my father Manas,
Forty kalça, your mourning now is stilled.
He was the khan of the treasure,
Your deer ran down from the hills,
Grieve not, forty kalça,

Senin deryadilin bugün dirildi.
Eksiğin bugün gelmiş,
Tasalanma, kırk kalça,
Sana bolluğu Tanrı vermiş.
İçinden yas silindi,
Yetimin gelip, kırk kalça,
Senin yetkin işin düzeldi!».
Bakay'dan bunu duyunca
Dağıttı bütün kaygıyı,
Varıp kapanıp düştü,
Bölökbay, Manas'tan kalan çocuğa.
Döötü ile Bölökbay
Bölökbay ağlayıp dururken,
Heybetli Bakay Han ağlar,
Bakınca iş pek çetin,
Kırk kalçanın hepsi ağlar.
Hazinenin saçıldığı,
Kaybolup kaçtıkları,
Bu dünyanın cehennemini
Gerçekten acımasızca çektikleri,
On iki yıla dolmuş.
Çocuğa geldikleri demde,
Kırk kalça ile Bölökbay
Ağlayıp durduğu çağda,
O yıl çocuk gelmese,
Kalçalar kırılıp (kalacak)
demdeydi, Bölököm gelivermiş.

Kırk kalça ile Bölökbay'a
Çocuk kalkıp bakınca,

Üstlerinde giyim hiç yok.
«Atam Manas'tan kalan yadigârlar,
Kula Tanrı eriştirirse,
Her türlüsü olurmuş.
Bozkurt atam ölmeseydi,
Bozkurttan kalma horluğu,
Tanrı kuluna vermeseydi.
Kutlu bir can imiş.

Your ocean-hearted one rose alive today.
What you lacked has come today,
Fret not, forty kalça,
God has granted you abundance.
Mourning is wiped from within you,
Your orphan come, forty kalça,
Your ripened affairs are set aright!».
Hearing this from Bakay
He scattered every care,
He went and fell prostrate,
Bölökbay, before the child left from
Manas. Bölökbay with Döötü —
While Bölökbay stood weeping,
Majestic Bakay Khan weeps,
Look — the matter is most grim,
All the forty kalça weep.
Since the treasure was scattered,
Since they fled and vanished,
This world's own hell
They truly, mercilessly suffered —
Twelve full years had passed.
In the hour they came to the boy,
The forty kalça and Bölökbay,
In the season they stood weeping,
Had the boy not come that year,
The kalça would (have been) cut down
in that hour, My Bölökö had suddenly come.
At the forty kalça and Bölökbay
When the boy rose and looked,

No clothing on their bodies at all.
«Keepsakes left from my father Manas,
If God brings His servant through,
All manner of things come to pass.
Had my grey wolf father not died,
The scorn left after the grey wolf —
Would God had not given it to His servant.
He was a blessed soul.

Atam bozkurt sağ iken
Her değerliyi işleyen,
Eşyayı üstün kılıp
Kılıcı, tüfeği, malları
Sağlam edip yapan.
Arslan atama fazlasıyla,
Yetmeyeni yetiştiren,
Olmayanı oldurtan,
Kara tüfek Arkesken'i
Adamakıllı yapan,
Gökten bulut oynatan,
Ahiretlik dost olmuş.
Körük bassa hünerli,
Balyoz vursa Bölökön,
Döötü ile danışırmış.
Yoldaşından ayrılıp,
Bu dünyanın kısası –
Ünü âleme yayılan,
Kayran usta Bölökbay
Kaplan atam Manas Han,
Manas Han'ın ustası.
Atamın sayısız altınını
Altı ağam girip saçmış.
Her ay horluğu pek görüp,
O gün, ey tövbe,
Bölökbay'ın kırk yiğidi,
Kırk kalçayı ata bindirip,

While my grey wolf father lived,
He who wrought each precious thing,
Making the wares supreme,
The sword, the musket, the goods —
He who made them sound and strong.
For my lion father, beyond measure,
Supplying what fell short,
Bringing to be what was not,
The black musket Arkesken —
He who made it good and true,
Who set the clouds dancing in the sky,
He had become a friend for the hereafter.
Skilled when he worked the bellows,
When Bölökön swung the sledge,
He would take counsel with Döötü.
Parted from his companion,
The short of this world is this –
His fame spread through the world,
The worthy master Bölökbay,
My tiger father Manas Khan —
Manas Khan's own master-smith.
My father's countless gold
My six elder kin broke in and scattered.
Each month suffering deep scorn,
That day — O repentance! —
Bölökbay's forty braves,
Mounting the forty kalça on horses,

Kötü ünü üstlenip,
Kaplan Manas öldüğünde,
Yanan ateşini söndürüp,
Topunu birden göçürüp,
Horluk görüp feryat edip,
Eyvah, Manas ölme! diye,
Hıçkıra hıçkıra gitmişler.
Kayıplara karışıp, gün görüp,
Kaçıp gezip, can besleyip,
Dağ başında bağırıp,
«Semetey gelir mi ola» diye,

Shouldering the evil repute,
When tiger Manas died,
Quenching his burning fire,
Moving the whole camp at once,
Suffering scorn, crying out,
Alas, Manas, do not die! saying,
They went away sobbing, sobbing.
Vanishing away, scraping by,
Fleeing, roaming, keeping life in them,
Shouting on the mountaintop,
«Might Semetey ever come» saying,

Gördüğü canı çağırıp,
On iki yıla dolmuş,
Yoksulluğu çok görüp,
Ölecek hale gelmiş.
Ölecek olmasının sebebi,
Bunlar feryatla geldiğinde,
Manas'ın oğlu hallerini görünce,
Ensesinde eski kürk,
Yalınayak, yalın baş,
Ağarıp kalmış zavallı baş,
Yırtık kürkü lime lime,
Han Bölökbay başta olmak üzre,
Çanak kadar eti görünüp.
Ezadan Bölököm,
Ölecek demi imiş.
Çetin müşkül, belalı iş,
O çocuk gelmeseydi,
Görecekleri dem imiş.
Giydiği sarı sahtiyan don
Parça parça olup bölünmüş,
İnsana benzer hali yok,
Ah kurban olayım, Bölökbay
Haydut gibi görünüp.
Kayran Manas sağ iken
Bölökbay usta bir devdi,
Hazineye sahipti.
Gök vaşak, zerdeva börkü
Sallana sallana gezen han idi,
Çok mala sahip olup,

Sefa süren o idi.
Kalabalık Kırgız ovaya inip,

Konup yattığı gün idi,
Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup gezdiği dem idi.
Kaplan sağ iken,
Şu duran Bölökbay
Bütün kunduz derisini

Hailing every soul they saw,
Twelve full years had passed,
Suffering deep poverty,
They had come to death's own door.
The reason they were near to death:
When these came crying out,
When Manas's son saw their state, An old fur on his nape,
Barefoot and bare of head,
The poor head gone all white,
His torn fur coat in tatters,
Khan Bölökbay at their head,
Flesh bared a bowl's-width wide.
From torment, my Bölökö
Was in his dying hour.
Hard straits, a baleful business —
Had that boy not come,
It was the hour they would have seen it.
The yellow morocco breeches he wore
Were split and torn to pieces,
Nothing human in his state,
Ah, let me be your offering, Bölökbay,
Looking like a very bandit.
While worthy Manas lived,
Bölökbay the master was a giant,
He was keeper of the treasure.
His börk of grey lynx and of marten —
He was a khan who strolled it swaying,
Master of abundant herds,

It was he who lived in pleasure.
The thronging Kırgız came down to the plain,

Those were days they camped and rested,
Kumis by day, maidens by night —
Such was the hour he roamed in.
While the tiger lived,
This Bölökbay standing here
All the beaver pelts

Yarıp bölüp alırdı,
Paçasına koyardı.
Hazine sahibi Bölökbay,
Canı sıkılsa karaca vururdu.
Tay koşturup, kuş uçurup,
Yaşıtı Manas sağ iken
Coşup oynar dururdu.
O Manas öldüğünde,
Kaçıp, sürünüp Han Bölön,
İyice kaçıp, aşmış,
Yere girmez, can tatlı,
Horluğu bundan çekmiş.
Bugün var, yarın yok,
Bölökbay'ın gördüğü horluğa bak,
Atanın körü, boktan dünya!
Dağ gibi Manas ölmüş,
Dağ boylayıp gün görüp,
Bölökbay gününü geçirmiş.
Yalınayak, yalın baş
Gezip duran Bölökbay,
Gözbebeği yetim gelir diye,

Han Manas'ın oğluna
Yanıp tutuşan Bölökbay.
Bölökbay çocuğu görünce,
Çalı değneği elinde,
Eski kürkü sırtında,
Çocuğa koşup atılıp,
Manas'ın oğlu yetime
Yalvararak vardı geldi.
Bölökbay ağlayıp dururken,

Kucağında Semetey,
Kırk kalçanın hepsi ağlayıp,
Kahpe felek kuru dünya,
Değerlin Bakay dahi ağlayıp,
Erenler ağlayıp, han ağlayıp,
Talihsiz yetim çocuk ağlayıp.
Bölökbay ağlayıp feryat edip,

Would rip and split and take,
Would stuff them down his trouser-leg.
Bölökbay, keeper of the treasure,
Would shoot a roe when he grew bored.
Racing colts, flying hawks,
While his age-mate Manas lived
He would revel and play on.
When that Manas died,
Fleeing, crawling, Khan Bölön
Fled far and crossed the passes,
He won't go under earth — life is sweet,
From this he bore his scorn.
Here today and gone tomorrow —
See the scorn Bölökbay has borne,
A curse upon it, this dungheap world!
Manas, mountain-great, had died,
Skirting mountains, scraping by,
Bölökbay had passed his days.
Barefoot and bare of head,
Bölökbay who wandered on,
Hoping his orphan, apple of his eye, would come,
For Khan Manas's son —
Bölökbay who burned with longing.
When Bölökbay saw the boy,
A brushwood staff in his hand,
His old fur on his back,
He ran and flung himself at the boy,
To the orphan son of Manas
He came drawing near, imploring.
While Bölökbay stood weeping,

Semetey in his embrace,
All the forty kalça weeping,
Treacherous fate, barren world —
Even precious Bakay weeping,
The saints weeping, the khan weeping,
The luckless orphan boy weeping.
Bölökbay weeping, crying out,

Manas'tan kalan garip er,
İnleyip durur hıçkırarak.
«Temir Han'ın şehrine
Sığınıp girip büyüyen,
Denizim yetim, sağ mısın?
Kalabalık Sart içine
Kaçıp girip büyüyen,
Vah yavrum, biricik, sağ mısın?
Manas'tan kalan tomurcuğum,
Bahadırdan kalan aynam!
Dağda sürünüp çok gezdim,
Yavru doğan biriciğim
Gelir mi ola diye gezdim.
Duyandan duyana sordum,
On iki yıl yurt görmeden,
Böylece zavallı can kurudum.
Eey, tulpardan kalan tırnağım,
Eey, soylu küheylan yamanım,
Eey, mızrağa takılı flamam,
Eey, deryadilden kalan armağanım!
Eey, horluk gördüm devranda,
Yetimim, diledim yalnız
Tanrı'dan! Oğlunuz garip ayakta idi,

Ağıt yakıp, inleyip çok gezdim,
Hanım Manas'tan kalan Semetey
Gelir mi ola diye gezdim.
İnledim, sızlayıp çok gezdim,
Biricik doğmuş dayanağım
Ne zaman gelir diye gezdim.
Dileğimi Tanrı mı verdi,
Benim gözbebeğim yetim mi geldi?
Alnımdaki ışığım,

Gözbebeği edindiğim biriciğim,
Köklü kavağım, çınarım,
Kaygıda kaşımı açanım,
Arka edindiğim yamanım,
Şimdi Tanrı mı verdi!

The forlorn hero left from Manas
Keeps moaning, wracked with sobs.
«In Temir Khan's city
You who took refuge and grew,
My sea, my orphan, are you alive?
Among the thronging Sarts
You who fled in and grew,
Ah, my dear, my only one, are you alive?
My bud left from Manas,
My mirror left from the batyr!
I crawled the mountains long and far,
My only one, my fledgling falcon —
I roamed, wondering, might he come.
I asked from hearer unto hearer,
Twelve years without seeing a homeland,
Thus I withered, poor soul that I am.
Eey, my hoof left from the tulpar,
Eey, my fierce one of noble courser stock,
Eey, my pennant fixed upon the lance,
Eey, my gift left from the ocean-hearted!
Eey, I suffered scorn in this age,
My orphan, I begged for you alone
from God! Your son stood forlorn upon his feet,
I keened laments, roamed long moaning,
Semetey, left from my Khan Manas —
I roamed, wondering, might he come.
I moaned, I roamed long aching,
My only-born mainstay —
I roamed, wondering when he would come.
Has God granted my wish,
Has my orphan, apple of my eye, come?
Light upon my brow,

My only one I made the apple of my eye,
My deep-rooted poplar, my plane tree,
You who smoothed my brow in sorrow,
My fierce one whom I made my backing,
Has God now granted you!

Manas'tan kalan zavallı yetim,
Bakıyorum, yetim mi gelmiş!
Kocamışken Çıyırdı,
Yaşlanmışken Kanıkey,
İki anan da esen mi?
Soyunuz, yeriniz,
Dayınız, taga soyunuz,
Dedeniz, ağanız,
Hepiniz tümden esen mi?»
Bölökbay'ı görünce,
Manas'ın oğlu yetimin
Kahrlanıp içine atıp,
Genzi acıyla tütüp,
Yetim çocuk diye anılıp,
Aladoğan gibi kayran göz
Kırpmadan göze yaş alıp.
Kalday'ı bozacak ordu kurup,

Hanın Manas'ın oğlu yetimin
Bölökbay'ı görünce
Yaşarıp boğuk boğuk ağladı.
Manas'ın oğlu oğlunuz,
Talas'a girip yeri bulup,
Dağılıp gitmiş bozkırda,
İşte, Manas'tan kalan halkı bulup.
O anda ağlayıp Bölökbay:
«Ey Tanrı, şimdi verdi diye,
Aynam yetim geldi» diye,

Semetey'i bulduğu yerdi,
Bölökbay'ın en özlü sözünü söylediği yerdi,
Eey, aynam yetim, Han Bakay,
Söyleyecek sözüm var,
Kaplan Manas öldüğünde
Kaygı gördüğüm yerim var,

Benim kazılıp kalmış çukurum var,
Kaynayıp duran çilem var,

Poor orphan left from Manas —
I look: has the orphan come!
Çıyırdı grown old,
Kanıkey grown aged,
Are both your mothers well?
Your lineage, your land,
Your uncles, your taga kin,
Your grandsire, your elder kin —
Are you all well, one and all?»
On seeing Bölökbay,
The orphan son of Manas
Grieved and swallowed it within,
His throat smoldering with pain,
Being called the orphan boy,
The worthy eye like a pied falcon's,
Unblinking, welled with tears.
He who would raise a host to break the Kalday,
The orphan son of Khan Manas —
On seeing Bölökbay
His eyes welled and he wept hoarse and low.
Your son, the son of Manas,
Entered Talas and found the place,
Scattered across the steppe —
Behold, he found the folk left from Manas.
That moment, weeping, Bölökbay:
«O God, saying, now He has granted,
My mirror, my orphan has come,» saying —
This was where he found Semetey,
This was where Bölökbay spoke his innermost word,
Eey, my mirror, my orphan, Khan Bakay,
I have a word to speak,
When tiger Manas died
I have a place where I met sorrow,

I have my pit that lies dug out,
I have my ordeal ever seething,

Bel bağladığım belim var,
Saklanıp yattığım yerim var,
Semetey, Bakay – iki arslan,
Size anlatacak sözüm var.
Hazinemi bozup dağıtıp,
Benim yaşıtım Manas öldüğünde,
Derli toplu hazineyi
İtlerin hepsi bölüştüğünde,
Çam söküp, oluk yapıp,
Nice kullar toplanıp,
«Hazinemi hemen ver» diye,
Kara gün başıma dava açıp.

Hazinede canımı,
Çok tükettiler dermanımı,
Yağmur gibi yay çekip,
Hazırlıksız yatan canımı
Dolu gibi ok atıp,
Çok yaktılar canımı.
Abıke, Köböş – altı haram,
Ondan gördüm horlanmayı,
Han Manas'ın kırk çorası,
Ey oğlum, görülmedik şey gördüm.
Ölsek de can tatlı,
Diri diri cehennem çektirip,
Anahtarı alan altıyı,
Abıke kuluna yükletip,
Kırk kalça ile beli aşıp,
Kayıpçı'nın kara mağarası,
Tayım, kaçıp çıkıp can besledim.
Sultandan hep birden ayrılıp,
Manas Han'ın kırk çorası,
Kırkı kırk yerden gelme
it domuz. Talas'tan otağı bozdurup,

İt değil de, hangi kişiydi ki,
Kalmuk önünde kara olduk,
Mağarayı bekledik zavallı can,
Altı harama apaçık,

I have my ridge on which I leaned,
I have my place where I lay hidden,
Semetey, Bakay – two lions,
I have a tale to tell to you.
They broke and scattered my treasure,
When my age-mate Manas died,
The well-ordered treasure —
When all those dogs divided it,
Tearing up pines, making troughs,
Many serfs assembling,
Saying «Hand over my treasure now»,
They brought black days' suit upon my head.
Over the treasure, my life —
They wore my strength away,
Drawing bows like falling rain,
My soul that lay unready —
Shooting arrows like the hail,
They burned my soul full sore.
Abıke, Köböş – the six vile ones,
From them I suffered humiliation,
Khan Manas's forty çoro —
Ah my son, I saw what none had seen.
Though we die, life is sweet,
They made me suffer hell alive,
The six who took the key,
Loading it on Abıke's servant,
Crossing the ridge with the forty kalça,
The black cave of Kayıpçı —
My colt, I fled out and kept life in me.
Parted from the sultan all at once,
Manas Khan's forty çoro,
Forty come from forty places,
dogs and swine. They had the great tent struck at Talas,
If not dogs, what men were they —
We were blackened before the Kalmuk,
We watched the cave, poor souls,
Plain and open to the six vile ones,

Böylece kırgın salmak için.
Yulardan deve kapışıp,
Altı haramla zavallı can,

Yedi gün durmadan çatışıp,
Teke tek vuruşurken,
Manas Han'ın kırk çorası,
Acıbay yok, Bakay abam yok,
Atanın körü, it domuz,
Bu domuz nice maldan etti beni,
Hızırlı Manas sağ iken
Kırkı sıra sıra arslandı,
Kırkı çağı bozan erdi.
Hazinemi baltayla kırıp,
Müşkülü saldı paramparça.
Hesabı fena ödettiler,
Kaburgamın som etini
Kırgılçal itine vurdurup,
Hüngür hüngür ağlayıp kestirmeden,
Dayanak edinip zavallı can,
Şu kırk kalçayı peşime takıp.
Han Manas diye yas tutup,
Hazine maldan ayrılıp.
«Eyvah, Manas, ölme» diye,
«Horluğu zavallı can görme» diye,

Girsek yere, yer katı,
Kederlenip yas tutup,
Hazine maldan ayrılıp,
İstense verilmez sayısız altını,

Soğuk torbasına doldurtup,
«Kaplan Manas, kayran arslan,
Al da git» diye yas tutup.
Belden beri aşınca,
Yüz tutup beri, zavallı can,
Ne yapacağını bilmeden yürürken,
İşte Han Manas'ın büyük kabri,
Büyük kabre geldiğimde.

Thus to loose the slaughter on us.
Snatching camels by the halter,
With the six vile ones, poor soul,

Seven days I clashed unceasing,
While we fought man to man,
Manas Khan's forty çoro —
No Acıbay, no Bakay my aba,
A curse upon them, dogs and swine,
These swine cost me so many herds,
While Hızır-blessed Manas lived
The forty were lions rank on rank,
The forty were heroes who broke the age.
They smashed my treasure with the axe,
Loosed hardship shattered into shards.
They made me pay a bitter reckoning,
The solid flesh upon my ribs
They had the dog Kırgılçal flog,
Weeping in torrents, without cease,
Making them my stay, poor soul,
Taking these forty kalça in my train.
Mourning, crying Khan Manas,
Parted from the treasure-wealth.
Saying «Alas, Manas, do not die»,
Saying «Poor soul, may you not see this scorn»,
Would we go under earth — earth is hard,
Grieving and keeping mourning,
Parted from the treasure-wealth,
Gold past counting, not to be given though asked,
They had it stuffed in cold sacks,
«Tiger Manas, worthy lion,
Take me and go,» I mourned.
When I crossed this side of the ridge,
Turning my face this way, poor soul,
Walking on, not knowing what to do,
Behold, Khan Manas's great tomb —
When I came to the great tomb.

Şu duran kabri
Sığınak edip yatarken,

Bölökbay aban yas tutup,
Han Manas'ın kırk kulplu
tunç kazanı,
Her çatışmaya çıktığında,
Tunç kazandan ayrılıp,
Ben Bölökbay, gerçek bahtsız,
Bel bağladığım belim yok,
Hani, yiğidim Manas öldüğünde
Bereketim Bakay arslanım yok,
Kazın dolanamayacağı kayam yok,
Tılsımlı kara dağım yok,
Derman kaçıp güçsüz düşüp,
Bu yere vardığımda
Göz bozardı kan yitirip.
Kaplan Manas'ın arslanlığı
Tam o anda bilindi,
Bir ayağımın eksikliği de.
Sekerek yürüyüp yas tutup,
Değerlim yetim, dinleyiver,
Manas Han'ın kutlu bakır kazanı
Bu yere geldiğinde,
Müşkül çekip ayrıldım.
Taşımamın sebebi şu,
Tayım, sıradan kazan elde var,
Cümle yurdu doyuran
Bunun gibi 40 kulplu
bakır kazan,
Bu yere konduğunda,
Değerlim arslan Manas'ta var.
Bakılsa cana gerek diye,
Padişah Manas'tan kalan armağan diye,
Gözcülüğe koyduğumda,
Görsem onda Talas'ın
Ta kendisini görür gibi olayım diye,
Kurban olduğum Manas'ın.
O Manas'ın kazanını

That tomb standing there —
While I lay making it my refuge,

Your aba Bölökbay kept mourning,
Khan Manas's forty-handled
bronze cauldron —
Whenever he rode out to battle,
Parted from the bronze cauldron,
I, Bölökbay, truly luckless,
I have no ridge on which I leaned,
Why, when my brave Manas died,
I have no Bakay my blessing, my lion,
I have no crag no goose could round,
I have no charmed black mountain,
Strength fled, I fell feeble,
When I reached this place
My eyes dimmed, losing blood.
Tiger Manas's lion-heartedness
Was known in that very moment,
And the lack of my one leg as well.
Hobbling along, keeping mourning,
My precious orphan, only listen,
Manas Khan's blessed copper cauldron —
When it came to this place,
I parted from it in hardship.
The reason that I carried it is this:
My colt, common cauldrons are at hand,
But one that fed the whole of the land,
A 40-handled copper cauldron
such as this,
When camp was pitched upon this place,
My precious lion Manas had one.
Saying, to behold it is balm for the soul,
Saying, a gift left from padishah Manas,
When I set it as my lookout,
So that, seeing it, I might seem
to behold Talas its very self,
Of Manas, for whom I'd give my life.
That Manas's cauldron

Yeniden bağlayıp denkleyip,
Aysooru'ma emanet edip,
Alıp çıktım Talas'tan.
Alıp çıkmamın sebebi,
«Bismillah!» deyip astığımda
Kayıptan gelip kurban kesilir,

I bound anew and balanced as a load,
Entrusted it to my Aysooru,
And bore it out of Talas.
The reason that I bore it out:
When I hung it saying «Bismillah!»,
An offering comes from the unseen and is slain,

Bakan adam doyardı.
Kulpunu sekiz kat büken,
Deryadil Manas, kayran arslan,
Yelmayan'a yükletmişti.
Kendisi kutlu, sınanmış,
Kazanın hali böyledir,
Kendisi hanım Manas'tan kalan mirastır,
Hani, gece gündüz nice gün,
Hazineyi bozup aldıklarında,
Kayran can aç kaldığında,
Kargaşa, zorbalık çok görüp,
Kapkara geceye kaldığımda,
Tayım, Kırçınduu'yu dolaşıp,
Kara kayayı sığınak edip,
Yoldaşları sıkıştırıp,
Kayran canı gizleyip,
Bu yere geldiğimde
Bakır kazanı astım.
Nişan diye asıp kazanı,
Yüz tutup okuyup ezanı,
«Hızır, yolda yoldaş ol diye,
Yoldaşım Manas, kolla» diye,

Whoever tended it ate his fill.
He who bent its handle eight folds thick,
Ocean-hearted Manas, worthy lion,
Had loaded it on Yelmayan.
Itself blessed and well-proven,
Such is the state of the cauldron,
Itself an heirloom left
from my Khan Manas,
Why, night and day, for many days,
When they broke and took the treasure,
When this worthy soul went hungry,
Suffering much turmoil and tyranny,
When I was caught in blackest night,
My colt, ranging round Kırçınduu,
Making the black crag my refuge,
Pressing my companions close,
Hiding this worthy soul away,
When I came to this place
I hung the copper cauldron up.
Hanging the cauldron as a token,
Facing it, chanting the ezan,
«Hızır, be companion on the road,
My companion Manas, protect me,» saying,

Yüz tutup gelip nişanlayıp,
Kasırga sağrılı Enteri
Bu yere geldiğinde,
Boynuma kuşak asıp,
Açlığın yüzünden
«Ey Tanrım!» deyip yalvarıp.

Turning my face, coming, marking it,
Enteri of the whirlwind croup —
When he came to this place,
Hanging a sash about my neck,
For hunger's sake
I pleaded, crying «O my God!».

Kırları Bölökbay basıp dolaşınca,
İşinin ehli zavallı can,
Altı maral, üç geyik
Bölökbay vurup aldığında,
Bir inciği bile bırakmadan,
Şu büyük kazana attığında,
Kazanın orta yeri fokurdayıp,

Alnından kanlı köpük fışkırarak.
Benzi ağarıp ete doyarken,

Açlığı geride koyarken,
Manas'tan kalan kırk domuz,
Abıke, Köböş – altı haram,
Gözcü diye diktikleri Enteri
Dirseğine yaslanıp rahata erip,
Kalakalmış o domuz
Şekerleme yapıp uykuya dalıp.
Gözcüyü yakalayıp, o itler
Öldürüp başını vurduklarında,

Çukurumu derin kazıp,
Kara bahtımı böyle kaynatıp,
Alçak it tepeme çöküp bastığında,

Aybaltayı kapıp feryat ederek,
Kıyameti şiddetle başlattım.
Kurbanın olayım yetimim,
Bu dünyada can tatlı,
Kazanla birlikte kaynayan eti bıraktım.
Hıçkıra hıçkıra figan koptu.
Kanadımdan kırılıp,
Kara basmış kadın gibi,
Kaygıyla yürüyüp garip can,
Kazanımdan ayrılıp.
Hıçkıra hıçkıra ağlarım öksürüp,
Peşime taktığım kırk garip,
Kaçıp çıktım zavallı can,

When Bölökbay tramped and ranged the wilds,
Poor soul, a master of his craft,
Six maral, three deer —
When Bölökbay shot and took them,
Leaving not even a shank-bone out,
When he cast them in that great cauldron,
The cauldron's middle bubbling up,

Bloody foam spurting from his brow.
As his face grew pale and he had his fill of meat,
As he left his hunger behind,
The forty swine left from Manas,
Abıke, Köböş – the six vile ones,
Enteri, whom they posted as a lookout,
Leaning on his elbow, taking his ease,
That swine had stayed there,
Dozing off, sinking into sleep.
Seizing the lookout, those dogs,
When they killed him and struck off his head,
Digging my pit deep,
Thus boiling up my black fate,
When the base dog bore down upon my head,
Snatching up the moon-axe, wailing loud,
I unleashed doomsday in my fury.
Let me be your sacrifice, my orphan,
In this world life is sweet,
I left the meat boiling with the cauldron.
Sobbing and sobbing, lament broke out.
Broken at my wing,
Like a woman gripped by nightmare,
Walking in sorrow, poor soul,
Parted from my cauldron.
Sobbing, sobbing I weep and cough,
The forty wretches I drew behind me,
I fled away, poor soul,

Şu boz kelteyi omuzlayıp.
Hıçkırıp ağlayıp yas tutup,
«Bozkurdum Manas, al beni» – deyip,
Boz kelteye dayanıp,
«Ay karanlık, gece kapalı,
Gece böyleymiş – deyip,
Asil olanın gözü yumulunca,
Gün böyleymiş» – deyip,
Kederlenip kaygılanıp,
Ölmüyormuş insan, can tatlı,
Kulunum, kazanımdan ayrılıp.
Dayanağım olan kazanım olsaydı yanımda,
Körüğünü sıkıca bastı şimdi.
Vurmaz mıydım avımı,

Beslemez miydim canımı,
Doysaydım salmaz mıydım
Haramlara ta nerelerden tozumu.
Kazanımı itler bastığında,
Hesabımı gördükleri yer,
Bu haramın kazanını
Alıp gelmiş meğer – deyip,
Aybaltayla döve döve,
Abıke, Köböş – altı haram
Kazanı ikiye böldüğü yer.

Gariplerim kaygılanıp,
Kapkara geceyi gördüğü yer

Kazanından ayrılıp.
«Yoldaş bildiğimiz Manas artık öldü» –

Deyip, böylece, kırk garip
Kendi başını kendi döverek,
Hesabımın böyle görüldüğü yer,

Manas Han'ın kutlu kazanını
Haramların ikiye böldüğü yer.

Shouldering this grey carbine.
Sobbing, weeping, keeping mourning,
«My grey wolf Manas, take me» – saying,
Leaning upon the grey carbine,
«The moon is dark, the night is shrouded,
Such, it seems, is night – saying,
When the noble one's eyes are closed,
Such, it seems, is day» – saying,
Grieving and sorrowing,
One does not die, it seems — life is sweet,
My foal, parted from my cauldron.
Had my cauldron, my mainstay, been beside me,
Now he pressed the bellows hard.
Would I not have struck my prey,

Would I not have fed my soul,
Had I been sated, would I not have loosed
My dust upon the vile ones from afar.
When the dogs fell upon my cauldron,
The place where they settled my account,
This vile one's cauldron —
He had brought it, it seems – saying,
Beating and beating with the moon-axe,
Abıke, Köböş – the six vile ones,
The place where they split the cauldron in two.
My wretches sorrowing,
The place where they saw the pitch-black night,
Parted from their cauldron.
«Manas whom we knew as comrade is now dead» –
Saying thus, the forty wretches,
Each beating his own head,
The place where my account was thus settled,
Manas Khan's blessed cauldron —
The place where the vile ones split it in two.

Geri dönüp bir gelip,
Kırıklarını ben görüp,
Açıkça söylediğim sözüm var.
Ayköl'ün oğlu yetimim
Talas'a geri gelirse,
Döküp fal açarım – deyip,
Manas'ın kendine çekerse,
Kazan senin gibi çıkar – deyip,

Ölçüp biçip fal açarım – deyip,

Bu kazanı dökeyim,
Gözyaşımı ondan sonra dindireyim»
Deyip, böylece, Bölökbay,
Körüklerini hazırladı.
Kömürünü eksiksiz sağladı.
Kömürünü koyun sürüsü gibi yaydırdı,
Alışıp kalmış kırk garip,
Yetim için fal çekti idi.

Turning back and coming once,
I saw its broken shards,
I have a word I spoke out plainly.
My orphan, son of Ayköl,
If he comes back to Talas,
I shall cast and read the omen – saying,
If he takes after his Manas,
The cauldron will come out like you – saying,
Measuring and weighing, I shall read the omen – saying,
Let me cast this cauldron,
Then let me stem my tears»
Saying thus, Bölökbay
Made ready his bellows.
Provided his charcoal in full.
Spread his charcoal like a flock of sheep,
The forty wretches, long accustomed,
Drew the omen for the orphan.

Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp yumana dek,
Kazanı yeniden döktü idi,
Hunhar Manas devrindekinden
Daha da üstün olup çıktı şimdi.
Dileğini Tanrı verdi şimdi,
Tökör usta zavallının
Baştaki hâli geldi şimdi.
Kazan yeniden dökülüp,
Karnı doydu kırk garibin,
Gözünün yaşı dinip,
O kazanı gördüklerinde
Sevinip hepsi haykırıp,
Manas diye nara atıp,
Dizleri yere bükülüp,
Sıra sıra hepsi koşuşup.
Bölökbay, ihtiyar Bakay,
Kırk garibin hepsi
El kaldırıp feryat edip,

Before one could say this or that,
In the blink of an eye,
He cast the cauldron anew,
Than in the days of fierce Manas
It came out finer still now.
God granted his wish now,
For poor master Tökör
His former state returned now.
The cauldron being cast anew,
The forty wretches' bellies were filled,
Their tears were stemmed,
When they beheld that cauldron,
Rejoicing, all cried out,
Roaring the war-cry «Manas»,
Their knees bending to the ground,
Row on row they all ran up.
Bölökbay, old Bakay,
All the forty wretches,
Raising hands, crying out,

Tanrı'ya adayıp erkecini,
«Âmin!» – deyip hep bir ağızdan, Bir Tanrı'ya yalvarıp,
Boynuna kuşağını dolayıp,
«Yetimimi esen kıl» – deyip, Kazanı kalmış, eti yok,
Bir Tanrı'ya yalvarıp,
Boz erkeç kesti şimdi,
Aş kaynamaz kazana,
Alıp gelip, yiğitler
Baabedin'e adanan erkecin
Hepsini birden koydu şimdi.
Kaplan Manas hunhar – aslan,
Ben kara bahtlıya bırakırdı.
Sanki dirilip bugün gelmiş gibi,
Bölökbay, Bakay başta olup,
Manas'ımdan ayrılıp,
Kırk garibi de orada,
Alp uykusuna daldı şimdi.
Dirseğe yaslanıp rahat bulup,
Şekerleme yapıp uyku alıp,
Yatıp yanını dinlendirip,
Yan gelip uykuya kanıp,
O sırada Semetey,

Vowing their he-goat to God,
«Amen!» – saying with one voice,
Pleading to the one God,
Winding his sash about his neck,
«Keep my orphan safe» – saying, The cauldron remained, no meat in it,
Pleading to the one God,
He slaughtered the grey he-goat now,
Into the cauldron where no food boiled,
Bringing it, the warriors —
The he-goat vowed to Baabedin,
They put in all of it at once now.
Tiger Manas, the fierce one – the lion,
Would leave it to me, the black-fated.
As if risen alive and come today,
Bölökbay, with Bakay at their head,
Parted from my Manas,
The forty wretches there as well,
Sank into the hero's sleep now.
Leaning on elbows, finding ease,
Dozing off, taking their sleep,
Lying down, resting their sides,
Stretching out, drinking their fill of sleep,
At that moment Semetey,

Herkes uykuya daldıktan sonra,
Nice gündür, nice gece
Aş yememiş yetim kul
Uykudan kalkıverdi idi,
Kaplan Bakay han ağamın
Pişirip koyduğu buğra etini

Bu yetimin gördü idi.
Bir kayından şiş yapıp,
Manas'ın oğlu Semetey
İştahla ete girişti şimdi.
Kemiğini sıyırıp silip süpürüp,
Boz buğra etini bütün yiyip.
Çocuk kemirip yarım bırakmaz,

After everyone had sunk into sleep,
For many days and many nights
The orphan slave who had eaten no food
Rose suddenly from sleep,
Tiger Bakay's, my khan elder's,
Camel-stallion meat he had cooked and set aside —
This orphan saw it.
Making a spit from a birch,
Semetey, son of Manas,
Set upon the meat with appetite now.
Stripping the bones, sweeping all clean,
Eating the grey camel-stallion's meat entire.
The boy gnaws, leaves nothing half-done,

«Bakay ağam yesin» – diye,
Bu çirkin bir kaşık çorba bırakmaz,

Uykudan Bakay uyanıp,
Sağ yanına dönüp,
Aceleyle namazını kılıp,
Boynuna kuşağını dolayıp,
Yetimi kendine umut edip
Koyduğu ete vardı şimdi.
Bir devenin etini bütün yiyen
Bu yetimde utanma yok.
Kaplan Manas sağken,
O da deveyi yerdi,
Her âzâsı seçme, asil et
«Ağam Bakay yesin» – diye,
Can yoldaşım Manas, ölmez olaydın,

Haykıran Bakay, kalmaz olaydın!

Gönlü düşünceye dalıp,
Hor kılmadan, Manas, al götür.
Ardında kalan çocuğu!
Kaplan Manas sağken,
Deve eti şöyle dursun,
Kazıyı kesip yerdim,

Bela nerede derdim.
Boz buğra iyi bir maldı,
Yas için beslenendi o,
Besleyip duran bendim,
Oğlum gelirse o yandan,
Manas'a adayıp kessem – diye,

Dilek tutup dururdum,
Boz buğranın etine
Göz göre göre doysam – diye,
Bu dileğe erdirmeden,
Buğrayı yedin tamamıyla.
Doymadınsa beni ye,

«Let my elder Bakay eat» – saying,
This graceless one leaves not a spoonful of broth,
Bakay waking from sleep,
Turning to his right side,
Hastily performing his prayer,
Winding his sash about his neck,
Making the orphan his hope,
He went to the meat he had set aside now.
He who ate a whole camel's meat —
This orphan has no shame.
While tiger Manas lived,
He too would eat a camel,
Every limb choice, noble meat,
«Let my elder Bakay eat» – saying,
My soul's companion Manas, would you had not died,
Would that crying Bakay had not remained!
His heart sinking into thought,
Without scorn, Manas, take him away,
The child left behind you!
While tiger Manas lived,
Camel meat aside,
I would cut and eat the kazı,

I would say: where is trouble?
The grey camel-stallion was a fine beast,
He was fattened for the mourning rites,
It was I who kept him fed,
If my son comes from that side,
Let me slaughter him, vowed to Manas – saying,
I kept holding that wish,
On the grey camel-stallion's meat
Might I feast before my very eyes – saying,
Before granting me this wish,
You ate the camel-stallion whole.
If you are not sated, eat me,

Abıke, Köböş erini ye,
Az gelirse eğer,
Babanın kırk çorasını da kat da ye!».
Varı yoğu doymuştu.

Bakay böyle ilenip durdu şimdi,
Manas'ın oğlu yetimin
Buğraya doyup aldı şimdi.
İçi ısınır Bakay Han'ın:
«Kurban olduğum yetimin
Her yanı denkmiş,
Babasına çekmiş er imiş,
Her uzvu genişmiş.
Yamaçtan akan pınarım,
Namlı Manas beyimden
Armağan kalan garibim.
Esen gezsin ilahi,
Altı deve etini yese de,
Allah'tan dileyip dururum.
Görecek tek güneşim var,
Bundan başka kimim var?
Bunu esen eyle – diye,
Bir Tanrı'ya eyledim ah u zar.

Karşımda duran heybetim,
Alnımın karşısında karaltım,
Yüreğim alev, içim kor,
Manas'tan kalan yetimim,
Bundan başka kimsem yok».
Bakay türkü söyleyip dururken,

Bölökbay önde, kırk garip
Kazana doğru davranıp,
Hep birden et pişirip,
Et pişip olduktan sonra,
Baabedin'e dua edip,
Koroşon'a koyun adayıp,
Pişmiş ete davranıp,
Bölökbay önde, Bakay Han,

Eat the men Abıke and Köböş,
And if that is too little,
Add your father's forty companions and eat them too!». All and sundry had eaten their fill.
Thus Bakay kept cursing now,
Manas's son, the orphan,
Had his fill of the camel-stallion now.
Bakay Khan's heart grows warm:
«My orphan, for whom I'd be sacrificed —
Every part of him is well-matched,
A man who takes after his father,
Every limb of him is broad.
My spring flowing from the hillside,
From my famed bey Manas
My poor one left as a gift.
May he walk in safety, O Lord,
Though he eat the meat of six camels,
I keep beseeching Allah.
I have one sun left to behold,
Whom else do I have but him?
Keep him safe – saying,
To the one God I raised my moans and wails.
My grandeur standing before me,
My silhouette before my brow,
My heart aflame, my insides embers,
My orphan left from Manas,
I have no one else but him».
While Bakay kept singing his song,

Bölökbay in front, the forty wretches
Moving toward the cauldron,
All together cooking meat,
After the meat was cooked and done,
Praying to Baabedin,
Vowing a sheep to Koroşon,
Reaching for the cooked meat,
Bölökbay in front, Bakay Khan,

Kırk garip ile bunların
İçlerindeki kederin
Birini komadan dağıttılar idi,
Boz erkecin etiyle
Kaplan Manas hunharın
Sağlığındaki gibi gürleyip,
O etin bereketi,
Yiğit Manas sağken,
O kazanın içinden
Beş yüz kişi doyardı.
Taşıp dolup o kazan,
Fazlasıyla kaynamış,
Şaşılası, bilmeyiz, gerçekse,
Gaipten aş gelip,
Yeniden dolup kalmış.
Kırk garip ile Bölökbay,
Kaplan Bakay başta olup,
Adamakıllı doymuşlar.
Bir öğün yetecek kadar et
Yine artıp kalmış.
Artıp kalmasının sebebi,
Kaplan Manas hunhar – aslan,
Mekke'ye sefer ettiğinde,
Medine'yi dolaştığında,
Halife'den mektup alıp,
Hanzadeden dua alıp,
Zayıpburuş diye anılıp,
Aziz Manas yola çıktığında,
Kaplan Manas sağken,
Yedi gün durmadan çarpışıp,

The forty wretches — and of these
The sorrow within them,
They scattered it, leaving not one grief,
With the grey he-goat's meat,
As in fierce tiger Manas's
Lifetime, they thundered,
The blessing of that meat:
While valiant Manas lived,
From within that cauldron
Five hundred souls were fed.
That cauldron, brimming over,
Had boiled in abundance,
A wonder — we know not if it be true —
Food coming from the unseen,
It had filled up once again.
The forty wretches and Bölökbay,
With tiger Bakay at their head,
Were sated thoroughly.
Meat enough for one more meal
Was left over still.
The reason it was left over:
Tiger Manas, the fierce one – the lion,
When he journeyed to Mecca,
When he roamed Medina,
Receiving a letter from the Caliph,
Receiving a blessing from the khan's son,
Called by the name Zayıpburuş,
When holy Manas set out on his way,
While tiger Manas lived,
Fighting seven days without cease,

Kalday'ın tuğunu yıktığında,
Gözcülüğe çıkan Kalmuk'a
Kıyameti kopardığında,
Hani, yeryüzünde Müslüman'ı
Kuşatıp duran kâfirden
Azat edip aldığında,
Yeryüzüne kıyameti
Tek başına Manas saldığında,

When he toppled Kalday's banner,
Upon the Kalmuk who went out as scout
When he loosed doomsday upon him,
When, you know, the Muslims of the earth
From the infidel besieging them
When he set them free,
When doomsday upon the earth
Manas alone unleashed,

Kum-Bulak'ın belinden,
Abdest aldığı yerinden,
Medine'nin çölünden,
Gaipten bulunmuş,
Issız kırda asılı,
Hızır'ın dokunduğu Manas'a
O kazan bulunmuş,
Kazan Manas'a gelince
Kutluluk gelip kavuşmuş.
Evliya soylu Bakay,
Argın Han'ın Acıbay'ı,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Azız Han'ın Almambet'i –
Bırak saymayı, yiğitlerin hepsi
bulunmuş. Yatan deve gibi on iki
Hızır'ın dokunduğu Manas'a
Nice nesne bulunmuş.
Baabedin'in kolladığı Manas'a
Bahadırların hepsi denk gelmiş.
Kazanların yeğidir bakır kazan,
Kadınların yeğidir Kanıkey,
Var edip getirip bir Tanrı,

Padişaha bunlar bulunmuş.
Manas'ın gaipten gelen kazanının
Kulpunu dörde katlamış,
Gazaya gitse bırakmaz,
Askere azık vermek için,
O kazanı yükletirdi.
Kazanı kaynayıp durulup,
Gariplerin hepsi doyunup,
Kazana Tanrı'nın nuru saçılıp,
Dünyalığı bol saklamıştı.
Karınların hepsi doyup,

Kaygının hepsi dağılıp.
Keñ-Kol'a girip yeri bulup,
Han Manas'ın biriciği
Semetey gibi eri bulup,

From the pass of Kum-Bulak,
From the place where he made ablution,
From the desert of Medina,
It was found from the unseen,
Hanging in the desolate steppe,
For Manas, touched by Hızır,
That cauldron was found,
When the cauldron came to Manas,
Blessedness came and joined him.
Bakay of saintly line,
Argın Khan's Acıbay,
Akbaltay's Çubak,
Azız Khan's Almambet –
Leave off counting — all the warriors were found. Like a couched camel, twelve
For Manas, touched by Hızır,
Many a thing was found.
For Manas, watched over by Baabedin,
All the bahadırs came as his match.
Best of cauldrons is the copper cauldron,
Best of women is Kanıkey,
The one God made them and brought them forth,
These were found for the padishah.
Of Manas's cauldron come from the unseen
He folded its handle four-fold,
Going on campaign he'd not leave it,
To give provisions to the host,
He would have that cauldron loaded.
His cauldron boiling, then settling,
All the wretches eating their fill,
God's light scattering upon the cauldron,
It held worldly goods in plenty.
All the bellies filled,

All the sorrows scattered.
Entering Keñ-Kol, finding the place,
Khan Manas's only one,
Finding a man like Semetey,

Çırılçıplak kalan kırk garip,
Yüzü gülüp kalan Bölökbay
İçeriye yolu doğrultup,
Gariplerin hepsini,
Han Bakay'ı baş edip,
Hazineye doğru yedekleyip,
Manas'tan kalan garibin,
Padişahtan kalan doğanın
Anası Kanıkey'in sakladığı hazine,

Hazinenin ağzını açtı şimdi,
Kırk garibin hepsine
Kızıl altın, gevher taş
Cömertçe saçıp verdi şimdi.
Sonra öte yana yürüdü idi,
Nice ilginç, çok eşya
Duruyormuş öte yanda.
Ölçüp biçmeden koydurmuş,
Sıra sıra bağlatmış,
O düğümü çözdüğünde,
Gören cana hâl zordur,
Bırakmış meğer anacığım,
Yakıştırıp nice eşya.
Zavallı anam Kanıkey,
«Esen gezerse yetimim,
Ölmez de kalırsa garibim,
Dönüp Talas'a gelir – diye,
Anasının kadrini
Adam olursa bilir – diye,
Ayköl'den kalan boynu bükük yetim
Çarpışmaya girerse giyer – diye,

Türlü türlü giyim saklamış,
Ah, tükenmiş anam bahtı kara,
Zavallı anam Kanıkey

Cenk giyimi ayrı bir takım,
Hem dava giyimi ayrı bir takım,
Andican'ın atkısı kalın sarı ala,

The forty wretches left stark naked,
Bölökbay, his face left smiling,
Setting their path inward,
All of the wretches,
With Khan Bakay at their head,
Leading them toward the treasury,
The poor one left from Manas,
The falcon left from the padishah —
The treasure his mother Kanıkey had hidden,
He opened the mouth of the treasury now,
To all the forty wretches
Red gold and gemstones
He scattered and gave generously now.
Then he walked to the far side,
Many a curious thing, much gear,
Was standing on the far side.
She had it stored without measure,
Had it bound row upon row,
When he untied that knot,
Hard is the state of any soul who saw it,
My dear mother had left, it seems,
Many a fitting thing, well chosen.
My poor mother Kanıkey,
«If my orphan walks in safety,
If my poor one does not die but lives,
He will return and come to Talas – saying,
His mother's worth,
If he becomes a man, he will know – saying,
The bowed-necked orphan left from Ayköl,
If he enters battle he will wear them – saying,
She stored garments of every kind,
Ah, my spent mother, black of fate,
My poor mother Kanıkey —

Battle dress, one set apart,
And council dress, one set apart, Andican's weft, thick yellow-motley,

Hem hanlık giyimi ayrı bir takım.
Buhara'nın kumaşı pahalı kara ala,
Bitlenir de gider diye,
Bit giyimi bin takım,
Kirlenir de gider diye,
Kir giyimi bin takım.
Yaz giyimi ayrı bir takım,
Hem kış giyimi ayrı bir takım,
Tanrı'nın gerçekten yarattığı
Yeniden bağlayıp kat kat edip,
Hazinenin içine
Bırakmış meğer anacığım,
Garibi Semetey'e emanet edip.
On iki yıl feryat ederek,
«Ömür verirse bir Tanrı,
Ölmez de yetim büyürse,
Hazineye girer – diye,
Yüreği varsa yetimim
Bu kadrimi bilir – diye.
Ondan sonra bu oğlum,
Dediğime uyar – diye,
Manas'tan kalan zavallıya,
Armağan edip verir» – diye,
Giyim vermesinin sebebi,
Yiğit anan Kanıkey,
Bunca hazırlığı başlatan.
«Yetimime gerek» – diye,
Yetkin kadın, cin fikirli,
İyice paklayıp saklamış.
O mağaranın ağzına
Yiğidi Bakay, Bölökbay,
İçli içli ağlayan kırk garip
Yönelip hepsi durdu şimdi.
Namlı yetim Semetey
Yiğitliğini gösterdi şimdi.
Kök atası tümden han,
Kökünden Hızır dokunmuş,
Köklü yerin soyudur,
İlk ataları hep han,

And khanly dress, one set apart. Buhara's
cloth, costly black-motley,
Lest they grow lousy and be spoiled,
Louse-wear, a thousand sets,
Lest they grow soiled and be spoiled,
Dirt-wear, a thousand sets.
Summer dress, one set apart,
And winter dress, one set apart,
Truly created by God —
Binding them anew, fold on fold,
Into the treasury
My dear mother had left them, it seems,
Entrusting them to her poor Semetey.
Wailing for twelve years,
«If the one God grants life,
If the orphan does not die but grows,
He will enter the treasury – saying,
If my orphan has heart,
He will know this worth of mine – saying.
And after that this son of mine
Will heed what I have said – saying,
To the poor one left from Manas
As a gift he will give them» – saying,
The reason she gave the garments:
Your valiant mother Kanıkey,
Who set all this preparation going.
«My orphan will need them» – saying,
The able woman, quick-witted,
Cleansed them well and stored them away.
At the mouth of that cave
Her warrior Bakay, Bölökbay,
The forty wretches weeping deep within,
Turning, all stood before it now.
The famed orphan Semetey
Showed his valor now.
His root forefathers all khans,
From his root touched by Hızır,
He is the stock of deep-rooted ground,
His first fathers all khans,

Başından Hızır dokunmuş,
Bahadırının ta kendisi bu.

Hazinenin ağzını açtı şimdi,
Bu dünyalığın hepsini
Cömertçe verdi şimdi,
Fazlası yok, eksiği yok,
Adil doğmuş yetim kul
Gariplere verdi şimdi.
Kulu olduğunu gördün mü,
Koca Manas beyinin
Oğlu olduğunu gördün mü.
Yoksulların hepsinin
Nasıl yakardığını gördün mü,
Talas'a gelip işte şu,
Bahtlı doğan yetimin
Bulunduğunu gördün mü?
Cenk giyimi ayrı bir takım,
Çıplaklığını gördüğü yer,
Cenk giyimini verdiği yer.
Paramparça kürkü bölünmüş,
Sıraya dursa kırk garip,
Çıplak yerleri görünürdü.
Örtecek çare yok,
Hem ne yapsın kırk garip,
Gizleyecek gücü yok.
Haysiyetli yetim bulunup,
Bu, Tanrı'nın verdiği,
Ayıpları böylece örtülüp,
Aslanları yetimin gelişi,
Sıraya durdu kırk garip,
Bismillah deyip Bakay'a,
Yakası altın, yeni tunç,
Çift kat zırh, toygar gözlü,
Kelime işli cepken, geniş kuşak,

Cenkte giyilen zırhın
İçini ipekle astarlamış,

From his head touched by Hızır,
This is the very bahadır himself.

He opened the mouth of the treasury now,
All of these worldly goods
He gave generously now,
Nothing over, nothing short,
The orphan slave born just
Gave to the wretches now.
Have you seen whose slave he is,
Of the great bey Manas —
Have you seen that he is his son?
How all of the destitute
Pleaded — have you seen it?
Coming to Talas, look —
The orphan born to fortune —
Have you seen that he is found?
Battle dress, one set apart,
The place where he saw their nakedness,
The place where he gave the battle dress.
Their fur coats split, torn all to shreds,
If the forty wretches stood in a row,
Their naked places showed.
No means to cover them,
And what could the forty wretches do,
No power to hide it.
The orphan of honor being found,
This is what God has given,
Their shame thus covered over,
Their lion — the orphan's coming,
The forty wretches stood in a row,
Saying bismillah, to Bakay —
Its collar gold, fresh bronze,
Double-layered mail, lark-eyed,
A jacket worked with holy words, a broad sash,

The mail that is worn in battle —
She had lined its inside with silk,

Aziz kadın Kanıkey
Gece gündüz nice gün,
Ok geçmez kılıp işlemiş,
Orunboor, Margalañ
Arasını baştan başa taratmış,

Oradan beri gelen kumaşı
Yaman kadın, cin fikirli,
Zorla aldırtmış.
Kumu eleyip incesini,
Eğelenmiş demir nerdeyse
Nice kat kat koydurmuş.
Cenk giyimi işte şöyle,
Kangal demiri dövdürmüş,
Keltenin okunu bezdirmiş,
Çarpışmada giyilse ok geçmez,
Mızraklaşmada giyilse mızrak geçmez,
Kılıçlaşılsa bu kesilmez,
Değerli giyim işte o zaman,
Cenk giyimini giydirip,
O giyimi giydiğinde
Açığı örtülüp,
Haysiyeti böylece bulunup,
El kaldırıp hep bir ağızdan,
Yetimine yalvarıp,
Bitlenip gitmesin diye,
Bit giyimi ayrı bir takım,
İç içine giydirip,
Şeref giyimi ayrı bir takım,
Şeref giyimini giydirip,
Manas'ın oğlu şu garibin
O zaman yavuzluğunu belli edip,
Türlü türlü kürkünü giydirip!
Kırlarda yılkı alabaş,
Argımak, küheylan karışık,
Babası Manas'tan kalan aziz mal,
Kırışılsa ok geçmez
Kırk garip ile Bölökbay
Bundan dilediğince bindirip,

The holy woman Kanıkey,
Night and day for many a day,
Worked it so no arrow could pass,
Orunboor and Margalañ —
She had all between them combed end to end,
The cloth that came from there,
The formidable woman, quick-witted,
Had it fetched by force.
Sifting the sand for its fine grain,
Wherever there was filed iron,
She had it laid in many layers.
Such indeed is the battle dress,
She had coiled iron hammered,
She wearied the carbine's ball,
Worn in combat, no arrow passes,
Worn in lance-fight, no lance passes,
In sword-fight it cannot be cut,
A precious garment then indeed,
Dressing them in the battle dress,
When each put on that garment,
His bareness was covered,
His honor thus was found,
Raising hands with one voice,
Pleading for his orphan,
Lest he grow lousy and be spoiled,
Louse-wear, one set apart,
Dressing them layer within layer,
Honor dress, one set apart,
Dressing them in the honor dress,
This poor son of Manas —
Then made his mettle plain,
Dressing them in furs of every kind!
On the steppes the herds, pied-headed,
Argımaks and coursers mixed,
Holy stock left from his father Manas,
In the clash no arrow passes,
The forty wretches and Bölökbay —
He mounted them on these at will,

(Tanrı'nın gerçekten yarattığı
Kulu olduğunu gördün mü,

Koca Manas sultanın
Oğlu olduğunu gördün mü?)
Sevincinden kırk garip
Koşuşup durduğu yerdi orası,

Namı yürüyen kaplan Manas'ın
Dirilip durduğu yerdi orası.

Derken derken iş çetin,
Aziz anam Kanıkey
Bir eşya daha bırakmış meğer.
«Ola ki yetimim
Serpilip boy atıp er olup,
Er oğluyla denk olup,
Gelip konarsa Talas'a,
Pek ağır bir dava çıkarsa,
Karşısına çetin düşman çıkarsa,
Boş yere zahmete düşer – diye,
Yarın o gün geldiğinde,
Armağan diye görüp alır – diye,
Cenk pusatı hayli var,
Aziz anam Kanıkey.
O zaman saklanıp kalan sırlı mızrak,

Kırk garibe kırk mızrak
Alıp verdi Semetey,
Bu kırkına kırk kılıç
Daha verdi Semetey,
Kırk garibe kırk tüfek
Yine verdi Semetey.
Kırk garibe baksana,
Endamı, heybeti,
Ata binmiş kılığı,
Görenin gönlü bölünüp,
Padişahı Manas, aziz aslan
Sağlığındaki gibi görünüp,

(Truly created by God —
Have you seen whose slave he is,

Of the great sultan Manas —
Have you seen that he is his son?)
For joy the forty wretches —
That was the place where they kept running to and fro,
Where tiger Manas of far-flung fame —
That was the place where he seemed risen again.
And then, and then — the matter is hard,
My holy mother Kanıkey
Had left one thing more, it seems.
«It may be that my orphan,
Shooting up in stature, becoming a man,
Becoming equal to sons of men,
If he comes and settles in Talas,
If some very grave dispute arises,
If a hard foe rises against him,
He will fall to toil in vain – saying,
Tomorrow, when that day comes,
He will see and take them as a gift – saying,
There is many a weapon of war,
My holy mother Kanıkey.
The lacquered lance hidden away since then,
Forty lances to the forty wretches
Semetey took and gave,
Forty swords to these forty
Semetey gave besides,
Forty muskets to the forty wretches
Semetey gave again.
Just look at the forty wretches:
Their bearing, their grandeur,
Their look astride their horses,
The heart of any who saw them stirred,
Their padishah Manas, holy lion,
Seeming as in his lifetime,

Kırk garibin giydiği –
Kırk garibin bindiği –
Darlık gelse ok yetişmez.

Tuğları salınıp,
Kara çeneli aybalta

Bileklerde parıldayıp,
Kırk garibin tulparı
Hepsi bir örnek kula donlu,
Alnında muskaca akıtma,
Kırk garibe baksana,
Hepsi bir örnek gök akıtmalı,
İnsandan görünüşü bir başka.
İşte o zaman Semetey,
O an çocuk şunu söyler:
«Uğurlum benim, Bölökbay,
Atadan kalan emektarım,
Günü yazıya dökelim,
Gün vadesini koyalım.
Abıke, Köböş akrabaya
Görmeye gidiyorum,
Çok saçmalarlarsa, o itlerden
Ölmeye gidiyorum.
Babacığımın sayısız malını,
Almaya gidiyorum,
On ikime gelmişim,
Han babam Manas'tan kalan
ben yetim,
Dilek dileyip feryat ederek,
Ağabeylerin evine
Varmaya gidiyorum,
Yerinde güzel söz olursa,
Uymaya gidiyorum.
Helallikleri varsa,
Bu aziz anamı, o çılgını,
Altı ağamın birine
Vermeye gidiyorum.
Babam Manas'tan kalan akrabayı,

What the forty wretches wore –
What the forty wretches rode –
If straits should come, no arrow could catch them.
Their banners swaying,
The black-jawed moon-axes

Gleaming at their wrists,
The forty wretches' tulpar steeds,
All alike of dun coat,
On each brow a blaze like an amulet,
Just look at the forty wretches,
All alike with grey-blue blazes,
Their look apart from other men.
Then it was that Semetey —
At that moment the boy speaks thus:
«My lucky one, Bölökbay,
My old retainer left from my father,
Let us set the day in writing,
Let us fix the appointed day.
To my kin Abıke and Köböş
I go to see them,
If they rave too much, at those dogs' hands
I go to die.
My dear father's countless herds —
I go to take them,
I have come to my twelfth year,
Left from my khan father Manas,
I the orphan,
Making my wish, crying aloud,
To my elder brothers' house
I go to arrive,
If fitting fair words are spoken,
I go to comply.
If their blessing is given,
This holy mother of mine, that mad one,
To one of my six elders
I go to give her.
The kin left from my father Manas,

Ağalar, ben görmeye gidiyorum.
Sıkılmazsa kırk garip
Esen geri dönersem,
Ölmeden yitmeden dönersem,
O yerde kalırım otuz gün.
Ben dönüş yaparım bir on gün
Ben Buhara'da yatarım bir on gün,
Ben yol alırım bir on gün.
Başı sonu bu kadar,

Elders, I go to see them. If the forty
wretches do not weary,
If I return in safety,
If I return unlost, undying,
I shall stay in that place thirty days.
I shall make my return some ten days,
I shall lie in Buhara some ten days,
I shall be on the road some ten days.
First to last, that is all,

Altmış günde gelirim.
Altmış günü geçirirsem,
Kazaya uğrayıp ölmüşümdür.
Kazadan esen saklarsa,
Dönüp seni görürüm.
Han Bölökbay, kırk garip,
Seksen günü geçirirsem
Arkar vurup yiyiverin,
Manas'tan kalan mirasçı
Ölmüş deyiverin.
Altmış günde ben gelirsem,
Senin dileğini Tanrı vermiş demektir.
Altmış günü geçirirsem.
Benim ecelim yetip ölmüşümdür».

In sixty days I shall come.
If I let sixty days go by,
I have met with mishap and died.
If He keeps me safe from mishap,
I shall return and see you.
Khan Bölökbay, forty wretches,
If I let eighty days go by,
Strike down arkar and eat,
The heir left from Manas —
Just say: he has died.
If I come within sixty days,
It means God has granted your wish.
If I let sixty days go by,
My appointed hour has come and I have died».

Yırtılmamış kürk verip,
Üstün tulpar at verip,
Sözü çabucak verip,
Gün nişanı şu kadar gün,
Biriciğimi esen kıl,
Aynam yetim gelirse – diye,
Dileğimi Tanrı verirse – diye,
Kırk garibin hepsi
Münacat edip hep bir ağızdan,
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,
Tek davarın süzüldüğü iz,
Vadiye doğru yol alıp,
Kırk garibin hepsi
Oynaşıp, toz koparıp,

Giving an untorn fur coat,
Giving a peerless tulpar steed,
Giving his word swiftly,
The token of days — so many days,
Keep my only one safe,
If my mirror, my orphan, comes – saying,
If God grants my wish – saying,
All of the forty wretches
Making supplication with one voice,
Cañırık's Car-Kıya,
The trail where a lone beast glides down,
Taking the road toward the valley,
All of the forty wretches
Frolicking, raising dust,

Hepsi yetkin, şan salıp.
Sıkılınca karaca vurmaya,
Gözcü yerinden gözetlemeye,
Kurumuş gönlü sevindirip,
Esen görüp kavuşup,
Manas'tan kalan çocuğu.
Ya Tanrı deyip ant içip,
Sözü sağlam edip,
Kararlaşan yere vardı şimdi,

All of them able, spreading renown.
When weary, to shoot roe deer,
To watch from the lookout post,
Gladdening hearts long withered,
Seeing him safe, being reunited,
The child left from Manas.
Swearing an oath, saying «O God»,
Making the word fast,
They came to the appointed place now,

Kayıpçı'nın kara sırtı,
İyice karşılayıp aldı şimdi.
Kurula kurula konup,
Hunhar Manas bozkurdun
Dirilmiş gibi olup,
Keşfe çıkıp yol kollayıp,
Bütün kunduz derisini
Paçalarına geçirip.
Yılkının kısır tayını yiyip,
Toklunun semiz yağını yiyip,
Tökör usta, kırk garip
Beyin oğlu gelene dek,
Kayıpçı'nın kara sırtı –
Dileyip bekledikleri yer,
Kaşları böylece açılıp,
Sultan olup kaldıkları yer.
Bunu burada bırakalım,
Kaplan Bakay, Semetey
Bundan sözü başlatalım.
Bilinmeyeni bildiren,
Bilgili Bakay ihtiyar.
Sezilmeyeni sezdirir
Doğan Bakay evliya.
Bilgesidir, halkı sınardı,
Doğanım Manas'tan kalan
mirasçısı. Bu yıl adı Kökçolok konmuş,

İşi aydın, ferasetli,
Kadim padişah emanetçisi,

Kayıpçı's black ridge —
It received them well and truly now.
Settling in with proud display,
As if the fierce grey wolf Manas
Had risen from the dead,
Going out to scout, watching the road,
All the beaver pelts
They trimmed onto their cuffs.
Eating the herd's barren fillies,
Eating the fat of yearling sheep,
Master Tökör, the forty wretches,
Until the bey's son should come,
Kayıpçı's black ridge –
The place where they wished and waited,
Their brows thus smoothing clear,
The place where they lived like sultans.
Let us leave this matter here,
Tiger Bakay and Semetey —
Let us begin the tale from them.
He who makes the unknown known,
The wise old man Bakay.
He makes the unsensed sensed,
The falcon Bakay, the saint.
He is the sage; he would test the people,
My falcon, left from Manas —
his heir. This year the name Kökçolok was given,
His work is lucid, keen of insight,
Trustee of the padishah of old,

Gökten yıldız hesaplayan,
Öte dünyaya giden Manas'ın
Aklını düşünüp bulan
Apaçık Bakay yoldaşı.
O Bakay bozkurdunu
Görse gönül bölünür,
Bakıp dursa, Bakay Han
Opol Dağı gibi görünüp,
Öne katılsa uğurlu,
Ağam Bakay sayısız ordu gibi,
Cenk giyimini giydikten sonra,

Reckoning the stars of heaven,
Of Manas gone to the other world
Who ponders and finds his mind —
Bakay his companion, plain to see.
That grey wolf Bakay —
To see him stirs the heart,
Gazing long, Bakay Khan
Looms like Mount Opol,
Lucky when he leads the way,
My elder Bakay like a countless host,
Once he dons his battle dress,

Koruyanı – Kocosan,
Yedeğinde – kırk çilten,
Eskisi gibi görünüp,
«Ağamın koruyucusu,
Babam Manas'a denkmiş – deyip,

His protector – Kocosan,
At his lead-rein – the forty çilten,
Seeming as of old,
«My elder's protector
Was a match for my father Manas –
saying,

Çocuğun gönlü böyle bölünüp,
Şaşılası, altındaki Kökçolok
Yelişine yel yetişmez,
O gün Kökçolok
Yürüyüşüne mal yetişmez,
Taşlı yere geldiğinde
Kömür gibi taş savrulur,
Şurada burada kopan kesekler
Tepesinde vızıldar.
Koyak yere geldiğinde
Ayrık otunun başı titreşir,
Bunu görüp Semetey,
Kederlendi er kişi
«Bu Tanrı'nın buyruğu,
Ağacığımın bu atı
Tulparmış aslında,
Kim bilir nasıldı gençliğinde?
Deve güdüp bağıra bağıra,
Beli yağır olup solmuş,
Yeleden kuyruktan ayrılıp,
Zavallı hayvan kötü nama düşmüş?

The boy's heart thus stirred,
A wonder — Kökçolok beneath him,
No wind can catch his gallop,
That day Kökçolok —
No beast can catch his stride,
When he comes to stony ground,
Stones fly up like coals,
Clods torn loose here and there
Whir about his head.
When he comes to hollow ground,
The heads of couch-grass tremble,
Seeing this, Semetey,
The manly one grew grieved:
«This is God's decree,
This horse of my dear elder
Is a tulpar in truth,
Who knows what he was in his youth?
Herding camels, shouting himself hoarse,
His back grown galled, he has faded,
Parted from mane and tail,
The poor beast fallen to ill repute?

Kökçolok'u görüp bir yanıp,
Yetim böyle durdu şimdi.
Olgunların olgunu Bakay Han,
Şimdi söze girişti:
«Abıke, Köböş akrabam,
Her huyunu bilirdim.
Öte dünyaya giden babanın,
Ahiretlik dostumun
Ruhunu sayardım.
Kabalığını çoktan bilirdim,
Öte dünyaya giden bozkurdun
Ruhunu sayıp dururdum.

On ikisine bastığında
Yetimim gelir mi ola – diye,
Senin için yanıp dururdum.
Çok söylerim, yetim, dinleyiver,
Söylesem sözüm daha var.
Hazinemi Abıke, Köböş açtığında,
Bastığı yer sarsılıp,
Dayanağımız Kanıkey
Buhara'ya sürgün kaçtığında,
Kudret başa vurduğunda,
Kurusun, dünya böyleymiş,
Bakay'ın deve güder olduğunda,
Sımsıkı düğümlenmiş dizgini
Deveyi ganimet etmeye,
Kocamış Bakay ağanı
Ganimet edip semirmeye,
Bu oyunu oynamaya,
Böylece beni kırmaya
İtler hep birden yay çekip,
Hep birden kuşatıp geldiğinde,
Can esirgemeden çarpışıp,
Cefa çekip yattık.
Gece gündüz durak yok,
Soluk almadan atışıp,
Karşıma düştü, ben vurdum,
Altmışını birden vurdum.

Burning once to see Kökçolok,
The orphan stood so now.
Ripest of the ripe, Bakay Khan
Now began to speak:
«Abıke and Köböş, my kin —
I knew their every way.
Of your father gone to the other world,
My friend for the world to come,
I honored his spirit.
I long knew their coarseness,
The grey wolf gone to the other world —
I kept honoring his spirit.

When he turned twelve —
Will my orphan come, I wonder – saying,
I kept burning for you.
I say much, orphan — just listen,
Were I to speak, I have words yet.
When Abıke and Köböş broke open my
treasury, The ground he trod shaking,
Our mainstay Kanıkey,
When she fled in exile to Buhara,
When their power beat upon our heads,
May it wither — such is the world,
When Bakay was made a camel-herd,
The tight-knotted rein and all,
To take the camels as booty,
Your aged elder Bakay
To take as booty and grow fat,
To play this game,
Thus to break me down,
The dogs all drew their bows at once,
When they came besieging all at once,
Fighting without sparing life,
We lay there suffering torment.
No rest by night or day,
Trading shots without drawing breath,
They fell before me and I struck,
I struck down sixty at once.

Söylesem sözüm daha var,
Mahşer gününün tanında,
Zavallı Bakay ağanda
Altmış erin kanı var.
Kocayınca ağanın
Cani sayıldığı demi var,

Sığındırdığı ağanın,
Beş yüz ocak halkı var.
Sönen ocağın dirilip geldi – diye,

Şu duran halkıma
Bir müjde verecek sözüm var»
Deyip, böylece, ulu Bakay
Yamaca doğru yol başlatıp,
Çizgisini çizmeye durdu.
Beş yüz ocak sığınmıştı,

Yiğidim çocuk geldi – diye,
Bakay şenlik etmeye durdu.
Ardında Semetey,
Önde giden ulu Bakay,
Kökçolok'u kurusun,
Koca kazan gibi kesekler
Bakay'ın tepesinde vızıldar.
Kökçolok'u silkinip,
Eri ölmüş gibi çırpınıp,
Avuçta kasılıp,
Beş yüz ocak elinde,
Yurdu arasından geçip,
Yurdun yaşlısı Baymırza'ya
Müjdeleyip kaldılar:
«Hey, Baymırza, han ağa,
Dileğini Tanrı vermiş.
Padişah Manas Han'ın biriciği,
Hani o özlenen garip gelmiş!
Kopan bağın eklenip,
Saçılanın derlenip,
Dileğini Tanrı vermiş,

Were I to speak, I have words yet:
At the dawn of the day of judgment,
On your poor elder Bakay
Lies the blood of sixty men.
In his old age your elder
Has known the hour of being counted a murderer,
Your elder who gave them shelter —
He has a folk of five hundred hearths.
The quenched hearth has come alive again – saying,
To this my people standing here
I have glad tidings yet to give»
Saying thus, great Bakay
Set the road toward the hillside,
And began to trace his line.
Five hundred hearths had taken refuge,

My warrior, the child has come – saying,
Bakay began to make festivity.
Behind him Semetey,
Great Bakay going in front,
That Kökçolok of his — the wretch —
Clods big as a great cauldron
Whir about Bakay's head.
His Kökçolok shaking himself,
Thrashing as if his master were dead,
Straining in the grip,
With five hundred hearths in his hand,
Passing through the midst of the camp,
To Baymırza, elder of the camp,
They brought the glad tidings:
«Hey, Baymırza, khan elder,
God has granted your wish.
The only one of padishah Manas Khan,
That long-yearned-for poor one has come!
The broken bond rejoined,
The scattered gathered in,
God has granted your wish,

Gözlediğin yetim gelmiş.
Aradığın bulunup,
Yaranın hepsi kapanıp,
Bozkurdun oğlu gelmiş.
Kurban olayım Baymırza,
Deve keseceksen deve kes,

Koyun keseceksen koyun kes.

Boz ala doğan yavrusunun,
Endamına bakıp, tanıyıver,
Manas'tan kalan boz atmaca
çolpanın.
Beş yüz ocak sığınmıştı,
Umduğun kabul oldu,
Senin bereketin böyle bulundu.
Mihnet çeken ağana,
İşte, yiğidin oğlu kavuştu!»

Bunu duyunca Baymırza –
Dileğini Tanrı'nın verdiği dem,
Doksan beş yaşına geldiği dem.
O da halk atası ihtiyar,
Nicesini görmüş evliya,
El kaldırıp haykırıp,
O da Manas diye nara atıp,
Dar yamacı doğrulayıp,
Baabedin'e boz köşeğini yedekleyip:
Ağlarken sarsıla sarsıla,
«Ey, kurbanın olayım, Han Bakay,
Atının başını çevire dur,
Önümdeki yerde dura dur.
Hasretli sözümü söyleyeyim,
Asilim Bakay, dinleye dur!
Manas'ın oğlu Semetey
Gelecek gün nerede,
Semetey'i, zavallı can,
Görecek gün nerede?!
Semetey gelirse, Baymırza

The orphan you watched for has come.
What you sought is found,
All your wounds closed over,
The grey wolf's son has come.
Let me be your sacrifice, Baymırza,
If you would slaughter a camel, slaughter a camel,
If you would slaughter a sheep, slaughter a sheep.
The grey-pied falcon's chick —
Look on his bearing and know him,
The grey hawk left from Manas,
your morning star.
Five hundred hearths had taken refuge,
Your hope has been accepted,
Thus your blessing has been found.
To your elder who bore hardship —
Behold, the warrior's son is restored!»

Hearing this, Baymırza –
The hour God granted his wish,
The hour he reached his ninety-fifth year.
He too an old man, father of the people,
A saint who had seen so much,
Raising his hands, crying out,
He too roaring the war-cry «Manas»,
Heading straight up the narrow slope,
Leading his grey camel-colt for Baabedin:
Weeping, shaking through and through,
«O, let me be your sacrifice, Khan Bakay,
Keep turning your horse's head,
Keep standing in the place before me.
Let me speak my word of longing,
My noble Bakay, keep listening!
Semetey, son of Manas —
Where is the day he will come,
Semetey — poor soul that I am —
Where is the day I shall see him?!
If Semetey comes, is there a day

Ölecek gün var mı,
Baymırza'yı Semetey
Babacığım deyip ağıt yakıp,

Gömecek gün var mı!
Yaslı giden Kanıkey,
Hani, kaçıp giden Semetey,
Dul gitti Kanıkey,
Buhara'ya gitti Semetey,
Dileği Tanrı'nın verdiği dem,
On iki yaşına geldiği dem.
Bakay, bu baş inleye inleye.

Kadir gecesi gibi gece nerede,
Manas oğlu yetimi
Dönüp göreceğim gün nerede?»
Deyip, böylece, hıçkırıp,
Baymırza boz köşeğini kurban etti
şimdi. Tek oğlu Baytaylak,
Baymırza böyle dururken,
Kayın ağlar, söğüt ağlar,
Bakan canların hepsi ağlar,
İtibarlı koca ağlar,

Bunca canın hepsi ağlar,
Şay'ın koruduğu aslan ağlar,
Beş yüz ocak halk ağlar.
Gönüldeki tasaya karşı,
Dokuz kara boğayı
O an çocuk için boğazlattı.
Baymırza zavallı haykırıp,
Doksan beşinde ihtiyar
Yetimi Semetey'e yalvarıp.
Dağ gibi bozkurt Manas'tan
Bekleyip karşıladığımız Semetey,
Yamaç gibi bozkurt Manas'tan
Armağan kalan Semetey.
Boz ala çakır yavrucuğum,

For Baymırza to die,
Is there a day for Semetey
To keen for Baymırza, crying «dear father»,
And lay him in the grave!
Kanıkey who went in mourning,
And Semetey who fled away,
Kanıkey went a widow,
Semetey went to Buhara,
The hour God granted the wish,
The hour he reached his twelfth year.
Bakay, this head of mine, moaning and moaning.
Where is a night like the Night of Power,
The orphan son of Manas —
Where is the day I shall see him again?»
Saying thus, sobbing,
Baymırza offered his grey camel-colt now.
His only son Baytaylak,
While Baymırza stood so,
The birch weeps, the willow weeps,
All the souls who look on weep,
The honored elder weeps,

All these many souls weep,
The lion whom Şay protects weeps,
The folk of five hundred hearths weep.
Against the sorrow in the heart,
Nine black bulls
He had slaughtered then for the child.
Poor Baymırza crying out,
The old man of ninety-five
Pleading to the orphan Semetey.
From Manas, grey wolf like a mountain,
Semetey whom we awaited and welcomed,
From Manas, grey wolf like a hillside,
Semetey left as a gift.
My grey-pied gyrfalcon chick,

Semetey, inlete inlete gelen çolpanım.

Hakanımdan kalan pazarım,
Kaşımı aydın açanım,
Sızlayan yüreğimi yatıştıranım,
Benim çatık kaşımı açanım.
Padişahım Manas'tan kalan
tomurcuğum,
Bakıversem karnım tok,
Padişah Manas'tan kalan aynam»,
Deyip, böyle dedi Baymırza.
Baymırza başta, ihtiyar ağlar,
Varan yurdun hepsi ağlar,
Sürgün yetim bulunup,
Ayıbı böylece örtülüp.
Nice yurdu kısrak kesip,
Nice yurdu deve kesip,
Yurdun sevinip gördüğü yer,
Semetey garibin geldiği yer.
O an Bakay dörtnala koşturup,
Baş hatunu Körpöyan,
Soluk soluğa Bakay er sultan
Ona doğru at sürüp.
Yine Bakay haykırıp,
Müjde diye çağırıp,

Soluk soluğa, «Baabedin!» – deyip
at sürünce, Bu, babam Bakay Han'ın
çok yılkısı,
«Ağam telaşla çıkıp geliyor – diye,

Bakay'ın hayırsız oğlu Baytaylak
Bunu Tanrı çarpıverdi şimdi.
Tepeye dikilip Baytaylak
Düşünülmez düşünce düşünür:
«Kazılmış derin çukur var galiba,
Kaynatılıp konmuş kara baht var galiba.
Cañırık'ın Car-Kıya'sından,
Tırmanıp çıkıp gelen,

Semetey, my morning star come with moan on moan.
My marketplace left from my khagan,
You who brighten and smooth my brow,
You who soothe my aching heart,
You who unknit my furrowed brow.
My bud left from my padishah Manas,

One look at you and my belly is full,
My mirror left from padishah Manas»,
Saying so spoke Baymırza.
Baymırza first, the old man weeps,
All the camp that came there weeps,
The exiled orphan being found,
His shame thus covered over.
Many a camp slaughtered mares,
Many a camp slaughtered camels,
The place where the camp rejoiced to see,
The place where poor Semetey came.
Then Bakay galloped off apace,
His chief lady Körpöyan —
Breathless, Bakay the sultan of men
Spurring his horse toward her.
Again Bakay crying out,
Calling out «Glad tidings!»,

Breathless, saying «Baabedin!»
as he spurred on, These, my father Bakay Khan's many herds,
«My elder comes riding out in haste – saying,
Bakay's worthless son Baytaylak —
God struck him down now.
Planted on the hilltop, Baytaylak
Thinks a thought not to be thought:
«There must be a deep-dug pit,
There must be black fate set boiling.
From Cañırık's Car-Kıya,
Clambering up and coming on,

Tümen tümen çetin ordu var galiba.
There must be a hard host, tümen on tümen.

Kakan'dan Kıtay kalkışıp,
Kahreden Tanrı çarptı besbelli,
Babacığımı döve döve,
Yoldaki yurdu kırdı besbelli!

The Kıtay risen up from Kakan,
The wrathful God has struck, no doubt,
Beating and beating my dear father,
They have slain the camps on the road, no doubt!

Babam zavallı Bakay'ın
Bahçelerine su çevirip,
Bostan düzüp koymaya,
Yol üstünde sürükleyip,
İt sürülerine parçalatmaya,
Kovalayıp düşman kovmuş besbelli,

My father, poor Bakay —
Turning water into his gardens,
To lay out melon-beds,
Dragging him along the road,
To have him torn by packs of dogs,
The foe has chased and driven him, no doubt,

Böylece Tanrı çarpmış besbelli!
Çaresi tükenip haykırıp,
«Baytaylak!» diye çağırıp,
Apar topar soluyup,
Babam kaçıp kurtuldu mu,
Sarı izine ot koyup,
Sarara sarara kovaladılar mı!
Tepemize çöktüler besbelli,
Dört tülük malı saçtılar besbelli.

Thus God has struck, no doubt!
His remedies spent, crying out,
Calling out «Baytaylak!»,
Panting helter-skelter,
Has my father fled and escaped,
Setting fire upon his fresh trail,
Did they hound him, wan and paling!
They have borne down on us, no doubt,
They have scattered the four kinds of stock, no doubt.

Babamı yakalamaya,
Ardından yakın mı kaldılar?
Kurban diye kesercesine,
Tanrı mı çarpıverdi?
Tükenesi atam Manas'ın
Tükenmez sözü var,
Bunu tüketecek her yerde,
Tükenen yurdun öcü var.

To seize my father —
Are they close upon his heels?
As if to slay him for a sacrifice,
Or has God struck him down?
My forefather Manas — may he perish —
Has words that never end,
Everywhere there are those to end it,
The perished camp has its revenge.

Şeytanlığını nereden bileyim,
Ondansa ben zavallı
Kıra doğru sürüvereyim».
Deyip, böylece, Baytaylak
Apar topar soluyup,
Haber salıp haykırıp,

How should I know their devilry?
Rather, wretch that I am,
Let me drive off toward the steppe».
Saying thus, Baytaylak,
Panting helter-skelter,
Sending word, crying out,

Zavallı yurdun hepsine
«Kaçın!» – diye haykırıp,
Kara bağlı ukuruğu
Kavrayıp avucuna tükürüp,
Öfkelenip suratı asılıp,
Uğuldayan çok yılkıya
Bir dalışta vurmak oldu niyeti,
Semiz aygır, semiz kısrak
Kovup sürüp savurup,
Ah, kuruyasıca Baytaylak
Bakay diye nara atıp,
Yürümez semiz kara malı,
O an hepsini savurup vurdu.
Ardından ulu Bakay.
Baytaylak diye haykırıp,
Apar topar Baytaylak,
Büsbütün beter savurup.
Bey Bakay ağacığın
Arzını söyler Tanrı'ya:
«Bundansa ölseydim ya,
Kıyamet yüzünü görseydim ya!
Evlat görmeden batsaydım ya,
Kötü oğul göreceğime,
Kuru başla göçseydim ya!
Ot bitmez çorak gibi
Tarlasız kalaydım ya,
Toynak görmeden, kuru baş
Ya da çocuksuz kalaydım ya!
Ay-âlemi tir tir titretip,
Kuşatıp durduğum çağımda,
Altı-Arış'a kavga salıp,
Dövüp durduğum çağımda,

O zaman ölmeyip ne oldum?

Hiçbir şey görmemiş
Kısır olmayıp ne oldum!

To all the poor camp
Crying out «Flee!»,
The black-bound ukuruk pole —
Gripping it, spitting in his palm,
Growing wrathful, face sullen,
At the many droning herds
His intent became to strike in one plunge,
Fat stallions, fat mares,
Chasing, driving, scattering them,
Ah, Baytaylak — may he wither —
Roaring the war-cry «Bakay»,
The fat black cattle that would not walk —
Then he scattered and struck them all.
Behind him great Bakay.
Crying out «Baytaylak»,
Helter-skelter Baytaylak
Scattered them all the worse.
Your dear elder, bey Bakay,
Speaks his plea to God:
«Better I had died than this,
Better I had seen doomsday's face!
Better I had sunk without seeing offspring,
Rather than behold an evil son,
Better I had passed with a bare, dry head!
Like barren ground where no grass grows,
Better I had stayed without a field,
Never seeing a hoof — a dry head —
Or better I had stayed childless!
Setting the moonlit world atremble,
In my age of laying sieges,
Loosing war on Altı-Arış,
In my age of beating them down,

Why did I not die then — what became of me?

Having seen nothing at all —
Why was I not barren — what became of me!

Vah, Manas'tan kuru can mı eksikti?!

Oğlun kötüsünü göreceğime,
Kısır kalmayıp ne oldum!

İşte böyle geliyor,
Vah, Taylak, dur hele,
Benim oğluma baksana,
Vay, Taylak, dur hele,
Hayırsız Taylak, dur hele
Domuz Taylak, dur hele,
Tükettin mi mülkümü,
Kızıl ter ettin yılkımı. Kaynattın benim kara bahtımı.
Berbat ettin hâlimi,
Kızıl ter ettin malımı.
Ettin ya bana bu âlâsını» –
Yere giresice Taylak,
Deyip, böylece, ulu Bakay
Tanrı canını alasıca Taylak,
Durmazsan yere gir,
Durmazsan kabre gir!
Vah, Manas, aslan mıydı,
Manas benden er miydi?
Kara-Şaar'ı, Kambıl'ı
Kuşatan kolum işte bu, ey,
Altı-Arış'ı yün gibi didip,
Döven kolum işte bu, ey!
Yeryüzüne kıyameti
Salan Bakay ben idim,
Vardığım yeri paralayıp,
Alan Bakay ben idim.
Gök vaşak kürkü, oğma börk,
Bir vuruştan kaçırmadan,
Giyen Bakay ben idim,
Nice Kıtay'ı paralayıp,
Süren Bakay ben idim.
Çam mızrak, has çelik,

Alas, would Manas have missed one dry soul?!

Rather than see the worst of sons,
Why did I not stay barren — what became of me!
And so it comes to this,
Alas, Taylak, hold there,
Just look at this son of mine,
Woe, Taylak, hold there,
Worthless Taylak, hold there,
Swine Taylak, hold there,
Have you wasted my substance,
You have run my herds to red sweat. You have set my black fate boiling.
You have wrecked my state,
You have run my stock to red sweat.
You have done me this finest turn» –
Taylak — may he sink into the earth —
Saying thus, great Bakay,
Taylak — may God take his soul —
If you will not halt, sink into the earth,
If you will not halt, go into the grave!
Alas, Manas — was he the lion,
Was Manas more of a man than I?
Kara-Şaar and Kambıl —
This is the arm that besieged them, hey,
Teasing Altı-Arış apart like wool,
This is the arm that beat them, hey!
Doomsday upon the earth —
I was the Bakay who loosed it,
Rending whatever place I reached,
I was the Bakay who took it.
The blue-lynx fur, the moulded börk,
Never missing at a single blow,
I was the Bakay who wore them,
Rending many a Kıtay,
I was the Bakay who drove them.
The pine-shaft lance, the true steel,

Kuşanıp bağlayan Bakay ben idim,
I was the Bakay who girded and bound them on,

Ben evlatsız gitmişim meğer» –
It seems I have gone without offspring» –
Opol Dağı gibi heybetle,
With grandeur like Mount Opol,
Kaynaşıp duran Bakay ben idim.
I was the Bakay who seethed with life.
Yetimi gelip yetişip,
His orphan come and arrived,
Evliya Manas sultanın
Of the saintly sultan Manas
Ay nişanlı altın kızıl tuğu
The moon-blazoned red-gold banner —
Tutan Bakay ben idim.
I was the Bakay who held it.
Çizgisini çizdirmeye durdu,
He set to having his line drawn out,
Hasım olanı salmadan,
Letting no adversary go,

Tepeleyen Bakay ben idim.
I was the Bakay who crushed them.
Vah, Manas er miydi,
Alas, was Manas the man,
Manas'ın oğluna baksana,
Just look at Manas's son,
Bırakmadan güç iş edip,
Doing violence without cease,
Yılkımı kovup gidiyor.
He goes driving off my herds.
Derin kazdı bir çukurumu,
He dug my pit deep,
Yılkıma dalıp döve döve,
Plunging into my herds, beating, beating,
Bakay'ın hayırsız oğlu dedirtip,
Making them say «Bakay's worthless son»,
Kökçolok'a kamçı vurup,
Laying the whip to Kökçolok,
Kara çeneli örme kamçıyı
The black-jawed plaited whip —
Kaplan Bakay, aziz aslan
Tiger Bakay, holy lion,
Kavradığı gibi çevirdi,
Gripped it and swung it round,
Hayırsız oğlu Baytaylak'ın
Upon his worthless son Baytaylak's
Tepesine indiriverdi.
Crown he brought it down.
Bir vuruştan kaçırmadan,
Never missing at a single blow,
Kaplan Bakay, aziz er
Tiger Bakay, holy man,
Yıkıp deviriverdi.
Felled him, toppled him down.
Kısrak başı çeken beş dokuzu,
The five nines, a mare at their head,
Yiğit Bakay evliya
Valiant Bakay the saint
Yöneldiği gibi kesti şimdi.
Slaughtered them straight away now.
Hayırsız oğlu Baytaylak'ı
His worthless son Baytaylak
Yıkıp devirdi şimdi.
He felled and toppled now.
«Köküm bataklık su olup,
«My root become swamp water,
Pınarsız kalmışım meğer,
I have been left without a spring, it seems,
Zavallı başım hor olup,
My poor head held in scorn,
Deyip, böylece, Bakay aslan
Saying thus, the lion Bakay,
Yedekleyip yolu gösterip,
Leading the way, showing the road,

Bilinmeyeni bildirip,
Bakay gösterecek oldu görülmedik şeyi.

Bakay Han'ın ulu otağına
Çocuk yaklaşıp kaldığında,
Bakay Han'ın Körpöyan'ı
Önünden çıktı feryat ederek,
Ayköl'üm Manas'tan kalan yetim –
Bilinmeyeni bildiren,
diye, Bilgili Bakay er odur,
O da ağlar çığlık çığlığa:
«Ayaşımdan kalan kıymetlim,
Yiğitten kalan toynağım,
Hızır dokunmuş Manas'tan kalan
garibim! Sırtını insan dolaşmamış,
Zülüf saçım ağarmışken,
Bu yıl ömür yolum sürerken,
Ecel yetip ölürken,
Öte dünyayı görürken,
Kıymetlim, yetim, geldin mi,
Yetimi kuru can gördüm mü?»
Çığrışarak görüşüp,
Feryat ederek öpüşüp,
Semetey'ine kavuşup,
Gerekli yetim bulunup
Daha ilginci, daha var,
Kaplan Bakay, er bozkurt
Gece boyu destan söyletip,
Manas'ın oğlu yetime
Kısır emmiş tay kesip,

Şekeri kar gibi kemirtip,
Kara çayı höpürdetip,
Hasretin hepsini bıraktırıp,
Besili kuzu, tatlı baş
Çocuğu konuk etmeye,
Kazan kaynatıp taşırtıp,
Konuk edip koyun kesip,
Varını yoğunu ortaya koyup,

Making the unknown known,
Bakay was set to show a thing unseen.

To Bakay Khan's great pavilion
When the boy drew near,
Bakay Khan's Körpöyan
Came out before him, wailing loud,
The orphan left from my Ayköl Manas –
He who makes the unknown known,
saying, The wise man Bakay — he it is,
She too weeps, shrieking loud:
«My precious one left from my ayaş,
My hoof left from the warrior,
Left from Manas whom Hızır touched,
my poor one! Its ridge untrodden by man,
Now that my temple-locks have whitened,
This year, as my life's road still runs,
As my appointed hour comes and I die,
As I look upon the other world,
My precious one, orphan, have you come,
Have I, a dry soul, seen the orphan?»
Meeting with cries together,
Kissing amid wails,
Reunited with her Semetey,
The needed orphan being found,
Stranger still, there is more:
Tiger Bakay, the grey wolf of men,
Had the epic sung all night long,
For the orphan son of Manas
Slaughtering a foal suckled by a barren mare,
Giving sugar white as snow to gnaw,
Having black tea slurped down,
Making him leave all longing behind,
A fattened lamb, the sweet head-meat,
To feast the boy as guest,
Boiling the cauldron to overflowing,
Hosting him, slaughtering sheep,
Laying out all he had and had not,

Aşağı yukarı demeden,
Ölmeden bir gördüğü yetime
Hiç canını esirgemeden.
Yetimi gelip yetişip,
Aslanı yoldan kavuşup,

Counting nothing high or low,
For the orphan seen once before dying,
Sparing his life not at all.
His orphan come and arrived,
His lion met upon the road,

Cefalı yetim bulunup,
Şimdi yola düşecek oldu Han Bakay,
Büyük atası domuz hanı yönüne

davranıp,
Sezilmeyeni sezdiren,
Doğanın kara gözü odur.
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,
Tek davarın süzüldüğü iz,
Uğrayıp kimse varmamış.
Yüklediği yük belli olmuş,
Han Bakay'ın varmaz olduğu
On iki yılı bulmuş.
O yeri gördü şimdi,
Ey, kurbanın olayım kulunum,
Şu uzanan Boz-Moynok,
Boz-Moynok'u görünce
Gönlüm gider bir hoş olup.
Karşı yamaç, kadri yanmış toz,
Şu yeri görünce
Yanıp gider bizim can.
Talas, Keñ-Kol arası,
Kadrini halkın bildiği yer,
At yorup, yer dolaşıp,
Ey oğlum, it salıp kuş uçurup,
Bir zamanlar Bakay'ın
Cirit oynattığı yer odur.
Dimdik kır, boz burun
Aslanım Manas sağken,
Şu Bakay han ağan
Gözcülük edip yer görmüş,
Keşfe çıkıp yol kollamış,
Han ağan Bakay'ın beli odur.

The long-suffering orphan found,
Now Khan Bakay was set to take the road,
Toward the swine-khan, the great forefather,
making his move,
He who makes the unsensed sensed,
He is the falcon's black eye.
Cañırık's Car-Kıya,
The trail where a lone beast glides down,
No one has passed by and reached it.
The load he bore was plain to see,
Since Khan Bakay ceased to go there,
Twelve years had passed.
He saw that place now,
O, let me be your sacrifice, my foal,
That Boz-Moynok stretching yonder,
When I see Boz-Moynok,
My heart goes strangely soft.
The far slope — dust of scorched renown,
When I see that place,
This soul of ours burns away.
Between Talas and Keñ-Kol,
The place whose worth the people knew,
Wearying horses, roaming the land,
O my son, loosing hounds, flying hawks,
Once upon a time it was Bakay's
Place where he played at cirit.
The sheer upland, the grey spur,
While my lion Manas lived,
This Bakay, your khan elder,
Kept watch and surveyed the land,
Went out to scout and watched the road,
That is the pass of your khan elder Bakay.

On iki yıl dolana dek,
İt salmadan, kuş uçurmadan,
Kararan Bakay benim işte,
Issız kalan yer odur.

Hem oğlum Semetey,
Şu tümsek tümsek bel gelen,
Ecel yetmeden, dert olup,
Engebeli aşıt yer gelen,
Ak alalı boyun ayrılan,
Aşağıdaki yeri görünce
Gözümün yaşı dökülmüştür.
Tümsek tümsek görünen,
Engebeli aşıt görünen,
Tümsekten geyik boşanır,
Tümseğin otu seyrelir,
Sekiden teke boşanır,
Sekinin otu seyrelir.
Kırı arkarlı geniş boyun,

Aziz yeri görünce
Kederlenirim çok düşünüp.
Sultanım Manas sağken,
Şu duran Bakay Han
Düzün koyağından tilki kovup,
Türlü oyun kurduğu yer.

Kırından arkar kovup,
Sarp köşesinden, garip can,
Geyiğini vurup aldığı yer.
Bu yerin baldıranı bilek gibi, Dayanıp
dinleyemezdim,
«Çu» dense maralı ürküp,

Sineklenen inek gibi.
Şu yerde av edip,
Sefa sürdüğüm demlerde,
O zaman ölmeyip ne oldum!

Until twelve years came round,
Loosing no hound, flying no hawk,
I am the Bakay who darkened — here I am,
That is the place left desolate.

And, my son Semetey,
Those passes rising mound on mound,
Before the hour of death, become a grief,
The rugged crossing places there,
The white-pied neck of land dividing,
When I see the ground below,
My tears have poured down.
Showing mound on mound,
Showing rugged crossings,
From the mound the deer break loose,
The mound's grass grows thin,
From the ledge the ibex break loose,
The ledge's grass grows thin.
The broad neck of land, its upland rich in arkar,
When I see the holy place,
I grieve, thinking long.
While my sultan Manas lived,
This Bakay Khan standing here
Chased fox from the hollow of the plain,
The place where he devised all manner of sport.
Chasing arkar from its upland,
From its steep corner, poor soul,
The place where he shot and took its deer.
This place's hemlock thick as a wrist, I could not bear to listen,
At a cry of «Çu» its maral deer would start,
Like a cow plagued by flies.
Hunting in that place,
In the days I took my pleasure,
Why did I not die then — what became of me!

Bu yerde öbek öbek sazlığı var,
Yanaşıp bir can gelmemiş,
Bölük bölük ördeği kazı var.
O Manas öldüğünde
Benim katmerli olan azabım,
Karalar bağlayan bu yerim.

Gönlüm fena bölünür,
Şu yeri görünce,
Zavallı Bakay ağanın
47980 Gözünün yaşı dökülür.
O Manas öldüğünde
Aklımdan çıkan bu oyun,

This place has reed-beds clump on clump,
No soul has come near it,
It has ducks and geese flock on flock.
When that Manas died,
My torment folded manifold,
This land of mine that donned black mourning.
My heart is sorely stirred,
When I see that place,
Your poor elder Bakay's
Tears pour down.
When that Manas died,
This sport that slipped from my mind,

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ZEHIRLI KÂSE VE YETIMLERIN KAVUŞMASI

Bakay, yıldızlar altında geçen geceden sonra Semetey'e Talas'ı ve en acı haberi gösterir: Almambet'in dul eşi, Esenkan'ın nazlı kızı Burulça, altı haramca sığırtmaçlara cariye edilmiş; Aruuke'nin altı yıl karnında taşıyıp doğumundan üç gün sonra ölerek bıraktığı Külçoro ise dövüle dövüle çobanlığa salınmıştır. Yırtık kara çadırın önünde Semetey, ayaş anası Burulça'ya Kanıkey'in emaneti ak gömleği verir; kadın, Beecin saraylarından Kadir gecesi düşüne, Almambet'i Müslüman edip ona varışından Külçoro'nun bıçağına sarılıp kendisini ölümden alıkoyduğu güne dek destanını döker. Gök boğalı dervişin muştuladığı gün gelmiştir: altı yaşından beri zulüm gören Külçoro koşup gelir, iki yetim "ak buğdayın unu gibi yoğrulup" kucaklaşır; Bakay ve bütün oba ağlar. Kanıkey'in ak heybesinden çıkan yakası altın kaftan, ipek gömlek, meşin şalvar ve vaşak börk Külçoro'ya giydirilir, Almambet'in ruhuna ak boz kısrak kurban edilir. Bölüm, Semetey'in andıyla kapanır: altı ağasına önce helallikle varacak, yola gelirlerse Argın ile Kırgız'ı toplayıp Beecin'den, Koñurbay'dan atası Manas'ın kanını soracaktır.

KÜNYE — KEY FACTS

- Cakıp Han, Semetey için küpte zehirli boza ve oturağın altında kırk kulaç çukur hazırlatır; karşı çıkan Bagdöölöt'ün başını el tokmağıyla yarar.
- Bagdöölöt kâseleri düzenler: Bakay'a bal katar, Semetey'e sunulan zehri işaretle bildirir; eşiğe savrulan kâsenin kokusundan boz köpek ölür.
- Semetey zehir kâsesini Cakıp'ın başına geçirir; hanın saçı, sakalı ve bıyığı yanar, fakat "ata" adı yüzünden öldürülmez.
- Semetey mirasını ister: Akkelte tüfeği, Akolpok zırh-kaftanı, altı keskin çelik (Zulpukor, Oykuma, Açalbars, Kılbolot, Coybolot, Narkesken) ve Saykal'ın verdiği Buurul at; Manas'ın boz heybesini Bakay tek eliyle kaldırıp Bölökbay'a teslim eder.
- Esenkan'ın kızı ve Almambet'in eşi Burulça sığırtmaçlara cariye edilmiştir; Aruuke'nin doğumundan üç gün sonra ölmesiyle öksüz kalan Külçoro altı haramca dövülüp çobanlığa verilmiştir.
- Kanıkey'in ak heybesinden çıkan altın yakalı kaftan, gömlek, meşin şalvar ve vaşak börk Külçoro'ya giydirilir; Semetey altı ağasıyla helalleşmeyi, olmazsa Beecin'den kan davasını gütmeyi ant eder.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Issız kalan bu yerim.	*This land of mine left desolate.*
Ayköl'ümden ayrılıp,	*Parted from my Ayköl,*
Ölünmez bir çağ olup,	*In an age that knows no dying,*
Ezelde göçen Manas'ım,	*My Manas, who passed in days primeval,*
Öksüz kalan Talas'ım.	*My Talas left an orphan.*
Kırk çora ile altı haram	*The forty choros and the six wretches*
Ürküp dağılıp gitmişler,	*Took fright and scattered all away,*
47990 Bu yerimin ıssız kalışı	*This land of mine has lain deserted*
On iki yıla varmıştır.	*For twelve long years and more.*
Çadır gibi heybetle duran	*Standing stately as a tent,*
Manas'ımın Kerme-Taş'ı,	*The Kerme-Taş of my Manas,*
Şu yeri gördüğünde	*When it beholds this place,*
Yanıp yakılır bu garip baş	*This poor head burns and grieves.*
Alt yanı geniş vadi,	*Below it lies a valley wide,*
Her yanı denk, dolu vadi.	*On every side an even, brimming vale.*
Ev gibi ev gibi çınarlar,	*Plane trees big as houses, big as houses,*
Göğe uzanan, ev gibi olmuş burçlar.	*Towers reaching heavenward, grown big as houses.*
48000 Dağ yanında karı var,	*Snow lies on the mountainside,*
Ormanında, yetimim,	*Within its forest, my orphan,*
Can taşıyanın hepsi var.	*Dwells every creature bearing life.*
Çınardan bülbül şakısa,	*When the nightingale sang from the plane tree,*
Derdi olanlar hıçkırıp,	*Those with sorrows sobbed aloud,*
İçinden acısı bir karış çıkmazdı.	*Yet not a span of grief would leave their breast.*
Bu yerin çevresi çınar bağı,	*Around this place a grove of plane trees,*
Benim Manas'ım sağ iken,	*While my Manas was alive,*
Orta yerde altın taht,	*A golden throne stood in the midst,*
Kaplanım Manas var iken,	*While my tiger Manas lived,*
48010 Bu yere yaklaşıp bir can gelmezdi.	*No soul dared to approach this place.*
Kastedenler geri dönmezdi,	*Those with evil intent came never back,*
Düşman ölmeden çekilmezdi,	*No foe withdrew until he perished,*
Manas Han'ın kırk çorası	*Manas Khan's forty choros*
Cin çarpmış gibi eserdi,	*Raged like men whom jinns had struck,*
Kahrından can çıkar,	*Souls fled before their fury,*

Yanaşıp adam gelmezdi.
Senin baban Manas'ın
Her şeyi tamam, denkti,

No man drew near to them.
Your father Manas —
His every thing was whole and matched,

Şay'ın kolladığı aslandı.
Baban gibi birini Tanrı,
Asil kılıp insanı,
Yaratıp vermez bir daha.
Baban Manas han olup,
Âleme hükmedip dururken,
Yeryüzünün sağrısı bu Talas,
Er bahadırı ulu Manas:
Kalabalık Argın, nice Kırgız
Coşup oynayıp, gönlünce gülüp,
Konup yattığı yer işte bu,
Balam, gündüzü – kımız, gecesi – kız,
Bakay başta olmak üzere şu

He was a lion watched over by Şay.
One like your father, God,
Making a man so noble,
Will never make and grant again.
Your father Manas, being khan,
While he ruled the whole wide world,
This Talas, croup of all the earth,
The batyr of men, great Manas:
The teeming Argın, many Kırgız,
Rejoicing, playing, laughing their fill,
This is the place where they camped and lay,
My child, by day – kumis, by night – maidens, With Bakay at their head, these —

Böyle yaşayan halk buydu.
O halktan bir kişi yok,
Eey yetimim, böyleymiş
dünya bok!
Bulunmaz oldu Manas'ım,
İçim yanıp, bağrım kor,
Bozkurdum Manas dahi yok,
Bozkurdundan ayrılan
Bu Bakay'ın bahtı yok.
Vah, yetim, dinleyiver,
Kokon'daki hocayı
Hor görüp durduğumuz çağ oldu,
Altı-Şaar'a haracı
Salıp durduğumuz çağ oldu.
Altı-Şaar, Margalañ,
Altı bin yambı, bin kunduz

Such was the folk that lived this way.
Of that folk not one soul remains,
Eey, my orphan, thus it proves —
the world is dung!
My Manas is nowhere to be found,
My inside burns, my breast is embers,
My grey wolf Manas is no more,
Parted from his grey wolf,
This Bakay has no fortune left.
Alas, orphan, listen well,
The khoja there in Kokon —
There was a time we held him in scorn,
There was a time we laid tribute
Upon Altı-Şaar at our will.
From Altı-Şaar and Margalañ,
Six thousand yambı, a thousand beaver pelts —

Alıp durduğumuz çağ oldu.
Baban Manas ölünce
Ancıyan gitti keyfine,
Haraç şöyle dursun, bok bile vermeden,

There was a time we took them in.
When your father Manas died,
Ancıyan went off as it pleased,
Let alone tribute, giving not even dung,

Kokon gitti yol vermeden,
Baban Manas ölünce
Bukara gitti baş eğmeden.
Yüz tuttuğumuz yerlerin hepsine
Dilediğimizce boyun eğdirirdik,
Armağan değil, ah yiğit can,
Biz Beecin'den haraç alırdık.
Haracına razı olmazsa,

Kokon went off yielding no road,
When your father Manas died,
Bukara went off bowing no head.
Every land we turned our face to
We bent to our will as we desired,
Not gifts, ah valiant soul,
We took tribute from Beecin itself.
If they balked at the tribute due,

Dediğimi vermezse,
Beylerini kırıp geçirirdik.
Yiğidin gözü kapandıktan sonra,
Bey gücü şöyle dursun, körpe başak bile yok.
Kaplan kan içen var iken
Ombu'yu vurduk, ganimet aldık,
Ortasını bozup, yol saldık,
Nicesiyle düşman olduk,
Kulunum, nice yeri kırıp
yol açtık.
Manas gibi aslan öldü,
Ardındaki denkler öldü.
Vadi boyunca el kondu,
Yangın sönmüş gibi yurt oldu.
Karanlığa kalan Talas'ım.
Koca Manas var iken
Oogan'ı bozup altın aldık,
Kara gözlüden binini aldık.
Yoldaşım Manas var iken,
Ak laçınının pençelemediği
Kuğularda bütün kalmadı,
Boz tulparının basmadığı
Yerlerde bütün kalmadı.
Boz mızrak ucunun değmediği
Erlerde bütün kalmadı,
O gür narayı duymayan
Ellerde bütün kalmadı.
On iki asırda görülmemiş,
Öbür dünyaya giden babana

If they gave not what I demanded,
We cut their beys down one and all.
Since the hero's eyes were closed,
Let alone a bey's power, not even a tender ear of grain remains.
While the blood-drinking tiger lived,
We struck Ombu and took our spoils,
We broke its middle, drove a road,
With many a folk we made ourselves foes,
My foal, crushing many a land,
we opened roads.
The lion like Manas has died,
His peers who followed him have died.
Along the valley strangers camped,
The land is like a fire gone out.
My Talas left in darkness.
While mighty Manas lived,
We broke Oogan and took its gold,
We took a thousand of the dark-eyed ones.
While my comrade Manas lived,
Unclawed by his white falcon
No swan remained untouched,
Untrodden by his grey tulpar
No land remained untouched.
Untouched by his grey lance's point
No warrior remained unscathed,
That had not heard his thunderous war-cry
No people remained untouched.
Unseen in twelve whole centuries,
For your father, gone to the other world,

Kement çevirecek kimse kalmadı.
Kutlu bağlı Mekke'nin
Beli idi senin baban,
Uçsuz bucaksız İslam'ın,
Aslanı idi senin baban.
Yaşı on ikiye geldiğinde
Orda bozup, ganimet aldı,
Kulağın duyduğu ululara aldı.

None remained to cast a lasso after him.
Of blessed, holy Mekke
Your father was the very spine,
Of Islam, endless, boundless wide,
Your father was the lion.
When his years had reached twelve,
He broke the horde and took his spoils,
He took the great ones your ear has heard of.

Ok geçmez kaftan giyerlerdi,
Kâfir ile Müslüman,
Kasteden kim varsa saldırırlardı.
Haberini duyan çığrışırdı,
Adını duyunca babanın,
O değil, Beecin'in hanı ağlardı.

They wore kaftans no arrow could pierce,
Infidel and Muslim both,
They fell on whoever meant them harm.
Those who heard tell of him cried out,
At the mere name of your father,
Nay more, the khan of Beecin himself would weep.

Kahırlı yengeni
Sataşıp dev gelmezdi,
Avuç kadar Kırgız'a,
Han baban sağ iken
Kadir'e bile hesap vermezdi.
Kaplan Manas Han ölüp,
Kaplanın Bakay diri diri ölüp,
Halkın hepsi ölüp,
Bozkurdum Manas ölünce,
Horluğu bu baş görünce,
Senin deden Cakıp ahmak han,
Deden – domuz handan kavga çıkıp,

Your grief-hardened aunt —
No div dared come to molest her,
To the handful of Kırgız,
While your khan father lived,
They answered not even to Kadir Himself.
Tiger Manas Khan has died,
Your tiger Bakay died while yet alive,
All of the people died,
When my grey wolf Manas died,
When this head had seen such scorn,
Your grandsire Cakıp, the fool khan,
From your grandsire – the swine khan – strife arose,

Kendisi Azazil'e benzer Müslüman,
Fesat sevip, söz başlatıp,
Domuz hanın önceki sözünü
yutup atıp, İtler girip çiğneyip,

Himself a Muslim like to Azazil,
Loving mischief, starting talk,
The swine khan, his own former word swallowing and casting off, Dogs came in and trampled,

Baban Manas öldüğünde,
Öleli kırk gün olmadan,
Kahırlanıp bağırıp,
Bagdöölöt'ün altı oğlunu çağırıp,
Sayısız malını saçtığında,

When your father Manas died,
Not forty days since he had died,
Raging and shouting out,
He called Bagdöölöt's six sons,
When he scattered his countless herds,

Fesat, ölüm getirecek sözü söyleyip,
Speaking words to bring mischief and death,

Yurdun kırılacağı vakti söyleyip,
Kahırlanıp bağırıp,
Altı haramını çağırıp,
Fesadı böyle diledi.
Deden – domuz hanın halini

anlatayım, Sağlam hesabını bulduğunda,
O zaman altı haramını kışkırttı:
«At ölünce kesek yiyen ite,
Sağrısı gerek olurdu,
Ağabey ölünce altı harama,

Yengesi gerek olurdu.
O Manas öldüğünde,
Vadi boyunca konmuşsun,
Ölesiye azgın kardeş altı haram,

Naming the hour the folk would be slain,
Raging and shouting out,
He called his six wretches in,
And thus he wished for mischief.
The state of your grandsire – the swine khan –
let me tell, When he had made his firm reckoning,
Then he incited his six wretches:
«When the horse dies, to the clod-eating dog
Its croup would be what he needs,
When the elder brother dies, to the six wretches
His widow would be what they need.
When that Manas died,
You camped along the valley's length,
Six wretched brothers, wild unto death,

Sen yangın sönmüş gibi olmuşsun.
Manas ölünce hepsi ölüp,
Hepsi kötü altı haram,
İtibarı gidip bir daha ölüp,
Gelenlerden söz duydum,
Altı bin yambı, bin kunduzu

Toptan Bakay yiyip alıp,
Tekeçi'nin Ormombek'ine
Kaçırıp verir diye duydum».
Fesadı böyle diledi,
Kötülerini üşüştürüp,
Deden – domuz han böyle sürükledi.

O kahrolasıdan kavga çıkıp,
Kırk çora önde savaştılar.
Hesabı kötüye vardığında,
Elinde erkek olarak sen küçüktün,
Ah yavrum Kanıkey'in

You have become like a fire gone out.
When Manas died, all of them died,
The six wretches, evil all,
Their honor gone, they died once more,
From those who came I heard a word,
The six thousand yambı, thousand beaver pelts —
Bakay devoured and took them whole,
To Tekeçi's Ormombek
He smuggles them away, I heard».
Thus did he wish for mischief,
Gathering his wicked ones in swarms,
Your grandsire – the swine khan – dragged them on so.
From that accursed one strife arose,
The forty choros fought in the van.
When the reckoning turned to ill,
Of menfolk at hand, you were but small,
Ah, my darling Kanıkey —

Memesini yarıp vurduklarında,
Anacığın horluk görünce,
Senin dağ gibi baban ölünce,
Beşikten çekip seni,
Büyük annen Çıyırdı alıp kaçtığında,

Kara cariyenin çocuğunu
Beşiğe belegip senin annen,
Sıkıca emzirip yatarken,
Yüz tutup girip, altı haram,
Teber çalıp altı haram,
Asil yavrum Kanıkey'i yere
çaldıklarında,
«Semetey buymuş – deyip,
Beşikteki kara cariyenin çocuğunu
Bıçkı ile altı haram
İkiye bölüp vurduklarında,
Düşman olduklarını kesin bildiğinde,

Temir Han'ın şehrine
Sürünüp annen giderken,
Kara Han'ın şehrine
Kaçıp annen giderken,
«Temir Han'a ulaşıver» – deyip,
Altmış erini vurdum ben.
Ardından yetişip, ben Bakay
İki tulum süt verip,
İki semizi güç diye verip,
Boz toklu kesip azık edip,
Bozlayıp durdum, yetimim,
Kanıkey'e emanet edip.
Corgonun-Col'dan aşırıp,
Yitirdim ben seni,
Bu Talas'tan kaçırıp.
Ölüp gitmeden, yetimim,
Öleyim desem can tatlı,
Gireyim desem yer katı,

Abıke, Köböş – altı haram

When they struck and split her breast,
When your dear mother suffered scorn,
When your mountain of a father died,
Pulling you from the cradle,
When your grandmother Çıyırdı seized you and fled,
The black bondmaid's child
Your mother swaddled in the cradle,
And lay there nursing it close,
The six wretches, entering headlong,
The six wretches, striking with the teber-axe,
My noble darling Kanıkey to the ground —
when they dashed her down,
«So this is Semetey» – saying,
The black bondmaid's child in the cradle
The six wretches with a saw
When they struck and cleft it in two,
When she knew for certain they were foes,

To the city of Temir Khan
As your mother crawled her way,
To the city of Kara Khan
As your mother fled her way,
«Reach Temir Khan» – saying,
I struck down sixty of their men.
Overtaking her, I, Bakay,
Gave two skins full of milk,
Gave two fat beasts for strength,
Slaughtered a grey yearling for provisions,
I stood there wailing, my orphan,
Entrusting you to Kanıkey.
Passing you over Corgonun-Col,
I lost you then,
Spiriting you from this Talas.
Ere passing on to death, my orphan,
Would I die — but life is sweet,
Would I enter the earth — but the ground is hard,

Abıke, Köböş – the six wretches —

Asil Bakay amcanın
Şu canını hiç rahat komayıp,
Üyrülmö'nün sazlığında
Üşüşüp toplantı kurup,
Çogulma'nın sazlığında
Büyük fesadını kurup,
Tekeçi Han, Şıgay Han,
Eştek'lerin Camgırçı'sı –
Uçan kaçan eli toplanıp,
«Kara yüzlüyü kaçıran Bakay budur» –
Gerisini söyleyip nedeyim,

deyip, Deden – domuz han sana el değil!
Ben zavallıya dava açıp,
Yağmur gibi yay çekip,
Doludan beter ok atıp,
Kuşatıp itler geldiğinde
Gök tulparı bir sürüp,
Gök tüfeği ele alıp,
Yılıp usanmadan durdum,
Nice günler, nice gece
Soluk almadan atıştım.
Yol yıkıp, siper tutup,

Adam geçemez sağlam tutup,
Azabı Bakay ben çektim,
Hünerli olan ah bu can,
Abıke gibi haramın
Kara yarına ördek gibi kondum.
Yavrum, senin yüzünden,
Dile düşmüş ada kondum,
Yine oğlum, dinleyiver,
Adım kötüye çıktı benim.
Canım benim, senin yüzünden,
Usanmadan durdum vuruşta,
Haramlarla ben kendim,
On iki yıl atıştım,
Deve güttüm, çok gezdim,

Your noble uncle Bakay's
This soul they never left in peace,
In the reed-marsh of Üyrülmö
They swarmed and held their gathering,
In the reed-marsh of Çogulma
They plotted their great mischief,
Tekeçi Khan and Şıgay Khan,
Camgırçı of the Eştek —
The flying, fleeing folk assembled,
«This is Bakay who spirited off the black-faced one» – Why should I tell you the rest,
saying, Your grandsire – the swine khan – is no kin to you!
They brought their suit against poor me,
Drawing bows like falling rain,
Loosing arrows worse than hail,
When the dogs came circling round,
I spurred the grey tulpar once,
I took the grey musket in hand,
I stood unflinching, unwearied,
Many days and many a night
I traded fire without drawing breath.
Breaking the road, holding the trench,

Holding it fast so none could pass,
I, Bakay, endured the torment,
Ah, this soul so full of skill,
Of a wretch like Abıke
I lit upon his black cliff like a duck.
My darling, for your sake,
I settled on an isle of ill repute,
Again, my son, listen well,
My name was blackened among men.
My dear one, for your sake,
I stood unwearied in the fight,
With the wretches I myself
Traded fire for twelve long years,
I herded camels, wandered far,

Töröm Manas'tan kalan yavrum
Gelir mi ola diye gezdim.
Mal güttüm, çok gezdim,
Bahadırdan kalan yetimim
Gelir mi ki ola – diye gezdim.

Yetim, şöyle dur hele,
Durup bekleyişinin sebebi,–
Kazılıp konmuş çukurun var,
Kaynatılmış çilen var,
Bir tanem, senin başında
Cefalı müşkül işler var.
Bu Talas sana yer değil,
Sana fesat başlatır,
Sana gösterir, kulunum,
İnsanın yapmayacağı oyunu.
Yetimim, sağ olursan görürsün,
Sözünde dolambacı olur,
Gözünde şaşılığı olur,
Gücü yetse, seni çelmek olur niyeti.
Sözünde pususu olur,
Gözünde fesadı olur,
Önce davranırsa, domuz han.

Seni boğazlamak ister.
Deden – o domuzun evinde

Küpçüğe konmuş boza var.
İçinde yakıcı zehri de var.
Ordasına gireyim,
Fıçıya konmuş boza var,
Saçılma zehri de var.
Ayı postu, büyük kilim
Değerlisine yalnız oturma.
Dibine kazıp hazırlanmış,
Kırk kulaç derin çukuru var,
Ona balam otururs an
Kaplanın Han Bakay'ın cevabı var.
Deyip, o zaman ulu Bakay,

The darling left by my lord Manas —
Will he come, I wondered as I roamed.
I herded cattle, wandered far,
My orphan left by the batyr —
Will he ever come – I wondered as I roamed.
Orphan, stand a moment now,
The reason you must stand and wait, –
A pit lies dug and ready for you,
A brew of torment boiled for you,
My only one, upon your head
Lie grievous, toilsome trials.
This Talas is no place for you,
He will set mischief upon you,
He will show you, my foal,
Tricks no human being would play.
My orphan, if you live you'll see,
In his words there will be twisting,
In his eyes there will be squinting,
If his strength suffices, his aim is to trip you.
In his words there lies an ambush,
In his eyes there lies his mischief,
If he moves first, the swine khan —

He means to cut your throat.
In the house of your grandsire – that swine –
There is boza set in a crock.
Within it, too, is searing poison.
Say I enter his orda,
There is boza set in a barrel,
There is scattering poison too.
A bear-hide, a great kilim —
Do not sit alone upon the finest one.
Dug and readied underneath it,
There is a pit forty fathoms deep,
My child, if you sit upon it,
Your tiger Khan Bakay has his answer.
Saying so, then the great Bakay,

Bile bile sözümü tutmazsan,
Amcan bu Bakay'ın çilesi var.
Azabı söyledim, bilesin,
Vay garip, yetim, sözümü tut.
Manas'tan kalan alın süsüm,
Atının başını çevirip dur,
Yetimim, öndeki yerde duruver.
Cakıp Han'ın germesinde,
Heybetle karaltısı görünen,
Baban Manas'tan kalan yadigâr,
Almambet ile Çubak'ın
Gözcülüğe diktiği otağı.
Şimdikini sorarsan,
Deden – domuz hanın ordası.

«Selamdan selamünaleyküm,
Deden – domuz hana varayım,

Şanlı han ağam,
Babasıydı eey, babanın,
Ervah için eey, Tanrı için,
Ben esenleşivereyim.
«Asilden kalan yetimin,
Şimdi çıkıp eey, geldi» – deyip,

Domuz hanın eey, ak ise
Ben müjdesini alayım.
Kara ise eğer han atan,
Ben kıyamet – müşkül salayım,
Ben boğuşup gidip it ile,
Ondan nice öcümü alayım.
Helal ise, atanın
Ayak yanını sınayayım.

Haram ise, ahmağın
Malını yağmalayıp alayım,
Fesadı adamakıllı salayım.
Haram ile helalini
Sınır çekip bileyim,

If knowingly you heed not my word,
Your uncle, this Bakay, has his ordeal.
I have told you the torment, so you know,
Alas, poor orphan, heed my word.
My brow's adornment left by Manas,
Turn your horse's head and stand,
My orphan, wait there at the place ahead.
At Cakıp Khan's tether-line,
Its silhouette looming stately,
A keepsake left by your father Manas,
The pavilion Almambet and Çubak
Pitched to keep the watch.
If you ask of it today,
It is the orda of your grandsire – the swine khan.
«Of greetings — selamünaleyküm,
Let me go to your grandsire – the swine khan,
My glorious khan elder brother,
He was, eey, the father of your father,
For the spirits' sake, eey, for God's sake,
Let me give him greeting of peace.
«The orphan left of the noble one
Has now come forth, eey, and arrived» – saying,
If the swine khan, eey, be pure,
Let me take his gift for the glad news.
But if your khan grandsire be black,
I shall loose doom and dire hardship,
I shall go grapple with the dog,
And take from him my many vengeances.
If he be halal, your grandsire —
Let me test the ground at his feet.

If he be haram, the fool —
Let me plunder and take his herds,
Let me loose mischief in good earnest.
His haram and his halal
Let me mark the line and know,

Atının başını çevirip dur,
Kocayınca gördüğüm yadigârım,
Öndeki yerde duruver,
Kaptırırsam adım kötüye çıkar,
Yetimim, bir Tanrı'ya emanet!» –

Bırakıp koydu çocuğu.
Gök tulparı bir sürüp,
Davulu bir çekip,
Dedesi – domuz hana doğru
dörtnala koşup.
O an bileğinden çekip aldı işte,
Kökçolok'u bağlayıverdi işte.
Cakıp Han'ın ordasına
Yine Bakay dimdik,
Selam verip dosdoğru,
Yine girip vardı işte:
Şanlı yurdun esen mi?
On iki yıl vuruştuk,
Cakıp Han, düşünsene bu yıl
kavuştuk.
Kanlı giysi giyiştik,
Manas ölünce, hepsi ölüp,
Biz Kıtay'dan beter kovalaştık.
Töreyi ne vakit gözettik,
Geveleyip dedikodu söz olup,
İhtiyar, buluşamadan dolaştık.
Keñ-Kol işte, yer işte,
Başımı kesip atarsan
O eski Bakay ben işte!

Şehirli Kırgız eli işte,
Kayran ağam, kanımı dökersen

ben işte!» –
Bakay, Talas'a başını gizleyip,
Deyip, böylece, eey, Bakay Han
Selam verip dimdik,
Bakay sultan girmişti.

Turn your horse's head and stand,
My keepsake seen in my old age,
Wait there at the place ahead,
If I let you be seized, my name is blackened,
My orphan, to the one God I commend you!» –
He left the boy behind.
Spurring the grey tulpar once,
Striking the drum a single blow,
Toward the grandsire – the swine khan — galloping at full stretch.
That instant he pulled it from his wrist,
And tethered Kökçolok there and then.
To Cakıp Khan's orda
Again Bakay, bolt upright,
Giving greeting, straight ahead,
Again went in, he did:
Is your glorious folk in health?
Twelve years we fought each other,
Cakıp Khan, only think — this year we meet again.
We dressed each other in bloody garb,
When Manas died, all of them died,
We chased each other worse than the Kıtay.
When did we ever keep the law of töre,
Mumbling, become gossip's byword,
Old man, we wandered without meeting.
Here is Keñ-Kol, here is the land,
If you would cut off my head and cast it,
Here I am, that Bakay of old!

Here is the settled Kırgız folk,
My dear elder brother, if you'd spill my blood —
here I am!» –
Bakay, who had hidden his head in Talas,
Saying thus, eey, Bakay Khan,
Giving greeting, bolt upright,
Sultan Bakay had entered in.

Bakay'ı gözü görünce,
Dedesi eey, domuz han
Böylece topunu Tanrı çarptı işte! Bilir misin eey, ulu Bakay,
Selam verse karşılık yok,
Dönenip eey, büzülüp,
Ters bakıp zey, kasılıp.
Teber tutup homurdanıp,
Şimdi fesat salacakmış gibi,
Ters bakıp dikilip.
Kudurmuşça eey, yan bakıp,
Dedesi eey, domuz han
Bakay Han'ı gördüğü yerde kavga başlatıp:
İnsanın görmeyeceği görülmedik işi,
«Fesat salıp alıştırıp,
Bu Bakay, domuz sen misin?
Abıke canın altmış erini öldürüp,
Deyip, böylece, Cakıp Han
Ölmeyeceğini eey, mi sandın,
Bakay kul, ölmem deyip mi gezdin?

Kaba, soğuk söz söyleyip,
Eksilmeyeceğini eey, mi sandın,

Bakay sen, gitmem deyip mi gezdin?
Padişah Bakay, kayran aslan
Bakay sen, buğra öldürdün, davan var,

O zaman domuz hana söz vurdu:
Sen çapulcu Bakay geldin mi?
Altmış eri eey, çiğneyen,
Sen kan içici Bakay geldin mi?
Bakay kul, Keñ-Kol'a kendini gizleyip,
Kahırlı eey, dul kadını
Sen Keñ-Kol'dan yaya kaçırıp,

When his eye fell on Bakay,
The grandsire, eey, the swine khan —
Thus God struck the whole lot of them! Do you know, eey, great Bakay,
To his greeting came no answer,
Turning about, eey, shrinking in,
Glaring askance, zey, stiffening up.
Gripping the teber-axe, growling,
As if to loose his mischief now,
Glaring askance, drawn up rigid.
Looking sidelong, eey, like one gone mad,
The grandsire, eey, the swine khan,
Right where he saw Bakay Khan — starting the quarrel:
A deed unseen, that man should never see,
«Loosing mischief, making it your habit,
Is it you, Bakay, you swine?
Dear Abıke's sixty men — slaying them,
Saying thus, Cakıp Khan —
Did you think, eey, you would not die,
Bakay slave, did you roam saying «I shall not die»?
Speaking coarse and frigid words,
Did you think, eey, you would not be brought low,
Bakay, did you roam about saying «I shall not go»?
Padishah Bakay, dear lion,
Bakay, you killed a bull-camel — a suit stands against you,
Then he struck the swine khan with words:
Have you come, Bakay the marauder?
Trampler, eey, of sixty men,
Have you come, Bakay the blood-drinker?
Bakay slave, hiding yourself away in Keñ-Kol,
The wrathful, eey, widow woman —
You spirited her on foot from Keñ-Kol,

Sen Corgonun-Bel'inden aşırıp,
Belalı eey, kancığı
Sen Talas'tan yaya kaçırıp.

Bakay kul, hesap vermeyeceğini mi sandın,
Sen yok olmam deyip mi gezdin?
Manas'tan kalan balamı
Sen, Temir Han'a doğru kaçırıp.
Sen kinli kılıp soyumu,
Kalanıma eey, sataşıp,
Ecelinin ee, yettiğini,

Senin çarenin bugün bittiğini!
Allah'ın ele verdiğini,
Bakay'ın eceli yetip geldiğini!
Böbürlenen Bakay kul,
Kazarım şimdi çukurunu,
Bakay kul, kaynatırım şimdi çileni!
Edeyim şimdi eey, görülmedik işi,
Arkana bağlayıp elini.
Göstereyim, Bakay kul,
Ganimet edip soyup eey, alayım,
Üstündeki, öldükte bulduğun

kaftanını!» –
Dönüp eey, fırsat kollar.

Cakıp'ı Tanrı yine çarptı.
Canı bir tutam görünmeden,
«Senin görmeye geldim gözünü,
Baksana domuz, isteyip geldim
seni,
Dinleyedur, şimdi söylediğim sözümü!
Yolmaya geldim saçını,
Kesmeye geldim başını.
Çizmeye geldim çizgiyi,
Etmeye geldim başına
İnsanın etmeyeceği fesadı.

You passed her over Corgonun-Bel,
That baneful, eey, bitch —
You spirited her on foot from Talas.

Bakay slave, did you think you'd never answer for it,
Did you roam saying «I shall not perish»?
My child left behind by Manas —
You spirited him off toward Temir Khan.
You filled my line with rancor,
Molesting, eey, what remained to me,
Know that your appointed hour, ee, has come,
That your remedies are spent this day!
That Allah has given you into my hands,
That Bakay's appointed hour has come!
Bakay slave, you braggart,
Now I shall dig your pit,
Bakay slave, now I shall boil your torment!
Now let me do, eey, a deed unseen,
Binding your hands behind your back.
Let me show you, Bakay slave,
Let me strip it off, eey, as booty —
That which you wear, found in your dying days,
your kaftan!» –
Turning about, eey, he watches for his chance.
God struck Cakıp yet again.
Counting his own life not a pinch,
«I have come to see your eyes,
Look here, swine — I have come desiring you,
Keep listening now to the words I speak!
I have come to pluck out your hair,
I have come to cut off your head.
I have come to draw the line,
I have come to work upon your head
Mischief no human being would work.

Senin duymaya geldim sözünü,

I have come to hear your words,

Senin oymaya geldim, domuz han,
Fesatlı han görünse,
Şu çukura kaçmış iki gözünü
Padişahım Manas ölünce,
Ak çeliğim gedilmişti,
Şimdi aslanı gelip, Bakay'ın
Gücü kuvveti yerine geldi.
Talas'a kendimi gizleyip,
Senin o dediğin de doğru,
Sığınak ettiğim çocuğu
Talas'tan yaya kaçırıp,
Keñ-Kol'a kendimi gizleyip,
Kahrı dokunur gider – diye,

I have come, swine khan, to gouge out,
Should the khan prove full of mischief,
Those two eyes sunk in their hollows —
When my padishah Manas died,
My white steel had been notched,
Now his lion has come, and Bakay's
Strength and power are restored.
That I hid myself in Talas —
That word of yours is true as well,
The child I made my refuge
I spirited on foot from Talas,
I hid myself in Keñ-Kol,
Lest his wrath should touch and harm him – saying,

Körpecik çocuk çağında,
Eceli boşuna yetişir – diye,
Yapacağını yapar – diye,
Nice çektiğim de doğru.
Yetimim (geldi) erdim ben,
Açılan etim örtüldü,
Benim onurum böyle bulundu.
Almak oldum denkliği,
Öfkem bir gelir, sakın,
Öldürürüm seni bizzat,
Dinlemem hüküm sözünü,
Oyarım şimdi gözünü.
Başlatırım sana fesadı,
Ederim topluca oyunu.
Kıymetlim yetim geldikten sonra,
Dileği Tanrı verdikten sonra,
Vadili pınar, koca Talas,
Benim yukarı sürecek malım yok,
Senin üstündeki kaftanını.
Öz akrabam bana kastetsin,
Benim ölümden esirgeyecek canım yok.
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas
Sürüp götürecek malım yok,

In his tender childhood days,
Lest his hour should come in vain – saying,
Lest he do what he would do – saying,
That I suffered much is also true.
My orphan (has come) — I have attained,
My flesh laid bare is covered again,
Thus my honor has been found.
I am set to take back what is my due,
Beware — should my wrath once rise,
I shall kill you with my own hand,
I shall heed no word of judgment,
I shall gouge your eyes out now.
I shall set mischief upon you,
I shall play my games on all of you at once.
Now that my precious orphan has come,
Now that God has granted the wish,
Valleyed springs, great Talas —
I have no herds to drive upcountry,
That kaftan upon your back —
Let my own kin plot against me,
I have no life to hoard from death.
Tamarisked Keñ-Kol, broad Talas —
I have no herds to drive away,

Kaygan yerden düşman çıksa,
Benim sakınıp kalacak canım yok.
Kan içe içe katılaşıp,
Kendim kaplan Bakay diye anılıp,
Eskisi gibi düzeldim,
Benim yetimim geldi, güçlendim.

Cinime dokunursan oyarım,

Malını yağmalayıp alırım.
Karşı söyleyen can olursa,
Bakadur, domuz han,
Ben kurban diye keserim!
Benim karaltım geldi, erdim ben,
Şimdi nice öcümü alırım!
Boydan boya konarım Talas'a,
Miras kılarım, önceden geçen

Manas'ı.
Bugün sevince çeviririm kaygıyı,
Sığınak ederim başıma,
Manas'tan kalan çocuğu.
Bugün Cakıp, yetimim geldi,
erdim ben,
Yurduma böyle katıldım.
Horluğun hepsi yok oldu,
Bugün ağlayan Bakay düzeldi.
Etmek oldum ben sana
Görülmedik yiğitliği,
Göstereyim gözüne,
O eski, önceki Tanrı vergisi aslanlığı.
Tependen bugün basayım,
Tepeme çöken domuz han,
Senin dört türlü davarını saçayım.
Vurayım apaçık yolunu,
Ganimet diye soyup giyeyim,
Tüketeyim cevabını,
Oyayım derin çukurunu.
Gidereyim sırrını,

Should a foe rise from slippery ground,
I have no life to guard and keep.
Hardened by drinking blood on blood,
Myself renowned as Bakay the tiger,
I am restored as I was of old,
My orphan has come — I have grown strong.
Touch my temper and I gouge,

I shall plunder and take your herds.
If any soul speaks against me,
Bakadur, swine khan,
I shall slaughter him as sacrifice!
My silhouette has come — I have attained,
Now I shall take my many vengeances!
I shall camp the length of Talas,
I shall make my heritage of him who passed before —
of Manas.
Today I turn my sorrow into joy,
I shall make a refuge over my head
Of the child left behind by Manas.
Today, Cakıp, my orphan has come,
I have attained,
Thus I have rejoined my folk.
All the scorn has vanished away,
Today the weeping Bakay is restored.
I am set to work on you
Valor such as none has seen,
Let me show before your eyes
That old, former God-given lionhood.
Today let me tread you down from above,
Swine khan who crouched upon my crown,
Let me scatter your four kinds of livestock.
Let me strike your open road,
Let me strip you and wear it as booty,
Let me use up all your answers,
Let me hollow out your deep pit.
Let me strip away your secret,

Topunuz cinimi kaynattınız,
Domuz han, tüketeyim kavganı.
Nereye gittiyse gitmiş şanımı,
Ganimet diye çekip alırım,
Yıkımdan kalan mülkümü.
Öldürürüm seni,

The lot of you have boiled my temper,
Swine khan, let me finish your quarrel.
My glory, wherever it has gone,
I shall drag back as my booty,
My property left from the ruin.
I shall kill you,

Senin ışıl ışıl gözünü.
Bugün içerim rakını, aşını,
İnadıma çok dokunursan,
Keserim senin başını,
Sormaya geldim ben,
Senin niceye varan yaşını.
Deve güden Bakay düzeldi,
Törönün oğlu Semetey yaramaz büyüdü. Keñ-Kol'da uyuyup düş gördün,
Kaçkın Bakay düzeldi,
Bugün kaplan yaramaz büyüdü.
Şimdi Keñ-Kol'dan alırım göçümü,
Kasılıp duran itlerden
Almak oldum ben Bakay,
Nicedir kalan öcümü.
Talas'ta bozdukları işimi,
Sürünen Bakay düzelip,
Almak oldum ben Bakay,
Nicedir çekilen derdimi.
Kaygımın hepsi gidip,
Benim kanadım karış karış yetişip,
Kırdan yetim bulunup,
Benim onurum böyle örtülüp,
Boğuşmaya ben Bakay
Şimdi çoktan hazırlanıp durdum.
İstense vermez mülküne
Soğuk kement salarım,
Dilense vermez hazineyi
Göz göre göre çekip alırım.
Karaltıyı Tanrı verdikten sonra,
Bakadur, Cakıp Han,

And those glittering eyes of yours.
Today I drink your rakı, eat your food,
If you provoke my stubbornness too far,
I shall cut off your head,
I have come to ask you
How many years you now have reached.
Bakay the camel-herd is restored,
The lord's son Semetey, the rascal,
has grown. You slept in Keñ-Kol and dreamed a dream,
Bakay the fugitive is restored,
Today the tiger rascal has grown.
Now I shall move my camp from Keñ-Kol,
From the dogs who stand there strutting
I, Bakay, am set to take
My vengeance owed this long while.
For my affairs they wrecked in Talas,
Bakay who crawled is restored,
I, Bakay, am set to take
Requital for grief so long endured.
All my sorrow gone away,
My wings grown out span by span,
An orphan found upon the steppe,
My honor thus covered over again,
For the grapple I, Bakay,
Have long stood ready even now.
On property that, asked, he will not give
I cast the cold lasso,
The treasure that, begged, he will not give
I drag away before his very eyes.
Now that God has given the silhouette,
Bakadur, Cakıp Khan,

Sana ben kıyameti salarım,
Benim kırlarda yılkım ala başlı,

Argımak, küheylan karışık,
Benim mülküm nerede, Cakıp Han?
Dağdaki yılkı dokuz tümen,
Toburçak, tulpar karışık,
Benim bu malım nerede, Cakıp Han?

Seninle ben kendim
Teber, kılıç ele alıp,

I shall loose doomsday upon you,
My herds of horses on the steppe, piebald-headed,
Argımaks and coursers mixed,
Where is my property, Cakıp Khan?
The mountain herds, nine tümen strong,
Toburçaks and tulpars mixed,
Where are these herds of mine, Cakıp Khan?
With you I myself,
Taking teber-axe and sword in hand,

Kınamaya geldim ben,
Bozup gittiğin mülkleri
Ben senden sormaya geldim.
İnsanlık onurunu
Seninle bırakışmaya geldim.
Eski cinin tutarsa,
İnsanın etmeyeceği fesadı
Seninle başlaşmaya geldim ben.
Benim kervanım Manas gittikten sonra,
Bana sen unutulmaz iş ettin.
Talas boyunca yayılıp yattın,
Benimle Mançu'dan beter
atıştın
Kana doymaz Zulpukor,
Bakadur, Cakıp Han,
Ben boğuşmaya geldim.
Kara Kıtay, Mançu gibi
Seninle Cakıp Han,
Ben çarpışmaya geldim.
Ilgınlı Keñ-Kol, geniş Talas
Yer almaya geldim.
Savaşacağın yeri söyle,
Seninle Cakıp Han,
Ben öç almaya geldim.
Yerini sınırlayıp kararlaştırıp,

Ben yerleşmeye geldim.

I have come to call you to account,
The properties you wrecked and left —
I have come to demand them of you.
The honor of humankind —
I have come to settle it with you for good.
If your old demon seizes you,
Mischief no human being would work —
I have come to match you in it head to head.
Since Manas, my caravan, departed,
You did me a deed not to be forgotten.
You sprawled at ease along the Talas,
With me, worse than the Mançu,
you traded fire,
Zulpukor never sated with blood —
Bakadur, Cakıp Khan,
I have come to grapple.
Like the Kara Kıtay, the Mançu,
With you, Cakıp Khan,
I have come to clash in battle.
Tamarisked Keñ-Kol, broad Talas —
I have come to take my land.
Name the place where you will fight,
With you, Cakıp Khan,
I have come to take revenge.
Marking and fixing the bounds of the land,
I have come to settle here.

Oğullarınla yedi ol,
Seninle atışmaya geldim.
Bir türlü ölmemiş melanetle,
Hesaplaşmaya geldim.
Çaren varsa, Cakıp Han,
Hanım Manas Han'ın babası,
İyi olursanız kendiniz,
Talas'a oba kondurup,
Ben birlikte durmaya geldim.
Şeytanı salarsan, Cakıp Han,
Savaşmaya geldim.

İhtiyardır deyip ben insem,
Kara tüfek Zulpukor'u
Doğrultmaya duruyorsun,
«Abıke'nin altmış eri nerede?» –
Öldükte gördüğüm yavruyu
deyip, Köklü kavağı, çınarı,

Sen düşmanlığa duruyorsun.
Yaban domuzu oğlun altıymış,
Sen toplamaya duruyorsun,
Domuzluğun bu kadarken,
Sen savaşmaya duruyorsun.
Deve güdüp yağır olmuş
Altımda güdük malım var,
Altmış Tanrı şimdi çarpsın,
Şimdi bile sana yetecek gücüm var!»
Bakay'ın sözünü duyduktan sonra,
Bambaşka kurnaz Cakıp Han,
Ağzından yel estirdi,
Semetey geldi diye duyup,
Bakay'a hile kurmak oldu niyeti.
Tanrı'ya tutkun olup,
Bu domuzun evinde,
Küpçüğe konmuş boza var,
İnsanı kökünden deviren,
Bunda yakıcı zehri de var.
Bu ahmağın evinde,

Be seven with your sons together,
I have come to trade fire with you.
With the cursed one who would never die,
I have come to settle accounts.
If you have any remedy, Cakıp Khan,
Father of my khan, Manas Khan,
If you yourselves prove good,
Setting my camp upon Talas,
I have come to dwell together with you.
If you loose your devil, Cakıp Khan,
I have come to make war.

If I relent, saying he is old,
The black gun Zulpukor
You stand there leveling at me,
«Where are Abıke's sixty men?» –
The darling seen in my dying days —
saying, The deep-rooted poplar, the plane tree,
You stand set upon enmity.
Your wild-boar sons, it seems, are six,
You stand there mustering them,
Though your swinishness be this great,
You stand set upon making war.
Saddle-galled from herding camels,
Beneath me is my stubby mount,
May sixty Gods strike now,
Even now I have strength enough for you!»
After hearing Bakay's words,
Cakıp Khan, cunning like no other,
Let wind blow from his mouth,
Hearing that Semetey had come,
His aim became to lay a trick for Bakay.
Held captive in God's grip,
In this swine's own house,
There is boza set in a crock,
That fells a man root and all,
In it, too, is searing poison.
In this fool's own house,

Fıçıya konmuş boza var,
Koklasa insan ölürdü,
Saçılma zehri de var.
Bir yolunu bulup kandırmaya,
Manas'ın tek oğlu Semetey,
Yetim kula vermeye,
Yalandan ağlayıp inleyip,
Bakay Han'a yalvarıp,
Çocuğun haberini duyduktan sonra,
Yalandan ağlar hüngürdeyip.
«Eey, kurbanın olayım Bakay Han,
Gerçekten yetim geldi mi,
Dileği Tanrı verdi mi?
Sakalımın akında,
Son seferim yaklaşmışken,

There is boza set in a barrel,
One whiff of it would kill a man,
There is scattering poison too.
To find some way to deceive him,
Semetey, only son of Manas,
To give it to the orphan slave,
Weeping and moaning falsely,
Pleading with Bakay Khan,
After hearing news of the boy,
He weeps false tears, sobbing loud.
«Eey, let me be your sacrifice, Bakay Khan,
Has the orphan truly come,
Has God granted the wish at last?
In the whiteness of my beard,
With my last journey drawing near,

Ölecek çağımda,
Vadili ırmağı, pınarı,
Alıp gel beri yana,
Hanım Manas'tan kalan bir tanem
Semetey gibi çırayı!
Boz ala doğan yavrusunu,
Tanrı'dan isteyip durdum,
Balam Manas'tan kalan çolpanı,
Ölmeden geziyorum can için,
Bir Semetey çocuk için,
Ben ölmedim kimin için,
Temir Han'ın şehrine
Sürünüp girip büyüyen

In this my season of dying,
The valleyed river, the spring —
Bring him here to my side,
My only one left by my khan Manas,
The torch that is Semetey!
The fledgling of the grey-pied falcon,
I kept beseeching it of God,
The morning star left by my child Manas,
I walk undying for one soul's sake,
For one child, Semetey alone,
For whose sake have I not died?
To Temir Khan's city
Who crawled inside and grew to boyhood
—

Bir Semetey çocuk için,
Sudaki çınar fidanım,
Sultan Manas'tan kalan bir tanem!
Edip durdum ahdimi,
Semetey'i görürüm – diye,
Ondan sonra ölsem – diye.
Uzun yaşayıp, gün gördüm,
Balamdan tek Semetey,
Gelir mi ola diye gezdim.

For one child, Semetey alone,
My plane-tree sapling by the water,
My only one left by Sultan Manas!
I kept making my solemn vow,
I shall see Semetey – saying,
And after that let me die – saying.
I lived long and saw my days,
Of my child, only Semetey —
Will he come, I wondered as I roamed.

Kaygımı bölük bölük edip,
El yurtta büyüttüler,
Bir Semetey balamı.
Semetey aklıma geldiğinde,
İçim yanıp, bağrım kor,
Manas'tan kalan botacığım,
Bakay, benim balamdan başka
derdim yok.
Ölmeden geziyorum can için,
Benim inleyip gün görmem,
Bir Semetey çocuk için.
Eey, peygamber misali Bakay er,
Gelmişse eğer yetimim,
Dediğine razı olayım,

Parceling out my sorrow piece by piece,
In a stranger's land they raised him,
My one child Semetey.
When Semetey comes to my mind,
My inside burns, my breast is embers,
My camel-calf left by Manas,
Bakay, apart from my child
I have no grief.
I walk undying for one soul's sake,
That I groan and yet see my days
Is for one child, Semetey alone.
Eey, Bakay the brave, prophet-like,
If my orphan has truly come,
I shall consent to all you say,

O hazine, çok altın,
Bunun hepsini Bakay Han,
Müjdelik diye vereyim.
Kaygımı ayrı sanma sen,
Alıp gelip gözüme,
Göstere gör bana,
Bir Semetey balamı.
Alnımdaki süsümü,
Alıp gel bana,
Semetey, alnıma bitmiş aynayı

That treasure, that store of gold,
All of it, Bakay Khan,
I shall give as the herald's prize.
Think not my sorrow set apart,
Bring him before my eyes,
Show him, I pray, to me,
My one child Semetey.
The adornment of my brow —
Bring him here to me,
Semetey, the mirror grown upon my brow
—

Bozkurt Bakay yürüdü işte.
Bakay, göstere gör gözüme.
Alıp gelirsen bana,
Dediğine eey, razı olayım,
Sahipsiz malın hepsini
Müjdelik diye ee, vereyim.
Heybetli tulpar malımı al,
Müjdelik diye beni öldürüp,
canımı al!
Basıp geçtiği yere
Vay, Bakay, sözümü tut,
Müjdelik diye vereyim,
Kapıdaki kızıl kuyruk

The grey wolf Bakay strode forth then.
Bakay, show him, I pray, before my eyes.
If you bring him here to me,
I shall consent, eey, to all you say,
All the herds that have no master
I shall give, ee, as the herald's prize.
Take my stately tulpar steeds,
As herald's prize, kill me myself
and take my life!
To the place his foot has trodden —
Vay, Bakay, heed my word,
I shall give it as the herald's prize,
The red-tailed one at my gate —

filimi al! At sürüp Bakay kaplan,

İkimden birini bırak, birini al,
Eğemi bırakıp, bileğimi al,
Karımı bırakıp, elimi al!
Altın ile hazineyi,
Esirgemeden veririm sana,
Aslanım Bakay, kendin al!
Bahadır oğlum Manas'tan kalan yetimim,
Dedesi – domuz han
Çok hasret çekip gitmez mi,
Güneşin kavurması işlemez mi.

Öldükte gördüğüm bir tanem
Soğukta üşüyüp gitmez mi,
Böylece Tanrı almaz mı,
El üstünde tuttuğum bir tanem
Dertli olup kalmaz mı».
Cakıp böyle dedikten sonra,
İyice dinler er Bakay.

Gök vaşak börkü giyen,
Bozkurt Bakay kaplan,
Çok görmüş yiğidin,
Gözü açık Bakay evliyan
Cakıp'ın sözünü yine duyup,
Yine Bakay ihtiyar
El midir, düşman mı bilemeyip,
Şaşakalıp Han Bakay,
Kökçolok'a bindi işte,
Koşusuna yel yetmez,
O gün Kökçolok,
Yürüyüşüne mal yetmez,
Koşmadan gitse Kökçolok,
Otun başı fısıldar,
Baksan göze ilişmeden,
Kaplan Bakay süzülür gider.
Taşın hepsi parçalanır,

take my elephant! Spurring his horse,
Bakay the tiger,
Of my two, leave one and take one,
Leave my rib and take my wrist,
Leave my wife and take my hand!
The gold and the treasure both,
I give you without stinting,
My lion Bakay, take them yourself!
Left by my batyr son Manas —
my orphan,
His grandsire – the swine khan —
Might he not waste away with longing,
Might the sun's scorching not pierce him through?
My only one, seen in my dying days —
Might he not perish chilled in the cold,
Might God not take him even so,
My only one, borne upon my hands —
Might he not be left in sorrow?».
After Cakıp had spoken so,
Brave Bakay listens well.

Wearing his cap of grey lynx fur,
The grey wolf Bakay, the tiger,
A yigit who had seen much,
Your saint Bakay of the open eye,
Hearing Cakıp's words once more,
Again the old man Bakay,
Not knowing — friend or foe? —
Khan Bakay stood bewildered,
He mounted Kökçolok then,
No wind can match his gallop,
That day Kökçolok —
No beast can match his walking pace,
When Kökçolok goes without a gallop,
The grass-heads whisper as he goes,
Look, and before the eye can catch him,
Bakay the tiger glides away.
The very stones are shattered all,

Yürüyüp gitse mübarek,
Otun başı titreşir,
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Başına altmış düşünce bir gelip,
Kimsesiz kalan yetimi
Doğruca alıp gelmeyeyim.
Domuza çalar bir handı,
Sırrını bir yoklamadan,
Yetimimi vermeyeyim.
Kara niyetli bir candı,
Huyu ile gönlü,
Kâfire çalar yanı vardı,
Yurtseverliği eey, azdı,
Oğluna değil bu domuz,
Manas'ımın kendisine
Düşmanlığı vardı.
Homurdanıp yanardı:
«Altay'dan gelen tümen malı,

When the blessed one goes at a walk,
The grass-heads tremble as he goes,
Allah's day clouding over in the sky,
Sixty thoughts at once crowding his head,
The orphan left with no one —
Let me not bring him straightaway.
He was a khan with a cast of swine,
Without once probing his secret,
Let me not give up my orphan.
He was a soul of black intent,
In temper and in heart alike,
He had a side with a cast of infidel,
His love of the homeland, eey, was scant,
Not only toward his son, this swine —
Toward my Manas himself
He bore his enmity.
He would growl and burn:
«The tümen of herds that came from Altay
—

Sürüp Manas yok etti,
Böyle ahmak etti beni – diye,
Böyle söyleyip dururdu.
Helal ise, Cakıp'ın
Ak gönlünü göreyim,
Haram ise, Cakıp'ın
Ahmakça sırrını bileyim» –
Deyip böylece, Han Bakay,
Pek yaman evliya,
Haram ile helalini,
Cakıp gibi atasını
Şimdi sınamak oldu ihtiyar.
Yürüyüp gidip fırlayıp,
Geri dönüp deh deyip,
Kökçolok'un başını çevirmişti,
Kaplan Bakay han soylu
Han Cakıp'ın duvar dibinden
Sözünü dinleyip durmuştu.
Cakıp Han yatar mırıldanıp,

Manas drove off and destroyed,
Thus he made a fool of me – saying,
So he would keep on saying.
If he be halal, then Cakıp's
Pure white heart let me behold,
If he be haram, then Cakıp's
Foolish secret let me know» –
Saying thus, Khan Bakay,
A saint most formidable,
His haram and his halal,
His elder, this very Cakıp,
The old man now was set to test.
Riding on, then darting back,
Turning about with a cry of «deh»,
He had turned Kökçolok's head around,
Bakay the tiger, of khanly stock,
From beneath Khan Cakıp's wall
Had stood and listened to his words.
Cakıp Khan lies muttering,

O anda ağlar hüngürdeyip:
«Ey, karı, benim bildiğimi
bildin mi,
Eey, karı, siler gibi temizleyelim.
Benim sezdiğimi sezdin mi?
Kazılıp konmuş çukur geldi,
Kaynatılıp konmuş bela geldi,
Yakıp bitirecek ateş geldi,
Çocuklarıma kara gün, müşkül
bela geldi. Yangın sönmüş gibi edelim,

Karıcığım, tükendikçe tüten, Semetey'e
eey, zehir kat!».
Şu belalının soyu,
Öldükçe çoğalan,
Yanasıcanın soyu,
Şu kara suya kan döken,
Gafletin öz oğlu,
Şu otlu yeri yakan,
Şu yanasıcanın bir tanesi
Sonunda bizi rahat komaz,
Eey, karı, çocuklarımı sağ
komaz! Er geç öleceksin,

Benim emekle bulduğum sayısız davar,
Hani, ekinden kazandığım tümen mal,

Bunun hepsini yok eden
Belalı Manas öz oğlu.
Bu yetimi boğazlamazsak,
Benim soyumu rahat komaz.
Sabanı döndürtmez,
Altı oğlumu bu Talas'ta
durdurtmaz.
Yetime bir oyun edelim,
Bu çirkini yangın söner gibi kıralım.

Kemaline erdirmeden,
Geciktirmeden öldürüp,

Then sobs aloud with weeping:
«Ey, wife, that which I know —
do you know it,
Eey, wife, let us wipe them clean away.
Have you sensed what I have sensed?
The pit dug and set has come,
The bane boiled and set has come,
The fire that burns all up has come,
Upon my children a black day, a dire
bane has come. Let us make him like a fire
gone out,
Dear wife, smoldering as it wastes away,
Put poison, eey, in for Semetey!».
The stock of that baneful one,
That multiplies with every death,
The stock of that burn-worthy wretch,
That sheds blood in the black water,
The very son of heedlessness,
That burns the grassy ground,
That burn-worthy wretch, the only one —
In the end he'll leave us no peace,
Eey, wife, my children he will not
leave alive! Sooner or later you will die,

My countless herds won by my toil,
Why, the tümen of wealth I earned from
crops,
He who destroyed the whole of it —
The own son of baneful Manas.
If we do not cut this orphan's throat,
He'll leave my line no peace.
He will not let the plough be turned,
My six sons here in this Talas —
he will not let remain.
Let us play a trick upon the orphan,
Let us snuff this vile one out like a dying
fire.
Before he reaches his full prime,
Killing him without delay,

Bunu böylece ölüme verelim.
Gök soğanı söküp,
Yolar gibi edelim,
Gençken körpe fidanı,
Biçer gibi edelim.
Duyan canların hepsini,
Yaş döker gibi edelim,
Kavağı kökünden keselim,
Böyle etmezsek rahat komaz,
Çocuklarımı sağ komaz.
Kızıl kuyruk filimi al,
Kıymetlim karı, sözümü tut!
Bakay Han'a bal kat,
Baydöölöt gibi hatun
Cakıp Han böyle deyip dururken,
Fırlayıverdi mübarek.
«Onmadık kart kafa, onmazsın,
Her ne zaman olsa zevzeklenip,
Sen fesadını bırakmazsın.
Her ne zaman olsa, haramın
Altmışını düşünürsün,
Yedi günün biri – ölüm,

Let us give him thus to death.
As one uproots the green onion,
Let us do as if plucking it out,
The tender sapling while yet young,
Let us do as if mowing it down.
All the souls who hear of it,
Let us set them shedding tears,
Let us cut the poplar at the root,
If we do not, he'll leave no peace,
He'll leave my children not alive.
Take my red-tailed elephant,
My precious wife, heed my word!
Put honey in for Bakay Khan,
A lady such as Baydöölöt —
While Cakıp Khan kept speaking so,
Up she sprang, the blessed one.
«Wretched old head, you'll never prosper,
At every hour prating on,
You will not leave your mischief off.
At every hour, of haram deeds
You ponder sixty at a time,
One day of seven is – death,

Öz balana zehir verip,
Söylenenler doğruysa
Tan mahşer olduğunda,

Ne cevabını verirsin?
Boz ala doğan yavrusuna,
Nasıl elin varacak,
O misali boz atmaca çolpana.

O Manas var iken
Mızrağa takılı tuğun,
Ayköl Manas'tan kalan armağanın.
Tulpardan kalan tırnağa,
Nasıl zehir verirsin,
Soy küheylan yavruya.
Böyle edersen kart kafa, onmazsın,

Giving poison to your own child,
If what is spoken proves to be true,
When dawn breaks on the day of judgment,
What answer will you give?
To the fledgling of the grey-pied falcon,
How will your hand ever rise,
Against that morning star, that grey sparrowhawk?
While that Manas lived —
Your banner fixed upon the lance,
Your gift left by Ayköl Manas.
To the hoof left behind by the tulpar,
How can you give poison,
To the foal of noble courser stock?
If you do this, old head, you'll never prosper,

Öz balanı öldürürsen,
Asla iki olmazsın.
Kefenini yemek zor iştir,
Kefensiz senin gibisi olur mu.
Gerdanda bitmiş yavrusunu
Hayret, öldürürüm diyen onar mı!

Müslüman senin gibi olur mu,
Senin gibi kâfire
Müslüman diyen onar mı?
Senin gibi kâfirin
Sözünü insan dinler mi?
Hangi yüzünle verirsin,
Hanın Manas'tan doğan çocuğa.
Sen öz balana zehir hazırlayıp,
Kâfir, ölçülüsü senin gibi olur mu.
Hızırlı Manas var iken,
Sana Müslüman diyen kişi onar mı,
Hani, Müslüman sizin gibi olur mu?
At bağlasan kazıksız,
Senin çoraklığın varmış.
Öz balana zehir verip,
Senin kâfirliğin varmış!
Müslüman senin gibi olur mu,
Sana ak imiş diyen onar mı!
Kötülüğünden ihtiyar,
Domuz han diye ad aldın,
İnsan senin gibi olur mu?

If you kill your own child,
You will never be made whole again.
To eat one's own shroud is hard work,
Could any be as shroudless as you?
The darling grown upon one's breast —
Amazing! Can one who says «I'll kill him» prosper!
Could any Muslim be like you,
For an infidel like you,
Can he who calls you Muslim prosper?
An infidel such as you —
Would any person heed your word?
With what face will you give it,
To the child born of your khan Manas?
You, brewing poison for your own child,
Infidel — could any measured man be like you? While Manas, Hızır-guarded, lived,
Can one who calls you Muslim prosper,
Why, could a Muslim be like you?
You'd tether a horse without a stake —
Such is your barren meanness.
Giving poison to your own child,
Such is your infidelity!
Could any Muslim be like you,
Can he who calls you pure prosper!
For your wickedness, old man,
You earned the name of swine khan,
Could any human be like you?

Manas'ın tek oğlu Semetey,
Öldükte görülen yavruya
Sataşmakla olur mu?
Senin bu işin boşa gitsin,
Altı oğlun gelip toplanıp,
Tek Manas'a kurban gitsin!
Aptiyek* sözüne baktım ben,
Yağ ile ağzımı çalkaladım.
Tündük çekmez bu başım,
Bir tanem Manas göçünce

Semetey, only son of Manas,
The darling seen in our dying days —
Can it be right to molest him?
May this deed of yours come to naught,
May your six sons come and gather,
And go as sacrifice for Manas alone!
I have looked into the word of the Aptiyek,*
I rinsed my mouth with butter.
This head of mine won't bear the tündük,
When my only one, Manas, passed on,

Benim ağarıp gitti bu saçım.
Kaplan Manas var iken
Kazı doğrayan can oldum,
Kaplan Manas'ın gözü kapandıktan sonra,
Kalmuk'tan beter hor oldum.
Yiğit Manas var iken,
Acayip hazinem,
Her varlığım tamam olup,
On sekiz bin âleme
Ben dururdum han olup.
Kapımın eey, ağzında
Kaplanım on beş kez yavrulamış,
Yanaşıp kişi gelmezdi.
Ejderhası altmış,
Onun beri yanında
Kılıç burunlu fil duran
Bunun gibi kim durmuş?
O Manas göçeli,
Öbür dünyaya gideli,
Kapının önünde,
Kaplan şöyle dursun, enik yok.
O Manas eey, çocuğa
Altı haram başta, oğlanların,
Topunuz kurban gitsin!
O Manas var iken
Sefayı şenlik ederdik,
Her bir yurdun hepsinden

This hair of mine turned white away.
While tiger Manas lived,
I was a soul who carved the kazı,
After tiger Manas's eyes had closed,

I was scorned worse than a Kalmuk.
While valiant Manas lived,
My treasure passing wondrous,
My every having whole and full,
Over the eighteen thousand worlds
I stood as very khan.
At the mouth, eey, of my door,
My tigress littered fifteen times,
No person dared to come near.
Its dragons numbered sixty,
And on the hither side of them,
A sword-nosed elephant standing there —
Who ever stood in state like this?
Since that Manas passed on,
Since he went to the other world,
Before the door of the house,
Let alone a tiger — not even a whelp.
For that Manas's, eey, child —
Your boys, the six wretches at their head,
May the lot of you go as sacrifice!
While that Manas lived,
We made merry in delight,
From every single land there was,

Altı binden kısır tay
Haraç alıp dururduk.
O Manas göçeli
Haraç şöyle dursun, körpe başak yok.

Körpe başağa değmez çocuğu,
Altı haram gibi yarım yamalağı
Çocuk demek olur mu,
Manas gibi bozkurdu,
Böyle diyen onar mı!

Six thousand barren fillies each —
We kept on taking tribute.
Since that Manas passed on,
Let alone tribute — not even a tender ear of grain.
Children not worth a tender ear of grain,
Half-baked things like the six wretches —
Can one call such things children?
A grey wolf such as Manas —
Can he who speaks so of him prosper!

Tavaya değmez altı haram,
Buna çocuk demek olur mu!
Manas'ım var iken
Darı sığmaz bu ağzım,
Manas'ın gözü kapandıktan sonra,
Dananın başı denk geldi.
Manas'ım var iken
Buğday sığmaz bu ağzım,
Buğdaydan gözü geçince,
Altı haramın gözüne baksam,
Boğanın başı denk geldi.
Manas'ım gitti, gün gitti,
Bakarsam Kadir gecesi gitti.
Manas'ım gibi balama
Altı haram başta, Argın yurdu
Topluca kurban gitsin!
Öz balana zehir katıp,
Alabildiğine haramlık edersin,
Böyle sürdürürsen sen kendin,
Altı oğlunu kırarsın!».
Hatun Bagdöölöt böyle
dururken, Başı yarılıp iki büklüm
düşüp,
Cakıp Han kalktı hışımla,
El tokmağını eline alıp,
Horluk etmek oldu söylenip. Gücü
gidip bitkin düşüp,
«Manas Han hani yirmisine

geldiğinde, «Onmadık, kart kafa,
onmazsın
Akkula'sının basmadığı,
Yerlerde bütün kalmadı.
Narasını duymayan,

Ellerde bütün kalmadı.
Aşağıdaki Urum elini vurduğunda,
Urum hanını darmadağın edip,
Savaşıp kırgın saldığında,

The six wretches, not worth a frying pan,
Can one call this a child!
While my Manas lived,
This mouth of mine had no room for millet,
After Manas's eyes had closed,
A calf's head fit it just as well.
While my Manas lived,
This mouth of mine had no room for wheat,
Once wheat had passed from its sight,
When I look into the six wretches' eyes,
A bull's head fit it just as well.
My Manas went, the day went too,
When I look — the Night of Kadir went.
For my child, one like my Manas,
The Argın folk, six wretches at their head,
May they all go as sacrifice together!
Putting poison in for your own child,
You work haram deeds without restraint,
If you keep on this way yourself,
You will destroy your own six sons!».
The lady Bagdöölöt thus
standing there, Her head split open, falling
bent double,
Cakıp Khan rose up in fury,
Taking the hand-mallet in his hand,
He set to abuse her, muttering. Her
strength gone, sinking exhausted,
«Why, when Manas Khan to his twentieth
year
had come, «Wretched old head, you'll
never prosper,
Untrodden by his Akkula,
No land remained untouched.
That had not heard his war-cry,

No people remained untouched.
When he struck the Urum folk below,
Routing the khan of Urum utterly,
When he warred and loosed the slaughter,

Mızrak tutup, alay bozup,
Eceli yeten okla uçup,

Urum'u kırıp, altın alıp,
Kızıl kuyruk fili alıp,
File yükleyip altın alıp,
Kara gözlüden binini alıp,
Ganimeti Manas vurduğunda,
O yurdu kırdığında
Ganimete düşen sendin,
Armağan diye alan bendim.
Kadın, o zaman senin taraf tutan
kötü sözün var,
Manas ile sen karı,
Gönlü esince, gönüldeş olduğun

yerin var.
Haramlığını bilirdim,
Eskiden beri söz kurup,
Temiz değil diye gezdim.
Senin huyunda bozukluk payı var,
Eskiden beri kurnaz kadın,
Senin Manas'la lafın var».
Böyle söyleyip hışımlanıp,
Hatunu Bagdöölöt'e söylenip,
Elindeki tokmağı
Kavrayıp savurup,
Hatununun başına indirip,
Dermanı gidip o karı
Tepesi üstü dimdik düşüp.
Bir et pişimi kan yitirip:
Öz balana zehir katıp,
Sen fesadını bırakmazsın!
Balan değil, kendin öl,

Ak sakallı ihtiyarın ölsün,
Bana el kaldırmaktansa Abıke, Köböş

hepiniz ölün!

Gripping the lance, breaking the ranks,
Those whose hour had come flew off by the arrow,
Crushing Urum, taking gold,
Taking the red-tailed elephant,
Loading gold upon the elephant,
Taking a thousand of the dark-eyed ones,
When Manas struck and won that booty,
When he crushed that land entire,
It was you who fell upon the spoils,
It was I who took them as gifts.
Woman, back then you had your partisan, your wicked word,
You, wife, with Manas —
When the heart's whim blew, you have a place
where you were heart-companions.
I always knew your haram ways,
From of old I framed my words,
I went about saying she is not clean.
In your nature lies a share of rot,
Cunning woman from of old,
There is talk of you and Manas».
Speaking so and raging on,
Railing at his lady Bagdöölöt,
The mallet in his hand
Gripping and swinging wide,
Bringing it down upon his lady's head,
Her strength all gone, that wife
Fell headlong straight upon her crown.
For the time meat takes to cook she bled:
Putting poison in for your own child,
You will not leave your mischief off!
Not your child — die yourself,

May the white-bearded old man die,
Rather than raise a hand to me — Abıke, Köböş,
may you all die!

O verilecek aşa koymuştu.
İnlersin, sen kart kafa,
Vadi boyunca konakalasın,
Bana el kaldırmaktansa altı oğlunun

hepsi ölüp,
Aşını hazır edip,
Sen yangın sönmüş gibi olakal!
Baştan beri haram suratın var,
Senin cehennemlik payın var».
Bagdöölöt gibi hatun
Tokmaktan başı yarılıp,
Azap çekip kederlenip,
«Dağ gibim Manas, ölmez olaydın,

Manas'tan çocuk kalmaz olaydı!
Oğlu gelince zehir ver – diye,

Oo, Tanrı, kuluna salmaz olaydın».

Gök tulpar ile fırlayıp,
Kaygılanıp hatun,
Gönlü fena bölünüp,
Eey, çaresizin gözünün yaşı
dökülüp. Görünüşü fena bir iş gördüm,

Kaburga kemiği sökülüp,
«Balama kastedecek – diye,
Kükreyip duran koca herif
Karıya zebani gibi görünüp.
Yürüyüp varıp hatun,
Kollayıp girdi kilere,
Altı kişi doyacak kadar,
O Cakıp'ın kara çanağına,
İhtiyar çekip içsin – diye,
Bakay Han'a bal koydu.
Küpçüğe konmuş boza var,
İçinde yakıcı zehri de var,
Semetey'e zehir koydu.

She had put it in the food to be served.
You shall groan, you old head,
May you lie camped the valley's length,
Rather than raise a hand to me — your six sons
dying one and all,
Making ready the funeral feast,
May you be left like a fire gone out!
From the first you've had a haram face,
Yours is a portion fit for hell».
A lady such as Bagdöölöt,
Her head split open by the mallet,
Suffering torment, bowed with grief,
«My mountain Manas, would you had never died,
Would no child had been left of Manas!
When his son comes, give him poison – saying,
Oo, God, would You had never laid this on Your servant».
Darting off with the grey tulpar,
The lady, filled with sorrow,
Her heart most sorely riven,
Eey, the helpless woman's tears
pouring down. I have seen a deed of evil look,
Her rib bones wrenched apart,
«He means my child's destruction – saying,
The old man standing there roaring
Seemed to the wife a fiend of hell.
The lady walking over,
Watchfully entered the larder,
Enough to fill six people full,
Into that Cakıp's black bowl,
Let the old man drain it down – saying,
She put honey in for Bakay Khan.
There is boza set in a crock,
Within it, too, is searing poison,
She put poison in for Semetey.

Bakay Han'a bal katıp,
Yavrun Semetey'e zehir katıp.
Hani, Ombu'yu vurup ganimet alıp,

On iki şehre el salıp,
Onu bozup aldığında

Mixing honey in for Bakay Khan,
Mixing poison for your darling Semetey.
Why, when they struck Ombu and took the spoils,
Laying hands on twelve cities,
When they broke and seized it all —

Ganimetle gelen yakıcı zehri
Kaşık ile aldı işte,
Sıçrayıp dışarı düşeni,
Gök çimen yanar çatırdayıp,
Yer tutuşur dumanlanıp,
Öfkesi gelen hatun
Ne yapacağını bilemeyip,
Gönlü gidip bölünüp,
Bakıp durdu hatun,
«Meğer zavallı garip yetim
İçiverir mi ola» – diye,
O anda ölüp ölüp durdu hatun.

The searing poison come with the booty
She took up with a spoon, she did,
Where a splash of it fell outside,
The green sward burns and crackles,
The earth catches fire and smokes,
The lady, anger rising in her,
Not knowing what to do,
Her heart failing, torn in two,
The lady stood and stared,
«What if the poor forlorn orphan
Should drink it down after all» – saying,
The lady died a thousand deaths that moment.

Zehri kattı Cakıp Han,
Duyup öğrenen Bakay Han,
Manas'ın oğlu yetime
Deh deyip varıp yetişti.
«Boz ala doğan yavrum,
Dinleyedur, boz atmaca çolpanım!

Bugün deden – domuz han olur

düşmanın,
Manas'ın oğlu haşarım,
Senin içinde olur pişmanlığın.
Rakısını alıp sunduğunda,
Rakısını içersen ölürsün,
Yetimim, öbür dünya yüzünü görürsün.

Genç çağında serilirsin,
Yine oğlum, içersen diri kalmazsın.

Cakıp Khan had mixed the poison,
Bakay Khan, who heard and learned of it,
To the orphan, son of Manas,
Crying «deh», rode up and reached him.
«My fledgling of the grey-pied falcon,
Keep listening, my grey sparrowhawk, my morning star!
Today your grandsire – the swine khan – becomes
your foe,
Son of Manas, my wild one,
Your remorse will dwell within you.
When he takes and offers his rakı,
If you drink his rakı you die,
My orphan, you'll see the face of the other world.
You'll be laid low in your young days,
Again, my son — drink, and you'll not stay alive.

Koklarsan bile ölürsün,
Bunu iyi belle,
Eey, balam, nasıl edersen günün
görürsün.
Bakay Han'a bal koydu,
Ben varıp çekip içerim,
Balam, sana zehir koydu,
Gönlün varsa iç, yoksa bırak.

Even one whiff of it will kill you,
Mark this well,
Eey, my child, as you act, so your day
you will see.
She put honey in for Bakay Khan,
I shall go and drain it down,
My child, they put poison in for you,
Drink if your heart wills — if not, let be.

Çok canına düşmansan,
Gönlünce, yetim, içiver.
Bu Talas sana yer değil,
Deden – domuz han sana el değil.

Ünlü Talas yerini
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp sana,
Fırsat bulursa, o domuz
Gözüne tuzak kurar.
İnleyip ağlayıp sana,
Gücü yetse, domuz han
Düşmanlığını eder sana,
Burada, yetim, tetikte ol.
Deden – domuz hana varalım,

Elçiliği varsa eğer,
Üşenmeden göz atalım.
Baban Manas'tan kalan sayısız malın

Bir bölüğü ondadır,
Atandan isteyip alalım.
İstediğimizde vermezse,
Soğuk kement salalım.
Yürü balam, Semetey,
Deden – domuz hana varalım».

Çocukla yalandan ağlaşıp görüşür,

Gösterip Talas kırını,
Alıp geldi Bakay Han,

If you're such a foe to your own life,
Drink your fill then, orphan, as you please.
This Talas is no place for you,
Your grandsire – the swine khan – is no kin to you.
The famed land of Talas —
Sobbing and sobbing over you,
If he finds his chance, that swine
Will set a snare before your eyes.
Groaning and weeping over you,
If his strength suffices, the swine khan
Will work his enmity on you,
Here, orphan, be on your guard.
Let us go to your grandsire – the swine khan,
If he bears an envoy's peace,
Let us look it over without stint.
Of the countless herds left by your father Manas,
One portion is with him,
Let us ask and take it from your grandsire.
If he gives not when we ask,
Let us cast the cold lasso.
Walk on, my child, Semetey,
Let us go to your grandsire – the swine khan».
With the boy he trades false tears in greeting,
Showing him the Talas steppe,
Bakay Khan brought him along,

Cakıp Han'ın evine
O Manas'tan kalan çocuğu.
Manas'tan kalan yetim kul
Han atası Cakıp Han'ın evine

Işıl ışıl yetim girdi işte.
Büyük annesi Bagdöölöt gibi hatun
Semetey'i gördüğünde,
Bıldırcın gibi kayran gözden
Bölük bölük yaş gidip,
Karadut gibi kayran gözden
Kamçı boyu yaş gidip,
Bozlayıp ağlayıp, çığrışıp
«Padişah oğlum Manas'tan kalan
armağan» – deyip, Bu hazinemi
saçtığım,
Hatun ağlayıp hıçkırıp:
«Kocayınca Kanıkey

Anan var mı yavrum? – diye,
Kocamışken Çıyırdı,
Mirasın var mı yavrum? – diye.

Arayıp sağ esen geldin mi,
Şu Kırgız elini bulmaya.
Temir Han'ın şehrine
Sürgün girip büyüyen,
Denizim, yetimim, geldin mi?
Kaleli Buhar şehrine
Kaçıp varıp büyüyen,
Karaltım, yetimim, geldin mi?»
Büyük anası Bagdöölöt
Çocuğa ağlayıp hıçkırarak,
Yetimim – diye, hatun ana
Dayanamaz feryat ederek.
Yetimini görüp, ihtiyar
Bozlar durur hıçkırarak.
Kara niyetli Han Cakıp,
Haramlığı aşikâr,

To Cakıp Khan's house —
That child left behind by Manas.
The orphan slave left by Manas
Into the house of his khan grandsire Cakıp Khan
The orphan entered all agleam.
His grandmother, a lady such as Bagdöölöt,
When she beheld Semetey,
From dear eyes like the quail's,
Tears ran down in streams on streams,
From dear eyes like black mulberries,
Tears ran a whip's length down,
Wailing, weeping, crying aloud,
«Left by my padishah son Manas —
a gift» – saying, This treasure of mine
that I scattered,
The lady weeping, sobbing out:
«In my old age, Kanıkey

Have you a mother, my child? – saying,
Çıyırdı, grown old with years,
Have you an inheritance, my child? – saying.
Have you come searching, safe and sound,
To find this land of the Kırgız.
To Temir Han's city
You went in exile and grew up,
My sea, my orphan, have you come?
To the fortressed city of Buhar
You fled away and there grew up,
My dark one, my orphan, have you come?»
His grandmother Bagdöölöt
Wept over the child, sobbing,
My orphan – saying, the lady mother
Could not endure, crying out.
Seeing her orphan, the old one
Keened on and on, sobbing.
Black-hearted Han Cakıp,
His treachery plain to see,

Yalandan ağlar hüngürdeyip:
«Küheylandan kalan tırnağım,
Semetey, tuğ kazanan yavrucuğum.

Mızrağa taktığım flamam,
Ayköl Manas'tan kalan armağanım.
Yetimim, seni görmeyi,
Bir tanem, seni görsem – diye,
Az kalan ölümümde diledim.
Köklü, sağlam çınarım,
Kurbanın olayım yavrucuğum,
Kaçıp gitmiş Buhar'a
Kara sakar kuluncuğum.
Yetimim gelir mi ola – diye,
Senin için yanıp durdum.
Fesatçının yüzünden,
Beşikte kundak çağındayken,
Dert ve belanı alayım,

Buhar'a doğru kaçıp gidenim.
Biricik oğlum, kara bozkurt,
Manas'tan
Dudağını ısırıp, baş sallayıp:
Yadigâr tutup kaldığım aslanım.
Sen Buhar'a gittiğinde
Hazine malımı saçtım,
Karaltım, gül yavrum gelir mi ola –
diye, Rakısını alıp, Semetey
Seni Tanrı'dan durmadan diledim.
Kahrolup ölmeden, çok yaşadım,
Bedbaht Manas'tan kalan kuru yetim,
Rakısını içmeden bocalayıp,
Gelir mi ola diye yaşadım.
Baabedin'e dua edip,
Varımı yoğumu saçtım,
Manas'ım aklıma düştüğünde,
Hepsinden beter yanarım.
Yetimim sağ gelse – diye,
Dünyada seni sorup dururum».

Wept false tears, bawling loud:
«My colt-hoof left me by the courser,
Semetey, my little one who won the standard.
My pennant that I fixed upon the lance,
My gift left over from Ayköl Manas.
My orphan, to look upon you,
My only one, might I but see you – saying,
I wished it with death so near at hand.
My deep-rooted, sturdy plane tree,
Let me be your offering, my little one,
Fled away to Buhar,
My little black blaze-marked colt.
Will my orphan ever come – saying,
For you I burned and burned.
Because of the intriguer,
While you were swaddled in the cradle,
Let me take your pain and trouble,

My one who fled away toward Buhar.
My only son, black grey-wolf,
From Manas
Biting his lip, shaking his head:
My lion I kept as a keepsake.
When you went off to Buhar
I scattered my treasure-goods,
Will my dark one, my rose-child, come –
saying, Taking his raki, Semetey
I begged you of Tanrı without cease.
Not dying of grief, I lived too long,
The bare orphan left of luckless Manas,
Not drinking his raki, wavering,
Will he come, I lived on wondering.
Praying to Baabedin,
I scattered all I had and owned,
When my Manas comes into my mind,
I burn worse than for all the rest.
If only my orphan comes back safe – saying,
In this world I keep asking after you».

O zaman büyük babası Cakıp Han
Ağlayıp durdu inleyerek,
O an bozlar gibi yaptı hüngürdeyip.

Bozlar gibi olup çırpınıp,
Çocuğa yalandan ağlayıp yalvarıp,
Çekiverdi işte,
Ağzına tokmaktan soğuk değmişti.

Yüzünü görmeden Tanrı'nın,
«Kalk, hatun, kalksana» – diye,
«O it içesice içkiden var mı ola,
Bu çocuğuma doldur» – diye,
Fırlayıp kalktı hatun,
Bal katılmış şeker aşı
Bakay Han'a doldurdu.
Yutup Bakay kaldı işte,
Zehir katılmış acı aşı,
İçinde yakan zehri karışık,
Alıp sunup, hatun
Çaresini bulamaz oldu işte.
O söz söylemeden, dil dökmeden,
«Büyük baban – domuz hana ver» –

Yoksa iki mi olur?
diye, Kendin iç, ata, kendin iç» –

Then his grandfather Cakıp Han
Kept on weeping, groaning,
That moment feigned keening, bawling loud.
As if keening, writhing about,
Falsely weeping, pleading with the child,
He drew it out, behold,
Cold from the mallet had touched his mouth.
Without seeing the face of Tanrı,
«Rise, wife, rise up» – saying,
«Is there any of that dog's-drink left,
Pour it out for this child of mine» – saying,
The lady sprang to her feet,
The sugared dish mixed with honey
She poured out for Bakay Han.
Bakay gulped it down, behold,
The bitter dish laced with poison,
The burning venom mixed within,
Taking, offering it, the lady
Could find no remedy, behold.
Without a word, without persuasion,
«Give it to your grandfather – the swine of a khan» –
Or would that make it two?
saying, Drink it yourself, father, drink it yourself» –

O zaman işaret edip durdu işte.
Kaşını çatıp, göz kırpıp,
– «Büyük babana ver» – diye,
Sessizce el kol edip durdu işte,
Bagdöölöt gibi hatun
Bu hileyi yaptı işte,
«Atacığım» deyip yalvarıp,
Han Cakıp'a sundu işte.
Cakıp'ı Tanrı çarptı işte.
«Atacığım, senden önce aş içersem,
Ondan sonra, imanımı

Then she kept on signaling, behold.
Knitting her brow, winking her eye,
– «Give it to your grandfather» – saying,
Silently she gestured on, behold,
A lady such as Bagdöölöt
Worked this ruse, behold,
«Dear father» he said, entreating,
He offered it to Han Cakıp, behold.
Tanrı struck Cakıp down, behold.
«Dear father, if I drink the dish before you,
And after that, my faith

birlikte içersem,
Sunmadan içersem onar mıyım,
Han atam, önce ağzın değmezse,
Bunu içsem olur mu,
Ben olup, dolup onar mıyım?
Size sunmadan ben içersem,
Böylesi iki olur mu?
At bağlansa direği yok,
Sizden önce ben içersem,
Büsbütün mahvolurum,
Atacığım, kâfir olup giderim.
Söz etmeden tadını ben içip,
Kemalime erer miyim,
Sizden önce ben içip,
Gelecek güzü görür müyüm?
Dikip durup bağ ettin,
Beni koyup durup ev ettin.
Atadan önce aş içen,
Haysiyetin hepsini birlikte içen,
Böyle yapan evlat olur mu,
Ona evlat diyen onar mı?
Haysiyetsiz olursa o çocuk,

if I drink down with it,
If I drink without offering, would I prosper,
Khan father, if your lips touch not first,
Would it be right for me to drink this,
Would I thrive, be filled, and prosper?
If I drink without offering it to you,
Could such a thing be twice?
A horse tied up has no post to hold,
If I drink before you do,
I would be ruined utterly,
Dear father, I would go an infidel.
Drinking its savor without a word,
Would I attain my full estate,
Drinking before you drink,
Would I see the autumn yet to come?
You planted and made me a garden,
You set me down and made me a house.
One who drinks before his father,
Who drinks down all his honor with it,
Could one who does so be a son,
Would one who calls him son prosper?
If that child be without honor,

Deyip, o zaman Semetey
Geri sundu kâsesini.
O an Cakıp şöyle der:
«İçmem, yavrum, içmem,

Benim kulunum Manas öldüğünde;
Benim bu başım karanlık gördüğünde,
Dimdik belim kırıldığında,
Han evladımdan ayrılıp,
Beni karartıp Tanrı çarptığında,
Vadi boyunca konduğumda,
Doğanımdan ayrılıp,
Yangın sönmüş gibi olduğumda,
Narkesken keskinim körelip,
Bir tanem Manas Han'dan ayrılıp,
Benim kara gözüm kör olup,

So saying, then Semetey
Offered back the bowl.
That moment Cakıp speaks thus:
«I will not drink, my child, I will not drink,
When my foal Manas died;
When this head of mine saw darkness,
When my upright back was broken,
Parted from my khan-born child,
When Tanrı darkened me and struck,
When I camped along the valley,
Parted from my falcon,
When I was like a fire burnt out,
My keen Narkesken grown dull,
Parted from my only one, Manas Han,
My black eyes gone blind,

Ey yavrum, söyleyecek sözüm var.
Onmadık kart kafa onmadı,
İt içesicedir bu rakı,
İçecek olursam, kulunum,
Yavrumun bağrını yiyeyim – diye,
Bir de Tanrı'ya iki diyeyim – diye,
Bu dünyada yığdıklarım kalmadan,
Ölüp gidersem imansız,
İçersem öyle olurum – diye,
Benim lanetle bağladığım
yerim var. «Ey atam, Cakıp Han,

Doğanım Manas öldüğünde,
İçmeyeyim diye ant ettim,
Ölürüm diye şart koştum.
Sözü pekçe bağladım,
Bir kez değil bu aşa,
Kırk iki sefer şart koştum.
Büyük baban Han Cakıp'ın
Doksan sekiz yaşı vardı,
Bunu içmeyeyim dediği aştı.
Yut, yavrum, Semetey,
Ey, susamış gelen ışığım,
Kavrulup gelen yetimim.
Yutarsan susuzluğunu kandırır,
Uyursan canı dinlendirir,

Ey, Manas'tan kalan tomurcuğum,
Yavrumdan kalan çoban yıldızım,
Vadili Keñ-Kol pınarım,
İçiver, yavrum, içiver,
Ölüm çağımda gördüğüm yavrucuğum!
Senin gibi kımız içip

sarhoş olmuş çağda,
Huyu haşarı, genç çağda,
Kimler bunu içmesin,
Çekiver, yavrum, çekiver!

O my child, I have words to say.
This luckless old head never prospered,
This raki is fit for dogs to drink,
If ever I should drink it, my foal,
May I eat my own child's heart – saying,
And may I call Tanrı two – saying,
With all I heaped in this world gone,
If I die and go without faith,
If I drink, so shall I become – saying,
Bound fast beneath my curse,
I have my place. «O my father, Cakıp Han,
When my falcon Manas died,
I made an oath not to drink,
I vowed I would die first.
I bound my word most firmly,
Not once alone against this dish,
Forty-two times I made the vow.
Your grandfather Han Cakıp
Was ninety-eight years of age,
This was the dish he swore not to drink.
Gulp it down, my child, Semetey,
O my light who comes athirst,
My orphan who comes parched with heat.
If you gulp it, it will slake your thirst,
If you sleep, it will rest your soul,

O my bud left over from Manas,
My evening star left from my child,
My spring of the valleyed Keñ-Kol,
Drink it up, my child, drink it up,
My little one seen in my dying season!
At an age when one like you, drinking kumis,
has grown drunken,
Wild of temper, in the young season,
Who would not drink this down,
Drain it, my child, drain it!

Rakı içip sarhoş olan çağda,

Aklı hafif, genç çağda,
Rakıdan hangi can sakınsın,
Rakı yiğidin yoldaşı,
Alıver, yavrum, alıver!»
Türlü sözler söyledi, olmadı.

Ölesiye kötü zorladı,
İçiver – diye, Cakıp Han
O zaman Semetey'i zorladı.
Manas'ın oğlu er Semen,
Temir Han'ın şehrine
Sürgün varıp büyüyen,
Aslını bilen yiğit oğul:
«Senden önce kim içsin,
Şu sunduğun aşını,
Sen içmezsen, it içsin,
İt içmezse, kuş içsin,
Kapkaranlık gece içsin,
Bundan başka kim içsin!
Han ata, senin eğriliğin oldu
gözünde,
Fırsatını bulsan, büyük ata,
Kıymak oldun bana sen.
Şaşılığın oldu gözünde,
Senin çarpıklığın oldu sözünde.
Saçılan zehrini bana sunup,
Han ata, yıkmak oldun beni.

Gücün yetse, Talas'ın
Tezeğini bana toplatacaktın,
Gücüm yetti, veriver,
Manas Han'ın nöbetini.
Han atam Manas öldüğünde,
Hazinesini talan edip,
Sen giyinmişsin tilki kürkünü,
Tüketirim, nasip olursa,

In the season of drinking raki and getting drunk,
Light of mind, in the young season,
What soul would shun the raki,
Raki is the warrior's companion,
Take it, my child, take it!»
All manner of words he spoke; it availed not.
He pressed him cruelly, unto death,
Drink it up – saying, Cakıp Han
Then pressed Semetey hard.
Manas's son, the brave Semen,
To Temir Han's city
Gone in exile and grown up,
A valiant son who knew his lineage:
«Who should drink before you do,
This dish that you have offered,
If you drink not, let a dog drink it,
If no dog drinks, let a bird drink it,
Let the pitch-black night drink it,
Who else besides should drink it!
Khan father, there was crookedness in your eye,
Given the chance, grandfather,
You were set to slaughter me.
There was a squint within your eye,
There was a twist within your word.
Offering me your scattered poison,
Khan father, you were set to destroy me.

Had you the power, you'd have set me
To gathering the dung of Talas,
My power sufficed — now hand it over,
The watch and charge of Manas Han.
When my khan father Manas died,
You plundered all his treasury,
You have dressed in the fox-fur coat,
I will make an end, if fate allows,

Senin altı oğlunun gülüşünü.
Beyzadenin yavrusu,
Ata – diye ben sana gelmişim,
Kaçıp gezmeye sebep var mı,
Cehennemliğin tekisin,
Saçılası zehrini vermişsin.

Babam – diye size gelmişim,
Bu Talas'ta el nerede?
Ananın öcü bende mi,
Sen yadlayıp zehrini vermişsin.
Alıverip kâsesini,
Manas'tan doğma er koçak
Eşiğe doğru savurdu,
Eşik dibine savrulup,
Rakı varıp eriştiğinde
Kova başlı boz köpek –
Hazırladın rakılı aşını.
O, Cakıp'ın iti idi,
Zehrin gücünü bundan bil,
Koklamasıyla kalakaldı,
Ensesi kasılıp yok oldu.
Boz köpek ölüp kaldıktan sonra,
İnsan görmedik ibreti.
Büyük babası Cakıp'ın
Domuzluğunu bildi işte,
Han atası Cakıp'ın
Düşman olduğunu bildi işte.
«Onmadık atam, onmazsın,
Öz evladına zehir verip,
Böyle yaparsan sen kendin
Dini bütün Müslüman olamazsın.
Temir Han'ın şehrine
Sürgün girip büyüdüm,
Temir Han'ın şehrine
Sürgün oluşum kimin için,
Aslında, atam, senin için.

Kalabalık Sart'ın şehrine

Of the laughter of your six sons. The scion of a noble,
Calling you father, I came to you,
Is there cause to roam in flight,
You are hell-bound, one of its own,
You have given your poison, may it be spilled.
Calling you my father, I came to you,
Where are the people in this Talas?
Is your mother's vengeance held by me,
You, estranged, have given your poison.
Snatching up the bowl,
The brave hero born of Manas
Hurled it toward the threshold,
Flung to the foot of the threshold,
When the raki reached and touched it
The bucket-headed grey dog –
You prepared your raki-laced dish.
That was Cakıp's own hound,
Know the poison's power by this,
At one sniff it froze stone-still,
Its neck seized up, and it was gone.
After the grey dog dropped down dead,
A portent no man had ever seen.
His grandfather Cakıp's
Swinishness he knew then, behold,
His khan father Cakıp's
Enmity he knew then, behold.
«My luckless father, you will not prosper,
Giving poison to your own offspring,
If you do so, you yourself
Can be no Muslim whole in faith.
To Temir Han's city
I went in exile and grew up,
To Temir Han's city
For whose sake was my exile there,
In truth, my father, it was for you.

To the crowded city of the Sart

Kaçışım kimin için,
Cehennemlik atam, senin için!
Senin derdin olmasa,
Hanzadenin bir tanesi
Kaçıp gezecek yol var mı,
Hayvanlığın fazla, gerçek,
Han ata, senin girecek mezarın var mı?
Beyzadeliğin gerçekse,
Yiğit atam, dinleyiver,
Bozguna verdin soyumu,
Bu Talas'ta elimi.
Bozukça söyledin sözünü,
Bu öfken kaynayıp, han atam,
Yok etmek oldun beni,
Yok kılmak oldun başımı,
Kazmak oldun çukurumu,
Kaynatmak olmuşsun,
Han ata, ta nerdeki çilemi,
Göstermek olmuşsun,
Şimdi çizerim sana çizgiyi,
İstediğin kavga ise,
Başlatayım sana bozgunu.
İstense verilmez yılkına,
Han ata, ben soğuk kement atayım,
İstense verilmez dünyalığını
Ben göz göre çekip alayım.
Gidereyim gücünü,
Tümden çekip alayım,
Han atam Manas'tan kalan malımı.
Ey ata, yakası altın, yeni tunç,
Çift katlı zırh, serçe gözlü,
Vuruşmaya girse ok geçmez,

For whose sake was my flight,
My hell-bound father, it was for you!
Were it not for your affliction,
Would the one and only khan's son
Have any road to roam in flight,
Your beastliness is great, in truth,
Khan father, have you a grave to enter?
If your nobility be true,
My valiant father, listen well,
You gave my lineage to ruin,
And my people in this Talas.
You spoke your word corruptly,
This wrath of yours boiling, khan father,
You were set to wipe me out,
You were set to end my life,
You were set to dig my pit,
You have been set to boil up,
Khan father, my far-off suffering,
You have been set to show it me,
Now I shall draw the line for you,
If it is battle that you want,
Let me begin your rout for you.
Upon your herd, not given though asked,
Khan father, let me cast the cold lasso,
Your worldly goods, not given though asked,
Let me seize them before your eyes.
Let me drain away your strength,
Let me take it back entire,
My goods left from my khan father Manas.
O father, gold of collar, new bronze,
Double-layered mail, sparrow-eyed,
No arrow pierces it in combat,

Atamdan kalan Akolpok,
Ata Cakıp, o nerede?
Hani, Kökötay'ın aşında,
Kâfir ile Müslüman
Toplanmışken karşısında,
Karaça'nın hanı Saykal'ın

The Akolpok left me by my father,
Father Cakıp, where is it?
Where is it — at Kökötay's feast,
When infidel and Muslim
Were gathered face to face,
That which Saykal, Karaça's khan,

İsteyip verdiği Buurul at,
Atamdan kalan, o nerede?
Hani, geçen güzünde,
Alay'ın öte düzünde,
Altmış Rus yer ölçücü,
Arabasını sürükleyip,
Uzaktan çıkıp yürüyüp,
Sarı kürkünü atınıp,
Atlarına eyersiz binip,
Uzaktan atamı gördüklerinde
Kaçmışlar şangırdayıp,
Azız Han'ın Almambet'i,
Evliya soylu koca Bakay,
Atam Manas, bu üçü
Yağmalayıp ganimet almışlar.
Oynarken Oçogor,
Ciddiye binince Koyçagır,
Omuzlanınca o canım silah –
Sırtın aynasıdır,
Kapışan düşmana salınca –
Emanet canın eğlencesi,
Üstün keskin Almabaş,
Altmış güne bozulmaz,
Irak yakın ayırt etmez,
Atam ayköl Manas'tan
Emanet kalan Akkelte,
Ata Cakıp, o nerede?
Keskinliği halkça sınanmış,
Atam yüceden kalan mirası Arslan atam bozkurda
Mahsus denilen keskin çelikti,
Asilden kalan mülktü.
Söylenene doğruca uyunuz,
Armağan olup gezene,

Akkelte'yi bize veriniz.
Daha eşya, daha var,
Vermezsen Cakıp Han,
Canım gibi gördüğüm büyük atam,

Gave of her own asking — the steed Buurul,
Left me by my father — where is it?
Where is it — in the autumn past,
On the far plain of Alay,
Sixty Russian land-surveyors,
Dragging their wagons on,
Setting out and marching from afar,
Throwing on their yellow furs,
Mounting their horses saddleless,
When from afar they saw my father
They fled away with a clatter,
Azız Han's Almambet,
Old Bakay of saintly stock,
My father Manas — these three
Plundered and took the spoils.
Oçogor when at play,
Koyçagır when it turned earnest,
When shouldered, that dear weapon –
It is the mirror of the back,
Loosed upon the grappling foe –
The solace of the mortal soul,
The supreme keen Almabaş,
For sixty days it will not foul,
It marks not far from near,
From my father, ayköl Manas,
The Akkelte left in trust,
Father Cakıp, where is it?
Its keenness proven by the people,
The heritage left by my exalted father To my lion father, the grey wolf,
It was the keen steel called peerless,
It was the estate left by the noble.
Heed rightly what is spoken,
To him who goes about as its gift,

Give the Akkelte to us.
There are more goods, there is more,
If you give them not, Cakıp Han,
Grandfather whom I held dear as my soul,

Başınıza gaileli bela var.
Manas'tan kalan nesneleri,
Söyleneni alıp veriniz,
Ağızdan ağıza ulaştım,
Atam Manas'ın aslanlığını
Bilgelerden sordum.
O atam öldüğünde,
Manas'tan kalan sayısız dünyalığı
Altı oğlun talan edip böldüğünde,

Sayısız mala sahip olamadan,
Zavallı anam kaçtığında,
Horlanmayı pek ağır görüp,
Zavallı kadın şaşırdığında,
Ganimet edip, büyük ata,
Mülküm sizde kalmış.
Kavgası yok, gürültüsü yok,
Denen söze uyunuz,
Ganimet kalan dünyalığımı,
Yetiştim artık, veriniz.
Hani, Kum-Bulak'ın belinde,
Mediyan'ın çölünde,
Can yürümeyen, suyu yok,
Uçsuz uzanan bozkırda,
Atam Manas, üstün aslan,
At yorup, yer kolaçan edip,
İt salıp, kuş uçurup,
Yeri dolaşıp, yurt gözleyip,
Asker toplayıp, el gözleyip,
Yedigerim atam vardığında,
Tanrı verip rast gelmiş,
Altı kılıç bulunmuş.
Kılıçların eğilmez sağlamı,
Kırgın eden ustalıklısı,
Atamın aldığı Zulpukor,

Bakay Han'ın Oykuma'sı,
Acıbay'ın Açalbars'ı,
Almambet'in Kılbolot'u,

Grievous trouble is upon your head.
The things left over from Manas,
Take what is named and hand it over,
From mouth to mouth I traced it out,
My father Manas's lionhood
I asked of the wise ones.
When that father of mine died,
The countless worldly goods of Manas
When your six sons plundered and split them,
Unable to hold the countless goods,
When my poor mother fled away,
Finding scorn too grievous to bear,
When the poor woman lost her way,
Taking spoils, grandfather,
My estate has stayed with you.
No quarrel in it, no clamor,
Heed the word that has been said,
My worldly goods that stayed as spoils,
Now I have come of age — hand them over.
Where is it — on the pass of Kum-Bulak,
In the desert of Mediyan,
Where no soul walks, where water is none,
On the steppe stretching without end,
My father Manas, supreme lion,
Wearying his horse, scouting the land,
Loosing hounds, flying hawks,
Ranging the land, spying out a homeland,
Mustering troops, watching over the people,
When my Yediger father went there,
Tanrı granted, and chance befell,
Six swords were found.
Of swords the unbending stalwart,
The masterwork that deals the slaughter,
Zulpukor, which my father took,

Bakay Han's Oykuma,
Acıbay's Açalbars,
Almambet's Kılbolot,

Çubak'ın aldığı Coybolot,
Kılıçların en sonuncusu –
Er Sırgak'ın Narkesken'i,
Arslan atam bozkurttan
Emanet kalan altı keskin çelik.
Hani, zavallı anam Kanıkey,
Koskoca kara başında,
Atacığımdan ayrılıp,
Bahtı kararmış o çileli,
Otuz iki yaşında,
Temir Han'a doğru yönelip,
Kundakta bebek ben zavallıyı,
Buhar'a sürülüp taşıyıp,
Han dünyalığı, yığın mülk
Kargaşayla saçıldığında,
Kastını dikip, ok atıp,
Senin altı oğlun gelip bastığında, O
çok kırgına yazgılıydı.
Dul ile yetime,
Bildiğini kendin yaptığında,
Cenk pusatının hepsi
Ganimet olup kaldığında,
Onca şeyin içinden
Elinde kalan altı keskin çeliği,
Atamdan kalan armağanı
Almaya geldim, veriver.

Hani, yaslı giden Kanıkey,

Yarıp atan kurtsun sen,
Kahrınıza dayanamayıp,
Kaçıp gitmişti Semetey.
Varını dağıtıp düze çıktım,
Fesadının yüzünden,
Ben Buhar'a varıp büyüdüm.
Serpilip er oldum,
Ben er oğluyla denk oldum.
Yetim gezdim, yetiştim,
Yurduma kendim katıldım,

Coybolot, which Çubak took,
And the last of all the swords –
Brave Sırgak's Narkesken,
From my lion father, the grey wolf,
Six keen steels left in trust.
Where is it — my poor mother Kanıkey,
Upon her great dark head,
Parted from my dear father,
That sufferer whose fortune darkened,
At thirty-two years of age,
Turning toward Temir Han,
Me, poor babe in swaddling bands,
Driven off, carried to Buhar,
The khan's worldly goods, heaped estate
When they were scattered in the turmoil,
Setting their malice, loosing arrows,
When your six sons came raiding down,
She was fated to great slaughter.
To the widow and the orphan,
When you did to them as you pleased,
When all the gear of war
Remained behind as spoils,
From amid so many things
The six keen steels left in your hands,
The gift left over from my father,
I have come to take them — hand them over.
Where is she — Kanıkey who went in mourning,
You are the wolf that rends and casts away,
Unable to bear your cruelty,
Semetey had fled away.
Scattering all I had, I came to open ground,
Because of your intrigue,
I went to Buhar and there grew up.
I flourished and became a man,
I stood the equal of heroes' sons.
I roamed an orphan, I came of age,
I joined my homeland by myself,

Kan içe içe pekiştim,

Bu yıl kan içen Semen diye ün aldım.

Han ata Cakıp, bunu dinle,
Atamdan kalan mal nerede?
Ayköl Manas'tan kalan can nerede?
Hani ata, Cakıp Han,
Yakası altın, yeni tunç,
Çift katlı zırh, serçe gözlü,
Geniş cepken, geniş yaka,
Kaplan, kan içen atacığımın
Cenkte giydiği Akolpok,
Vuruşmaya girse ok geçmez.
Atkısını üstün ördürmüş,
Giyince insanın gönlünü doyuran.
Hem kat kat kaftan, hem zırh,
Atam Manas'tan kalan Akolpok'u,
Çileli anam Kanıkey, o bahtsız

işlemişti.
Atkısını altı kez bükmüş,
Beecin'deki büyük gaza için,
Pahalıyla berkçe işleyip,
Altı yılda güçbela onarmış.
Emanet canın çobanı,
Onun gibi eşya olmamış,
Atamdan kalan Akolpok,
O da sizin elinizde gibi,
Ata Cakıp, veriniz.
Söylenen mülkü vermezsen,
Fesatçının tekisin.
Han ata, kahırlanırsam görürsün,

Bir daha öfkemi getirirsen,
Han ata, şimdi ölürsün,
On iki yıl el görmeden,
Sürgün gezip büyüdümse,
Geliverdiğimde zehir katıp,

Drinking blood on blood, I hardened,

This year I won the name Semen the blood-drinker.
Khan father Cakıp, hear this,
Where are the goods left by my father?
Where are the souls left by Ayköl Manas?
Where, father, Cakıp Han,
Gold of collar, new bronze,
Double-layered mail, sparrow-eyed,
Wide of jacket, wide of collar,
My tiger, blood-drinking dear father's
Akolpok that he wore in war,
No arrow pierces it in combat.
Its weft he had supremely woven,
Wearing it fills a man's heart full.
At once layered kaftan, at once mail,
The Akolpok left from my father Manas,
My suffering mother Kanıkey, that luckless one,
had worked it.
Its weft she twisted six times over,
For the great holy war at Beecin,
Working it dear and fast,
In six years she barely made it whole.
The shepherd of the mortal soul,
No such thing was ever made,
The Akolpok left me by my father,
That too, it seems, is in your hands,
Father Cakıp, hand it over.
If you give not the named estate,
You are an intriguer through and through.
Khan father, if my wrath rises, you shall see,
If you stir my anger once again,
Khan father, you die this instant,
Twelve years without seeing my people,
If I grew up roaming in exile,
And you laced poison at my coming,

Geldiğim yerde verirsiniz,
Ata sizin gibi olur mu?
Azap saldın canıma,

Serving it where I arrived,
Can there be a father such as you?
You loosed torment on my soul,

Size ata diyen onar mı?
Yakayım kalan saçını,
Zehir döküp bir sınayayım,
Han atam, senin başını!»
Kan içen Manas bozkurttan
Kan içici doğan o koçak
Kavrayıp aldı kâseyi:
«Kâseni giy başına,
Hiç razı değilim,
Şu senin zehir katılmış aşına».
Kırgız'ı ganimet ettiğinde,
Tepetaklak geçirdi kâseyi,
Han Cakıp'ın başına.
O anda Cakıp'ın
Saçı yandı cızırdayıp,
Zehrin güçlüsünü gördün mü,
Sakalıyla bıyığı
Birlikte yandı çatırdayıp.
Saçı gidip kel oldu,
Bıyık ile sakal yok,
Cakıp Han zavallı, sarhoş oldu.
Baş derisi soyuldu,
Oğlu Semetey, yavrucak, kaygılandı.
«Padişah Manas'tan kalan
Han Cakıp'ı parçalayıp atmaya

Would one who calls you father prosper?
Let me burn what hair remains,
Let me pour poison and make trial,
Khan father, of that head of yours!»
From blood-drinking Manas the grey wolf
That hero born a blood-drinker
Gripped and seized the bowl:
«Wear your bowl upon your head,
I consent not in the least
To this poison-laced dish of yours».
When he made spoils of the Kırgız,
He rammed the bowl down upside-down,
Upon Han Cakıp's head.
That instant Cakıp's
Hair burned with a hiss,
Have you seen how strong a poison,
His beard together with his mustache
Burned as one with a crackle.
His hair went and he was bald,
Mustache and beard were gone,
Poor Cakıp Han was left reeling.
The skin peeled from his scalp,
His son Semetey, poor child, grew troubled.
«Left from the sovereign Manas
To tear Han Cakıp apart and cast him down

Çocuğun eli varamaz,
Ta nerdeki öcü almaya.
Halkın yazısı var,
Han Cakıp'ın saati var,
Kasten yere serivermeye,
Ahmağın «ata» denen adı var.
«Atamdan kalan mülküm» – diye,
Atasına el varmayıp,
Perişan oldu Semetey,

The child's hand cannot reach,
To take the vengeance from so far.
The people have their destiny,
Han Cakıp has his hour,
To lay him low with purpose,
The fool still bears the name of «father».
«My estate left from my father» – saying,
His hand not lifting against his father,
Semetey was left forlorn,

Semetey'in yeni gelişi –
Cakıp'ın yarı yamalak ölüşü oldu.
Kan içen Bakay kaplan
Han Cakıp'ın evine
Gelmişti görmeye.
Kaplan Manas varken,
Manas'a yoldaş çağında,
Hakanlı Beecin'i
Kuşatıp sürüp vardığında,

Semetey's fresh arrival –
Was Cakıp's halfway death.
Blood-drinking Bakay the tiger
To Han Cakıp's house
Had come to see.
While tiger Manas lived,
In his season as Manas's companion,
Beecin of the hakans
When he marched and pressed the siege,

Kargaşayı saldığında,
Mızraklaşıp saf bozup,
Eceli gelen okla uçup,
Delip geçen çile olup,
Kazılmış derin hendek olup,
Kaynaşan Çinli, arkları çok,
Tâ dibinden beri devinip,
Kaynaşan halkını kırdığında,
Esen Han'ın hazinesinden,
Kıymetlin Bakay, bozkurdun,
Dostu Manas bozkurda
Armağan verdiği boz heybe
Han Cakıp'ın yükünde
Duruyormuş toplu halde.
Gördüğü yerde koca Bakay
Kederlendi, o değerli baş,
O heybenin içinde
Yakut, altın karışık.
«Manas'tan kalan heybe – diye,
Bırakmadan yapışıp,
mülküm – diye,
Bakay yatar boz heybeyle
boğuşup.
Ganimete alıp gitmeye
Niyetlendi Semetey,
O heybeyi gördüğünde:
Kilidinden tutup çevirip,
Bakay ile Semetey,
İkisi tutup heybeyi,

When he loosed the turmoil there,
Lance on lance, breaking the ranks,
The doomed flying off by the arrow,
Becoming an ordeal that pierces through,
Becoming a deep-dug moat,
The swarming Chinese, their ditches many,
Heaving from their very depths,
When he cut down their swarming folk,
Out of Esen Han's treasury,
The precious Bakay, who to the grey wolf,
To his friend Manas the wolf,
Gave as gift — the grey saddlebag
In Han Cakıp's baggage
Was lying stored away entire.
Where he saw it, old Bakay
Grieved, that precious head,
Within that saddlebag
Ruby and gold lay mingled.
«The saddlebag left from Manas – saying,
Gripping it, not letting go,
my estate – saying,
Bakay lies with the grey saddlebag
wrestling.
To take it off as spoils
Semetey set his intent,
When he saw that saddlebag:
Gripping its lock and turning it,
Bakay and Semetey,
The two took hold of the saddlebag,

Kökçolok'un yanına
Alıp çıktı sürükleyip.
Bakay durur çabalanıp,
«Kökçolok'a yükle» – diye,
Semetey'e yalvarıp.
Bozkurdun oğlu Semetey
O heybeyi yükleyemez,
Çocukluğu kurusun,

Kımıldatıp alamaz.
Öfkesi geldi Han Bakay'ın:
«Şimdikinin çocuğu
Çökelek içip, ot sıçar.
Eski zaman çocuğu genç çağda,
Sakınmaz deli sarhoş çağda,
Ak maralı inek ettim,
Ay âlemi tarumar ettim.
Ok geçmezi giyinip,
Heybe değil, bu kuru can
Ay âlemle çatışıp.
Şimdikinin çocuğu
Kurusun kahrolası,
Heybeye yetmez gücü.
Bilekleri gevşeyip,
Yalınayak, yalın baş,
İncikleri bükülüp,
Yer sarsılıp bir zaman,
Karnı yerde sarkıp,
Geçip gitti o değerli gençlik.
«İt nedir ki?» – diye,
Senin gibi çocuk çağımda
Amcan Bakay atılıp,
Sataşanı kavururdum,
Omurgasını orak gibi büküp,
Heybe değil, kuru can,
Dikilip duran kayını
Köküyle sökerdim.
Yirmi yaşına çıkana dek,
Şimdikinin çocuğu

To Kökçolok's side
They brought it out, dragging it.
Bakay stands there straining,
«Load it on Kökçolok» – saying,
Entreating Semetey.
The grey wolf's son Semetey
Cannot load that saddlebag,
A curse upon his boyishness,

He cannot even budge it.
Han Bakay's anger rose:
«The children of these days
Drink curds and shit grass.
A child of olden times, in the young season,
In the heedless, mad-drunk season,
I made the white maral deer a cow,
I turned the moonlit world to havoc.
Clad in the arrow-proof coat,
Not a saddlebag — this bare life
I clashed with the moonlit world.
The children of these days,
A curse upon them, wretched things,
Their strength won't stretch to a saddlebag.
Their wrists gone slack,
Barefoot and bareheaded,
Their shins buckling under,
The earth once shook in its time,
Their bellies sagging to the ground,
That precious youth has passed away.
«What is a dog to me?» – saying,
In my boyhood, at your age,
Your uncle Bakay would leap in,
I would scorch whoever crossed me,
Bending his backbone like a sickle,
Not a saddlebag — bare life itself,
The birch standing upright
I would tear out by the roots.
Until they reach their twentieth year,
The children of these days

Çocuk kalmış değil mi,
Bir kaynatımı içinden
Yarım kalmış değil mi» –
Deyip, öylece bunu söyleyip,
Amcası Bakay coştu,
Semetey'e söylendi.
Alıverip heybeyi,
Arslan Bakay evliya,
Tâ kökünden Kızır dokunmuş,
Üstün pehlivan evliya,
Ata Manas beyine
Yoldaş olmuş ihtiyar,
Hırıl hırıl öksürüp,
Manas'tan kalan heybeyi
Bir eliyle kaldırıp,

Remain but children, do they not,
One brewing of my kettle, within,
Has been left half-done, has it not» –
Saying, speaking this just so,
His uncle Bakay flared up,
And grumbled at Semetey.
Snatching up the saddlebag,
Lion Bakay the saint,
Touched by Kızır from his very root,
The supreme wrestler-saint,
To his lord, father Manas,
The old man who was companion,
Coughing with a rasping wheeze,
The saddlebag left from Manas
He lifted with a single hand,

Kahırlanıp fırlattı,
Becerikli doğan o koca kurt,
Kökçolok'a atıverdi.
Yaradan'a yalvarıp,
Deminki duran boz heybeyi
Bakay amcan Kökçolok'a yükleyip,
Kendi de birlikte bindi işte.
Yanına kattığı Semetey,
Kara niyetli Cakıp'tan
Han Manas'ın heybesini
Çekip alıp yürüdü işte.
Bakay yiğidin Kökçolok'u,
Ağırlığından heybenin,
Kökçolok'u kurusun,
Kaburga kemiği gıcırdayıp,
Bükülüp beli esneyip,
Çöke basıp Kökçolok,
Şanlı küheylan, canım hayvan,
Rahvan yürüyüşle salınıp,
Koşusuna yel yetmez,
Yürüyüşüne mal yetmez,
Burnundan buğusu tüterek,
Basıp geçtiği kara taş

In wrath he hurled it up,
That old wolf born so able,
Flung it onto Kökçolok.
Entreating the Creator,
The grey saddlebag that lay there,
Your uncle Bakay loaded on Kökçolok,
And mounted up with it, behold.
With Semetey taken at his side,
From black-hearted Cakıp
Han Manas's saddlebag
He wrested away and rode on, behold.
The hero Bakay's Kökçolok,
From the saddlebag's weight,
Pity that Kökçolok,
His rib-bones creaking,
His back bowing, flexing under,
Kökçolok treading low,
Glorious courser, dear beast,
Swaying at his ambling gait,
No wind can match his running,
No beast can match his walking,
Steam fuming from his nostrils,
The black stone he trod across

Kömürden beter ufalanıp.
Bey Bakay, er amcan
(Kayıpçı'nın kara mağarası,
Kaplan Manas varken
Hazine sakladığı has mağara)
Hazine yığılan mağaraya
Devirip indirip,
Deminki Manas'tan kalan mahzene
Boz heybeyi sıkıştırıp,
«Manas'tan kalan heybe» – diye,

Bölökbay'a teslim edip,

Crumbled worse than charcoal.
Lord Bakay, your brave uncle
(Kayıpçı's black cavern,
While tiger Manas lived,
The chosen cave where he stored treasure)
To the cavern heaped with treasure
He tipped it down and off,
Into that vault left from Manas
He wedged the grey saddlebag,
«The saddlebag left from Manas» –
saying,
He gave it into Bölökbay's keeping,

BAKAY'IN SEMETEY'E GEÇMİŞTE OLANLARI ANLATIP, TALAS'I TASVİR EDİP GÖSTERMESİ

BAKAY TELLS SEMETEY OF WHAT PASSED IN FORMER DAYS, AND SHOWS HIM TALAS, PICTURING IT FORTH

Bilinmeyeni bildirip,
Bilgili Bakay ihtiyar,
Sezilmeyeni sezdirip,
Doğan Bakay evliya.
Ondan öte at sürse,
Sarı kırlar görünen
Beli görüp bir ağlayıp,
Cılgınduu, Keñ-Kol, geniş Talas
Gönlüm fena bölünür,
Yeri görüp bir ağlayıp,
Kara-Buura, Çoñ-Çatkal
Vadisini görüp bir ağlayıp,
Kalabalık Kırgız, çok Argın
Yattığını görüp bir ağlayıp,
Kaplan Bakay amcan
Gözcülüğe çıktığı kara sırtın
Doruğunu görüp bir ağlayıp.
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp, Kara-Şaar, Kambıl'ı
Bakay Han'ın başına
Altmış kaygı bir gelip:
Kurbanın olayım yetimim,

Making known the unknown,
The knowing old man Bakay,
Making felt the unfelt,
Bakay the falcon, the saint.
Riding his horse beyond,
Where the yellow downs come in sight,
Seeing the pass, he wept once,
Cılgınduu, Keñ-Kol, broad Talas,
My heart is sorely torn,
Seeing the land, he wept once,
Kara-Buura, Çoñ-Çatkal,
Seeing their valley, he wept once,
The teeming Kırgız, the many Argın,
Seeing where they once lay, he wept once,
Your uncle, the tiger Bakay,
The dark ridge where he stood the watch,
Seeing its summit, he wept once.
Allah's day clouding in the sky, Kara-Şaar and Kambıl
Upon Bakay Han's head
Sixty sorrows came at once:
Let me be your offering, my orphan,

Bugün görülen yarın yok,
Böyleymiş işte, dünya pislik.
Sözümü, yetim, dinleyiver,
Hani, kervanım Manas varken,

Adam biçen Narkesken
Gök vaşak kürklü Kırgız börkü
Sallayıp durduğum çağımda,
Âleme ben hükmedip,
Sefa sürüp durduğum çağımda,
Sırtüstü yatıp Tanrılık taslayıp,
Yayın balığını kesip yerdim,
Can yoldaşım Manas varken
Bana ecel nerede derdim.
On sekiz bin âlemi
O Manas öldükten sonra,
Deve güdüp hor oldum.
Beyi varken,
Bey Bakay amcanın

Başındaki zerdeva börkünü
Kimler sallayıp giymedi ki.
Han amcan Bakay Han'ı duyunca,
Ulu Çin, hakan yurdu,
Ulu yurtlar çalkalanırdı.
Kurbanın olayım yetimim,
Eski günlerimi andıkça
Gözümün yaşı dökülür.
Tepetaklak olmuş kuru dünya
Dönüp bakmadan gitmiş görünür.
Önümde olan iyiliği
Görmez olmuşum,
Mosmor olmuş kuru can,
Bozkurt Manas varken
Ölmeden kalmışım.
Tutup durduğum çağımda,
Kalabalık Mançu, sayısız Tırgoot'u
Dövüp durduğum çağımda,
Geniş dünyanın tavında,

What is seen today is gone tomorrow,
So it is, behold — the world is filth.
Listen well, orphan, to my word,
Where is it — while my caravan Manas lived,
Narkesken, mower of men,
The Kırgız cap furred with blue lynx
In the season I went waving it,
I ruling all the world,
In the season I lived at ease,
Lying flat on my back, playing at godhood,
I would carve and eat the sheatfish,
While Manas my soul's companion lived,
I would say: where is death for me?
The eighteen thousand worlds
After that Manas died,
I herded camels and was scorned.
While its lord lived,
Your uncle, lord Bakay's

Marten-fur cap upon his head —
Who did not wave and wear it then.
At word of your khan uncle Bakay Han,
Great China, land of hakans,
The great realms would be shaken.
Let me be your offering, my orphan,
Whenever I recall my former days
The tears pour from my eyes.
The bare world turned upside-down
Seems gone without a backward glance.
The good that stood before me
I have ceased to see,
The bare soul bruised all purple,
While the grey wolf Manas lived
I stayed on undying.
In the season when I held them fast,
The teeming Manchu, the countless Tırgoot,
In the season when I beat them down,
In the wide world's prime,

Bozkurdum varken
Burada ölmeyip ne oldum?
Alıp durduğum çağımda,
Âleme kargaşa
Salıp durduğum çağımda,
Keramet başta varken,
Manas'ın sağ çağında
Burada ölmeyip ne oldum?
Hani, ok geçmez kürkü giydiğimde,

Kömür gibi basıp yürüdüğümde
Burada ölmeyip ne oldum?
Göz diktiğime kargaşa
Salıp durduğum çağımda,

Çok yerinden haracımı
Alıp durduğum çağımda,
Altın yanaklı aybaltayı
Bileğime, kuru can,
Asıp durduğum çağımda,
Âlemin tamamını
Yönetip durduğum çağımda,
Çöle çevirip dünyayı
Sürüp durduğum çağımda,
Baş köşede deve gibi tahta
Binip oturduğum çağımda,
Beyli yurtların tamamını
Eğip durduğum çağımda,
Burada ölmeyip ne oldum?
Hani, koçağım varken,
Ombu'yu bozup ganimet alıp,
Ortasını yarıp yol açıp,
Ak maralı sürüp inek edip,
Kapıştığı yeri tarumar edip,
Altı aylık menzile
Adım eriştiği çağımda,
Ay âlemin tamamına
Sözüm geçtiği çağımda,
Burada ölmeyip ne oldum?

While my grey wolf lived,
Why did I not die then and there?
In the season when I kept on taking,
Turmoil upon the world
In the season when I loosed it,
While grace still crowned my head,
In Manas's living season,
Why did I not die then and there?
Where is it — when I wore the arrow-proof coat,

When I strode crushing all to charcoal,
Why did I not die then and there?
On whatever I set my eye, turmoil
In the season when I loosed it,

From many lands my tribute
In the season when I gathered it,
The gold-cheeked moon-axe
Upon my wrist, bare soul,
In the season when I hung it there,
The whole of all the world
In the season when I governed it,
Turning the world to desert
In the season when I drove it on,
On the camel-tall throne in the seat of honor
In the season when I mounted and sat,
All of the lorded realms
In the season when I bowed them down,
Why did I not die then and there?
Where is it — while my hero lived,
Breaking Ombu, taking spoils,
Splitting its center, opening a road,
Driving the white maral, making it a cow,
Turning to havoc wherever he grappled,
To a six-month journey's stage
In the season when my stride could reach,
Over all the moonlit world
In the season when my word held sway,
Why did I not die then and there?

Hani, canı sıkılsa karaca vurduğunda,

Sıkılmazsa yattığında,
Hani, gürül gürül dünya, güzel vakit
Karşıki ova görünür,

Olup durduğu çağında,
Gülüşlü Kırgız, çok Argın
Konup yattığı çağında,
Gündüzü kımız, gecesi düğün dernek
Olup durduğu çağında,
Burada ölmeyip ne oldum?
Bu Talas'ın boyuna
Kırk taban ordo kurduğunda,
Oyunda ordo attığında,
Altın ağızlı zurnayı
Keyif ehli insan çaldığında,
Altın perçemli davulu

Sohbet edip çaldığında,
Asil Manas da vardı,
Besili kuzu, tatlı baş
Kazan kaynatıp koyduğunda,
Sıkılsak karaca vurduğumuzda,
Sıkılmazsak Talas'ta
Başıboş oynayıp yattığımızda,
Burada bir ölmeyip ne oldum?
Kan içenim Manas varken
Hazine dizdiği yer işte o,
Eski günlerimi ben anlatsam,
Övünüyorum gibi görünür,
Zavallı Bakay, ben oyum.
Hani, atacığın Manas varken,

İtibarın dolu çağında,
Kurbanın olayım yetimim,
Atacığının mekân ettiği yer,
Atanın ömrü geçtikten sonra
Issız kalmış kuru yer.

Where is it — when, if his heart grew restless, he shot roe deer,
And if not restless, when he lay at ease,
Where is it — the world in full roar, the lovely time The plain across comes into view,
In the season when it so remained,
The laughing Kırgız, the many Argın,
In the season when they camped and lay,
Kumis by day, feast and revel by night,
In the season when it so remained,
Why did I not die then and there?
Along this Talas's length
When he pitched the forty-hearth ordo,
When at play he cast the ordo,
The golden-mouthed zurna
When men of pleasure played it,
The gold-tasseled drum

When they beat it in company,
Noble Manas was there too,
The fatted lamb, the sweet head
When the cauldron was set boiling,
When, restless, we shot roe deer,
When, not restless, in Talas
We played and lay at large,
Why did I not die then and there?
While my blood-drinker Manas lived
That is where he ranged his treasure,
If I told of my former days,
It would seem that I am boasting,
Poor Bakay — that one is I.
Where is it — while your dear father Manas lived,
In the season your honor stood full,
Let me be your offering, my orphan,
The place your dear father made his seat,
After your father's life had passed,
The bare ground has been left desolate.

Benim ikizim Manas varken,
Kaynağın kara gözü budur,
Has çınarın kendisi budur.
Kurbanın olayım yetimim,
Dikkatle sözümü dinleyiver!
Gök tepecik, puslu –
Issız kaldı bu yer, çıplak kalıp,
Zavallı amcan Bakay'ın gönlü
bölünür.
Bar-Köl'ün karşı yanı odur,
Ondan beri görünen,
Padişah Manas'ın diktiği bağ odur,

Boz puslu gök tepe –
Padişah Manas'ın bindiği taht
odur».
Tüm huylarını çok anlatıp,
Padişah Bakay amcanın
Ölür gibi olduğu çağ budur.
Gireyim derim, yer katı,

Öleyim desem can tatlı.
Kırkılıp gitmiş çınar söğüt,
Bu yeri sorarsan,
Darlık düşüp başıma,
Kahrolası kuru dünya,
Tutama gelmez o değerli can. Nice
bekçi kapıda,
Ölüm çağımda gördüğüm yavrucuğum,
On iki yıl deve güdüp,
Öleyim dedim arımdan,
Ölemeden kaldım, ne edeyim,
Yetimim, senin varlığından.
Manas Han akla düştüğünde
Kaburgam katıca sökülür,
Gözümün yaşı dökülür.
Kahrolası şu can
Daha tatlı görünür göze.
Sağ yana kurulan ev

While Manas my twin still lived,
This is the spring's dark eye,
This is the chosen plane tree itself.
Let me be your offering, my orphan,
Listen closely to my word!
The blue-grey hillock, hazed –
This place lies desolate, left naked,
Your poor uncle Bakay's heart
is torn.
That is the far side of Bar-Köl,
What shows on this side of it,
That is the garden sovereign Manas
planted,
The grey-hazed blue hill –
The throne that sovereign Manas mounted,
that is it».
Telling long of all his ways,
Your uncle, sovereign Bakay —
This is the season he seemed near death.
I would go under, but the earth is hard,

I would die, but life is sweet.
The plane and willow shorn away,
If you ask about this place,
Hardship fallen on my head,
The cursed bare world,
That precious life will not be grasped.
Many a guard at the gate,
My little one seen in my dying season,
Twelve years I herded camels,
I wished to die for very shame,
I stayed undying — what could I do —
My orphan, because you were in the world.
When Manas Han comes to mind
My ribs are torn out hard,
The tears pour from my eyes.
This cursed life of mine
Looks all the sweeter to the eye.
The house set up on the right hand

Manas akla düştüğünde,
Tutama gelmez kuru can. Haber duysa kapanırdı.
Padişahım Manas varken,
Var dünyalığım çağında,
İkimizin durduğu bu tepe,
Kulunum yetim, dinleyiver,
Bundan çıkar hikâye,
Han atanın bindiği altın taht,

Zahmeti kuru can görünce,
Çevresi çınar bağı.
Altın tahtın dibinde
Hikâyesi işte şu,
Kırk yıl suya batırılsa,
Eğrilip çürüyüvermeyen,
Seksen yıl suya atılsa,
Çaresini iyice tüketip,
Savrulup çürüyüp bozulmayan,
Altın işlemeli kilimden
Altmışı serilmiş.
O kilimin yüzünde,
Dört kıble ucunda,
Topuzunu tutup çevirdiği yer,
Çınarların hepsini devirip,
Büyük gözcülerin durduğu yer,
Direğini söküp, su salıp,
Düşman yüzü görmeyen,
Kan içenim varken

Uğrayıp insan gelmeyen,
Kanıkey'in ak sarayı,
Kapısı demir, som kalay,
Geçip gitti kuru dünya,
Kahrolası, ah o sefalı günler!
O sarayın içinde
Bekçileri sayıdan çok,
Pehlivanları ondan çok,
Haberini kimse alamayan

When Manas comes into the mind,
The bare life will not be grasped. At any word it would shut fast.
While my sovereign Manas lived,
In the season of all my worldly wealth,
This hill where we two are standing,
My foal, my orphan, listen well,
From this a tale arises,
The golden throne your khan father mounted,
When the bare soul beholds the toil,
Ringed all about with plane-tree groves.
At the foot of the golden throne
Its tale is this, behold,
Though sunk in water forty years,
It neither warps nor rots away,
Though cast in water eighty years,
Its remedy all spent and gone,
It neither frays nor rots nor spoils,
Of kilims worked with gold
Sixty were spread out.
Upon the face of that kilim,
At the four ends of the compass,
The place he gripped and swung his mace,
Felling every plane tree down,
The place the great watchmen stood,
Tearing out its post, loosing water,
That never saw a foeman's face,
While my blood-drinker lived,

Where no man came calling,
Kanıkey's white palace,
Its gate of iron, solid tin,
The bare world has passed away,
A curse on it — ah, those days of delight!
Within that palace
Its guards were past all counting,
Its wrestlers more than that,
Of which none could get word,

O sarayın içine
Uğrayıp kul da varmayan.
Eşiğe değince
Davul sesi çalınırdı,
Onun öte yanında
Bekçileri daha var,
İnsanın burnunu, kulağını
Muska edip takınan.
Atanın eli değmedik
Hangi bir kul sağ kalmış ki.
Hani, ikizim Manas öldüğünde,
Abıke, Köböş altı haram
Sayısız dünyalığımı talan edip
böldüğünde,
İpekli kumaşı yağmalayıp aldığında,
Bozgunu itler saldığında,
Atacığının altın tahtına
Çam mızrağı kuşanıp,
Altın tahtla düşmanlaşıp,
«Manas'ın adı kalmasın» – diye,
Her ne zaman böbürlenip,
«Şu dik kafalının adı kalmasın» – diye,

Ordayı böylece yıkıp,
Söğüdünü kesip devirip,

Into that palace
Not even a slave came calling.
At a touch upon the threshold
The drum would sound its beat,
And on the far side of it
There are guards beyond,
Men's noses and their ears
They wore as amulets.
Untouched by your father's hand,
What slave was left alive?
Where is it — when my twin Manas died,
Abıke, Köböş, the six unclean,
When they plundered and split my
countless goods,
When they looted the silken stuffs,
When the dogs loosed the ruin,
Against your dear father's golden throne
Girding on the pine-shaft lance,
Making foes of the golden throne,
«Let Manas's name not remain» – saying,
Boasting at every turn,
«Let that stiff-necked one's name not
remain» – saying,
So they tore down the orda,
Cutting, felling its willows,

Evini yıkıp devirip,
Dümdüz edip gitmişler,
Köküne böyle ermişler.
Vadi boyunca konmuşlar,
Kan içenin ömrü geçince,
Kahrolası kuru orda
Yangın sönmüş gibi olmuş.
İtliği edip koymuşlar,
Abıke, Köböş altı haram
Ordadan öcünü almışlar».
Bunu görüp koca Bakay,
İki gözü fıldır fıldır,
Aklından bayılıp sarkıp,

Wrecking, toppling its house,
They razed it flat and went,
So they got down to its root.
They camped along the valley,
When the blood-drinker's life had passed,
The cursed bare orda
Was like a fire burnt out.
They did their dog's work on it,
Abıke, Köböş, the six unclean,
Took their vengeance on the orda».
Seeing this, old Bakay,
His two eyes darting round,
Swooning out of his wits, sagging,

Atasından kalan yerde
Yol öğretip, ordu derleyip,
«Kaplanım Manas, ölme! – diye, Kırk iki sefer dost olmuştu.
Töreli Bakay amcan
Feryat saldı inleyerek,
Karasını basıp iş bitirip,
İçi berkçe tüterek,
Sesi yükselip hüngürdeyip,
Evliya Bakay, o değerli aslan,
O an ağlayıverdi inleyerek.
Baştakini sorarsan,
Bahadır Bakay diye anılıp,
Doğan gibi kara gözünden
Kırpmadan yaş alıp:
«Tüm dünyalığın kaldı yüzüstü,
On iki pîre el veren
Evliyam Manas, beni de al!
Vay kara gün, Manas, ölmez ol,
Akolpok'u giydiğinde,
Horluğu Bakay görmez ol.
Can diye Tanrı yaratmışsa,
Böylesi bir kara derdi
Kuluna vermez ol.
Kurbanın olayım yetimim,
Atan Manas aslandı,
Ay âlemi tarumar eden
Üstün doğmuş aslandı.

On the ground left by his father
Teaching the way, mustering the host,
«My tiger Manas, do not die! – saying,
Forty-two times he had been a friend.
Your uncle Bakay, keeper of the law,
Let loose a wail, groaning,
Stamping his black mark, ending the work,
His inward parts smoldering hard,
His voice rising, bawling loud,
Saint Bakay, that precious lion,
That moment burst out weeping, groaning.
If you ask of the foremost one,
Renowned as Bakay the bahadur,
From his dark eye like a falcon's
Tears welling without a blink:
«All your worldly goods lie abandoned,
You who gave your hand to twelve pirs,
My saint Manas, take me too!
O black day — Manas, be undying,
When you put on the Akolpok,
May Bakay not see this scorn.
If Tanrı created it as a soul,
Such a black grief as this
May He not give His servant.
Let me be your offering, my orphan,
Your father Manas was a lion,
Who turned the moonlit world to havoc,
A lion born supreme.

Atan gibi bir kulu,
Can yaratıp bir Tanrı,
Yakın zamanda vermez asla,
Yüz yanında Mekke'nin
Beli idi han atan,
Engin yatan din yurdunun
Yeri idi han atan.
Atan Manas, uğurlu,
Kahraman olmuş beldi,
Atan gibi bir kulu

A servant like your father,
Tanrı who creates the soul,
Will never grant again soon,
At the very face of Mekke
Your khan father was its mainstay,
Of the faith's broad-lying homeland
Your khan father was its ground.
Your father Manas, blessed with fortune,
Was a mainstay proven hero,
A servant like your father

Yaratan Allah Teâlâmız
Yakın zamanda vermez asla.
Atan Manas, bozkurt han,
Altay'da doğup kımıldanmış,
Kırk çilten, Kızır İlyas,
İşini yaratan Capar onarmış,
Kendini çıplak Kıdır korumuş.
Senin atan bozkurda
Karşı çıkan sağ kalmamış.
Hani, atan Manas varken,

Mekke'den gelen beş şeyhi
Beş altı yaz ağırlayıp eğlendirmiş.
Senin atan, ünlü yiğit,
Yöneldiği düşmanı yerde süründürmüş.
On ikisine geldiğinde,
Orda basıp ganimet almış.
Ay âlemin tamamına
Atan Manas kavga salmış.
Atan Akkula'ya bindiğinde,
Haykırıp düşmana daldığında,
Kara benekli kaplan
Yanı sıra atılırdı,
Kısa kuyruk bozkurt aslan
Yanınca koşup davranırdı.
Atan Manas bozkurdun
Ön yanına bakılsa,
Altı bin erin heybeti var,

Ardını dönse atanın
Ejderhanın görünüşü var.
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık duman gözlü.
Atan ayköl Manas'ın
Görünüşü böyleydi.
Atan Manas dururken,
Argın, Kırgız karışık,
Eli böyleydi.
Atan yurt tutup dururken,

Our Creator, Allah Most High,
Will never grant again soon.
Your father Manas, the grey-wolf khan,
Was born and first stirred in the Altay,
The forty çilten, Kızır İlyas,
Capar the Creator prospered his work,
Naked Kıdır himself kept guard of him.
Against your father the grey wolf
None who rose stayed alive.
Where is it — while your father Manas lived,

The five sheikhs come from Mekke
He feasted and cheered five or six summers.
Your father, the famed warrior,
Made the foe he faced crawl in the dust.
When he came to his twelfth year,
He stormed an orda and took spoils.
Upon the whole moonlit world
Your father Manas loosed his war.
When your father mounted Akkula,
When with a cry he plunged at the foe,
The black-spotted tiger
Would spring along beside him,
The short-tailed grey-wolf lion
Would run and act at his side.
Your father Manas the grey wolf —
Looked at from the front,
He bore the awe of six thousand men,

And when your father turned his back
He bore the aspect of a dragon.
His wheat-hued face as if oiled,
His eyes of twilight smoke.
Your father, ayköl Manas —
Such was his countenance.
While your father Manas stood,
Argın and Kırgız mingled,
Such were his people.
While your father held the homeland,

Ünlü Keñ-Kol, geniş Talas,
Yeri böyleydi.
Kır ardından kır gelir,
Engebeli aşıtlı bel gelir.
Kırlardan arkar boşanır,
Kırların otu seyrelir.
Tümsek tümsek bel gelir,
Budurmak adlı yer gelir.
Tümseklerden geyik boşanır,
Tümseklerin otu seyrelir.
Bizden Talas, o değerli yer,
El yitip bu çağda,
Başıboş yattığı çağ bu.
Hayal olup göze görünse,
Benim gözümün yaşı dökülür.
Kadirşinas yurttan ayrılıp,

Kurbanın olayım Talas'ım, ıssız kalmış

görünür, Kayına yumurtlayıp kuşları
Bu Talas'ın halini sorma,
Pınarı kaynayıp taşan,
Dertlenip bülbül şakıyan.
Derdi olan insan dinleyemez,
Dönüp dinleyen kulu
Yanından bir karış ayrılamaz.
Hasretli Talas yeri budur,
Lanetli günlü Bakay benim işte.
Guguğu söğütten öterse,
Yaslı kul dinlemeye dayanamaz.
Dönüp dinleyen kulu,

Bu guguğun sesinden
Dönüp gidesi gelmez.
Bu Talas'ın halini sorma,
Dağında karı var.
Ormanında sık çalısı var.
Kırında arkarı var,
Tümseğinde geyiği var.

Famed Keñ-Kol, broad Talas,
Such was his land.
Down beyond down comes on,
Rugged passes and saddles come on.
From the downs the arkhar pour loose,
The grass of the downs grows thin.
Hummock on hummock the ridges come,
The place called Budurmak comes on.
From the hummocks the deer pour loose,
The grass of the hummocks grows thin.
Talas is gone from us, that precious place,
The people lost in this age,
This is the age it lies untended.
When it appears before the eye as a vision,
The tears pour from my eyes.
Parted from the homeland that knew worth,
Let me be your offering, my Talas — left desolate
it seems, Its birds laying eggs in the birch
Ask not the state of this Talas,
Its spring wells up and overflows,
Its nightingale sings out its sorrow.
A man with grief cannot bear to listen,
The servant who turns to listen
Cannot part one span from its side.
This is the land of longing, Talas,
And I am Bakay of the cursed days, behold.
When its cuckoo calls from the willow,
The mourning servant cannot bear to hear.
The servant who turns to listen,

From this cuckoo's voice
Has no will to turn and go.
Ask not the state of this Talas,
On its mountains there is snow.
In its forest there is dense brush.
On its downs there are arkhar,
On its hummocks there are deer.

Sekisinde tekesi var,
Düz yerinde kulanı var.
Kuytusunda tavşanı var,
Kovuğunda yılanı var.
Öbek öbek sazlığı var,
Bölük bölük uçan kazı var.
Kıl kuyruğu kıpırdayıp,
Kızıl başı sallanıp,
Başıboş yetişmiş bunlar,
Uluyup duran ular kuşu.
O ularların yanında,
Başıboş büyümüş değil mi,
Kucak yetmez çınarı.
Ölünceye dek dinmez,
Bakay Han'ın hasreti,
Elması olup yere serilmiş,
Cevizi olup dere dolmuş,
Talas'ın böyle yer olmuş,
Bu Talas'ın halini gördün mü,
Kurbanın olayım yetimim!
Davranıp durur uçmaya,
Çepeçevre yumurtlayıp kuşları
Depinip durur uçmaya,
Çoktan ölmüş Manas'ın,
Issız kalmış Talas'ın».
O arada Bakay Han
Yer gösterip dururken,
Alacakaranlık girip, gün battı,
Cümle canlı sessiz yattı.
O zaman Bakay Han, Semetey,
Ak eyeri yastık edip,

Kıbleye baş verip,
Ok geçmeyen kaftanı
Yanbaşına serip,
Yaradan'a yalvarıp,
Dirsek dayayıp uyku alıp,
Kestirip soluklanıp,
Yiğit Bakay ihtiyarı,

On its ledges there are ibex,
On its flats there are kulan.
In its hollows there are hares,
In its crannies there are snakes.
It has reed-beds clump on clump,
It has geese flying flock on flock.
Their hair-thin tails twitching,
Their crimson heads bobbing,
These have grown up untended,
The ular bird ever crying.
Beside those ular,
Has it not grown untended too,
The plane tree no arms can girdle.
Until death it will not cease,
The longing of Bakay Han,
Its apples lie strewn on the ground,
Its walnuts fill the stream-bed,
Such a place has Talas become,
Have you seen the state of this Talas,
Let me be your offering, my orphan!
They keep bestirring to take flight,
Its birds laying eggs all round about
They keep straining to take flight,
Of Manas long since dead,
Of Talas left desolate».
Meanwhile Bakay Han
While he was showing the land,
Twilight came in, the sun went down,
All living things lay silent.
Then Bakay Han and Semetey,
Making the white saddle a pillow,

Setting their heads toward the kıble,
The arrow-proof kaftan
Spread out at their side,
Entreating the Creator,
Propped on an elbow, taking sleep,
Dozing, catching breath,
The valiant old man Bakay,

Semetey, o yavru kaplan,
Alp uykusuna dalmışlardı.
O an uykudan irkilip uyansa,
Sağ yanına dönse,
Gökten yıldız birer birer,
O an kıbleye doğru titreyip,
Tepeden yıldız bölünüp,
Kıbleye doğru dökülüp.
Tanın ardı kabarıp,
Tan sökülüp yükselip,
Tanın parlayıp şavkı görünüp,
Yere ışık dökülüp.
Tanın soğuk yeli sızlayıp,
Kamışın başı titreşip,
Tan atarken yavru turgaylar
cıvıldayıp, Açık sakar inek gibi.
Tan ağarıp yürüdüğünde,
Yere ışık değdiğinde,
Fırlayıp kalksa Semetey,
Cılgınduu'nun çukuru imiş,
Kanıkey'in Kötörmö'sü,
Kötörmö'nün boyu imiş,
Talas'ın güzel yer imiş,
Cansız ile canlının
Başıboş olduğu çağ imiş.
Bilemeyiz, şaşarız, gerçekse,
Çoğu yalan, çoğu gerçek,
Görüp gelen kişi yok,
Yarısı uydurma, yarısı gerçek,
Yanından gelen insan yok.
Tavrı başka bozkurdu
Masal ederim eğlenceye,

Semetey, that tiger cub,
Had sunk into the hero's sleep.
That moment, starting up from sleep,
Turning on his right side,
Stars from the sky one by one,
That moment trembling toward the kıble,
A star splitting off overhead,
Pouring down toward the kıble.
The dawn's rear swelling up,
The dawn breaking, rising,
The dawn blazing, its glow appearing,
Light pouring on the earth.
The dawn's cold wind keening,
The reed-heads shivering,
At daybreak the young skylarks
twittering, Like a pale blaze-marked cow.
When the dawn whitened and walked on,
When light touched upon the earth,
Semetey springing to his feet,
It was the hollow of Cılgınduu,
Kanıkey's Kötörmö,
It was the length of Kötörmö,
It was the fair ground of Talas,
Of the lifeless and the living
It was the age they ran untended.
We cannot know, we marvel, if it be true,
Much of it lies, much of it truth,
No one has gone and seen and returned,
Half invented, half the truth,
No man has come back from its side.
The grey wolf of another bearing
I make into a tale for delight,

Tavrını anlatıvermeye.
O çağda Talas'ın,
On iki yıl el konmadan,
Kalmış ıssız Talası.
Geyiği, maralı, tayı
Sahiplenip almış buraları.

To tell out the manner of his ways.
In that age, Talas —
Twelve years with no people camped,
Its Talas left desolate.
Its deer, its maral, its foals
Had claimed these places for their own.

Ejderhası da var bunların,
İnsanı çiğneyip öldürür
Sayıya gelmez kulanı.
Başıboş kalmış Talas'ın
Ne halini söyleyelim.
Fidanı var çınar gibi,
Çınarı var minare gibi,
Serçesi var ular gibi,
Bunları görüp Semetey
Aktulpar'ın ağzını çevirdi işte,
Manas'ın oğlu er yetim
Hikâye edip durdu işte.
Ev gibi ev gibi çınar var,
Çınarın var yanı yöresi,
Baldırgan bitmiş bilek gibi,
Maralı ürküp fırlayınca,
Kuzukulağı hayli bunda,
Bağırır dağda uları,
Şaşılası şeymiş bunlar,
Türlü bitmiş çınarı.
Çınarı şöyle dursun, söğüdü var,
Gerçek güzelliğin hepsi var.
Issız kalmış yer imiş,
Bozkırı başıboş bel imiş.
Ovaya çıkmış söğüdü var,
Daha nice güzellik var.
Söğüdünün başı eğilip,
Kumunun üstü çizilip,
Elma, kayısı olup dökülüp,
Ölçüsünden bir arşın boyu,
Kara yığın olup ayrılıp,
Ah, canım bu Talas

Among them there is a dragon too,
That tramples men and kills them,
Its kulan beyond all counting.
Of Talas left untended
What state of it shall we tell.
It has saplings like plane trees,
It has plane trees like minarets,
It has sparrows big as ular,
Seeing these things, Semetey
Turned Aktulpar's head about, behold,
Manas's son, the brave orphan,
Kept telling on the tale, behold.
There are plane trees big as houses,
The plane tree has its skirts and reaches,
Hogweed grown thick as a wrist,
When the maral starts and bolts,
Sorrel in plenty is here,
Its ular cry upon the mountain,
These were things to marvel at,
Its plane trees grown in every kind.
Let alone its planes — it has willows,
It has all of beauty's truth.
It was ground left desolate,
Its steppe an untended ridge.
It has willows gone out to the plain,
And beauties many more besides.
The heads of its willows bowing,
The face of its sands lined over,
Apples and apricots falling ripe,
A full arşın past their measure,
Parting off in dark heaps,
Ah, my dear, this Talas

Yerin sağrısı değil mi bu,
Yurt tutan Kırgız huzur bulmaz mı.

Is this not the croup of the earth,
Will not the Kyrgyz who make it home find peace.

Belini sıkıca kuşanan,
Çocuk, garip yetimi
Yerini görüp imrenerek,

Girding his waist up tight,
The child, the forlorn orphan,
Gazing on the land with longing,

Pınarı berrak, yeli serin,
Yiğit Bakay amcanın
Cennete denk bir yermiş,
Bereket belden dökülürmüş,
Cennete denk görünen,
Geniş Talas ne yaman yermiş!
Evliyadan dua almış,
Talas'ı yurt edinen
Atacığım ne yaman ermiş!
Atamdan yetim kaldığım
Bilen cana ne acı bir yergi,
Yetim adıyla anılmadan
Yüce atam, al götür beni!» –
Yeri, suyu göstererek,
Sır mızrağı tutup sarsılarak, Manas'ın oğlu yetimi
Kurt yürekli erin oğlu yetimin,
Hıçkıra hıçkıra ağlayıp gider.
Yolundan sapmadan Bakay amcan,

Geçit geçit boyunları
Emsalsiz amcan Bakay han
Öne düşmüş, aşıp gidiyor.
Bakay'ın halini sorarsan,
Bay oğlu Bakay han
Bahadırın hali bir başkadır,
Aklım hayran, bölünür,
Ağzını balla çalkalamıştır.
Bu dünya bir tüccarmış,
Gök vaşak kürkünden börk giymiş,
Bizi aldatıp gitmiş görünür.
Gök ala kalkan oynatmıştır.
Başını atlaslara yaslamış, Cehennemi kurnaz can görünce,
Ayağını halis altına dayamıştır. Argın, Kırgız karışık
Umulmadık yerden söz bulan,
Karanlıkta göz bulan.
Herkesten üstün, coşkun bir aslan,

Its springs are clear, its breeze is cool,
Of valiant uncle Bakay —
It was a land the equal of paradise,
Plenty poured down from its slopes,
Seeming the equal of paradise,
What a wondrous land is broad Talas!
He won the blessing of the saints,
He who made Talas his homeland,
What a mighty saint was my dear father!
That I was left an orphan of my father —
To the soul that knows, how bitter a taunt,
Before I am called by the orphan's name,
Exalted father, take me away!» –
Pointing out the land and waters,
Gripping the polished lance and trembling, The orphan son of Manas,
The orphan son of the wolf-hearted hero,
Goes on weeping, sob upon sob.
Never straying from his road, your uncle Bakay,
Pass after pass, the mountain necks
Your peerless uncle Bakay khan
Rides at the fore and crosses on.
If you ask after Bakay's state,
Bakay khan, son of a bay,
The bahadur's state is like no other,
My mind is dazzled and divided,
His mouth was rinsed with honey.
This world, it seems, is a merchant,
He wore a börk of grey lynx fur,
It seems it cheated us and passed on.
He made the grey-flecked shield dance.
He pillowed his head on satins, Seeing the soul cunning as hell,
He rested his feet on purest gold. Argın and Kyrgyz mingled together,
Finding words where none were hoped for,
Finding eyes in the dark.
A surging lion above all others,

Kendisi gerçek evliya, gani gönüllü er.
Kötü söze kanmaz,
Karanlıkta karsak tilkisinin
İzine düşse şaşırmaz.
Söz söylese aşikârdır,
Önceden göçüp giden Manas'tan

Himself a true saint, a hero open of hand.
He is not fooled by evil words,
Of the corsac fox in darkness
Should he take the trail, he does not err.
When he speaks, his word is plain,
From Manas, who passed on before,

Yadigâr kalan ihtiyardır,
Amcanın halini sorarsan,
Kutlu bir yerde doğmuştur.
Heybetini gören ürkmüştür,
Beş yaşında çocukken,
Mekke'de beş yıl okumuştur.
Evliya Bakay diye ad almış,
Kendisi bilge candır o,
Ölüp gitse sözü açıktır,
Sağ gezdikçe gözü açıktır,
İşte o Bakay, aslandır o.
Alıp götürdüğü yer işte orasıdır.
Eyer beli gibi yamacı
Aşıp Bakay gelmişti.
Bele çıkıp vardığında
Yiğit Bakay'ı sorarsan
Kökçolok'un başını çevirdi şimdi,
Gözyaşına boğulup ağladı şimdi:
Eey, kurbanın olayım, yetimim,
Dün, dağ gibi aslan Manas öldüğünde,

He is the elder left as keepsake,
If you ask after your uncle's state,
He was born in a blessed place.
Who saw his majesty took fright,
When he was a child of five,
He studied five years in Mecca.
He won the name Bakay the Saint,
He is himself a soul of wisdom,
Though he die, his word stays clear,
While he walks alive, his eye stays open,
That is Bakay — a lion is he.
And there is the place he was leading to.
The slope like a saddle's seat
Bakay had crossed and come.
When he climbed and reached the ridge,
If you ask of valiant Bakay,
Now he turned Kökçolok's head,
Now he wept, choking on his tears:
Eh, let me be your offering, my orphan,
Yesterday, when Manas, the mountain-like lion, died,

Talas'tan ürküp göçüldüğünde,
Kaplan bozkurt Manas'ın
Yaktığı ocak söndüğünde,
Han Manas'ın göçü yaya kalıp,

When in terror they moved from Talas,
When of the tiger, the grey wolf Manas,
The hearth he kindled guttered out,
When Khan Manas's caravan was left afoot,

Talas'a Abıke, Köböş sahip olup,
Abıke ile Köböş'ü
Tanrı büsbütün çarptı diye,
Dul ile yetimi
Yağmalayıp durdu diye

When Abıke and Köböş seized Talas,
That Abıke and Köböş
Were struck outright by God, they say,
That the widow and the orphan
They kept on plundering —

Gelenlerden söz duyarım,
En doğru söz budur diye duyarım,
Agınay kızı Aruuke,
Esen han kızı Burulça,
Asilim Alakem'in eşi,
Haber verenlerden izini sürsem,
Bilenlerden soruştursam,
Bunların eldeki haberi şu:
Bunları ganimet diye alıp,
Kendi bildiğini yaptı derler,
Dul ile yetimi
Ganimet edinip keyif sürdü derler.

Dün, Akkula oka uçtuğunda,
Almambet şehit gittiğinde,
Uzaklara Almam vardığında,
Atına sakladığı dizginle,
Aruuke'nin karnında
Üç aylık aş erme yükü vardı.
«Hatunum bir oğul doğursa» – diye.

Zavallı Almam'ın dileğiydi.
Dün, çalıyar* yetişmez Beecin'e,
Yüzünü yırtıp feryat ederek,
Takati yerinde durduğunda.
Kıymetlin Manas hanın var,
Kırk yiğidin hepsi var.
Mızrak ustalarının en yamanları,
Âlemi bozacak yamanlar.
Kıtay'da Kalday hanı var,
Hızırlı erin hepsi var.
O zaman altın kâküllü, korlu kuşaklı
Kaygının hepsini dağıttı derler.
Aziz hanın bir tanesi,
Güler yüzlü Almambet de var.
O zaman kalkıp Almambet'in
Hasretini döktüğü sözü var.

O söylenen hasretin,

From those who come I hear the word,
I hear this is the truest word,
Aruuke, daughter of Agınay,
Burulça, daughter of Esen khan,
Wife of my noble Alakem,
Were I to trace it from the news-bringers,
Were I to question those who know,
The tidings they have in hand are these:
Taking these women as spoils of war,
They did just as they pleased, they say,
The widow and the orphan
They took as booty and lived at ease, they say.
Yesterday, when Akkula fell to the arrow,
When Almambet went a martyr,
When my Almam went to distant places,
With the rein he kept upon his horse,
In Aruuke's womb there lay
A three-month burden of the craving time.
«If only my lady would bear a son» – saying.
Such was poor Almam's wish.
Yesterday, no çalıyar can reach Beecin,*
Tearing her face, crying out in grief,
While his strength still stood firm.
You have your precious Manas khan,
You have all the forty braves.
The fiercest of the masters of the lance,
Fierce ones fit to wreck the world.
In Kıtay there is the Kalday khan,
There are all the men whom Hızır guards.
Then the gold-forelocked, ember-belted one
Scattered every sorrow, so they say.
The one and only of the dear khan,
There is smiling-faced Almambet too.
Then, rising up, Almambet
Poured out his longing in words that remain.
Of that longing that was spoken,

İnsanın unutamayacağı yanı var.
Bakay'a emanet edip,
Sıkı sıkı ısmarladığı yeri var:
«Çok yer görmüş evliya,
Bozkurt amcam, ihtiyarım!

Sağ salim Talas'ı görürsen,
Her gün işin yolunda giderse,
Aldığım Agınay kızı Aruuke,

Hatunum sağ esen doğurursa,
Toyuna doksan kurban kesiver,
Bir erkek oğul doğurursa,
Adını er Külçoro koyuver!
Eğer erkek oğul olursa,
Bindiği atı boz olur,
Dört başı mamur olur,
Benden bir mızrak boyu üstün er olur.

Alev alev kızıl kor olur,
Üstüne vardığı düşmanı durur.
Amcacığım Bakay kaplan,
Dinlemezsen yazık olur,
İşte bu size emanet».
Alakem'in dediği söz buydu,
Tam da böyle demişti.
Dün, Almambet'i duyduğunda,
Önümden yürüyüp çıkmıştı,
Yiğidim deyip hıçkırarak,
Perişan olmuştu düşüncesi,
Altı yıl boyu boynu bükük,
Çöküp kalmıştı yavrusu.
Altı yıl karnında taşınıp,
Sonra büyüyen yavrusu.
Aruuke doğuruverdi derler,
Toyuna kısrak kesmişler,
Adını yiğit Külçoro koymuşlar,
Yavrusunu doyasıya sevemeden,
Zavallı kadın Aruuke

There is a part no man can forget.
Entrusting it to Bakay,
There is the charge he pressed so hard:
«O saint who has seen many lands,
My grey-wolf uncle, my elder!

If safe and sound you see Talas,
If every day your affairs go well,
Aruuke, Agınay's daughter, whom I took to wife —
If my lady is delivered safe and sound,
Slaughter ninety victims for her feast,
If she bears a boy-child,
Name him the hero Külçoro!
If indeed it be a boy,
The horse he rides will be a grey,
He will be sound in every part,
He will be a hero a lance-length greater than I.
He will be a red ember all aflame,
He will halt the foe he falls upon.
My dear uncle, Bakay the tiger,
If you heed not, it will be a pity,
This, then, is my trust to you».
This was the word Alakem spoke,
Just so had he said it.
Yesterday, when she heard of Almambet,
She had come walking out before me,
Sobbing «my brave one»,
Her thoughts had fallen into ruin,
Six years long with bowed neck,
Her little one had sunk down and stayed.
Carried six years in her womb,
Her little one that then grew.
Aruuke gave birth, they say,
They slaughtered mares for the feast,
They named him the valiant Külçoro,
Before she could love her babe her fill,
The poor woman Aruuke

Kıyametin yüzünü gördü derler,
Üç gün sonra öldü derler.
Boynuna muska taktı derler,
«Hanımdan kalan yadigâr» – diye,
Zavallı Burulça besledi derler.
Çocuk üç yaşına geldiğinde,

Saw the face of doomsday, so they say,
Three days after, she died, they say.
They hung an amulet at his neck, they say,
«A keepsake left me by my lady» – saying,
Poor Burulça nursed him, so they say.
When the child had reached his third year,

Fitneyi Köböş saldı derler,
Güzelliğine göz dikip,
Gün serinleyip akşam girince
Eğlencede oynatıp,
Abıke, Köböş altı haram
Böylece öcünü aldı derler,
Yamaçtaki sığırtmaçlara,
Sığırtmaçlara Büköş'ü
Sağıcı yapıp saldılar derler.
Bu sıralar Burulça'nın
Gömleği eskiyip parçalanıp,
Eğildiğinde Bükön'ün
Arkasından eti görünüp.
Ar yerini örtemeden,
Bir deri bir kemik kaldı diye duyarım.
Ölü desen mezarda yok,
Diri desen sayıda yok,
Esenkan'ın Burulça'sı
Garip düştü diye duyarım.
Kıyametin darlığını
Görür oldu diye duyarım.
Bu yıl varmazsak eğer,
Ölecek diye duyarım.
Gelenlerden söz duydum,
Almambet'in Külçoro'sunu
Abıke, Köböş altı haram,
Bedence kul edinmek için
Koyun ardına saldı derler,
Koyuna alışmayıp Külçoro,
Çobana eziyet etti derler.
Yılkıcısını dövmüş,
Gebe kısrağını yarmış.

Köböş loosed his mischief, so they say,
Setting his eye upon her beauty,
When the day grew cool and evening came,
Making her dance at his revels,
Abıke, Köböş, the six vile ones,
Thus took their vengeance, so they say,
To the herdsmen on the hillside,
To the cowherds they sent Büköş,
They sent her out as milkmaid, so they say.
In these times Burulça's
Shift grew old and fell to shreds,
When Bükön bent down at her work,
Her flesh showed bare from behind.
Unable to cover her shame,
She is left but skin and bone, I hear.
Call her dead — she lies in no grave,
Call her living — she stands in no count,
Esenkan's Burulça
Has fallen forlorn, so I hear.
The straits of doomsday
She has come to see, so I hear.
If we do not go this year,
She will die, so I hear.
From those who came I heard the word,
Almambet's Külçoro —
Abıke, Köböş, the six vile ones,
To make him a slave in body,
Sent him out behind the sheep, they say,
Külçoro, unused to sheep,
Tormented the shepherd, so they say.
He beat the horse-herd,
He split open the mare in foal.

Burulça gibi güzeli
Ahmak Abıke aldı derler.
Alakeñ'in eşi Burulça,
Zevkine erdirmeden,
Koynuna yatmadan,
Boyun eğmedi derler.
Abıke, Köböş altı haram

A beauty like Burulça
The fool Abıke took, they say.
Burulça, wife of Alakeñ,
Never yielding him his pleasure,
Never lying in his bosom,
She would not bow her neck, they say.
Abıke, Köböş, the six vile ones,

Sürükleyip döve döve vurdu derler,

Kızıl ala kan ettiler derler.

Dragged her and beat her blow on blow, they say,
They left her mottled red with blood, they say.

Cañırık'ın uçurum yamacında,
Yalnız yolun kenarında,
Boynuna cazayıl* vurup,
Koynuna yatıp kalkmadan,

İtleri Tanrı çarptı derler,
Salbar kadın* ettiler derler.
Yırtık kara çadır verip,
Yarık dudaklı kara inek verip,
Sabah erkenden kaldırıp,
Ham deriyi sepilettirip,
Dul ile miskine*,
Yetim ile garibe*,
Köre ve topala
Malını boğazlayıp telef edip,
Toy verip sefa sürdürüp,
Malı kırıp bitirdi diye duydum.
Abıke, Köböş altı haram:
«Otlu yere ateş salanın,
Yanası gelesicenin soyu,
Kara suya kan dökenin,
Gafil basanın soyu,
Altı yaşına gelmişti,
On beşine varırsa rahat vermez,
Hepimizi sağ komaz»,–
Deyip, o zaman bunu söyleyip,
Kamçıya bağlayıp sürükleyip,

On the cliff-slope of Cañırık,
At the edge of the lonely road,
Clamping a cazayıl on her neck,*
Since she would not lie and rise in his bosom,
God struck those dogs, they say,
They made her a salbar woman, they say.*
Giving her a torn black tent,
Giving her a black cow with a split lip,
Rousing her early every morning,
Making her tan the raw hides,
For the widow and the pauper,*
For the orphan and the stranger,*
For the blind and for the lame,
Slaughtering her stock and wasting it,
Giving feasts and taking pleasure,
They ravaged all her stock, I heard.
Abıke, Köböş, the six vile ones:
«Of him who casts fire on grassland,
The seed of one doomed to burn,
Of him who spills blood in clear water,
The seed of one who strikes unawares —
He had come to his sixth year,
If he reaches fifteen he will give no peace,
He will leave none of us alive»,–
Saying this, speaking so at that time,
Binding him to a whip and dragging him,

Almambet'in Külçoro'sunu
Kanlar içinde bıraktılar derler,
Ezip döverek vurdular derler.

Eyvahlar olsun, atam, ölme diye,
Sarsıla sarsıla ağlayıp Külçoro,
Yoksulluk çöküp başına
Bağıra bağıra ağlayıp Külçoro,
Sesi Tanrı'ya duyulup,
Pek çok sızlandı diye duydum.
Yalınayak, başı kabak,
Ürbüs'ün başında, sırtlar boyunca

Yürüyüp durur diye duydum.
Amcam ne zaman gelir diye,
Her görünene sorup durup,
Telaş içinde gezer diye duydum.
Bu yıl varmazsak eğer,
Kurbanın olayım, yetimim,
Ayırıp kurtarmazsak,
İtliği hep birden bilmezler mi,
Tanda mahşer* gününde,
Söylenenler gerçekse,
Kara eşek edip binmezler mi.

Babası bozkurt Almambet
Ayaş atan olurdu,
Han Manas'ın ordusunda,
Kudretmiş düşüncesi.
Kırk yiğit çoro vardı.
Beecin'de şehit olduğunda,
Her bozkurdun ikişerden
Sürünüp gitti, gördün mü,
İkiz çorosu olurdu.
Karısıyla çocuğu.
Ay-âlemi kasıp kavuran,
Almambet'in halini sorma,
Her biri seçkin yiğit,
Dört başı mamurdu,

Almambet's Külçoro
They left drenched in blood, they say,
They crushed and beat and struck him, they say.
Crying woe, «my father, do not die»,
Weeping and shaking, Külçoro,
Want and misery upon his head,
Weeping and wailing aloud, Külçoro,
His voice heard up to God,
He grieved beyond all measure, I heard.
Barefoot, bare of head,
At the head of Ürbüs, along the ridges,

He wanders on and on, I heard.
«When will my uncle come», he asks,
Asking each one who appears,
He roams about in anguish, I heard.
If we do not go this year,
Let me be your offering, my orphan,
If we do not part them and set him free,
Will they not all learn dog's cruelty at once,
At dawn on the day of mahşer,*
If what is said is true,
Will they not make him a black ass and ride him.
His father, the grey wolf Almambet,
Would be your ayaş father,
In Khan Manas's horde,
His mind, they say, was might itself.
There were forty valiant çoros.
When he fell a martyr at Beecin,
Each grey wolf had his two,
They crawled away — did you see —
Twin çoros to his name.
His wife and his child.
Scourge and terror of the moonlit world,
Do not ask of Almambet's state,
Each of them a chosen brave,
Sound in every part was he,

Birbirine denk çoroydu.
Börk al dese, baş kesen,
Su iç dese, ağı içen,
Kan dök dese, cin döken,
Çoroların hepsini
Sırasıyla sayıvereyim:
Acıbay, Bakay ikiz han,
Almambet, Çubak ikiz er,
Sırgak, Serek denklerdir.
Keçe örtüsü gibi kalpaklı er Şuutu,
İnsanoğlunun doğanı,
Kendisi Angliya'dan – han oğlu.
Iraman'ın Irçı oğlu,
Islığı kırk kuşağa gece boyu yetişen,

Aşağı hanın Tölgöçü'sü,
Törtkürööñbek'in nazlısı.
Akcoltoy, sevdalı Tölögü,
Kalday'ın kanını içegelen Serek'i, Sarı söğütten saplatan,
Eli güçlü Bayçoro,
Deve kaldıran Akayar,

Tazbaymat ile Şuutu, ikisi de var.
Kırkın başı Kırgılçal,
Kırkında şımarmış deli koca.
Fesadın binini düşünen,
Kavganın birini eksik etmeyen.
Her şeyi bozup dağıtsa da,

Küheylan atan kaplan
Bozdu bu deyip kınamazdı.
İnatçı, dik başlı bir candı,
Han Manas bozkurdun
Bozuul denen adamıydı.
Kırk çoro karşı gelse de,
En kıymetlisi Almañ töresiydi.
Kıtay elinde şehit olduğunda,
Allah Taala kudrettir,

Çoros matched each to each.
Told «take his börk», they took the head,
Told «drink water», they drank poison,
Told «shed blood», they shed demons,
All of the çoros
Let me count them in their order:
Acıbay and Bakay, twin khans,
Almambet and Çubak, twin heroes,
Sırgak and Serek are their equals.
The hero Şuutu, kalpak like a felt cover,
A falcon among the sons of men,
Himself from Angliya – a khan's son.
Iraman's son Irçı,
Whose whistle carried forty belts of land the whole night through,
The Tölgöçü of the lower khan,
The darling of Törtkürööñbek.
Akcoltoy, and lovelorn Tölögü,
Serek, who came drinking Kalday's blood,
Who drove shafts of yellow willow,
Bayçoro of the mighty hand,
Akayar, who lifted camels,

Tazbaymat and Şuutu, both are there.
Head of the forty, Kırgılçal,
A mad old man grown spoiled at forty.
Plotting a thousand mischiefs,
Never letting one quarrel go by.
Though he wrecked and scattered everything,
The tiger, your sire of the blood steed,
Never blamed him, saying «he spoiled it».
A stubborn, headstrong soul was he,
Of Khan Manas the grey wolf
He was the man they called Bozuul.
Though all forty çoros stood against him,
The dearest was his lord Almañ.
When he fell a martyr in the land of Kıtay,
Allah Taala is all power,

Can yaratıp Almam gibisini
Yakın zamanda bir daha vermez.
Ayaş atan bozkurdun,
Almambet'in halini anlatayım:
Ününü duyan ürkerdi,
Kıtay'ın duasını
Alakeñ acayipten okumuştu.

Altmış burku* iliyi*
Apaçık bilip ezber etmişti.
Hanlığını bırakıp aşikâre,
Apaçık düşünde görüp evliyayı.

Kara dinden ak olmuştu,
Kâfirden kaçıp yad olmuştu.
Kakan'a kalmıştı yığdığı,

Dilediği imandı.
Beecin'de kalmıştı biriktirdiği,
Söğüdü kalıp Beecin'de.
Halis altından kurdurduğu,

Tahtı kalıp Beecin'de.
Altın kazıp gün gören,
Madeni kalmıştı Beecin'de.
Soyu Mancu, Kıtay,
Halkı kalmıştı Beecin'de.
Dilediğinde dini arayıp,
Halife* sultan* birini arayıp.
Gönlü kırılıp Kökçö'den,
Göçüp gelmişti Talas'a.
Çoro olmuştu Cakıp'ın
Biricik oğlu Manas'a.
Dün, Almambet Talas'a geldiğinde,
Manas'a Tanrı verdiğinde,
Bunun boyuna Kıtay deyiverirler,
Soyu, hurinin* dölüdür.
Töresine Kalmak deyiverirler.
Gerçekte hurinin soyudur,

A soul the like of my Almam
He will not soon create and give again.
Of your ayaş father, the grey wolf,
Let me tell you Almambet's state:
Who heard his fame took fright,
The prayer-craft of Kıtay
Alakeñ had studied from the books of wonder.
The sixty burku, the ili*,*
He knew full plain and had by heart.
Leaving his khanship openly,
Seeing the saint full plain within his dream.
From the black faith he turned white,
Fleeing the infidel, he became a stranger.
What he had heaped stayed with the Kakan,
What he desired was the faith.
What he had gathered stayed in Beecin,
His willow stayed behind in Beecin.
What he had wrought of purest gold,

His throne stayed behind in Beecin.
The mine where gold was dug for a living,
His mine had stayed behind in Beecin.
His kin, the Mancu and Kıtay,
His people had stayed behind in Beecin.
Seeking the faith when he desired,
Seeking one, a halife, a sultan*.*
His heart was broken by Kökçö,
He had moved and come to Talas.
He had become a çoro to Cakıp's
Only son, to Manas.
Yesterday, when Almambet came to Talas,
When God gave him to Manas,
By his stature they would call him Kıtay,
His line is the seed of the huri.*
By his ways they would call him Kalmak.
In truth he is of huri stock,

Çehresi aktan yaratılmış,
Evliyaya* çalar bir erdi.
O dünyaya giden atana
Çehresi denk bir erdi.
Almambet Beecin'den geldiğinde,
Gökten bulut depreşmişti,
Evliya atan aslan ile
On iki sefer dost olmuştu,
Gökyüzünden yıldız depreşmişti,
Arslan atan aslan ile
Altı sefer dost olmuştu.
Yiğitliğini söyleyeyim Almam'ın,
Aklında tut, garibim, dinleyiver!
Dün, kâfirin malını saçtığında,

Din-i İslam yolunu açtığında,

Kıtayların vergiye* yığdığı
sayısız kara mal, Alakem'in eşi.

His face was fashioned out of white,
He was a hero touched with the saint.*
To your father gone to the other world
His face was a match, that hero.
When Almambet came from Beecin,
The clouds had stirred in the sky,
With your sainted father, the lion,
Twelve times over they were sworn friends,
The stars had stirred in the heavens,
With your lion father, the lion,
Six times over they were sworn friends.
Let me tell my Almam's valour,
Keep it in mind, my poor one, listen well!
Yesterday, when he scattered the infidel's herds,
When he opened the road of the faith of Islam,
What the Kıtay heaped up in tribute, black herds beyond all count, The wife of my Alakem.*

Hazinelik tümen malı
Beri yakaya doğru sürdüğünde,

Kalabalık Kıtay dañsañlar*,
Hanı üşüşüp geldiğinde,
Kalabalık Kıtay, çokça Mancu
Hepsi üşüşüp geldiğinde,
Yüce Almam, bozkurdum
Cekene* kuşanmıştı beline.
Yedi tümen kara Kıtay'a
Tek başına dalıp saldırmıştı:
Canım Almam, seçkin yiğit,
İnişte er mızraklamıştı,
Nicesini sıra sıra birden mızraklamıştı.
Yumruk vursa mızrak kırılırdı,

Burut'a karışıp gitti diye,
Kâfir hanı Koñurbay

The treasury's ten-thousandfold herds
When he drove them toward the hither shore,
The thronging Kıtay dañsañs,*
When their khan came swarming on,
The thronging Kıtay, the many Mancu,
When all came swarming on together,
My lofty Almam, my grey wolf,
Had girded the cekene at his waist.*
Upon seven tümen of black Kıtay
He plunged and charged all alone:
My dear Almam, the chosen brave,
On the downslope he lanced men,
He lanced how many, row upon row at once.
When his fist struck, the lance would shatter,
«He has gone to join the Burut», saying,
The infidel khan Koñurbay

Çaresini bulamayıp ağlamıştı.
Eri mızraklarsa kim mızraklardı,

Canım Almam, aslan mızraklardı,
Adı kalmıştı Manas'a.
Alakem'in halini sorma,
Talas'a Almam konduğunda,
Yüce Manas atanı
Aklıyla, fikriyle var etmişti.
Sayısız hazine mülklerini
Sarı altınla doldurmuştu.
Keçe örtüyü yağa bulamıştı,
Rast geleni bay etmişti.
Ağılı toza gömmüştü,
Vay, Almam geldiğinde
Hanlığı bütün elden aşırmıştı.
İşte budur haberi,
Esenkan'ın Burulça'sı

Had wept, finding no remedy.
If any lanced a man, who was it lanced him —
My dear Almam, the lion, lanced him,
Yet the name went to Manas.
Do not ask my Alakem's state,
When my Almam settled at Talas,
Your lofty father Manas
He made great with his wit and counsel.
His treasuries beyond all counting
He had filled with yellow gold.
He smeared the felt covers with fat,
He made rich whoever crossed his path.
He buried the sheepfold deep in dust,
Ah, when my Almam came,
He raised the khanate over every land.
Such, then, are the tidings,
Of Esenkan's Burulça —

SEMETEY İLE BAKAY'IN
BURULÇA'YA
KAVUŞUP SELAMLAŞMASI

Bunu deyip ulu Bakay
Biten dağın çıkıntısına,
Düzleşen dağın burnuna, Feryat ettim,
boşuna, çare yok,
Kara sırtlı yamaçtan,
Han amcan Bakay bakınca,
Yırtık kara bir çadır durur.
Ondan öte at sürse,
Yarık dudaklı kara inek durur.
Kurup oturduğu çadırının
Örtüsü gitmiş, parçalanıp,
Keregesi, sırıkları görünüp.
Bunu görüp ulu Bakay
Altın yanaklı aybaltayı
Sağ böğrüne dayayıp,
Semetey ile Bakay han
Hıçkırıp ses saldı şimdi.

HOW SEMETEY AND BAKAY CAME TO
BURULÇA AND GREETED HER

So saying, great Bakay
To the spur where the mountain ends,
To the nose of the flattening mountain, I cried out — in vain, no help,
From the black-backed slope,
When your khan uncle Bakay looked,
There stands a torn black tent.
Riding his horse beyond it,
There stands the black cow with the split lip.
Of the tent she pitched and dwelt in,
The cover gone, torn all to shreds,
Its lattice and its poles laid bare.
Seeing this, great Bakay,
The gold-cheeked moon-axe
Propped against his right side,
Semetey and Bakay khan
Now cried aloud with sobbing.

Bakay han ses saldığında
Çocuk yetim durur mu,
Semetey de birlikte ses saldı:
«Altı ırmak birleşse
Kavuştuğu boğaz gibi pek akam!
Göz yetmez ulu dağın
Doruğu gibi pek akam!
Geçidi yüksek ulu dağın
Sırtı gibi pek akam!
Ok geçmez zırh kaftanın
Göğüslüğü gibi pek akam!
Kara çelik keskinlerin
Demiri gibi pek akam!
Tavulga biten vadinin
Koyağı gibi pek akam!
Suyu verilmiş Manas'ın
Çeliği gibi pek akam!
Ardında kalıp kötü ad,
Kımıldatacak hali yok,
Yel gibi bir zavallı var imiş,

When Bakay khan cried aloud,
Could the orphan child hold back,
Semetey cried out along with him:
«Six rivers when they join as one —
Firm as their meeting gorge, my aka!
Of the great mount no eye can span,
Firm as its summit, my aka!
Of the great mount whose pass is high,
Firm as its ridge, my aka!
Of the mail-coat no arrow pierces,
Firm as its breastplate, my aka!
Of the keen blades of black steel,
Firm as their iron, my aka!
Of the valley where meadowsweet grows,
Firm as its hollow, my aka!
Of Manas's tempered blade,
Firm as that steel, my aka!
Left behind with an evil name,
With no strength left to stir,
There was a poor wretch like the wind,

Yurdundan ayrı düşmüş
Benim gibi zavallı var mıdır?
Beli sıkıca kuşanmaya,
Beecin'deki Koñurbay'dan
Atam Manas'ın kanını sormaya,
Aldatıcı dünya, onmaz ol,
Almambet, Sırgak, biri yok.
Gücümün olgunlaştığı çağ değil,
Kâfirden öç almaya,
Kıyameti koparmaya
Han Baltay'ın Çubak'ı yok.
Temirkan'ın şehrine
Sürgün gidip dönmüşüm,
Yeleden, kuyruktan ayrılmış
Kulana benzer biriyim,
Büsbütün ayaktan yoksun
Yılana benzer biriyim.

Fallen far from his homeland —
Is there a wretch the like of me?
To gird my waist up tight,
From Koñurbay in Beecin
To ask the blood-price of my father Manas,
Deceiving world, may you never prosper,
Almambet, Sırgak — not one is left.
This is not the season my strength is ripe,
To take revenge upon the infidel,
To loose the very day of doom,
Khan Baltay's Çubak is gone.
To Temirkan's city
I went an exile and returned,
Parted from mane and tail,
I am like a kulan of the steppe,
Wholly bereft of feet,
I am one like a snake.

On ikiyle birlik el veren

Evliya atam, keşke ölmeseydin.
Ölenin ardından ailesi öksüz kalıp,

Feryat edip sürünmez olaydı.
Bu türlü horluğu,
Tanrı can diye yaratmışsa,
Bütün kul kavminin,
Tepesine salmaz olaydı.
Töresini Tanrı almasın,
Töreden dul kadın kalmasın,
Tünlüğü geriye çekmemiş,
Gecelemiş aştan içmemiş,
Bindiği altın taht olup,
Seyranlıktan inmemiş,

Kadınların en hünerlisiydin,
Ayaş ana Burulça,
Esenkan hanın kızıydın.
Yas tutup inleyerek gecen oldu,

Han Almam'ın gözü göçünce
Sığırtmaçlara cariye olup,
Ayaş ana, sen böyle mi oldun!
Han oğlunun yavrusu
Bukar'a kaçıp gidip,
Gölgesini yurda değdirmeden

Ben böyle mi oldum?
Müşkül günlerle gün görüp,
Ayaş ana Burulça,
Sen böyle mi oldun?
Hanlı Bukar şehrine,
Han atamın gözü göçtükten sonra,
Kaçıp gittim, ne yazık.
Canım anam Kanıkey,
Kara yağızın güzeli,

Who gave his hand in league with the twelve,
My sainted father, would you had not died.
That the dead man's kin, left orphaned after him,
Might not crawl on wailing in their grief.
Such scorn and degradation,
If God has made a soul to live,
On all the race of His servants
Would that He never sent it down.
May God not take away their lord,
May no widow be left of a lord,
You never drew the smoke-flap back,
Never tasted food left overnight,
A golden throne was what you rode,
You never came down from your pleasure-grounds,
You were the most skilled of women,
Ayaş mother Burulça,
You were the daughter of Esenkan the khan.
Your nights passed mourning and moaning,

When khan Almam's eyes closed in death,
Made a bondmaid to the cowherds,
Ayaş mother, is this what you became!
The fledgling of a khan's own son,
Fleeing away to Bukar,
Never letting his shadow touch the homeland —
Is this what I became?
Living your days through days of hardship,
Ayaş mother Burulça,
Is this what you became?
To the khan-ruled city of Bukar,
After my khan father's eyes had closed,
I fled away, alas.
My dear mother Kanıkey,
Beauty of the dark-browed kind,

Müslümanın hurisi,
Bıldırcın gibi canım gözden
Bölük bölük yaş gidip,
Kuşüzümü gibi canım gözden
Kamçı boyu yaş gidip.
Emanet edip feryatla,
Ismarlayıp hıçkırarak,
Anacığımın verdiği ak bez gömlek,
Vermeden gidersem ayıptır,
Size verilen emanettir.
Ayaş ana Burulça,
Anacığımın verdiği gömleği,
Armağan verdim, giyiniz,
Yiğit anamı, o çılgını
Sakın unutmadan yürüyünüz.
Gömleği yetim verdikten sonra,
Gömlek eline değdikten sonra,
Gömleği bahtsız Burulça giydikten sonra, Bedence kul edinir diye,
Burulça nasıl dursun,
Geçmişini yâd edip ağladı:
«Ben de eski töröm sağken,
Tel tel olan canım saç,
Törömün gözü göçtükten sonra,
O dünyaya ayaşının canı gittikten sonra,

Huri of the Muslims,
From my dear eyes, quail-like tears
Went falling flock on flock,
From my dear eyes, like currants,
Tears went a whip-length long.
Entrusting it with cries of grief,
Charging me with sobs,
The white cloth shift my dear mother gave,
Shame on me if I leave without giving it,
It is a trust consigned to you.
Ayaş mother Burulça,
The shift my dear mother gave,
I give it as a gift — put it on,
My valiant mother, that wild one,
Walk on and never once forget her.
After the orphan gave the shift,
After the shift had touched her hand,
After luckless Burulça put on the shift,
Thinking to make him a slave in body,
How could Burulça hold back,
She wept, recalling what had been:
«I too, while my old lord yet lived —
My dear hair, strand on silken strand,
After my lord's eyes closed in death,
After your ayaş's soul went to the other world,

Kırlara düştü canım baş.
Bu dünya yalancıdır,
Boşuna çile çekip durduğum.
Bir Külçoro çocuk için,
Ben sığırtmaça hizmet ettim.
Utancımdan öleyim derim,
Ölmeyip sağ gezişim,
Külçoro'nun varlığındandır.
Azabı görüp feryat edip,
Bir gün ölmeye niyetim geldi,
Kıyametin yüzünü görmeye.
Canımdan geçip göze alıp,

My dear head fell to the wild steppes.
This world is a liar,
In vain I bore my torment through.
For one child, for Külçoro,
I served the cowherds as a drudge.
For shame I say, let me die,
That I walk alive and have not died
Is only because Külçoro lives.
Seeing torment, crying out,
One day the will to die came on me,
To look upon the face of doomsday.
Renouncing life, resolving all,

Öleyim diye kurup fikrimi,
Altı dana, dört taya
Satın aldığım ak hançeri,
Yakalayıverdim sapından,
Sıyırıp aldım kınından.
Yüreğe doğru saplarken,
O dünyaya giden Almambet'e,
Kavuşmak üzereyken.
Üç yaşındaydı Külçoro,
Bıçağımı tutup emekleyip,
Bırakmadan çırpınıp,
Utancımdan öleyim dedim,
Ölmeden kaldım sonunda
Külçoro'nun varlığından.
Beklenmedik ölüp gidersem,
Kazara ecele boyun eğersem,
Ölümün ardından kalan biriciğim,
Külçoro ortada kalır,– diye,
Abıke, Köböş altı haram,
Anası babası hiç yok,
Gördüm dünyanın yalanını,
Bunun için ölmeden kaldım.
Alnımda kemiğim eğriymiş,
Alakeñ'in gözü göçtükten sonra,
Alan gün, dünya onmasın,

Gün görmem kısaymış.

Setting my mind that I would die,
For six calves and four foals
The white dagger I had bought,
I seized it fast by its hilt,
I stripped it from its sheath.
As I drove it toward my heart,
To Almambet, gone to the other world,
On the very point of joining him —
Külçoro was three years old,
Crawling, he caught hold of my knife,
Struggling, never letting go,
For shame I said, let me die,
Yet in the end I did not die,
Because Külçoro lives.
If I should die when none expects,
If by mischance I bow to fate,
My only one, left behind my death,
Külçoro would be left alone,– saying,
Abıke, Köböş, the six vile ones,
He has no mother, has no father,
I have seen the world's deceit,
For his sake I stayed among the living.
The bone in my brow was set crooked,
After Alakeñ's eyes closed in death,
The day that took him — may the world not prosper,
My days of light, it seems, were short.

Ensemde saçım çöpmüş,
Alakeñ'in gözü göçtükten sonra,
Sefamdan uzaklaşışım,
Mızrak boyu fazlaymış.
Kazdığım derin çukurmuş,
Göreceğim koyu kara bahtmış.
Diledim Külçoro tek çocuğu,
Yiğitler dalıp saçtığında,
İtlerin vurduğu kamçı izi
Yakarsam Tanrı alır mı,
Öz kemiğimden çıkar mı.

The hair at my nape was but straw,
After Alakeñ's eyes closed in death,
My parting from my days of ease
Was longer by a lance-length still.
What I dug was a deep pit,
What I would see was fate deep-black.
I prayed for Külçoro, the only child,
When braves plunge in and scatter all,
The whip-scars that those dogs laid on —
If I make plea, will God requite,
Will it ever leave my very bones.

Söylesem sözüm daha var,
Bütün aklımı başımdan alan,
Daha dün felek çarptı diye duydum,

Gövdesi serpilmiş çocuğu.
Ay karanlık, bulutlansa,

Gece böyleymiş meğer,
Ecel yetip han ölse,
Ardında kalana
Gün böyleymiş meğer.
Kazılmış derin çukurum var,
Kaynatılmış kara bahtım var,
İnleyip anlatmaya,
Yetimim, nice ibret var.
Ayaş atan sağken,
Ayaş anan bahtsızın
Tel tel kara saçı vardı.
Ayaş atan öldükten sonra,
Benim yağmalanıp duran başım var.
Zavallı atam Esenkan
Çok horluk görmüş halim var,
Bir kaşık kalmış kanım var.
Düşününce can tatlı,
Bir tutama gelmez canım var.
Çizilip duran çizgi var,
Anlatıversem yetimim,
Söylenecek nice ibret var.
Tufan suyu erişmez Beecin'e,
Durmadan kırgın saldığında.
Toprak kadar çok kâfirin
Hanlığını çekip aldığında.

Kara Kıtay'a, Mancu'ya
Kıyameti kopardığında.
Dün, kırk kapılı Beecin'in
Hızırlı hanını bastığında.
Kıyamete dek yense tükenmez

Were I to speak, I have words yet,
What took all reason from my head:
Just yesterday, I heard fate struck him down,
The boy whose body had shot up tall.
When the moon is dark and clouds come over,
Such, it seems, is night,
When death arrives and the khan dies,
For the one left behind him,
Such, it seems, is day.
I have my deep pit, ready dug,
I have my black fate, boiled and brewed,
To tell of it with moaning,
My orphan, there is many a lesson.
While your ayaş father lived,
Your luckless ayaş mother
Had black hair, strand on silken strand.
After your ayaş father died,
I have this head plundered without end.
My poor father Esenkan
I have my state, long steeped in scorn,
I have my blood, one spoonful left.
Yet when I think, life still is sweet,
I have my life, not worth a handful.
There is the line drawn out for me,
Were I to tell it, my orphan,
There is many a lesson to be told.
No flood-water reaches Beecin,
When he loosed slaughter without cease.
When from infidels many as the dust
He wrenched away the khanate.

On the black Kıtay and Mancu
When he loosed the very day of doom.
Yesterday, when forty-gated Beecin's
Hızır-guarded khan he overwhelmed.
Not spent till doomsday though you spend it,

Kıtayların kızıl altın hazinesi,
Kahrolası Kıtay'a
Kırgını adamakıllı saldığında,
Yamanlarını kırıp geçirip,
Kızlarını çekip aldığında,
Kadınların en hünerlisiydim,
Beecin'in Çıñçı hanının
El üstünde tuttuğu nazlı kızıydım.

Tahta oturan Esenkan'ının
Has evladının ta kendisiydim.
Anlata anlata bitmez,
Ey yetim, karınca kadar çok sözüm var.
Dün, kendim körpe bir çocuktum,
Örgüye saçım ermemişti.
Düşünüp duran bahtsız baş
On ikiyi geçmemişti,
Ben atamın yanında dururken,
Nazlandım durdum, zavallı can.
Zavallı canın halini anlatayım:
Nazlılığın nişanı,
«Sağrı eti tatlı olur»,– diye,
Taydan yüzünü boğazlatmıştı.
Şuru otogot*, mercan taş*
Zuñtuñ'un hanı karışık,
Karakola yüz kişi koydurmuştu.
Bekçileri sayıdan çok,
Nişancıları ondan çok,
Anlatsa nice hali var,
Yılın on iki ayı içinde,
«Çagaan»* denen ayı var.
O çagaan geldiğinde,
Beecin'deki hisara

Kıtay kaynayıp dolduğunda,
Kalabalık Kıtay'ın, Mancu'nun
Halkının sözünü dinlerdi.
Çınmaçın hanın önüne,
Seyrana çıkardım.

The red-gold treasure of the Kıtay,
Upon the accursed Kıtay
When he loosed slaughter in good earnest,
Cutting their fiercest down in swathes,
When he carried off their daughters,
I was the most skilled of women,
Of Beecin's Çıñçı khan
I was the pampered daughter borne on hands.
Of Esenkan seated on the throne
I was his own true child, none other.
Telling and telling, it has no end,
O orphan, my words are many as the ants.
Yesterday I was a tender child,
My hair not yet long enough to braid.
This luckless head that broods and broods
Had not yet passed her twelfth year,
While I dwelt at my father's side,
I lived in pampering, poor soul.
Let me tell the poor soul's state:
The token of my pampering:
«The croup-meat is the sweetest»,– saying,
He had a hundred foals slaughtered for it.
Şuru otogot, coral stone*,*
The khan of the Zuñtuñ among them,
He had set a hundred men on watch.
Its guards were more than can be counted,
Its marksmen more than that again,
Were it told, how many states it has,
Among the twelve months of the year,
There is the month they call «Çagaan».*
When that çagaan came round,
Into the fortress at Beecin

When the Kıtay boiled in and filled it,
Of the thronging Kıtay and Mancu
He would hearken to the people's word.
Before the khan of Çınmaçın
I would go out on pleasure-rides.

O zaman bahtı kara atam Esenkan,
Ben zavallı seyrana çıkarken,
Altından yapılma cılaacın*
Şalvarıma taktırıp,
Yüzüne Allah'ın güneşi değer – diye,
Otuz dördün en yamanı,
Üstüme gölgelik çektirip,
Köör* ile yakuttan*
Yapılıp alınmış gerdanlığı,
Boynuma taktırıp,
Tavus kuşunun kuyruğu,
Doksan türlü oynaşan,
Takkeme* taktırıp,
Tırgoot'un, Mancu'nun, Kıtay'ın,
Beylerine baktırıp,
Bastığı yer toz olur – diye,

Zavallı atam Esenkan
Önüme halı serdirip,
Kızıl ala türlü çiçeği,
Dört bir yanıma diktirip,
Yellensin, serin yürüsün – diye,

Geniş kesim torko* giydirip,
Çok oynasın, oyuna doysun – diye,

Süzülüp giden yorgaya bindirip.

Nazlılığım ele yurda,
Malum olup bilinmişti.
Güzelliğim Kakan'ın
Kütüğüne* çizilmişti.
Yerim cennet gibi kokardı,
Ağabeyime azap, kavga salıp,
Beecin'in nice devi beni istemişti. Biri dikilmiş minareli bahçe,

Kıtayların kızıl alaca
geniş gömleğini,

Then my black-fated father Esenkan,
When I, poor thing, went riding out,
Cılaacın wrought all of gold*
He had fastened to my şalvar,
«Allah's sun will touch her face» – saying,
The fiercest of the thirty-four,
He had a canopy drawn over me,
Of köör and of yakut**
A necklace fashioned and procured
He had hung about my neck,
The tail-plumes of the peacock,
Playing in ninety shifting ways,
He had pinned upon my takke,*
Of the Tirgoot, the Mancu, the Kıtay
He had their beys stand gazing on me,
«The ground she treads will turn to dust» – saying,
My poor father Esenkan
Had carpets spread before my feet,
Flowers of every motley red
He had planted on my every side,
«Let the breeze fan her, let her walk cool» – saying,
He dressed me in wide-cut torko,*
«Let her play long, let her have her fill of play» – saying,
He mounted me on a smooth-gliding ambler.
My pampered state to land and people
Was known and noised abroad.
My beauty in the Kakan's Register was drawn and written.*
My dwelling smelled like paradise,
Bringing my brothers strife and torment,
Many a giant of Beecin had sought my hand. One, a garden with a minaret raised,
The Kıtay's motley-red
wide-cut shift,

Hazine yığılan ak saray.
Giymeyen benim işte.
«Dini kara kâfir» – diye,

Mancu'nun yaman hanına,
Varmayan benim işte.
Ben Beecin'de dururken
Kadınların en hünerlisiydim,
Atam Esen büyük hanın
Dünyada bir tek gördüğü kızıydım.

Söylesem Allah'a sözüm yakarışmış,

Esenkan'ın erkek oğlunu sorarsan,
Otuz dört oğlu var imiş.
Mızrak ustasının en yamanı,
Acayip okuma ilmini
Herkesten iyi bilen yamanı,
Ünü çıkmış Börüköz,
Otuz dört kaldayın küçüğü,
Kahrından kan çıkardı,
Haberinden can çıkardı.
Eteğime Kıtayca çizip yazı koymuştu,
Otuz dört ağabeyim, er atam
Adımı «Burulça» diye koymuştu.
Yaşım on ikiye geldiğinde
Pamuk gibi belim eğilirdi:
«Esenkan'ın nazlı kızı,
Eşsiz bir güzelmiş,– diye,–
Beecinli kara Kıtay'ın
Biçigine* çizilmiştim.
Altı yaşımda oynayıp körpeydim,
Sekiz yaşına vardığımda
Nazlılıkla mest oldum.
Dokuza varıp geldiğimde,
Gönlüm çokça bölünüp,
Kara Kıtay'ın, Mancu'nun
Halkı kötü görünüp.
Atacığım Esenkan'ın altın tahtı

A white palace heaped with treasure.
I am the one who would not wear it.
«An infidel black of faith» – saying,

To the fierce khan of the Mancu,
I am the one who would not wed.
While I yet dwelt in Beecin,
I was the most skilled of women,
Of my father Esen, the great khan,
I was the one daughter he saw in all the world.
Were I to speak, my words were prayers to Allah,
If you ask of Esenkan's sons,
He had thirty-four sons, they say.
Fiercest of the masters of the lance,
The wondrous science of the books —
The fierce one who knew it best of all,
Börüköz of the famous name,
Youngest of the thirty-four kalday,
His fury would draw blood,
His tidings would draw out the soul.
On my hem he set script drawn in Kıtay,
My thirty-four brothers, my hero father
Had set my name as «Burulça».
When my years came to twelve,
My waist would bend like cotton down:
«Esenkan's pampered daughter
Is a beauty without peer,– saying,–
Of the black Kıtay of Beecin
I was drawn into the biçig.*
At six I played, a tender thing,
When I arrived at eight years old,
I grew drunk on being pampered.
When I came round to nine,
My heart was much divided,
The black Kıtay's and the Mancu's
People came to look evil in my eyes.
My dear father Esenkan's golden throne

O minarenin dibinde,
Setine insan uğramamış,
Ben bile gidip varmamıştım,

Haberini kimse almamıştı,
Gören insan şaşakalmıştı,
Gök puslu büyük saray,
Direği demir, dibi tunç,
İçi eğlence, bitmez tükenmez,
Süsünü pahalıya oydurmuşlar,
Kırk bir yerini yardırıp,
Cevher ile yakuttan
Işık yapıp koydurmuşlar.
Setine kâfirler
Kıtayca çizip yazı koymuşlar:
«Nazlı kız Burulça'nın
sarayı»,– diye, Kazara bir erkek
rastlarsa,
O saraya ad koymuşlar.
O sarayın içine
Ben bile girmemiştim.
Kara Kıtay'ın, Mancu'nun
Halkından kimse bilmezdi.
Bilmemesinin sebebi:
Benim atam Esenkan
Kadınlardan hünerlim – diye,

Otuz dört kalday oğul görüp,
Ondan sonra kızım diye.
Sözümü pek çok dinleyip,
Kendimi nazlandırıp,
Altmış katır, kırk domuz,
Hazineden boğazlatıp,
Biri benim kızıma kast
eder diye, Kutpa* yönüne çektirmiş

Beecin'e vergi saldırıp,
Altı bin pehlivan, sihirbaz,
Duacıyı getirtip.

Stood at the foot of that minaret,
No man had come upon its terrace,
Even I had never gone there,

No one had had word of it,
Whoever saw it stood amazed,
A great palace hazed in blue,
Its pillars iron, its base of bronze,
Within, delights that never end,
Its ornament carved at heavy cost,
They had it cleft in forty-one places,
Of gemstone and of yakut
They set in lights for it.
Upon its terrace the infidels
Set script drawn in Kıtay:
«The palace of the pampered maid
Burulça»,– saying, If by chance a man
should meet her,
So they named that palace.
Into that palace
Even I had never entered.
Of the black Kıtay and the Mancu
None of the people knew of it.
The reason none should know:
My own father Esenkan,
«My most skilled among women» –
saying,
Having got thirty-four kalday sons,
And after them, «my daughter», saying.
Heeding my words in every thing,
Pampering me and spoiling me,
Sixty mules and forty swine
He had slaughtered from the treasury,
«Lest any should design against
my daughter», saying, He had it drawn
toward the kutpa side,*
Laying a tribute on Beecin,
Six thousand wrestlers, sorcerers,
And prayer-men he had brought.

O sarayın kapısına
Hile ile hüner gösterdi.
Ejderhaya, yaban domuzuna, yırtıcıya
Yol bekletip koydurup.
O sarayın kapısında
Kaplanı on beş kez yavrulamış,
Yolunu tutup insan gelmemiş.

At the gateway of that palace
He showed his cunning and his craft.
Dragon, wild boar and beast of prey
He set to keep watch on the road.
At the gateway of that palace
His tigress littered fifteen times,
No man had come and taken that road.

Ejderhası altmıştı,
Onun her bir yanına
İnsan dili öğretilmiş,
Kızıl göbekli Kıtay'ın
Marifetine bak, işte böylesi,
Kılıç gibi burnu, ince beli var,
O ak sarayın kuytusunda,
Otuz teytey, otuz kız
Oyun kurup yatardı.
O sarayın içine
Uğrayıp insan varmamış,
Han buyruğu böyleydi,
Bir kaşık kanı kalmazdı.
Kahırlı çeliktir kanadı,
Karısıyla kızına
Uğrayıp yabancı can varsa,
Öldürüvermek âdetiydi.
Kaynaşıp duran Kıtay'ın
Çifte çekilmiş cırımı*,
Dini dönük kâfirin
Karısını koruyup iş gören,
Nicedir süregelen töresi.
O kapatılmış saray hisarında,
Nazlanıp büyüyüp ben bahtsız,
Yaşım on ikiye dolduğunda,
Kendim oyuncul bir körpe,
Yaşım on ikiyi geçmemişti.
Altın işli gerdek perdesi,
Otuz dört yorgan, on yastık,
Ben bahtsızın döşeğiydi.
Altı teytey, sekiz kız

His dragons numbered sixty,
And unto every one of them
The tongue of man was taught,
Of the red-bellied Kıtay
Look at the craft — such is it,
Its snout like a sword, its waist is slender,
In the shelter of that white palace,
Thirty teytey, thirty maids
Would lie at their games together.
Into that palace
No man had called or come,
Such was the khan's decree,
Not one spoonful of his blood would stay.
Its wing is steel of wrath,
Upon his wife or daughter
If any stranger soul should call,
To kill him out of hand was the custom.
Of the ever-seething Kıtay
The double-drawn cırım,*
Of the infidel turned in faith,
Guarding his wife in all his dealings,
Is his custom from of old.
In that shut-up palace fortress,
Growing up pampered, luckless I,
When my years had filled twelve,
Myself a playful tender thing,
My years had not passed twelve.
The bridal curtain worked in gold,
Thirty-four quilts and ten pillows,
Such was the bed of luckless me.
Six teytey and eight maids

Eğlenceye daldığında,
O döşeğin üstünde
Cumanın kadir gecesinde*,
Keyifle uzanıp yattığımda,
Yattığım Kadir gecesiymiş,
Düşüme girdi, evliyanın ta kendisiymiş.

When they plunged into their revels,
Upon that very bed,
On Friday's night of kadir,*
When I stretched out and lay at ease,
The night I lay was Kadir night,
One entered my dream — the saint himself it was.

O dünyaya giden Alakeñ'in
Huyunu söyleyip gezdiği zamanı imiş.
«Ay-ay-ay, yavrum Burulça,
Uykundan irkilip uyanıver,
Sağ yanına dönüver,
Bugün görülen yarın yok,
Böyledir işte, dünya boktur,
Şimdi geldi sıran diye.
Hurinin oğluydu bu,
Hurinin kızıydın sen,
Dediğimi iyi bil – diye,
Tanda mahşer gününde
Yavrum, gelin olup var ona diye,
Derviş kaybolup gitti.
Gökten altı takım yıldız
buluşacağındır, Asil Almam aslan ile

Of Alakeñ, gone to the other world,
It was the time when he went telling of his ways.
«Ay-ay-ay, my child Burulça,
Start up and wake out of your sleep,
Turn over on your right side,
What is seen today is gone tomorrow,
So it is — the world is dung,
Now your turn has come, he said.
He was the son of a huri,
You were the daughter of a huri,
Mark well what I have said – saying,
At dawn on the day of mahşer,
My child, go to him as a bride, saying,
The dervish vanished clean away.
Six clustered stars out of the sky are where you two shall meet, With my noble Almam the lion

Ahirete dek, Tanrı'm,
Varacağın yoldaşındır,
Yürüyüşü canı yıldırır,
Töresi canı sevindirir.
Üstelik evliyadır varacağın güveyiniz,
Küçükken birleşip,
Aslanlığı yurda aşikârdır,
Seni barındıracak yer budur,
Devletli bulacağın er budur.
Bu dünyada yığdığın,
Ölüp gidersen imanındır,
Gökten yıldız buluşmandır,
Varacaksan yoldaşındır,

Until the world to come, my God,
He is the companion you shall go to,
His gait strikes terror in the soul,
His ways bring gladness to the soul.
Moreover the groom you go to is a saint,
Joined while yet little ones,
His lionhood is plain to all the land,
This is the place that will shelter you,
This is the blessed hero you shall find.
What you have heaped up in this world
Is your faith when you die and go,
Your meeting is of stars from heaven,
If you will go, he is your companion,

Kaşını açacak aslan odur,
Kaygısız bakacak er odur.
Azizkan'ın Almambet'i
Hurinin oğlu zavallıya,
Katıl ona yavrum, işte o,
Düşüme giren evliya,
Tam da böyle dedi o.
İhtiyar böyle dedikten sonra,
Sağ yanıma dönünce,
Gümüş kemer kuşanmış,
Güneş gibi yüzü huriye çalan,

He is the lion who will smooth your brow,
He is the hero who will keep you free of care.
Azizkan's Almambet,
To the poor son of the huri,
Join yourself to him, my child — it is he,
The saint who entered in my dream,
Said it exactly so.
After the elder had spoken so,
When I turned on my right side,
Girded with a silver belt,
His face like the sun, touched with the huri,

Altın kemer kuşanmış,
Ay gibi yüzü huriye çalan,

Girded with a golden belt,
His face like the moon, touched with the huri,

Uzattığından geri dönmeyen,
Somurttuğunu bozmayan,
Çakırlığı yok, koyun gözlü,
Çilsiz ak yüzlü.
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem aslan,
Allah Taala kudrettir,
Düşümde verdiği yer orasıdır.
Eğlenceye dal diye,
İki âşık oynaşıp yatın diye,
Almambet'i verip elime,
Eğlenceye dalmışım,
Sarmaş dolaş birlikte yatmışım.
O gün uykuda, düşümde,
İlginç oyun eğlencenin
Nicesine dalmışım.
Parmak kadarken baş göz olup,
Sevgili yârim imiş diye,
Tan atana dek oynaşıp yatmışım.
Kahrolası dünyanın,
Zevkine dalmışım,
Gördüm yalan dünyanın
Aldatıcılığını bilmişim,
O gün zavallı can,

Never drawing back what he reached out,
Never breaking off his frown,
No grey glare — sheep-eyed and gentle,
White-faced without a freckle.
Tall of stature, broad of shoulder,
At once a wrestler and a lion,
Allah Taala is all power,
That is the place He gave me in my dream.
Saying, plunge into delight,
Saying, lie at play, you two young lovers,
Giving Almambet into my hand,
I plunged into delight,
Entwined, we lay together.
That day, asleep, within my dream,
Of curious games and pleasures
How many I plunged into.
Though but a finger tall, we were wed,
Saying, he is my beloved,
I lay at play until the dawn.
Of the accursed world
I plunged into the pleasure,
I saw the lying world,
I came to know its cheating,
That day this poor soul

Tutuşup yanıp kavrulmuşum,
Dün tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışık değdiğinde,
Terazi yıldızı battığında,
Tan ağarıp attığında,
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanıma dönüp,
Fırlayıp kalkıverince,
Tanrı'nın ettiği işe
Katlanmamaya çare yok.

Caught fire and burned and shrivelled,
Yesterday, when dawn paled and broke,
When light first touched the earth,
When the Scales-star sank away,
When dawn whitened and rose,
Starting up out of my sleep,
Turning on my right side,
When I leapt up on my feet,
Against the work that God has done
There is no help but to endure.

Fırlayıp kalktığımda,
Uyurken görülen düşmüş,
Koynumda öyle bir kul yok,
Tanrı'nın ettiği işmiş.
Sarmaşıp günah işlesem diye,
Koynunda oynayıp dursam diye,
Göz iliştirip uyusam
Kavuşup oynaşıp durmuşum.
Uyansam öyle bir kul yok,
O zaman inleyip bir yanıp durmuşum.
Dün, süzme kuyruk Sarala,
Düşümde gördüğüm âşığı
Uyanıkken görsem diye,
Hasretle tutkun olup gezmişim.
Almambet adlı delikanlıyı
Uyanıkken bir görsem diye,
Ondan sonra ölsem diye,
Dilekte bulunup durmuşum.
Almambet'i dileyip dururken,
Söz taşıyandan izini sürdüm,
Batman batman altın verip,
Bilenlerden sordum.
Sarayı bekleyip oturan
Han atamın Luñködü denen
pehlivanı, Düşümde gördüğümü işte,

Doğrusunu söyleyiverdi:
«Taş-Köpürö şehrinde,

When I leapt up and rose,
It was a dream seen in my sleep,
No such soul lay in my bosom,
It was the work that God had done.
Wishing to entwine and sin,
Wishing to keep playing in his bosom,
If I but closed my eyes in sleep,
I met him and played on and on.
When I woke, no such soul was there,
Then I moaned and burned and burned.
Yesterday, Sarala of the sleek-drawn tail,
The lover I had seen in dream —
Wishing to see him while awake,
I went about enthralled with longing.
The young man by the name Almambet,
If I might see him once awake,
And after that might die,
So I kept making my plea.
While I kept praying for Almambet,
I traced him through the carriers of word,
Giving gold by the batman-weight,
I asked of those who knew.
He who sat guarding the palace,
Of my khan father, the one called Luñködü,
his wrestler, Just what I saw in my dream —

Told me the truth of it straightway:
«In the city of Taş-Köpürö,

Babası yarım han imiş,
Acayipten okumuş,
Görenin gözü ürkmüş,
Yaşı on ikiye gelmiş,
Aysarala ata binen,
Almambet oğlu var imiş.
Almambet'e bakarsan,
Ay değmiş gibi ışıldayan,
Almambet çocuğu var imiş.
Öyle güzel çocuk yok,
Onu tutup alacak çare yok,
Kırk hanın halkı Kıtay'da,
Böylesine görklü çocuk yok,

His father is a half-khan, they say,
He has studied from the wonder-books,
The eye that saw him took fright,
His years have come to twelve,
Riding the horse Aysarala,
There is a son, Almambet, they say.
If you look upon Almambet,
Shining as though touched by the moon,
There is the boy Almambet, they say.
No child is so fair as he,
There is no way to seize and take him,
Among the folk of forty khans in Kıtay,
There is no child so glorious,

Dün, kaldayın tuğunu
çıkardığında,
Kazık boyunlu Sarala
Kaykılıp kurulduğunda,
Burada görüp bir yandım,
Dün, inek sağrılı Sarala
Girdap gibi dönüp durduğunda,
Koñurbay'ı kovaladığında,
Burada görüp bir yandım.
Rüzgâr gibi uçup durduğunda,
Büyük Koñurbay caysañın
Gözcüsünü kovaladığında,
Gerçeğini görüp anladım,
Tutkun olup kaldım».
Pehlivan söyleyip dururken,
«Benim düşümde gördüğüm o» – diye,
Yüreğim ezilip,
Etim tırnağım çözülüp,
Gönlüm gidip bölünüp,
Gözümün yaşı dökülüp,
O gün zavallı can
Zonklayıp sızlayıp yanmışım.
Uyanıkken isteyip görsem diye,
Ondan sonra ölsem diye,
Tanrı'dan dileyip durmuşum.

Yesterday, when he brought out
the kalday's standard,
Sarala of the stake-straight neck
When he reared back and sat in state,
Seeing him here, I burned once more,
Yesterday, Sarala of the cow-broad croup
When he wheeled about like a whirlpool,
When he chased Koñurbay,
Seeing him here, I burned once more.
When he kept flying like the wind,
Of the great caysañ Koñurbay
When he chased away the scout,
I saw and knew the truth of him,
I was left his captive».
While the wrestler went on speaking,
«It is he I saw within my dream» – saying,
My heart was crushed,
My flesh and nails came all undone,
My soul went out and was divided,
The tears poured down out of my eyes,
That day this poor soul
Throbbed and ached and burned.
Longing to see him while awake,
And after that to die,
I kept beseeching God.

Batman batman altın döküp,
Zavallı can, saçtım nice malımı.
Sonunda görüp kalsam diye,
Çok tükettim varımı,
Görsem mi diye yanmışım,
Daha çok sorup durmuşum.
Yüreğim ezilip,
Et yüreğim uzayıp,
Düşümde gördüğüm o canı
Uyanıkken görüp ölsem diye,
Sarı hastalığa tutulup süründüm,
Almambet'i görsem diye,

Pouring out gold by the batman-weight,
Poor soul, I scattered how much wealth.
That in the end I might but see him,
I spent much of all I had,
I burned with wondering, shall I see him,
I kept on asking more and more.
My heart was crushed,
My heart of flesh stretched thin,
That soul I saw within my dream,
To see him waking, then to die,
I crawled, seized by the yellow sickness,
Longing to look on Almambet,

Süt ile kımıran arası şaşıp kaldım.
Otursam kalksam aklımda,
Bu iş nasıl iş diye şaşırdım.
Şaşırıp bakıp dururken,
Haberini duydum fitnenin,
O gün gördüm dünyanın
Onulmaz bozgununu.
Düşümde gördüğüm Almam'ın
Şimdi uyanıkken gördüm görkemini.
Öğle kayıp geçtiğinde,
İkindiye vakit erdiğinde,
Boz ala bayrak, kızıl tuğ,
Boy boy nice gürültü patırtı.
Ak ala meydan, kızıl tuğ,

Between milk and kımıran I was lost.
Sitting or standing, he filled my mind,
I marvelled, what manner of thing is this.
While I stood gazing in my daze,
I heard the tidings of the strife,
That day I saw the world's
Ruin past all remedy.
Of my Almam, seen in my dream,
Now waking I beheld his splendour.
When noon had slipped and passed,
When time drew on to afternoon prayer,
Grey-flecked banners, crimson standard,
Clamour and din of every clan.
The white-flecked square, the crimson standard,

Keskin çığlık, gürültü patırtı,
Davul sesi güm güm ötüp,
Oçogor sesi çat çat patlayıp,
Yayın sesi şakırdayıp,
Oçogor* sesi gümbürdeyip,
Altın kapılı cümle kapısı,
Atam Esenkan'ın otağı,
Altı güçlü katıra
Kapısını çektirip,
Altmış pehlivan bekçiye
Tezlikle açtırıp.

Piercing shrieks, clamour and din,
The drum-beat booming boom on boom,
The oçogor cracking crack on crack,
The bow-strings rattling loud,
The oçogor thundering,*
The main gate with its golden doors,
My father Esenkan's pavilion,
By six strong mules
He had its gate hauled open,
By sixty wrestler-guards
He had it opened in all haste.

Açıp da bakınca,
Altmış luñtuñ*, kırk kalday*,
Esenkan'ın önüne
Ak sakalı onların,
Pamuk kuşak, geniş çizme,
İşte o keçilin hanı Koñurbay.
Koñurbay'ın halini sorarsan,
Bu Kıtay'a kaldığında,
Yamaca kurulan ev odur,
Keçilin yaman hanı odur.
Keçil denen Kıtay'ın,
Taş kuşanan soyudur,
Kıtay ile Kalmak'ın
Yaman, güçlü uluğudur.
Uluğluğunu bundan bil,

And when they opened it and looked —
Sixty luñtuñ, forty kalday*, Before Esenkan*
White-bearded all of them,
Cotton sashes, wide-topped boots,
And there — Koñurbay, khan of the keçil.
If you ask of Koñurbay's state,
When he was left over this Kıtay,
His is the house set on the hillside,
He is the fierce khan of the keçil.
Of the Kıtay they call keçil,
He is of the stone-girded stock,
Of the Kıtay and the Kalmak
He is the fierce and mighty chief.
Know his greatness by this:

Sağlam yer varsa orayı yurt edinmiş,

Kimseye hesap vermemiş.
Öküzü kocayıp, kendisi ölmüş,
Ölenin malını eşit bölmüş,
Tekesini seter* diye yükseltmiş,
Bu kâfirin töresidir,
Hiç mi hiç don giymemiş,
Hem de oturup yere işememiş.
O kâfirin âdetidir,
Kadınla gezmemiş,
Bindiği azgın at olmuş,
Kadın görse yabanlaşmış,
Azgınını tutup eyerlemiş,
Ev kadar büyük burkan*,
İşte Tanrı budur diye,
Sabahtan akşama tapınmış.
Beecin'deki Kıtay'dan
Alöökö denen han çıkmış,
Alöökö'nün Koñurbay'ı,
Nal gürültüsünden can çıkmış.
O Beecin'in hanı Koñurbay
Gözcülükte yaman handı,

Wherever ground was firm, he made it his seat,
He rendered account to none.
His ox grew old, its owner died,
The dead man's goods he shared out even,
His he-goat he raised up as seter,*
Such is this infidel's custom,
He never once put on breeches,
Nor ever squatted to make water.
Such is that infidel's habit,
He never went about with women,
The horse he rode was a wild one,
At sight of a woman it turned savage,
He caught and saddled his wild one,
A burkan big as a house,*
«This, then, is God», he said,
And worshipped morning until night.
From the Kıtay of Beecin
There rose a khan called Alöökö,
Alöökö's own Koñurbay,
The din of hooves drove out the soul.
That khan of Beecin, Koñurbay,
Was a fierce khan at the scout-watch,

Ordunun tokmağı gibi candı.
Altmış Kıtay, sayısız kalday,
Aksakalı Koñurbay,
Karışıp kaçtı hızla,
Arza durup girdi hıçkırarak.
Koñurbay'a bakıversem,
Toza dumana bulanmış,
Allak bullak kana bulanmış.
Üstündeki Koñurbay'ın
Gönlü fena bölünmüş,
Altındaki Algara
Kırçıl toz olup görünmüş.
Üstündeki Koñurbay
Kapkara kana bezenmiş,
Altındaki Algara
Kıpkızıl kana bezenmiş.

A soul like the mallet of the horde.
Sixty Kıtay, kalday past counting,
Their white-beard Koñurbay,
Fled headlong in the tumult,
And came in sobbing with his plea.
When I looked on Koñurbay,
He was smeared with dust and smoke,
Smeared with blood, all in disorder.
Of Koñurbay mounted above,
The heart was sorely riven,
Algara beneath him
Showed grizzled all with dust.
Koñurbay mounted above
Was decked in pitch-black blood,
Algara beneath him
Was decked in scarlet blood.

O zaman Koñurbay söyledi bir sözü,
On beşine varırsa rahat vermez,
Zihne saldı kirli sözü.
Atam Esenkan'ın önüne
Algara'nın başını çevirdi,
Bok sözünü çekinmeden koca koca söyleyip,
Atam hanın önünde
Kalmakça sövüp durdu:
«Canım yandı Esenkan,
Gözcü yerinden gördüm fesadı.
Azizkan'ın haram sidik ahmağı,
Kırk hanın halkı Kıtay'dan
Burut'a çalan oğlundan
İşte ondan gördüm bu hâli.
Ben Koñurbay olalı,
Koñurbay adını alalı.
Kara Kıtay'ı, Mancu'yu
Han olup halkını sömüreli,

Vadinin söğüdünü kesiver,

Then Koñurbay spoke a word, If he reaches fifteen he will give no peace,
He loosed his foul word on the mind.
Before my father Esenkan
He turned Algara's head,
Speaking his filth unabashed in great mouthfuls,
Before my father the khan
He kept cursing in Kalmak:
«My soul is scorched, Esenkan,
From the scout-post I saw the mischief.
Azizkan's foul-pissed fool,
From the Kıtay, folk of forty khans,
From his son who leans to the Burut,
From him it was I suffered this.
Since I have been Koñurbay,
Since I took the name Koñurbay,
Over the black Kıtay and Mancu
Since I ruled as khan and milked the people,
Cut down the willows of the valley,

	Gözcülüğe çıkıp konalı,	*Since I went out and camped on scout-watch,*
51090	Yanıp tutuşup gidiyor,	*He goes about ablaze with fire,*
	Kara Kıtay'ın, Mancu'nun	*Of the black Kıtay and the Mancu,*
	Hanım, Almambet'i durduruver!	*My khan, put a stop to Almambet!*
	Halkı bütün toplanıp,	*Let all the people gather,*
	Almambet'i durdurmazsan,	*If you do not halt Almambet,*
	Belasına kimse ilişememiş.	*None has dared to touch his bane.*
	Kökünü belirleyip kesmezsen,	*If you do not mark his root and cut it,*
	Kırk boyu toplansın,	*Let the forty clans assemble,*
	Ya da o dursun Beecin'de,	*Or else let him stay in Beecin,*
	Bana kement çevirecek kalmamış.	*None is left to swing a lasso at me.*
51100	Yürüsem yerden toz çıkmış,	*When I rode, dust rose from the ground,*
	Kahrımdan can çıkmış.	*My fury drove out the soul.*
	Bugün gördüm fesadı,	*Today I saw the mischief,*
	Bir kuldan böylesini görmüş değilim,	*From no slave have I seen the like,*
	İnsanın yapmayacağı işi.	*A deed no man would do.*
	Gözcü durduğum yerimden,	*From my post where I stood scout,*
	Kan-Caylak'ın yamacından,	*From the hillside of Kan-Caylak,*
	At bağlanan çıplak düzden,	*From the bare flat where horses are tethered,*
	Azizkan'ın haram sidik domuzu,	*Azizkan's foul-pissed swine,*
	Göz açıp yumana dek,	*In the blink of an opened eye,*
51110	Almambet adlı kâfirden,	*From the infidel named Almambet,*
	İşte ondan horluk gördüm,	*From him it was I suffered scorn,*
	Ölmeden diri geldim.	*I came back living, not yet dead.*
	Kıyametin darlığını	*The straits of doomsday*
	Görmeden diri geldim,	*I came back living, having not seen,*
	Kahrolası domuzdan	*From the accursed swine*
	Ölmeden diri geldim.	*I came back living, not yet dead.*
	Hiçbirimizi sağ komaz,	*He will leave none of us alive,*
	Sabanımızı sürdürmez,	*He will not let us drive our plough,*
	Bizi bu Beecin'de durdurmaz.	*He will not let us stay in this Beecin.*
51120	İyice dinle sözümü,	*Listen well to my words,*
	On altıya vardığında	*When he reaches sixteen years*
	Yeleli kısrak bindirmez,	*He'll let no maned mare be ridden,*
	Kuyruklu toklu yedirmez.	*He'll let no tailed yearling be eaten.*

Karakolu düzgün kolaçan ettirmez,
He'll let no watch-post make its proper rounds,

Sinsice haraç aldırmaz.
Sağ olursan görürsün,
Nice ibretler görürüz,
Karşılık versek ölürüz.
Sağ gezerse o alçaktan
Zulmü adamakıllı görürüz.
Ya da ben durayım Beecin'de,–
Deyip, işte böyle, Koñurbay,
Babama söyledi bir söz,
Gönlüme düşürdü kir söz.
Dinleyip durdum ben o an,
Söyleyip durdu o o an.
«Dediğime boyun eğ,– diye,
Kan-Caylak'ı ver bana»,– diye,
Şöyle-böyle deyinceye,
Sarala'nın sağrısına bir vurdu,
Sayısız Çinlinin içine
Dalıp girip el saldı.
Âleme boyun eğmeyen,
Yiğitlenen zavallı can,
Tokmaklı mızrağı değince
Bulamadım çaresiz canımın
çaresini.

He'll let no tribute be slyly taken.
If you live, you shall see it,
Many a grim lesson we shall see,
If we resist, we die.
If that villain walks alive,
We shall know his tyranny in full.
Or else let me remain in Beecin,–
Saying thus, just so, Koñurbay
Spoke a word unto my father,
Dropped a foul word into my heart.
I stood listening in that moment,
He stood speaking in that moment.
«Bow to what I say,– saying,
Give Kan-Caylak to me»,– saying,
Before this-and-that could be said,
He struck Sarala on the croup,
Into the numberless Chinese
He plunged and laid his hand.
He who bowed to no one in the world,
The poor soul playing the brave,
When the mace-headed lance struck home
I could not find for my helpless soul
a remedy.

Gömülü domuzu mızraklayınca,
Azızkan'ın Kan-Caylak'ı
Gözlerim döndü fildır fildır,
Ayaklarım kaldı sarkık sarkık.
Dermanım kaçıp, güç gidip,
Sen de hanın oğluydun,
Böğrümden kara kan gidip,
Aslında babanız öz kardeş,
Tulumla kanımı dökmeye,
Bir görürüm ikinizi kardeş».
Yaklaşmıştı o alçak
Kaburgamı sökmeye.
Altmış Çinli, sayısız kalday

When he speared the buried boar,
Azızkan's own Kan-Caylak —
My eyes went spinning round and round,
My legs were left dangling limp.
My strength fled, my power gone,
You too were a khan's own son,
Black blood streaming from my flank,
In truth your fathers were own brothers,
To spill my blood by the skinful,
I see you two as brothers alike».
That villain had drawn near
To tear my ribs away.
Sixty Chinese, kalday beyond count,

Esenkan'a gücenip,
Araya girip kurtardı.
Sağ salim beni onlar
Ayırıp da kurtardı.
Yedi keşiş bu yolda
Beni tutup öldüler.
İt-Ölbös'ün çölünde
Kıyameti başlattı,
Alkara'nın üstünden
Altı kez saplayıp mızrağını
Beni boğazlayıp bırakıverdi».
Koñurbay söyleyip dururken,
Üstün pehlivan, hem de arslan,
Gerçeğini dinleyip adamakıllı,
Bir Tanrı'ya ağlayıp yakardım:
«Yüzünü bir görsem,– diye,
Ay sarala malı var,
Görüp de sonra ölsem»,– diye
Tanrı'ya ağlayıp duruyordum.
Sinek kadar canını görmeye
Gerçek özlemim bir dinip,
Ondan sonra ölmeye,
Feryat edip ağlarken ben. Sancak elinde dalgalanıp,
Benim babam Esenkan
Kerameti var mı diye,
Şimdi bile şaşarım.
«Ey, kulunum Koñurbay,
Onun babası yarım handı,
Sataşan sağ kalmamıştı.
Şu duran Azızkan
Bir evlada hasretti.
Vadiden inen pınarıydı,

Ölümünden sonra gördüğü çırasıydı.
Densiz densiz lafın var,

Zorla aldığın yerin var.
O da hanın oğluydu,

Aggrieved at Esenkan,
Stepped between and saved me.
Safe and sound they then
Parted us and saved me.
Seven monks upon this road
Died holding on to me.
In the desert of İt-Ölbös
He set doomsday loose,
From the back of Alkara
Thrusting his lance six times through
He cut my throat and left me there».
While Koñurbay went on speaking,
Peerless wrestler, lion besides,
Hearing the truth of it in full,
I wept and pleaded to the one God:
«Might I but see his face,– saying,
He has his moon-sorrel steed,
Might I see him and then die»,– saying,
I kept weeping to God.
To see his life small as a fly,
My true longing stilled at last,
And after that to die,
While I cried out and wept. The banner waving in his hand,
My own father Esenkan —
Whether he had wonder-working power,
Even now I marvel still.
«O my foal Koñurbay,
His father was half a khan,
None who crossed him stayed alive.
Azızkan standing there
Yearned for a single child.
He was his spring descending from the valley,
The lamp he saw after his death.
You have words unruly and rude,

You have lands you took by force.
He too was a khan's own son,

Esenkan böyle deyince,
Koñurbay gitti hışımla,
O arada olan olmadı,
Şöyle-böyle deyinceye,
Göz açıp yumuncaya,
Babamın koyduğu bekçiler,
Altmış Çinli, kırk Şibe
Şaşkın şaşkın girip geldiler.
O zaman Şibe şöyle söyler:
Hanım hazretleri, huzuruna arzım,
Kapıya geldi bir adam,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Aç arslan suretine bürünmüş,
Altındaki bindiği at
Ay-âlemin tümünü
Kırıp geçecek gücü var.
Bütün bedeni düğmeli,
Kabaran endamının her yeri
Gök demirle zırhlanmış,
Deve kesen kılıç, aybalta
Bileğinde parıldar.
Alev alev gözü yanar,
Haberi ağır, çehresi soğuk,
Beecin'den böyle yaman yer çıkmaz,
Kuldan böyle bir er çıkmaz.
Mañküş devinden bir baş üstün,
Kutan devinden epey üstün,
Coloy handan kat kat üstün,

Ilama'dan da üstün.
Ezkara'dan er üstün,
Boronçu'dan endamlı,
Delpi devinden aslen üstün.
Muzkindik'ten bunca üstün,
Tiken devinden büsbütün üstün.
Böylesi bir can hiç olmaz,
Dik baktığı kul sağ kalmaz,
Karşısına kul çıkamaz,
Yoluna hiç kimse engel olamaz.

When Esenkan spoke so,
Koñurbay went off in fury,
Meanwhile, before aught came to pass,
Before this-and-that could be said,
In the blink of an eye,
The guards my father posted,
Sixty Chinese, forty Şibe,
Came bursting in bewildered.
Then the Şibe speaks thus:
My lord khan, my plea before your presence,
A man has come unto the gate,
Tall of stature, broad of shoulder,
Clad in the guise of a hungry lion,
The horse he rides beneath him
Has strength to smash and pass through
The whole moonlit world entire.
His whole body is buttoned up,
Every part of his swelling frame
Is armored in gray-blue iron,
A camel-felling sword, a moon-axe
Gleam upon his wrist.
His eyes burn flame on flame,
His tidings heavy, his face cold,
From Beecin springs no man so fierce,
From a slave springs no such hero.
A head above the giant Mañküş,
Far above the giant Kutan,
Many times above Coloy khan,

Above Ilama too.
A better man than Ezkara,
More stately than Boronçu,
By birth above the giant Delpi.
So much above Muzkindik,
Wholly above the giant Tiken.
Such a soul there never is,
No slave he glares at stays alive,
No slave can stand before him,
No one can bar his way.

Geniş göğüs, yayvan sine,
Heybetli kara göz,
Esenkan hazretleri, senden ürkerek
söylenen söz! Arslan gibi hamle etti.

Bir alamet olup geldi çattı,
İnsandan başka çehresi var,
Kuldan başka heybeti var.
Zırhını, silahını kuşanmış,
Altındaki bindiği at
Ay doğmuş gibi Sarala,
Kazma toynaklı, geniş sağrılı,
Cenge binilir at imiş.
Kara bayır*, tunç bilek,
Vuruşmaya binilir mal imiş,
Hanım, halkına salar büyük bela.

Sırtı yüksek, huyu uslu,
Kıra sürülse yorulmaz,
Hayvanda böyle mal olmaz,
İnsanda böyle can olmaz.
Bunu işitir işitmez,
Han babam çıktı kapıya.
Esenkan'ın yüzünü görünce,
Tazim edip baş eğmeden,
Büsbütün Tanrı çarptı işte:
«Kırk hanın halkı Çin'in
Bir hanlığını ver bana»,– diye,
Hanlık isteyip de durdu.
Benim babam Esenkan
Dediğine razı olmadı,

Kırk boy Çin'in, Maçin'in
Bir hanlığını vermedi.
Babam Esen şunu söyledi:
«Yavrum, senin çocukluğun geçmiş değil,
Yirmiye yaşın ermiş değil.
Göğsüne akıl konmuş değil,

Broad of chest, wide of breast,
Majestic eyes of black,
Lord Esenkan, in dread of you
these words are spoken! Like a lion he charged.
He came upon us like a portent,
His face is other than a man's,
His grandeur other than a slave's.
Girt in his armor and his arms,
The horse he rides beneath him,
Sarala like a risen moon,
Spade-hoofed, broad of croup,
A horse for riding into war.
Kara-bayır, bronze of shank,*
A mount for riding into battle,
My khan, he'll loose great woe upon your people.
High of back, mild of temper,
Driven over the steppe he tires not,
Among beasts there is no such mount,
Among men there is no such soul.
No sooner was this heard,
My khan father went out to the gate.
When he saw Esenkan's face,
Without homage, without bowing his head,
Struck wholly senseless by God, see:
«Of China of forty khans' peoples
Give one khanate unto me»,– saying,
He stood demanding a khanate.
My own father Esenkan
Did not consent to what he said,

Of forty-tribed China and Maçin
He gave not one khanate.
My father Esen said this:
«My child, your childhood is not yet past,
Your years have not reached twenty.
Wisdom has not settled in your breast,

Han olacak çağın gelmiş değil.
Gücün hakkıyla yetmiş değil,
Çocukluğun geçmiş değil».
Babam böyle deyince,
Hanlığa Almam gücendi,
Silkinip bir davranıp,
İki ağızlı zülfikârı
Sıyırıp çekip davrandı.
Ağzından çıkan gök alev
Şahlanıp cayır cayır,
Kapı kanadı gibi güzelim dişleri
Darı gibi çatır çatır.
Arslan gibi süzüp, gözleri alevlenip,
Kan içiciliği gerçekten tutup.
Ağzı başı fısıldayıp,
Ağzı burnunun her yanı
Duramayıp kıpırdayıp.
Almambet'in halini görünce,
Esenkan ürküp şaşırdı,
Öfkesine dayanamayıp,
Ordo'ya girip kaçtı.
İşte o zaman Alake'n,
Sarala'nın başını çevirdi,
Esenkan'ın kapısında
Dokuz gün pusuda bekledi.
Almambet'i görünce,
İçim yanıp kor olup,
Asilin gözünü göreyim diye,
İki gözüm dört olup.
Karaltısını görüp sevinip,
Karaca gibi sıçrayıp zıplayıp.

Your season to be khan has not yet come.
Your strength has not fully ripened,
Your childhood is not yet past».
When my father spoke so,
My Almam took offense over the khanate,
Shaking himself, he made one move,
His double-edged zulfiqar
He stripped and drew and made to strike.
The blue flame issuing from his mouth
Rearing up with crack and roar,
His fine teeth like a door's twin leaves
Crackling like millet grains.
Glaring like a lion, eyes aflame,
His blood-drinking fury truly seized him.
His mouth and head a-whispering,
Every part of mouth and nose
Twitching without rest.
Seeing Almambet's state,
Esenkan startled and was stunned,
Unable to withstand his wrath,
He fled into the Ordo.
Just then your Alake
Turned Sarala's head about,
At Esenkan's gate
He waited nine days in ambush.
When I saw Almambet,
My heart burning into embers,
That I might see the noble one's eyes,
My two eyes became four.
Glad at the sight of his silhouette,
Leaping and bounding like a roe deer.

Kara yere kar damlasa,
Karı gör de etini gör,
Kar üstüne kan damlasa,
Kanı gör de yüzünü gör,
Kırmızı gömlekli, hilal belli,
Salınan ayaş annen benim,
Yüksük ağızlı, deve gözlü,

If snow drops on black earth,
See the snow, then see the flesh,
If blood drops on the snow,
See the blood, then see the face,
Red-shirted, crescent-waisted,
I am your swaying ayaş-mother,
Thimble-mouthed, camel-eyed,

Oynak güzel, mahmur gözlü.	*A playful beauty, languid-eyed.*
Yolu kesip ayrılıp,	*Cutting off his road, apart,*
Yiğidimin önünde	*Before my brave young man*
Salınarak göründüm.	*I appeared with swaying step.*
Kartal Almam, güzel arslan,	*My eagle Almam, handsome lion,*
Sarala'nın sağrısına bir vurup,	*Struck Sarala once on the croup,*
Boynumdan sarıp kavrayıp,	*Wrapped and clasped me round the neck,*
Göğsüme elini salıp,	*Slipped his hand upon my breast,*
Almambet şunu söyler,	*Almambet says this,*
İnsanın işitmediği yamanı söyler:	*Says fierce things no man has heard:*
«Baban Esenkan alçağın	*«Your father, the villain Esenkan —*
Kökünü hepten kurutayım.	*Let me dry up his root entire.*
Tükenesice, dinle sözümü,	*Wretch that you are, hear my words,*
Seni kendime gelin edeyim.	*Let me make you my own bride.*
Kavgacı Beecin, Çıñçı han	*With brawling Beecin, with Çıñçı khan*
İle çarpışıp kavga salayım,	*Let me clash and loose a war,*
Gerçekten girip altı ay vuruşup,	*Entering in truth, fighting six months,*
Seni gelin edip alayım.	*Let me take you for my bride.*
Hanlığını esirger, babanın	*He begrudges the khanate — your father's*
Kökünü böylece kurutayım,	*Root let me thus dry up,*
Tükenesice, dinle sözümü,	*Wretch that you are, hear my words,*
Gelin edip gideyim!	*Let me make you bride and go!*
Kaynayıp yatan Çin'in	*Though seething China set*
Başıma cañ-cuñ taş* verse de	*The cañ-cuñ stone* upon my head, I'd not*
almam. Bilir misin, Almambet?	*take it. Do you know, Almambet?*
Şimdi dinle sözümü»,–	*Now listen to my words»,–*
Deyip işte böyle durdu,	*Saying thus he stood, just so,*
İbreti böyle gösterdi.	*Thus he showed his stern example.*
O zaman Alake'n ata binmemişti,	*Then your Alake had not mounted a horse,*
O zaman Almambet adlı olmamıştı,	*Then he bore not yet the name Almambet,*
O zaman Almam nereden bilecekti,	*Then how could Almam have known,*
Dönüp dine girmemişti.	*He had not turned and entered the faith.*
O zaman söyledim bir söz,	*Then I spoke a word,*
Gönlüne düşürdüm kir söz.	*Dropped a foul word into his heart.*
Elini çekip kızdırdım,	*I pulled his hand away and vexed him,*
Ezelden pek, Müslüman'ım ben zavallı,	*Staunch from of old, a Muslim am I, poor soul,*
Müslüman dinine çağırdım,	*I called him to the Muslim faith,*

Müslüman ol diye söyledim.
Alake'nin önüne
Işıl ışıl kendim vardım,
Müslüman ol deyip durdum.
Saçılıp gitsem toplayacak eşim,
Halimi dinle, sözümü tut,
Kurban olayım, iman yoldaşım.

Babandan bez, kâfirdir,
Babandan dinin yakındır.
Elinden bez, kâfirdir,
Elinden dinin yakındır.
Çevrendeki Çinli kâfirdir,
Çevrenden dinin yakındır.
Dertli sözü bilesin,
Dertlendirmeden Almam, sözümü tut.

Bu dünya bir tüccardır,
Yürüyüp durursan gümbür gümbür,
Sonunda bir gün ölürsün,
Yarın mahşer gününde
Nasıl cevap verirsin,
Din bilen kişi bahadırdır,
Din bilmeyen kâfirdir».
İşte o zaman şunu söyledim:
«Bismillah» deyip dilime,
Girer misin Almambet?
Tanrı tektir, Kur'an haktır,
Benim Müslüman yanındadır imanım,
Düşümde görüp evliyayı,
Size gelin olmuşum ben.
Düşünürsen Almam, sözümü tut,
Benim bu söylediğim sözü bil.
Kaba olanlar da haktan yaratıldı,
Dönüp dursam olur Allah'a,

Uzun soyun oğlu sen oldun,
Uzun soyun kızı ben oldum,
Tanrı'nın hayırlı gününde,

I told him: become a Muslim.
Before your Alake
I came myself, all shining bright,
I kept saying: become a Muslim.
My mate to gather me if I be scattered,
Hear my state, heed my words,
Let me be your offering, my companion in faith.
Renounce your father — he is infidel,
Nearer than your father is your faith.
Renounce your people — they are infidel,
Nearer than your people is your faith.
The Chinese around you are infidel,
Nearer than your circle is your faith.
May you know the sorrowful word,
Almam, heed my words before they bring you grief.
This world is but a merchant,
If you stride on thundering loud,
In the end one day you die,
Tomorrow on the day of judgment
How will you give answer,
He who knows the faith is a bahadır,
He who knows it not is infidel».
Just then I said this:
Saying «Bismillah» upon my tongue,
Will you enter, Almambet?
God is one, the Koran is true,
My faith lies with the Muslims,
Seeing the saints within my dream,
I have become a bride to your house.
If you reflect, Almam, heed my words,
Know this word that I have spoken.
Even the rough were made by the Truth,
Let me ever turn toward Allah,

You were the son of a long lineage,
I was the daughter of a long lineage,
On God's blessed day,

Cumanın Kadir gecesinde
Şaşılacak güzel düş gördüm,
Parmak kadarken baş göz olup,
Bit kadarken birleşip,
Böylesi güzel iş gördüm».
Böylece söyledim bir söz,
O dünyaya göçen arslanın
Gönlüne düşürdüm kir söz.
Ben böyle deyince,
Aysarala küheylanı
Yürütemeyip bocaladı.
Sözleşmenin başı budur,
İşte böyle yürüdük,
Sonunda kavga budur,
İşte böyle varıp birleştik.
Talihsiz ben zavallının yüzünden,
Kederin tümü dağılıp,
Muzburçak, Kökçö han ölüp,
Karşılaşan canların hepsi ölüp. Kopanı eklenip,
Han baban Manas, kan içen arslan,

Kakan'a girip dönerek,
Kartallarından ayrılıp.
Altı aylık Beecin'i
Altı günlük yol dedi,
Hazret'in değmediği Beecin'i
Ala gömlekli asker dedi.
Kıyısı paha biçilmez Beecin'i
Sırt yanından gözletip,
Kartalların hepsini
Çin'e şehit verdirip.
On iki aylık Beecin'i,
On günlük Çin'i
Kuldan başka değersiz saydı,
Peygamber'in basmadığı Beecin'i
Alnından gözletip,
Bahadırların hepsini
Çin'e armağan verdirip,

On the Friday Night of Power
I dreamed a wondrous lovely dream,
Betrothed when but a finger tall,
Joined when but a louse in size,
Such a lovely thing I saw».
Thus I spoke a word,
Of the lion who passed to that world —
I dropped a foul word into his heart.
When I spoke so,
His courser Aysarala
He could not urge on, and he faltered.
This is the beginning of our pledge,
Thus indeed we went along,
This, at last, is the strife,
Thus we came and were united.
Because of luckless, wretched me,
Sorrow all was strewn abroad,
Muzburçak and Kökçö khan died,
All souls who met them dying. Throngs joining in,
Your khan father Manas, blood-drinking lion,
Entering Kakan and turning back,
Parted from his eagles.
Beecin, six months' journey off,
He called a six days' road,
Beecin untouched by the Prophet
He called soldiers in motley shirts.
Beecin whose shores are beyond price
He had watched from the ridge side,
And all of his eagles
He gave as martyrs to China.
Beecin twelve months' journey off,
China ten days' distant,
He deemed worthless, mere slaves,
Beecin where the Prophet never trod
He had watched from the fore,
And all of his bahadırs
He gave as gifts to China,

Kakan'a girip dönerek,
Han baban kartallardan ayrılıp,
Akkula okla düşünce,
Alake'n şehit olunca,
Bu dünyada bir eksik var,
Önceden göçen Almam'dan
Alıp kalınan yadigâr,
Altı yaşında çocuk var.
Almambet'i anıp geldikçe
Tutuşup, alev alev yanarız,
Ardında altı yaşında Külçoro,
Onu arka bilip yaşarız.
Ayaş annen Burulça
Şerefi bununla bulunup,
Açılan yeri kapanıp.
Çatılan kaşları açılıp,
Kederin tümü dağılıp,
Kaşları aydın açılıp,
Kaygılı yürek açılıp.
Saçılanı toplanıp.
Dileğini Tanrı verdiği için,
Semetey buraya geldiği için,
İnleyerek anlatan Burulça,
Burulça'nın destanıdır.
Bunu şöyle bırakalım,
Almambet'in yetimi
Külçoro'dan başlayalım.
Abıke, Köböş, altı haram
Altı yaşında çocuğu
Yere baktırıp ezmek için
Elinden bağlayıp alıştırıp,
Dövmüşler sürükleyip.
İtleri Tanrı çarpmıştır,
Almambet oğlu çorayı
İtlerin hepsi toplanıp,
Kızıl ala etmişler,
Zorlayıp dövüp vurmuşlar,

Entering Kakan and turning back,
Your khan father parted from his eagles,
When Akkula fell by an arrow,
When your Alake fell a martyr,
In this world one thing is missing,
From my Almam who passed before,
A keepsake taken and kept,
There is a child of six years.
Whenever we recall Almambet
We kindle and burn flame on flame,
Behind him six-year-old Külçoro,
We live with him for our support.
Your ayaş-mother Burulça
Found her honor in him,
Her open wound closed over.
Her knitted brows unbent,
All her sorrow scattered,
Her brows cleared bright,
Her grieving heart eased open.
What was scattered gathered in.
Because God granted her wish,
Because Semetey came here,
Burulça who tells it moaning —
This is Burulça's epic tale.
Let us leave this as it is,
With Almambet's orphan,
With Külçoro let us begin.
Abıke, Köböş, the six vile ones,
The child of six years old,
To crush him and cast his eyes down,
Binding his hands, breaking him in,
They beat him, dragging him about.
God has cursed those dogs,
Almambet's son, the çora,
All the dogs gathering round,
They left him red and mottled,
They forced and beat and struck him,

İbreti böyle sermişler.
Altı yaşında o çora
Takkesi yok, başı açık,
Gömleği yok, çıplak,
«Abake!» diye feryat edip,
Tanrı'ya sesi işitilmeden,
Kavrulup yetim hıçkırıp.
Bugün olan yarın yok,
Almambet hanın bir tanesi,
Babanın körü, boktur dünya!
Say say olup morarıp,
Bacak eti kopup parçalanıp,
Altı yaşında çocuğa
Acımadan kahır salmışlar.
Abıke ile Köböş'ün
İtliği göze görünüp,
Altı yaşında Külçoro,
Gönlü kopup parçalanıp,
Bozkurt babam ölme diye,
Gözünün yaşı dökülüp.
Tabanı taşta dövülüp,
Alnı güneşte kavrulup,
Ürkmeden kaçıp yaya yürüyüp,
Ölümden geri dönmeden yürü,
Nice günler çok yürüyüp,
Kızıl bel, sıra kayalıklar
Zorlanıp bir gün dolaşıp,
Hızır'lı erin çocuğu
Zorlanıp yattı bir günü
Kara mağarayı sığınak edip,
Kara mağarada yatmıştı,
Kaygıyı yetim çekmişti.
Yaşı on ikiye gelmiştir,
Saklanıp gidecek bu yerde
Mağaradan başka sığınak yok.
Çareni bulacak er odur,
Almambet oğlu bir taneye
Yalayıp yiyecek yemek de yok.
Gönlünü bulacak arslan odur,

Thus they laid their cruelty bare.
That çora of six years,
No cap, his head bare,
No shirt, naked,
Crying out «Abake!»,
His voice unheard by God,
The orphan sobbed, scorched with grief.
What is today is gone tomorrow,
The only one of Almambet khan,
A curse upon it — the world is dung!
Bruised purple, stripe on stripe,
The flesh of his legs torn to shreds,
Upon a child of six years
They loosed torment without pity.
Of Abıke and Köböş
The dog-nature showed itself plain,
Six-year-old Külçoro,
His heart torn and broken,
Crying: my gray-wolf father, do not die,
His tears streamed down.
His soles pounded on the stones,
His brow scorched in the sun,
Fleeing unafraid, walking on foot,
Not turning back from death he walked,
Walking on for many days,
The red pass, the ranks of crags,
One day he wandered them with pain,
The child of the Hızır-guarded man
Lay down hard-pressed one day,
Making the black cave his refuge,
In the black cave he had lain,
The orphan had borne the grief.
His years have come to twelve,
In this place, for hiding away,
No refuge is there but the cave.
He is the man who'll find the cure,
For Almambet's only one
There is no food even to lick and eat. He is
the lion who'll win his heart,

O arada olan olmadı,
Şöyle-böyle deyinceye,
Göz açıp yumuncaya,
Tanrı düşürdü meşakkate,

Sürünüp gezen yetime
Rast gelivermiş, ey tövbe,
Gök boğaya binmiş bir derviş.
Bir baksan o derviş
Kırk adam olup bölünür,
Bir baksan o derviş
Bin kişi olup görünür.
Kocosan'ın* kendisiymiş,
Kırk çilten'in* gözüymüş,
Hızır'lı Almam'ın oğluna
Rast geleceği zamanmış.
Koruyucusu Kocosan*
Koruyup aldı yetimi.
El vereni kırk çilten
Destekleyip aldı yetimi.
Baabedin* atam haykırıp,
Apaçık yol verdi,
Yalınayak Hızır evliya
İki sefer, üç sefer
O çocuğa el verdi!
«Yavrum, haykıran düşmandan
çekinmeden yürü,
Ecelden kıl kadar çekinmeden yürü!

Yavrum, öne katsan ak uğurlu,

Sürüp gitsen sayısız ordu gibi,
Evliya Bakay aban var,
Kök atası tümden han,
Kökünden Hızır'ın dokunduğu,
Kökü güçlü Manas'tan,
Yoldaş olacak arslan odur,
Karşılayıp alacak er odur,
Yaşı on ikiye gelmiştir,

Meanwhile, before aught came to pass,
Before this-and-that could be said,
In the blink of an eye,
God had cast him into hardship,

Upon the orphan crawling about
There chanced — o wonder of wonders —
A dervish mounted on a blue-gray bull.
Look once, and that dervish
Divides into forty men,
Look again, and that dervish
Appears as a thousand souls.
It was Kocosan himself,*
The very eye of the forty çilten,*
For the son of Hızır-guarded Almam
It was the hour he was to meet him.
*His protector Kocosan**
Took the orphan into his keeping.
The forty çilten who give their hand
Upheld and took the orphan in.
Father Baabedin crying out*
Gave him the wide-open road,
The barefoot saint Hızır
Two times over, three times over
Gave his hand unto that child!
«My child, from the shrieking foe
walk on unflinching,
Walk on, fearing death not a hair's breadth!
My child, driven before you he is white-fortuned,
Driven forth he is like a countless host,
You have your elder, saintly Bakay,
His root-fathers khans one and all,
His stock touched by Hızır from the root,
From Manas of mighty root,
He is the lion who'll be your comrade,
He is the man who'll welcome you,
His years have come to twelve,

Bu yıl gelip çatacağı zaman odur».
Bunu söyleyip derviş
Gözden kayboluverdi,

This year is the hour of his coming».
Saying this, the dervish
Vanished from sight in a trice,

Bunu işitince Külçoro
Uykudan irkilip uyandı.
Coşup çocuk koşarak,
Karacadan beter sıçrayıp,
Sığırtmaçların arasına dalıp,
Anası Burulça'nın alaçığı,
Alaçığı barınak edip
Yaşıyormuş Külçoro,
Yalınayak, başı kabak,
Giyimi yok, çıplak,
Oyuna dalmıştı.
Sığırtmacın çocuklarını
Toplayıp da Külçoro
Aşık atışıp duruyormuş.
İşte o zaman yetimin
Hüngür hüngür ağlayıp çırpınıp,
Sığırtmacın çocuklarına yalvarıp:
Bilgelerden sordum,
«Sığırtmacın çocukları ey,
Kurban olayım, çocuklar ey!
Canı Tanrı yaratır,
Bütün çocuklar, beri gelin,
Canım çıkıp gidiyor.
Yüreğim ezilip,
Et tırnağım uzayıp,
Şimdi Tanrı verdi mi,
Yitirdiğim yitiğim bulunup,
Şerefim böylece örtülüp,
Yoldaşım ağabeyim geldi mi?!
Temirkan'ın şehrine
Sürünüp gitti diye duyarım,
Denizim abam geldi mi?!
Atalar hep birden ölünce,
Atadan kalan sayısız malı
Altı haram bilip bölüşünce.

Hearing this, Külçoro
Started up out of sleep.
The boy, exulting, running,
Leaping worse than a roe deer,
Plunged in among the herd-boys,
His mother Burulça's hut,
Making the hut his shelter
Külçoro had been living,
Barefoot, his head bare,
No clothing, naked,
He had lost himself in play.
The children of the herdsmen
Külçoro gathered round,
And was playing at knucklebones.
Just then the orphan —
Weeping and thrashing, sob on sob,
Pleading with the herdsmen's children: I asked it of the wise,
«O children of the herdsmen,
Let me be your offering, O children!
It is God who makes the soul,
All you children, come you here,
My soul is going out of me.
My heart is crushed,
My flesh and my nails growing long,
Has God now granted it,
My lost one that I lost is found,
My honor thus made whole again,
Has my comrade, my elder brother, come?!
To Temirkan's city
He crawled away, so I hear,
Has my ocean, my aba, come?!
When the fathers died all together,
The countless wealth the fathers left,
The six vile ones claimed and shared out.

Ganimeti yağmalayıp alınca,
Bozgunu böyle salınca.
Hazineyi bozup böbürlenip,
Akılsız itler kasılıp.
Hazineyi bozup dururken,

When they looted the spoils,
When they loosed such ruin.
Breaking open the treasury, swaggering,
The witless dogs strutting proud.
While they broke the treasury open,

Bütün kunduz derisini
Yarıp bölüp atarak,
Paçalarına geçirip,
Gönlü semirip kudurup,
Beyi ölmüş kul gibi obur olup.
Ordo'yu yağmalarken,
İbreti altı haram böyle adamakıllı gösterince,
«Yersiz yurda konar,– diye,–
Eri ölünce kadına
Baba ocağı yakın olur»,– diye,–
Karakan'ın şehrine
Kaçıp gitti diye duyup,
Temirkan'ın şehrine
Sürünüp gitti diye duyup,
Ulemadan sordum ulaştım,
Dileği Tanrı verdi der,
Abam bu yıl on ikiye geldi der.

All the beaver pelts
Slitting, splitting, casting off,
Pulling them onto their trouser-legs,
Their hearts fattening, running mad,
Greedy as slaves whose bey has died.
While they plundered the Ordo,
When the six vile ones made their cruelty so plain,
«She'll settle on land not hers,– saying,–
When her man dies, for a woman
Her father's hearth is nearest»,– saying,–
To Karakan's city
She fled away, so I heard,
To Temirkan's city
He crawled away, so I heard,
I asked the ulema and learned,
God has granted his wish, they say,
My aba has turned twelve this year, they say.

Kurban olayım, çocuklar ey,
Gökten gök ala pus bölünür,
Ata ile anadan
Büsbütün kalan yetime
Bir alamet görünür.
Kurban olayım, çocuklar ey,
Belayı ustaca çözecek
Yaylağım gelmiş görünür,
Hızır'ın dokunduğu kökten,
Kurban olayım, çocuklar ey,
Benim beyim gelmiş görünür!
Başıma ışık düşürecek
Ayım gelmiş görünür!
Dileyene bir Kadir

Let me be your offering, O children,
From the sky the blue-gray haze divides,
To the orphan wholly left
Of father and of mother both,
A portent shows itself.
Let me be your offering, O children,
The one to untie calamity with skill —
My summer pasture has come, it seems,
From the stock that Hızır touched,
Let me be your offering, O children,
My bey has come, it seems!
The one to cast light upon my head —
My moon has come, it seems!
For the one who prays, my Night

Gecem gelmiş görünür!
Sönmüş ateşimi tutuşturur,
Ölmüş canımı diriltir,
Kurban olayım, çocuklar ey,
Benim güneşim gelmiş görünür!
Kurban olayım, çocuklar ey,

Bel bağladığım kara sırt,
Belim gelmiş görünür,
Medet bilip yaşadığım
Arslanım gelmiş görünür!
Kaşım bugün açılır,
Kurban olayım, çocuklar ey,
Kaygılı yürek yatışır.
Yatışmasının sebebi,
Bakın hele, çocuklar ey,
Anacığımın alaçığı,
Alaçığın bacasından,
Ateş yakılmaz kara evden
Fışkırıp duman bölünür.
Ezelden beri, çocuklar ey,
At bağlanmaz kuru direkte
İki küheylan görünür.
On iki yıl oldu der,
Nasipsiz kalan anacığım,
Yas tutup bomboş inleyip.
Çın çın sesi tiz çıkar,
Ayağa kalkmadan gümbürdeyip,
Feryat eden sesi pek çıkar,
Tüyü yanık ayrılıp,
Feryadının sonunda,
Gözünün yaşı dökülüp,
Gerçek beyim diye çığlığı çıkar.
Boynunu yere salmıştır,
İşte, bugün Allah'ın hayırlı
günüymüş, İnleyip yatıp kalmıştır.
Dertlenen sesi ben duysam,
Çilekeş anam Burulça'nın sesiymiş.

Of Power has come, it seems!
He will kindle my dead fire,
He will raise my dead soul to life,
Let me be your offering, O children,
My sun has come, it seems!
Let me be your offering, O children,

The black ridge I bound my hopes to,
My backbone has come, it seems,
He whom I lived on for my succor —
My lion has come, it seems!
Today my brow unbends,
Let me be your offering, O children,
The grieving heart grows calm.
The reason for its calming —
Only look, O children,
My dear mother's little hut,
From the smoke-hole of the hut,
From the black house where no fire burns
Smoke gushes up and parts.
Since forever, O children,
At the bare post where no horse is tied
Two coursers now appear.
Twelve years it has been, they say,
My dear mother left without her portion,
Mourning, moaning to the empty air.
Her voice rings shrill and high,
Never rising, rumbling low,
Her wailing voice comes strong,
Singed of feather, set apart,
At the end of her lament,
Her tears streaming down,
Her cry goes up: my true bey!
She has bowed her neck to the ground,
See, today must be Allah's blessed
day, She has lain down moaning there.
When I hear the grieving voice,
It is my long-suffering mother Burulça's
voice.

Kovayla su verip,
Bu kuru eve gelen iki can:
Abam Semetey'in kendisiymiş,
Kendisi değilse kara gözüymüş,
«Yetimim nerede gezer»,– diye,

Arayıp geldiği zamanmış,
Yanındaki yoldaşın,
Kurban olayım çocuklar ey,
Şimdi halini söyleyeyim:
Atadan kalan emektar,
Evliya Bakay ihtiyar,
Ataların sağlığında
Hâkim* inmiş her yere,
O da tıpkı böyle bir evliya.
Dün beyi Manas ölünce,

Deve güttü diye duydum,
At zayıflayıp gidince,
Çaresini bulamayıp ulu Bakay,
Yaya güttü diye duydum.
Altındaki Köktulpar
Zayıf düştü diye duydum.
Üstündeki ulu Bakay
Garip oldu diye duydum.
Eyerden bel gibi tepelerde
Durup gezer diye duyarım.
Sahipsiz kuru mal diye,
Sövüp gezer diye duyarım.
İşte o develerin içinde,
Yassı hörgüçlü kara ner,
Hanı Manas'tan kalan Celmayan
Bu yıl on iki yılı doldurdu der,
Ayağa kalkmadan Celmayan'a
Ködöö otunu yolup ot verip,
İnleyip gezer diye duydum.
Abam Bakay ölür ya,
Abam Bakay ölmezse,
Abamı yanına katıp,

Giving water by the pail,
Two souls come to this barren house:
It is my aba Semetey himself,
If not himself, his own dark eyes,
«Where does my orphan wander»,–
saying,
It is the hour he has come seeking,
And of the comrade at his side,
Let me be your offering, O children,
Now let me tell his state:
The old retainer left from the fathers,
The saintly elder Bakay,
While the fathers were alive
As hâkim he came down on every land,*
He too is a saint just such as this.
Yesterday, when his bey Manas died,

He herded camels, so I heard,
When the horses wasted thin,
Great Bakay, finding no remedy,
Herded them on foot, so I heard.
Köktulpar beneath him
Fell gaunt and weak, so I heard.
Great Bakay upon his back
Became a wretch, so I heard.
On hills curved like a saddle-bow
He stands and roams, so I hear.
Calling them masterless bare herds,
He roams and curses, so I hear.
And there among those camels,
The flat-humped black bull-camel,
Celmayan, left from his khan Manas,
Has filled twelve years this year, they say,
For Celmayan who will not rise
He plucks ködöö-grass and gives him feed,
And roams there moaning, so I heard.
My aba Bakay may die —
But if my aba Bakay dies not,
Taking my aba along with him,

Bu yere gelir ya.
Sığırtmacın çocukları ey,
Kurban olayım çocuklar ey!
Görmezse kuru canım, ölürüm,
Şerefim bugün bulunur,
Açılan ardım örtülür!» –
Deyip, işte böyle, Külçoro,
Dizleri yere bükülüp,
Alaçığa doğru fırlayıp,
Yetimin koşarak geldi seğirtip.

Surely he will come to this place.
O children of the herdsmen,
Let me be your offering, O children!
If my bare soul sees him not, I die,
Today my honor is found,
My bared back is covered over!» –
Saying thus, just so, Külçoro,
His knees buckling to the ground,
Darting off toward the hut,
The orphan came running at a sprint.

KÜLÇORO'NUN SEMETEY'E RASTLAMASI

Manas'tan kalan Semetey,
Düşündüğü düşünce bölünüp,
Düşünceye dalıp otururken,
Yiğit annen bahtsızın
Söyledikleri gözüne görünüp.
Anam Kanıkey'in söylediği söz idi:
Alıp gelirsen çorayı,
«Sağ salim Talas'ı sen görürsen,
Almambet oğlu yetimi
Alıp gel demişti.
Karaltısı üstün bir bel demişti,
O çocuk sağ kalıp büyürse,
Emsalsiz doğmuş arslan,– demişti,–
Ardından düşman gelmemiş,
Kale olur o er,
Senden üstün arslan,– demişti,–
Erlik çağına erip büyürse,
Alevlenen kızıl kor,– demişti,
Koruyucusu Kocosan,
Bu vefasız yalan dünyada
Yaradan'ın yarattığı öylesi yok,– demişti,
Külçoro'nun hali işte böyle,
Canına yoldaş bir edersen,
Cañ-cuñları bozacak yaman,– demişti,
Külçoro sana emanet.
Canına yoldaş bir edersen,

KÜLÇORO'S MEETING WITH SEMETEY

Semetey, left from Manas,
The thought he thought divided,
As he sat sunk deep in thought,
What your brave luckless mother
Had spoken rose before his eyes.
It was the word my mother Kanıkey had
spoken: If you bring the çora back,
«If you see Talas safe and sound,
Almambet's orphan son —
Bring him back, she had said.
A figure peerless, a true support, she said,
If that child lives and grows, she said,
A lion born without an equal,– she said,–
No foe has come behind him,
That man will be a fortress,
A lion greater than yourself,– she said,–
If he grows to manhood's season,
A red ember bursting into flame,– she said,
His protector is Kocosan,
In this faithless, lying world
The Creator made no other such,– she said,
Such indeed is Külçoro's state,
If you make him your soul's companion,
A terror to rout the cañ-cuñs,– she said,
Külçoro is your sacred trust.
If you make him your soul's companion,

Bir tanem, senden er,– demişti,
My only one, a better man than you,– she said,

Aziz anam bahtsızın,
Namazını cana vermeyen,
On sekiz bin âleme
Feryadı erişir er,– demişti,–
Kendisi kızarıp değen ok,– demişti,

My dear luckless mother —
One who yields his prayer to no soul,
To the eighteen thousand worlds
His cry will reach, a true man,– she said,–
Himself an arrow striking red-hot,– she said,

Homurdanıp doğrulup,
Alıp gel bu yana,
Asırda öylesi yok,– demişti,–
Emsalsiz doğmuş güzel er,
Düşmanlaşana yönelirse,
Karılmış duran zehir,– demişti,–

Growling as he rises up,
Bring him back this way,
In this age there is no other such,– she said,–
A fine man born without an equal,
If he turns on one turned foe,
Poison ready-mixed and waiting,– she said,–

Vuruşana yönelirse,
Yıkılmaz gömgök tuğ,– demişti,
Altısında çocuk çıplak,
Saldırıp giren düşmana
Kavga salan kızıl kıyamet,– demişti,
Oyunu kurmuştur,
Anacığımın sözüydü,–
Ova yanında Rus var,
Kır yanında Çinli var,

If he turns on one who fights,
An unfalling deep-blue banner,– she said,
At six the child goes naked,
To the foe who storms and enters
A red doomsday loosing battle,– she said,
He has set the game afoot,
It was my dear mother's word,–
On the plain side there are Russians,
On the steppe side there are Chinese,

Vuruşacak düşmanın hayli var.
Gönlüme sözümü koyup gel,
Bozkurt ayaş babandan
Görünür kalan bir yadigâr,
Külçoro'yu alıp gel!
Beline sarılacak bel,– demişti,–
Karşılaşan düşman olsa,
Gevşeyip belini vermeyen.

You have foes aplenty to fight.
Set my word within your heart and come,
From your gray-wolf ayaş-father
A keepsake left in living sight,
Bring Külçoro back with you!
A stay to gird about your waist,– she said,–
Should a foe come up against you,
One who never slackens, never yields his loins.

Ayaş baban Almam'dan
Beline sarılacak bel,– demişti,–
Erlik çağına erip er olursa,
Er oğluyla denk olursa,
Senden üstün arslan,– demişti,–

From your ayaş-father Almam
A stay to gird about your waist,– she said,–
If he reaches manhood and becomes a man,
If he stands equal with men's sons,
A lion greater than yourself,– she said,–

Yol vereni kırk çilten.
Bırakıp koysan kötü ad,
Anacığımın haklı yanı var,
Emanet ettiği yeri var»,–
Bunu söyleyip Semetey,
Manas'tan kalan yetim kul,
Babası Manas cömertten
Horoz gibi kalmış güzel arslan,
Kımıldayıp yetim baksa,
Koşup gelir bu yana,
Baldırına kamçı vurup,
Eski kara börkü
Kökbörü gibi çekip kapmıştır,
Kovalaşıp keyif sürüp,

The forty çilten give him way.
If you leave him behind — an ill name,
My dear mother has the right of it,
There is the trust she gave in charge»,–
Saying this, Semetey,
The orphan slave left from Manas,
From his father, Manas the generous,
The fine lion left like a lone rooster,
When the orphan stirs and looks,
He comes running this way,
Whipping at his own calves,
His old black börk
He has snatched as in kökbörü play,
Chasing about in high delight,

Dizleri yere bükülüp,
O çocukların içinde
Külçoro gelir koşarak.
Külçoro'nun haline baksa,
Yalınayak, başı kabak,
Alake han'ın çocuğu
Giyimi yok, çıplak.
Külçoro'yu görünce
Kahırlanıp inleyip,
O an genzi pek tütüp,
Yaşarıp gitti hıçkırarak.
Bahadırın, bahadır Seme'n adıyla anılıp,

His knees buckling to the ground,
From among those children
Külçoro comes running.
When he looks on Külçoro's state,
Barefoot, his head bare,
Alake khan's own child
No clothing, naked.
At the sight of Külçoro
He moaned in bitter grief,
His nose stung sharp that instant,
His eyes welled up, and he sobbed.
Your bahadır Seme, called by a bahadır's name,

Doğan gibi güzelim gözlerine
Kırpmadan yaş dolup.
Yaş dolmasının sebebi,
Gönlü fena bölünüp,
Göreyim diye yaşadığı yavrucak
Çıplak gözüne görünüp.
Bu da geniş vadi suyunun pınarı,

Into his fine eyes like a falcon's
Tears welled up unblinking.
The reason tears welled up:
His heart sorely torn in two,
The dear child he lived to see
Appeared before his eyes stark naked.
This one too is the spring of the wide valley's water,

Ayaş babam arslanın
Gecikip gördüğü çırası.
Sayısız hazine, kızıl altını*

The lamp my lion ayaş-father
Saw at last after long delay.
Treasure untold, his red gold,*

Bir çocuğun hasretinden
Sarf edip saçmıştı,
Tanrı'dan bir tek yavruyu
Kavrulup böyle dilemişti.
Arslanın atına sakladığı dizgini,
Namlı hanın bir tanesi,
Ey Tanrı, işte böyle mi gezer?!» –
Karaltısını görmeden sürünen,
Bunu söyleyip Semetey
Kapı gibi kollarını açtı şimdi,
Almambet'in çocuğu
Bir tane Külçoro yetimi
Bağrına bastı şimdi.
O zaman, ak ceylanın kılı gibi
Sıyrılıp sarmaş oldular şimdi,
Ak buğdayın unu gibi
Yoğrulup bir oldular şimdi.
Gökyüzünde çınar yıldızı gibi

From longing for a single child
He had spent and scattered wide,
For one sole child from God
He had begged thus, scorched with yearning.
The rein the lion kept for his steed,
The famed khan's only one,
O God, must he wander thus?!» –
Crawling, never seeing his shape,
Saying this, Semetey
Opened now his arms like gates,
Almambet's own child,
The one and only orphan Külçoro,
He pressed now to his breast.
Then, like the white gazelle's fine hair,
They slipped and twined together now,
Like the flour of white wheat
They were kneaded into one now.
Like the plane-tree star in heaven

Coşup sarıldılar şimdi,
İki yetim baş birleştirip,
Kavuşup kaldılar şimdi,
Ses sese verip birlikte ağlayıp,
İnleyerek ses saldılar şimdi,
Yetimler ağlayıp dururken,
Kocamış Bakay han ağlayıp,
Ahalinin hepsi ağlayıp,
Bu ikisini görünce
Her dertli zar zar ağlayıp,
Yiğitler ağlayıp, el ağlayıp,
Hatırlayanların hepsi ağlayıp,
Kayın değil, söğüt ağlayıp,
Karağanın hepsi ağlayıp.
Arslan şerlerin çocukları,
Yollarını yitirip bulunup,
Deniz erlerin çocukları,
Sürünüp gezip rastlaşıp,
O zaman, kucaklaşıp hıçkırıp,
İki yetim çığlık atıp,

They embraced exulting now,
The two orphans joined their heads,
They stayed united now,
Voice to voice they wept together,
They sent up moaning cries now,
While the orphans went on weeping,
Aged Bakay khan wept,
All the people wept,
At the sight of these two
Every grieving soul wept bitterly,
The braves wept, the people wept,
All who remembered wept,
Not the birch alone — the willow wept,
All the karağan-brush wept.
The children of lion-hearted men,
Lost their way and now are found,
The children of ocean-deep men,
Crawling, wandering, they have met,
Then, embracing, sobbing hard,
The two orphans crying out,

Kemiğine kemiği erişip,
Bileğe bilek geçişip.
Yitirilmiş yitikler rast gelip,
Yolcu yetim bulunup.
Manas'ın oğlu er canım,
Derdini söyledi davranıp:
«Kuruyup yatan suyu yok
Çöl gibi zavallı var imiş,
Benim gibi zavallı var mı ki?!
Kazanat hanın soyu
Kaçıp, sürünüp gün görmüş,
Ya kaplan ata ölmemiş olaydın,
Kaygıyı kuru can görmemiş olaydın!
Bu sürünerek görülen kara günü,
Can diye Tanrı yaratırsan,
Kuluna vermez olaydın.
Semetey böyle hıçkırır,
Altı yaşında Külçoro

Bone reaching unto bone,
Wrist locking into wrist.
The lost ones lost have met again,
The wayfaring orphan found.
Manas's son, my brave dear soul,
Stirred himself and spoke his grief:
«Waterless, lying dried to dust —
There was a wretch like a desert waste,
Is there any wretch like me?!
The stock of the kazanat khan
Has seen its days fleeing, crawling,
O tiger father, had you but not died,
Had this bare soul but never known grief!
This black day seen crawling in the dust,
If You, God, create and call it soul,
Would You had not given it to Your slave.
So Semetey sobs on,
Six-year-old Külçoro

Şöyle ağlayıp çığlık atar:
«Benim, yukarı çeksem dayanağım,
İtlerin vurduğu sopası
Belim abam geldi mi?!
Medet bilip çok yaşadığım,
Arslanım abam geldi mi?!
Abake, kuzu güdüp çok gezdim,
Öteye beriye sürükleyip,
Vay talihim, abam
Ne zaman gelir diye yaşadım.
Derdimi söyleyip çığlık atıp,
Çok inledim hıçkırarak.
Temirkan'ın şehrine
Sürünüp giden sen nasılsın?
Denizim ne zaman gelir diye,
Gözlerim dalıp bekleyen ben nasılım?!
İliğimden kemiğimden kalır mı?
Kazanat hanın çocukları
Ayrılıp düşüp her yere
Zulüm görmesi reva mı?!

Weeps and cries out so:
«My prop when I would pull me up,
Beaten by the cudgels of the dogs,
Has my backbone, my aba, come?!
He whom I long lived on for succor,
Has my lion, my aba, come?!
Abake, long I roamed herding lambs,
Dragged about this way and that,
Alas my fate — my aba,
I lived asking when he would come.
Crying out, telling my grief,
Long I moaned and sobbed.
To Temirkan's city
You who crawled away — how are you?
Asking when my ocean would come,
I whose eyes glazed waiting — how am I?!
Can it pass from my marrow and my bone?
The children of the kazanat khan —
Sundered, fallen everywhere,
Is it right they suffer tyranny?!

Şimdi vay günüm, abam, el nerede?!
Now, alas my day — my aba, where are the people?!

Bundan gördüm zorbalığı.
Han oğlunun çocukları
Kaçıp gezmesi reva mı?!
Kara günlüm abam, el nerede?!
Bey oğlunun soyu
Bezip gezmesi reva mı?
Yiğidim abam, el nerede?
From this one I suffered brute force.
The children of the khan's own son —
Is it right they roam in flight?!
My black-dayed aba, where are the people?!
The stock of the bey's own son —
Is it right they roam heartsick?
My brave one, my aba, where are the people?

Han oğlunun karaltısı,
Kaçıp gezecek can var mı?
Kaplanım abam, el nerede?!
Soylu erin çocuğu
Sürünüp gezer olur mu,
Gözleri dalıp bulamayıp,
Böyle gezen onar mı!
Han oğlunun çocukları
Kaçıp gezer olur mu,
Kalabalık yurttan ayrılıp,
Kaygılanan adam onar mı!
Kurusun yalan dünya,
Karından doğup karanlık gördüm,
İtlerle itişecek çağım daha
Sevincim, senin gibi abam yok,
Ben kullukla gün gördüm! Bükülü etim dolmuş değil,
The very shadow of a khan's son —
Is there a soul should roam in flight?
My tiger, my aba, where are the people?!
The child of a highborn man —
Should he wander crawling low,
His eyes glazed, finding nothing,
Can one who roams so ever mend!
The children of the khan's own son —
Should they roam about in flight,
Parted from the teeming homeland,
Can a man in sorrow ever mend!
May the lying world dry up,
Born of the womb, I saw but darkness,
My season to scuffle with the dogs is yet —
My joy, I have no aba like you,
I spent my days in bondage! My twisted flesh is not yet filled,

Böldürdü Tanrı düşünceyi,
İliğimden kemiğimden kalır mı!?
God cut my thoughts in two,
Can it pass from my marrow and my bone!?

Yabani tay gibi alıştırıp,
Kapıp kaçıp sırayla it
Acımadan zulüm etti,
Öteye beriye yetimi
Kökbörü gibi çekip vurdu.
Bedenimin hepsi param parça,
İliğim kemiğim sızım sızım,
Ağlayıp yakarsam Tanrı alır mı,
Breaking me in like a wild colt,
Each dog in turn snatching, fleeing,
Wrought tyranny without pity,
This way and that the orphan
They dragged and flung as in kökbörü.
All my body is torn to pieces,
My marrow and bones ache and throb,
If I weep and plead, will God requite,

İtlerin ettiği zulmü,
Abıke, Köböş, iki haram,
Bunlardan gördüm zulmü.
Çıybıt, Koçkor, dört haram,
Adıbay, Kölbay, altı haram,
Onlardan gördüm zulmü.
Bir hınç alıp kalmaya,
Naralarını görkemle salmaya
Ay karanlık, günüm bahar,
Kuru çocukluk, gücüm az.
Zulmü görüp çok yaşadım,
Vay abam kaplanım
Ne zaman gelir diye yaşadım.
Abam geri dönerek
Gelip konarsa Talas'a,
Keñ-Kol'dan bozsam göçümü,
Kasılan itlerden
Alayım diye yaşarım öcümü.
Talas'tan bozup göçümü,
Kurusun çocukluk,
İtlerden alamayıp gezerim öcümü.

Sivri memeden süt daha dolmuş
değil.

The tyranny the dogs have wrought,
Abıke, Köböş, the two vile ones,
From these I suffered tyranny.
Çıybıt, Koçkor, the four vile ones,
Adıbay, Kölbay, the six vile ones,
From those I suffered tyranny.
To take revenge and stand my ground,
To loose war-cries in full glory —
The moon is dark, my day is spring,
Bare childhood, my strength is small.
Long I lived and suffered tyranny,
Alas, my aba, my tiger,
I lived asking when he would come.
If my aba, turning back,
Comes and settles on Talas,
Let me strike my camp from Keñ-Kol,
From the strutting dogs
I live to take my vengeance.
Striking my camp from Talas,
A curse on childhood,
I roam unable to take my vengeance on the dogs.
The pointed teat is not yet filled with milk.

İtlerle güreşecek çağım gelmiş değil.
Kucaklaşıp ağlaşıp,
Abam gelip yetişip,
Keñ-Kol'dan kovsam göçümü,
Kasılan itlerden
Kaçırmadan alsam öcümü.

Talas'tan kovsam göçümü,
Parçalaşıp oturup,
İtlerden yılmadan alsam öcümü»,–

İkisinden birden ayrılıp,
Dilek dileyip bunu söyleyip,
Hiç mi hiç yetim durmaz,

My season to wrestle the dogs has not yet come. Embracing, weeping together,
My aba having come in time,
Let me drive my camp from Keñ-Kol,
From the strutting dogs
Let me take my vengeance, letting none escape.
Let me drive my camp from Talas,
Tearing them piece from piece,
Let me take my vengeance on the dogs unflinching»,–
Parted from both at once,
Making his wish, saying this,
The orphan will not, will not cease,

İki yetim karşılaşıp,
Ecigey gibi ezilip.
Görüp duran adamın
İliği kemiği sızlayıp.
Çocuklar böyle dururken,
Bahadır Bakay aban,
Ak sakalı seyrelip,
Gözünden akan dolu gibi yaş

Köprücükten aşağı dökülüp,
O sırada Bakay'ın
Tavşan tuynağı elinde,
Kendisi bir Tanrı'nın yolunda.
Dertli aban Bakay hıçkırıp,
İki arslanım diye çığlık atıp.
Araya girip coşup,
Ortaya girip buluşup.
Kocamış Bakay han aban,
Gözleri irinlenip,
Durmadan eklemleri titreyip,
Fazlaca yaşarıp biçare,
Göğsü durur hırıldayıp,
Ortaya girip davranıp,
İki arslana yalvarıp:
«Kurban olayım iki arslan,
İkiniz iki arslanın çırası,
Sen de hanın oğluydun,
Semetey, sen de hanın bir tanesi,
Bugün benim kanımı zehir
etme,

Benim canımı zehir etme.
Kurban olayım, iki arslan,
İkinize söyleyecek sözüm var;
Ben de ikizlerden ayrılıp,
İyileşmeyen derdim var.
Benim de ikiz kuzu eşim var,
Ben de ölemeyip yaşadım,
Ben de öleyim derim arımdan,

The two orphans face to face,
Crushed soft like ecigey-curd.
In every man who looked on,
Marrow and bone ached with pain.
While the children stood just so,
Your aba, bahadır Bakay,
His white beard grown sparse,
The tears that streamed like hail from his eyes
Poured down past his collarbone,
At that moment in Bakay's
Hand a hare's-foot was held,
Himself upon the one God's path.
Your grieving aba Bakay sobbing,
Crying out: my two lions!
Coming between them, overcome,
Stepping into their midst, uniting.
Your aged aba Bakay khan,
His eyes rheumy and festering,
His joints trembling without cease,
The poor man welling with tears,
His chest stands wheezing hoarse,
Stepping in and bestirring himself,
Pleading with the two lions:
«Let me be your offering, two lions,
You two are two lions' lamps,
You too were a khan's own son,
Semetey, you too the khan's only one,
Today do not turn my blood to poison,

Do not turn my soul to poison.
Let me be your offering, two lions,
I have a word to say to you both;
I too was parted from the twins,
I have a grief that will not heal.
I too have twin lambs for my mates,
I too lived on, unable to die,
I too would die of my shame,

Ölmeden diri yaşarım,
Beyden kalan iki arslan,
İkinizin sağ olmanızdan.
Kocosan Bakay ihtiyar,
Nicesini görmüş evliya,
Bilinmeyeni bildiren
Bilgili Bakay ihtiyar.
Sezilmeyeni sezdiren
Doğan Bakay evliya.
Araya girip ikisini
Ayırdı evliya.
Çırılçıplak çocuğa,
Yedi kara tosunu
Kestirip vererek,
Çocuğa adak kılıp sadaka etti.

Dün, Buhara'dan beri çıkarken,
O bildik güzelim annen Kanıkey,

Kara yağızın güzeli,
Müslümanın soylusu,
On iki kızın küçüğü,
Tanrı'nın sevdiği kulu,
Güzelim annem, o çilekeş,
Kerametli bir candı.
Sağ omuzunda annemin,
Altı aylık işleri
Anında söyleyiveren
Çıplak Hızır var idi,
Güzelim annem Kanıkey
Evliya böylesi bir candı.

Bilgili annem evliya,
Emanet verdiği ak heybe,
Yavrucak Semetey'e denk heybe.
Güzelim annem bahtsız,
Yeniden bağlayıp sıkıştırıp,
Terkiye teslim edip,
Bir Tanrı'ya ağlayıp yakarıp,

Yet I live on alive, undying,
Two lions left from the bey,
Because you two are alive.
Kocosan Bakay, the elder,
A saint who has seen so much,
Who makes the unknown known —
The knowing elder Bakay.
Who makes the unsensed sensed —
The falcon Bakay, the saint.
Stepping between, the two of them
The saint drew apart.
For the stark-naked child,
Seven black young bulls
He had slaughtered and gave,
Made a vow-offering and alms for the child.
Yesterday, setting out from Buhara,
That well-known fine mother of yours, Kanıkey,
The beauty of the dark-browed kind,
The noblest of the Muslims,
The youngest of twelve daughters,
The servant beloved of God,
My fine mother, that long-sufferer,
Was a soul of wonder-working grace.
Upon my mother's right shoulder,
The affairs of six months hence
Telling in an instant —
There sat the naked Hızır,
My fine mother Kanıkey
Was a saint, just such a soul.

My knowing mother, the saint,
The white saddlebag she gave in trust,
A saddlebag matched to dear Semetey.
My fine luckless mother,
Binding it fast anew,
Delivered it to the crupper-strap,
Weeping and pleading to the one God,

Yavrucağı Külçoro'ya adayıp,
Anlattıkça güzeli var,
O heybenin içinde
Külçoro'ya emanet verdiği kürkü var.
Paçasına geçirtmiş.
Bu kadın Buhara'da ağlayıp yakarıp,
Hepsinden güzeli, meşin şalvar,
Yapmış bir kürkü,
Külçoro'ya adayıp.
Yapıp verdiği o kürkün
Yakası altın, yeni tunç,
Çift zırh gözlü, tarla kuşu gözlü,
Kelime desenli, geniş bir kaftan:
Yakışıklı kadın Kanıkey
Getirmiş çocuğa.
Düğmesi altın endamlı,
Epeyce pahası ağır,
Yakasında yazısı var,
Külçoro yetim giyer diye,
Saygıyla yazılmış adı var.
Yetimliğini bildirip,
Anasının verdiği emaneti
Külçoro'ya giydirip.
Atkısı ipek ak bezden
Adayarak diktiği gömleği
Onu içinden giydirip.
Güzelim kadın Kanıkey:
«Kadirşinas yetim giyer»,– diye

İsteyerek yaptığı meşin şalvar,
Paçası paha biçilmez,
İpekten gerdanlığı nakışlı.
Buhara'nın atkısı pahalı sarala,
Sarala ile astarlanmış,
Zavallı annem Kanıkey,

Nice gündüz, nice gece
Durup dinlenmeden dişlemiş.

Devoting it to dear little Külçoro,
The more one tells, the finer it grows,
Within that saddlebag
Is the fur coat she gave in trust for Külçoro.
She had them drawn up his legs.
This woman wept and pleaded in Buhara,
Finest of all, the leathern trousers,
And made a fur coat,
Devoting it to Külçoro.
That fur coat she made and gave —
Its collar gold, its cuffs of bronze,
Double mail-eyed, lark-eyed patterned,
Worked with script, a roomy kaftan:
The comely woman Kanıkey
Had brought it for the child.
Its buttons shapely wrought of gold,
Its price is heavy indeed,
Upon its collar there is writing,
That the orphan Külçoro should wear it,
His name is written there with honor.
Owning him in his orphanhood,
The trust his mother gave —
They dressed Külçoro in it.
Its weft of silk, of white cloth,
The shirt she sewed in dedication —
They dressed him in it underneath.
The fine woman Kanıkey:
«The grateful orphan shall wear it»,– saying,
The leathern trousers made with a will,
Their legs beyond all price,
Their silken banding embroidered.
Buhara's costly sorrel-gold weft,
Lined throughout with sorrel-gold,
My poor mother Kanıkey,

Many a day and many a night
Worked it with her teeth without pause or rest.

Şaşılası, çekince o şalvar
Kayış olup uzarmış,
Bırakınca o şalvar
Zamk olup toplanırmış.
Her yerine o şalvarın
Fitil koyup işletmiş.
Bütün kunduz derisini
Yarıp dilip atarak,
Külçoro'ya giydirip,
O heybenin dibinde,
Töreli annen Kanıkey,
Bu hizmetimi bilir diye,
Almam'dan kalan Külçoro,
Emanet bilip giyer diye,
Yapılmışın en işlenmişi,
Gök vaşaktan pahalı börk,
Dertli annem Kanıkey
Külçoro'ya yapmış.
Yetimliğini bildirip,
Anasının yaptığı o börkü
Külçoro'ya giydirip.
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Almambet'in yetiminin
Ölmüş canını diriltip.
Burulça ile Külçoro,
İki dertlinin evine
Ak boz kısrak yakalatıp,
Almambet'e adayarak
Ak boz kısrağı kurban ettirip.

Kanadını kar gibi savurtup,
Sarı yağdan yığdırtıp.
Başka türlü âdet başlatıp,
Besili kuzu, tatlı baş,
Dul, yetim evine
Bor kaynatıp bıraktırıp.

MANAS'IN KIZ KARDEŞİ KARDIGAÇ'A

A marvel — pulled, those trousers
Would stretch out long like a strap,
Released, those trousers
Would gather back like gum.
Into every part of those trousers
She worked in corded piping.
All the beaver pelt entire
Slitting, slicing, casting off,
They dressed Külçoro in it,
At the bottom of that saddlebag,
Your mother Kanıkey, true to custom,
Saying: he will know this service of mine,
Külçoro, left from my Almam,
Will wear it, knowing it a trust,
The finest-wrought of all things made,
A börk more costly than blue lynx,
My grieving mother Kanıkey
Had made for Külçoro.
Owning him in his orphanhood,
That börk his mother made —
They set it on Külçoro's head.
Kindling his dead fire anew,
Of Almambet's orphan
They raised the dead soul back to life.
For Burulça and Külçoro,
To the house of the two grievers,
He had a white-gray mare caught,
Devoting it to Almambet,
Had the white-gray mare offered in sacrifice.
Scattering its portions like the snow,
Heaping up the yellow butter.
Beginning customs of another kind,
A fattened lamb, a sweet boiled head,
For the house of widow and orphan
He had bor brewed and left for them.

MANAS'S SISTER KARDIGAÇ:

SEMETEY'İN RASTLAMASI

Bunu şöyle bırakalım,
Bu yanından başlayalım.
Yanına kattığı er Bakay,
Manas'ın oğlu bu yetim,
«Ecelim yeterse ölürüm,– diye,–
Abıke, Köböş, altı ağamla
Görüşüp geleyim,– diye,–
İyi çıkarlarsa ağalar,
Babamdan kalan miraslar,
Bana dönecek akrabam,
Cömertten kalan Buurul at,

Babamdan kalan küheylanımı
Yüz yüze isteyip geleyim,– diye,–
Evliyalar verirse bu işi,
Duaya gözümü dikerim,– diye,–
Üstün belli altı ağamı
Ağabey edinip alırım,– diye,–

Babama denk han imiş,
Abıke ağam var imiş,
Dediğine razı olurum,
Anam Kanıkey'i alıp veririm.

Bu yıl yetmiş kızıl ner sürüp,
Kara tüfek çat ederse
Her kuyruğunu örmezsem,
Ala-Too gibi altı ağama
Armağan diye bunu vermezsem.
Yorulup gezdim nice yıl,
Bu yıl yüzünü görmezsem.
Batmanla altın cevahir yükleyip,

Görümlük diye vermezsem.
Bu yıl yüzünü görmezsem,
Ak gönüllü Abıke abama

SEMETEY'S MEETING WITH HER

Let us leave this as it is,
Let us begin from this other side.
With the man Bakay at his side,
This orphan, son of Manas,
«If my hour is come, I die,– saying,–
With Abıke, Köböş, my six elders
Let me go and meet them,– saying,–
If the elders prove good men,
The heritage left from my father,
My kin who will turn back to me,
The horse Buurul left from the generous one,
The courser left me from my father —
Let me go ask for him face to face,– saying,–
If the saints should grant this thing,
I fix my eyes upon their blessing,– saying,–
My six elders of proven worth
I'll take unto me as elder brothers,– saying,–
A khan the equal of my father,
I have my elder Abıke, it seems,
I will consent to what he says,
I will take my mother Kanıkey and give her.
This year, driving seventy red bull-camels,
Should the black musket crack its shot,
If I braid not every tail,
To my six elders like the Ala-Too
If I give not this as my gift.
Weary I wandered many a year,
If this year I see not their faces.
Loading gold and jewels by the batman-weight,
If I give it not as a first-sight gift.
If this year I see not their faces,
To my white-hearted aba Abıke

Anacığım Kanıkey'i armağan etmezsem, Kalabalık düşmana rast gelip,	*If I give not my dear mother Kanıkey as gift, Meeting the thronging foe,*
Aynı köyde konup onmazsam,	*If I camp not, thriving, in the same village,*
Bu yıl dönüp Talas'a konmazsam,	*If this year I return not to settle on Talas,*
Kalabalık ordu toplamazsam,	*If I gather not a thronging host,*
Bu yıl akrabaya böyle onmazsam.	*If this year I thrive not so among my kin.*
Bana arka olursa altı ağam,	*If my six elders stand behind me,*
Düşmana birlikte düşmanlık edip,	*Making enmity together against the foe,*
Davayı birlikte dava edip,	*Pressing the cause together as one cause,*
Yiğit akraba Abıke'yi	*If brave kinsman Abıke*
Belime destek etmezsem,	*I make not the stay of my back,*
Beecin'in yurdu Kakan'dan	*From Kakan, Beecin's homeland,*
Yüz yüze gelip kan davasını gütmezsem,	*If I press not the blood-feud face to face,*
Bu yıl aklımı koyup bir yere,	*If this year, setting my mind to one end,*
Birleşip de işte böyle,	*United, even so,*
Kaynayıp yatan kâfire	*Upon the seething infidel*
Gazayı* adamakıllı salmazsam,	*If I loose not holy war* in earnest,*
Nice babamın öcü var,	*Many are my father's debts of vengeance,*
Çin'e kırgın salmazsam.	*If I loose not slaughter upon China.*
Abam Bakay, sözümü dinle,	*My aba Bakay, hear my words,*
Arka bilip o altısını,	*Trusting those six for my support,*
Toplamazsam hocayı, mollayı.	*If I gather not the hodjas and the mullahs.*
Toplayıp da arslanları,	*Gathering the lions in,*
Kendime denk akranları,	*Peers the equal of myself,*
Yoluma uyarsa altı ağam,	*If my six elders follow my road,*
Argın ile Kırgız'ı	*The Argın and the Kırgız*
Aşırtıp toplayıp almazsam,	*If I bring not over and gather in,*
Sürüp getirip hepsini	*Driving them all before me here,*
Resmigeçide salmazsam.	*If I set them not on grand parade.*
Kaçmayan erenlerden,	*Of the stalwarts who never flee,*
Yaman tüfek çat etse	*Should the fierce musket crack,*
Ürküp gitmez yiğitlerden,	*Of the braves who never start away,*
Mızrağa çevik ustalardan,	*Of masters deft with the lance,*
Aybalta çalan sağlamlardan,	*Of stout ones wielding the moon-axe,*
Ordu vuran erenlerden,	*Of stalwarts who smite whole hosts,*
Göze atan nişancılardan,	*Of marksmen who shoot for the eye,*
Koyu toza doyan,	*Sated with the thick of the dust,*

Koyu vuruş gerçek olup,
Kaçmadan durup çarpışan,
Kara Kalmuk'a, Tırgoot'a

Kıyameti salmazsam,
Bu yıl kahrolası Çin'e
Kırgını adamakıllı etmezsem.
Üç-Koşoy'un boyunda,
Şıgay'ın oğlu Çınkoco'yu
Belime destek etmezsem,
Bakay'ın oğlu Baytaylak,
Sarı hanın Kalıgı,
Camgırçı'nın Şayımbet'i,
Tekeçe'nin Ormonbek'i,
Yalnız hanların çocukları,
Bırakmadan hepsini toplamazsam,
Beni hor görmezse altı ağam,
Abıke ağanı söyleyeyim,
Bu yıl sayısız orduyu kaynatıp, Ak gönüllü doğmuş bir erdi,
Alemi altın kızıl tuğu
Bakay Han'a tutturup,
Öndeki Çin Beecin'e
Kırgını adamakıllı etmezsem.
Dönüp bakmazsa akrabam,
Çin'i ibretlik etmezsem,
Çınmaçın'ın halkından,
Ünü âleme yayılmış

Han Koñurbay devinden,
Kalabalık Çin'in tümünden
Saldırıp savaş salmazsam,
Hayır demeden akraba uyarsa,
Öcü var biri boğazlar diye,

Kara Hıtay'dan, Mançu'dan
Hanların öcünü almazsam.
Kararıp yatan kadim Beecin,
Kök atamın ölüm öcü var,

The thick of battle proved true,
Standing fast, fighting unfleeing,
Upon the Black Kalmuk, the Tirgoot,

If I loose not doomsday on them,
If this year on accursed China
I wreak not slaughter in earnest.
Along the Üç-Koşoy,
If Çınkoco, Şıgay's son,
I make not the stay of my back,
Baytaylak, son of Bakay,
Kalıgı of the Sarı khan,
Camgırçı's Şayımbet,
Tekeçe's Ormonbek,
The children of the lone khans all,
If I gather them not, leaving none,
If my six elders scorn me not,
Let me tell of your elder Abıke,
This year, setting the numberless host aseethe, He was a man born white of heart,
The red banner, gold its finial,
Given to Bakay Khan to hold,
On China's Beecin before us
If I wreak not slaughter in earnest.
If my kin will not look back to me,
If I make not China an example,
Of the people of Çınmaçın,
Whose fame is spread through all the world
—
Of the giant Khan Koñurbay,
Of all the thronging Chinese host,
If I charge not and loose war on them,
If my kin follow, saying no nay,
For he who bears a grudge will cut throats, they say,
From the Kara Hıtay, the Mançu,
If I take not the khans' revenge.
Ancient Beecin lying black,
The death-debt of my forefather stands,

Dosdoğru girip savaş salmazsam.
Dosdoğru durursa akrabam,
Çehresi soğuk Çin'e, Kalmuk'a
Dosdoğru girip öcümü almazsam,
Mızrak tutup, top bozup,
Boğuşup gidip okla düşüp»,
Söyleyip durduğu bu iş
Semetey'in dileği.
Bilinmeyeni bildirir,

If I enter straight and loose not war.
If my kin stand straight and true,
On cold-faced China, on the Kalmuk,
If I enter straight and take not my revenge,
Gripping the lance, breaking the ranks,
Grappling on, falling by the arrow»,
This thing he kept declaring
Is Semetey's own wish.
It makes the unknown known,

Beşinci cildin sonu.

Altıncı cilt, Semetey'in atalar yurdundaki hükümranlığı ve yeni mücadelelerle sürer.

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT V
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME V

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Beşinci cilt, kutlu deve Celmayan'ın kurbanından Kara Kaya'daki gizli kümbetin açılışına; Cakıp'ın zehir tuzağından Külçoro ile Burulça'ya kavuşup içilen büyük anda uzanır.

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT V